

✠ M. b. Z. G. A. ✠

DEN NORDISKE
SYVAARSKRIG

1563—1570.

AF

OTTO VAUPELL.

UDGIVEN MED KIRKE- OG UNDERVISNINGSMINISTERIETS
UNDERSTØTTELSE.

KJØBENHAVN.

C. A. REITZELS FORLAG.

1891.

UDGÅET AF
BIBLIOTEKETS
SAMLING

KJØBENHAVN. — BIANCO LUNOS KGL. HOF-BOGTRYKKERI (F. DREYER).

FORORD.

Naar der baade i Sverig, Norge og herhjemme i de senere Aar er fremkommet en Mængde Bidrag til Belysning af Nordens Historie i det 16. Aarhundrede, turde dette have sin Grund i, at man har faaet Øjet op for, at et indgaaende Kjendskab til de nordiske Rigers indbyrdes Forhold særlig i dette Tidsrum kan kaste Lys over Mangt og Meget i Forholdet mellem dem, saaledes som det udviklede sig i de to paafølgende Aarhundreder. I Unionstiden efter Dronning Margretes Død saaedes en Sæd, der burde have været kuet i Spiringen; ved Syvaarskrigens Ulykker fik den stærkt forøget Næring, og voxede sig frem til et gjensidigt Had, der i Aarhundreder skulde skille Broderfolkene.

Men trods de sørgelige Følger staaer dog Syvaarskrigen og den nærmest paafølgende Tid for os Danske i et eget, næsten romantisk Lys. Den gamle Adel, dansk i Sind og Skind, staaer rede til at offere Liv og Gods for Kongens og Landets Ære. Mænd som Trolle, Rud, Rantzau, Brockenhuus,

Ulfstaud, Rosenkrands, Munk, Rosensparre, Hvittfeld, Skram og Valkendorf have skabt sig et historisk, om Heltemod og Bedrifter mindende, Navn, som Aarhundreder igjennem har kunnet faa Hjertet til at banke, og mægtigt har bidraget til at holde Selvstændighedsfølelsen oppe i det danske Folk. Og desuden, ikke alene i Krigshæder, men ogsaa i Fredens Gjærning, i Videnskaben og hele det øvrige aandelige Liv, gaaer jo Adelen foran og bærer Danmarks Navn med Hæder ud over Europa. Dens Kjærlighed til og dens Interesse for Alt, hvad der vedrører Fædrelandet, sees maaske klarest, naar man husker, at Slutningen af Aarhundredet er de store Historiografers og Kjæmpevise-Bevarernes Tid.

Omgiven af en saadan Adels Magt og Glans staaer Kong Frederik II. Hvad Under da, om han kunde tænke paa at udvide sin Magt og forøge sin Anseelse. Hvorledes end Dommen bliver om hans Kongegjærning, kan det dog ikke nægtes, at hans Regjeringstid er en af de lysere Perioder i Danmarks Historie.

Ogsaa hos mig er da opstaaet Lyst til at give mit Bidrag til Skildringen af hin Tid, og har jeg da især ønsket at fortælle Syvaarskrigen. Udbyttet af Studiet af de Værker, som ere skrevne om denne Krig har jeg udfyldt ved Granskning af, hvad derom findes i Geheime-Arkivet og i de forskjellige Bibliotheker. Til Stedforholdene har jeg skaffet mig Kjendskab ved Besøg paa de vigtigste Valpladse. Ved at behandle Syvaarskrigen fik jeg tillige Lejlighed til at skildre Værnets Tilstand i den anden Del af det 16.

Aarhunbrede og derved give et yderligere Bidrag til den «dansk-norske Hærs Historie».

De trykte Værker, jeg har benyttet, ere opførte i Slutningen af Bogen.

Med Hensyn til Billederne og Tegningerne i Texten har jeg endnu nogle Bemærkninger at gjøre. De ere tegnede af Hr. Kunstmaler Hansen-Rejstrup, efter det paa det store kgl. Bibliothek værende Værk «das Zeughaus», udgivet i Kjøbenhavn 1578. I dette Værk er et farvet Billede af Kong Frederik II. Kongen er iført rød Vaabenfrakke med Guldsnøre, rund Filthat og Pels; dette Værks Titelbillede. Kongens Monogram **F** betyder Fredericus Secundus. Hans Valgsprog: «M. H. Z. G. A.»: Meine Hoffnung zu Goll allein. Drabantgarden er ligeledes klædt i gule og røde Farver, og det er urigtigt, at i «Hærens Historie» Drabanterne have gule og brune Farver: Frederik II befaler Peder Oxe, at der skal leveres Caspar Wiese, som er antagen til Drabant-hovedsmand, saameget rødt Klæde som til et Par Hoser og en Troje og gult («Skjellert» til) Underfoder (Reg. Dipl. Kbhvn. 1870, 2. Del, S. 306).

Artilleristen i dette Værk er ligeledes tegnet efter et Billede i «das Zeughaus». Landsknægte og Ryttere efter Billeder af Maleren Jost Ammon, som levede 1532—91. Slagstykkerne i min Bog ere tegnede af Hr. Xylograf Hansen efter de paa Frederik II's Gravminde i Roskilde Domkirke i ophøjet Arbejde udførte Stykker. De give jo et Billede af Datidens Krigsførelse, men selve Fæstningerne, som

Kunstneren Klaus Gert van Egen har udført, ere Fantasi-billeder. Han har ikke gjort sig den Ulejlighed at rejse hen og se paa de Steder, han skulde fremstille, men har konstrueret dem «aus dem Bewusstsein seines Inneren». Et Bevis herpaa er Baahus, hvis Ruiner endnu ere betydelige; efter disse og Datidens Beskrivelse af Fæstningens Udseende er det i Bogen værende Billede tegnet, efter «Ill. Familien-Journal», 13. Aarg., Nr. 38. — De mindre Billeder af Fæstningerne ere udførte dels efter Kobberne hos Resen og Pontoppidan, dels efter Randtegninger paa gamle Kaart og Fotografier fra Nutiden. Kaartet over Svartraa er taget efter den svenske Generalstabs Kaart, der tidligere har været aftrykt i Tidsskriftet «Museum»'s første Binds 3. Hefte.

Kaartet over Krigsskuepladsen er en fordringsløs Kopi af et ældre Oversigtskaart, som jeg drister mig til at lade følge med Bogen, for at Læseren kan følge Hovedtrækkene i Felttogene tillands som tilsos og overskue Togenes Udstrækning, særligt til det fjerne Øsel og Estland.

I.

Indledning.

Aarsagerne til Krigen.

Frederik II's og Erik XIV's Personligheder, Forholdene i Estland og Lifland, svenske Sendemænds Fængsling i Kjøbenhavn, Polens og Lybeks Forbund med Danmark.

Efterat Kalmarunionen var bleven sprængt i Aaret 1520, holdt de nordiske Riger Fred i 40 Aar. Det var det sædvanlige Pusterum, de toge efter hver Krig lige til 1720. I Brømsebro havde de nordiske Konger d. 15. September 1541 sluttet et Forsvarsforbund paa 50 Aar; men det fik ej Lov til at løbe ud. 1. Januar 1559 døde Kristian III, og Aaret efter døde Gustav Vasa d. 29. September 1560. Begges Ungdom og Manddom var henrunden med at føre haarde Krige imod Kristian II, Lybekkerne og Oprørerne. I de sidste 20 Aar af deres Liv undte de sig selv og deres Undersaatter Fred og Ro. Deres Efterfølgere, Frederik II og Erik XIV, vare unge ærgjerrige Mænd, der begge higede efter at udvide deres Område paa Naboens Bekostning. De unge Kamphaner viste, hvad de førte i Skjoldet ved at optage hinandens Vaaben i deres eget. Allerede som Kronprins havde Frederik II sat de tre Kroner, der vare Sverigs Vaaben, ind i sit, og han optog det efter sin Tronbestigelse i Rigernes Vaabenstempel. Erik XIV besvarede denne Udfordring med at optage Danmarks trende Løver og Norges Løve med Hellebarden

Fig. 1. Frederik II.

Fig. 2. Erik XIV.

i Sverigs Vaaben, og Forholdet imellem de to nordiske Monarker blev afgjort fjendtligt. Frederik havde kort efter sin Tronbestigelse i Forening med sine Farbrødre, Hertugerne Adolf og Hans, erobret Ditmarsken; i Løbet af faa Maaneder vare de berømte Marskbønder, der i mange Aarhundreder havde bevaret deres Frihed, blevne undertvungne. Opblæst ved det hafte Held, der udelukkende skyldtes Danmarks store Feltherre, Johan Rantzau, var Frederik II ingenlunde misfornøjet med, at den svenske Konge gav ham Anledning til Fredsbrud; han haabede paa Kalmarunionens Fornyelse. Frederik II var en kraftig Regent, i Besiddelse af stor Udholdenhed i Modgang, og hans Regerings Tid regnes efter Krigenes Ophør til den dansk-norske Stats lykkeligste Aar. Videnskaber og Kunst støttedes, Handel, Søfart og Agerdyrkning blomstrede. Verdensberømte Videnskabsmænd, Krigere og Statsmænd stode i Kongens Tjeneste. Af de sidste maa vi her nævne en, der førend hans Regerings Tiltrædelse var falden i Unaade. Vel godkjendte den unge Konge denne Daarskab, men han erkjendte senere villig, at han havde forløbet sig, og gjorde Afbigt, hvilket ikke er let for en Konge. Det største Statmandsænne — Statholderen paa Kjøbenhavns Slot — Peter Oxe — den første Mand næst Kongen — var bleven styrtet af sine Uvenner, der beskyldte ham for at forurette sine Undergivne, for Overgreb som Lensmand. Uorden i sine Regnskaber og Salg af Kronens Bønder. Hoffet, der følte sig

krænket ved Peter Oxes overmodige Fremtræden i Tale og Handling, laante et villigt Øre til disse Beskyldninger. Hans Uvenner beskikkedes til at være hans Dommere, og da han ikke havde Tillid til at lægge sin Sag i deres Hænder, saa rejste han ud af Landet. Han blev dømt skyldig, og hans Godser beslaglagdes. Frederik II deltog i Forfølgelsen, og det blev ham en dyr Spas. Peter Oxe begav sig til Kristian II's Datter Kristine, der herskede over Lothringen i sin Søns Mindreaarighed, og var villig til at støtte enhver, der vilde hjælpe hende med at hævne den Uret, der var begaaet imod hendes Fader. — Ved hendes Hjælp spandt han Rænker, der voldte Danmark mange Sorger. 8 Aar hengik, og Kongen maatte først stedes i stor Vaande, inden han krøb til Korset og kaldte Peter Oxe hjem, gjengav ham alle hans konfiskerede Godser og gjorde ham til Statholder paa Kjøbenhavns Slot og Rigets Hovmester: det var ydmygende for Kongen; men han viste derved, at han kunde overvinde sig selv, naar hans Rigers Vel fordrede det, og det taler til hans Ros. Hidsig og opfarende var han; baade hans Generaler, Admiraler og Ministre fik ofte skarpe skriftlige Irettesættelser¹⁾. — Iøvrigt var han en modig, sorgløs, livsglad Herre, der dyrkede Dianas og Vingudens Glæder:

„Kong Frederik han sidder paa Koldinghus,
Han holder med sine Svende et godt Rus“,

hedder det om ham i Folkevisen. Ved Bordet herskede der som mellem Ligemænd en fri Tone; men gik den for vidt, satte han Hatten paa og sagde: „nu er Kongen kommen hjem“. Fremmede Sendemænd tale i meget rosende Udtryk om det danske Hof, fremhæve Monarken, der med kongelig Anstand drak alle sine Gjæster under Bordet. Det betragtedes den Gang som en Dyd at kunne drikke vældigt uden at miste sin Holdning.

Som overalt i Verden var der et Krigs- og et Fredsparti. I Spidsen for det første stode Kongens tyske Yndlinge, Grev Gyn-

¹⁾ Af disse vil flere blive omtalte i de følgende Ark. — Af de mundtlige er der opbevaret et Udraab til Peter Oxe, der lyder meget troligt: „Vil du igjen stange Peter, saa skal dine Horn blive bedre savede end sidste Gang“. Der fortælles ogsaa, at han havde samme Uvane som Sønnen — at prygle sine Omgivelser, naar han blev gal i Hovedet. Man synes at høre Stokken suse i hans skriftlige Irettesættelser. (Jacobsen, Hist. Tidsskrift. I. R. 4. B.)

ther af Schwarzburg, Borggreverne Frederik og Kristof af Dohna, flere danske Adelsmænd af Familierne Frijs, Gyldenstjerne, Rosenkrands og Trolle, der beklædte høje Stillinger, og den unge Adel, der elskede Krigen for dens egen Skyld. Til Fredspartiet hørte Rigsraadets Flertal samt By- og Landbefolkningen, der gruede for Krigen. Da denne trak sig i Langdrag, lode de misfornøjede Stormænd gjentagne Gange Kong Frederik vide, at Krigen var begyndt imod deres Ønske.

Hans Modstander, Erik den 14de, var grusom, ustadig og saa herskelysten, at man sagde om ham, at om han end fik den hele Verden, saa vilde han ikke lade sig nøje med den, men give sig ifærd med Helvede. — Han var en kjødelig Fætter til Frederik den 2den, deres Mødre vare Sødskende.

Fra Fødselen var han udrustet med gode Evner, der fik en omhyggelig Udvikling, og særlig havde han god Forstand paa Alt, hvad der vedkom Krigsvæsenet. Til Danskerne bar han et indædt Had, som var indpodet ham i hans Barndom, og det var en stadig Befaling i Brevene til hans Befalingsmænd, at de skulde slaa alle „Jutar“ ihjel. Det bristede ham paa Ro og Besindighed; hans opbrusende Sind berøvede ham Herredømmet over sig selv og slog over til Vanvid. Tilsyneladende var han mere beskeden i sine Fordringer end sin Modstander. Han talte stadigt til sine Undersaatter om sin Fredslyst og tragtede foreløbig kun efter at bemægtige sig Estland, Gulland, de skaanske Provinser og et Stykke af Norge. Han var en dygtig Organisator baade for Flaade og Hær og havde god Forstand paa at benytte de store Opfindelser paa Krigskunstens Omraade, men hans Ustadighed og Brist paa personligt Mod ødelagde hans Planer. I alle store danske og norske Byer, ved den danske Hær og Flaade underholdt han Spioner, som han betalte godt; flere af dem bleve grebne paa fersk Gjerning og henrettede.

Sverig havde ligesom Danmark en Regeringsforfatning, i hvilken Adelen skulde have stor Indflydelse, men Svenskerne havde fundet sig i, at Gustaf Vasa, Befrieren, havde regeret med despotisk Vilkaarlighed¹⁾. Sønnen, Erik XIV, gik i hans Spor,

¹⁾ Til Rigets Stænder skrev han: „Om Rigets Styrelse skulde de ikke bekynre sig. Dets Omsorg kunde de trygt overlade til Kongen“. — „Vakten I Eders hus, åkrar, ångar, hustrur, barn, få och boskap och

uden at Rigets Slænder lagde ham Hindringer i Vejen. Gustaf Vasa havde forinden sin Død udstyret sine Børn med store Hertugdømmer til Landets Ødelæggelse. De kjære Børn gaa nu en Gang fremfor Landets Velfærd¹⁾.

Den ældste af de tre yngre Sønner, Johan, fik det store Lehn Finland. Han giftede sig med den polske Kong Sigismunds Søster, Katharina Jagellonica, og indlod sig uden at indhente sin Broder, Kong Eriks, Tilladelse i politisk Forbindelse med Polen og Danmark for at komme i Besiddelse af Estland og Lifland.

Erik XIV, der mistænkte Broderen for onde Hensigter, og som selv havde Lyst til at beholde Estland og Lifland, lod ham fængsle i August 1563, da den Lehnssed, som han Aaret i Forvejen havde tvunget ham til, at aflægge, forbød ham at indlade sig med fremmede Fyrster uden Kongens Tilladelse. Han holdt ham fangen i 4 Aar.

For at undgaa de fordærlige Delinger af Sønderjylland havde Frederik II købt af Ejeren, Biskop Johan Münichhausen, et Stykke af Estland, Bispedømmet Øsel, til sin yngre Broder, Magnus. Bispedømmet bestod af de to Trediedele af Øsel, (Resten af Øen med Fæstningen Sonnenburg stod umiddelbart under den tyske Orden), af den vestre Del af Estland, det saakaldte Vik og Godset Pilten i Kurland. Estland og Lifland tilhørte den katholske tyske Ordens Underafdeling, Sværdordenen, der befandt sig i Opløsningstilstand, efter at Reformationen havde styrtet de Piller, paa hvilke den katholske Orden var bygget. Ordensmesteren, Hærmesteren, de uafhængige Bisper og Stæder stod nu fjendtligt imod hverandre, og de gridske Naboer Polen, Rusland, Sverig og det fjernt liggende Danmark gav sig i Færd med at tilrive sig Stykker af det, af Splid og afmægtig Styrelse sønderrevne Land.

Det var saaledes under de allervanskeligske Forhold, at

sätten os intet mål före uti vort regimente eller religion" (Sveriges Historia, 3. Bind. Alin, Side 172).

¹⁾ Forunderligt, hvor alt gjentager sig i Historien. Den vise Valdemar Sejr har 4 Sønner, for hvis Udstyrelse han ødelægger sit og sin Faders Værk. Den vise Gustaf Vasa, der har befriet Sverig, har ligeledes 4 Sønner. De 3 yngste faa store Stykker af Sverig som Lehn. Valdemars ældste Søn, Erik, blev afsat og halshugget af sin Broder, Abel. Gustafs ældste Søn, Erik, blev afsat og dræbt af sin Broder, Johan.

Kong Frederik af Danmark i Aaret 1560 befordrede sin 19aarige Broder til Estland. Uden en vedvarende kraftig Beskyttelse kunde han ikke vente at opretholde sin Myndighed ligeoverfor Rusland, Polen og Sverig, der stræbte efter at bemægtige sig dette Landskab. Til Polen aftraadte netop i dette Aar den sidste Ordensmester, Gothard Ketler, Estland og Lifland imod for sin Person at faa Kurland som et arveligt polsk Len. Rusland tragtede efter at erobre baade Estland og Lifland og stod allerede med en mægtig Hær i den østre Del. I den nordre Del stode Svenskerne. Byen Reval havde gjentagne Gange henvendt sig til Sverig om Hjælp imod Russerne, og efter at den danske Prins Magnus var kommen i Besiddelse af Bispedømmet Øsel, ydede Svenskerne beredvillig Reval den forlangte Hjælp af Frygt for Danskerne. Satte de sig nemlig fast i Estland, vilde Svenskerne blive endnu mere indestængede og hæmmede i deres Bevægelser i Østersøen.

I April 1560 landede Magnus paa Øsel, tog sit Bispedømme i Besiddelse og op slog sin Residens i Fæstningen Arensburg. I hans Følge befandt sig to danske Rigsraader, Lars Brahe og Claus Urne, der skulde være den 19aarige Ynglings Raadgivere. og mange unge danske Adelsmænd fulgte med ham, glade som han ved at slippe ud af Buret. Hjemmefra var han forsynet med en velspækket Pung, og 300 hvervede Knægte skulde tjene til hans Beskyttelse. Han modtoges som en Frelsens Engel, og der blev en kortvarig Ro i Estland og Lifland. Den russiske Hær trak sig tilbage til sine egne Grænser. Polakker og Svenskere holdt sig rolige, og fra alle Liflands Egne strømmede der Adelsmænd til Øsel for at hylde den danske Hertug. Disse ustyrlige, egenraadige Herrer, der havde løsrevet sig fra Ordenen, syntes langt bedre om at staa under det fjerne danske Herredømme end at komme under det nære russiske, polske eller svenske Aag. Ordenens tyske Landsknægte, der havde Sold tilgode, udleverede Sonnenburg til Magnus. Bispem i Reval, Wrangel, solgte sine Rettigheder til ham, og Udsendinge fra Estlands tre andre Kredse, Harien, Virland og Jerven, samt fra Dorpat indfandt sig paa Øsel. Denne Hylding og disse lokkende Tilbud gjorde Hovedet kruset paa den 19aarige Hertug. Han drømte allerede om at udvide sit Herredømme over hele Estland og Lifland og gjenoplive Valdemarernes Dage. Forgjæves bade

de danske Raader ham om ikke at modtage de farlige Gaver, der kun vilde volde ham Ulykker. Han lyttede kun til de rovgjerrige liflandske Adelsmænd, der logrede for ham, svirede med ham og fralistede ham hans Guld, thi Magnus var gavmild indtil Ødselhed. Han gav med begge Hænder, til han ikke ejede en Øre. Da de danske Raader saa', at de intet kunde udrette, droge de hjem til Danmark. Magnus begav sig til Reval, hvor han afslog den tyske Ordensmester Gothard Ketlers Begjæring om at tilbagelevere Sonnenburg og gjøre Afkald paa Reval, hvis Biskop, Wrangel, solgte sit Bispedømme til Hertug Magnus, og paa de omliggende Kredse. Den tyske Ordensmester, der var i Knibe og trængtes af Russerne, maatte give efter og indvilligede i, at Magnus foreløbig beholdt, hvad han havde taget, naar han vilde hjælpe Ordenen imod Russerne, der vare brudte ind i Estland og havde haft en rivende Fremgang. Den 2. August 1560 var den tyske Ordens Hær stødt paa Russerne ved Ermes og var bleven fuldstændigt knust. De hvervede Bander flygtede, og alle Ridderne, 120 i Tallet, toges til Fange, førtes til Moskva og halshuggedes. Selv om Magnus havde haft den bedste Villie, havde han ej været i Stand til at hjælpe de tyske Riddere. Tropperne vilde ikke rykke i Marken, inden de fik Sold og han havde ingen flere Penge. Forgjæves bad han sin Broder, Kong Frederik, om at laane ham 120000 Daler. Han ej alene afslog det, men sendte sin Drabanthøvding, Anton Oldenburg, til Øsel for at aftakke de Tropper, han havde medgivet sin Broder, for at gjøre sit til, at han forholdt sig rolig. Magnus skrev derfor atter til sin Broder og gjorde ham opmærksom paa, at hvis han ikke blev hjulpen, maatte han med Spot og Spe forlade sit Stift. Han var overbevist om, at Tidspunktet var gunstigt for at bringe baade Estland og Lifland tilbage under dansk Herredømme, men Hjælp skulde der til; fik han ej den, kunde de snart vente ham hjem. Frederik II forbød ham at vende hjem, men sendte ham ingen Hjælp og lod ham sejle sin egen Sø. Som Følge heraf blev hans Stilling fortvivlet. I Januar 1561 aftakkede han Størstedelen af sine Lejetropper, lagde Resten som Besætning i Arensburg og sejlede selv for at skaffe Hjælp til Danmark, hvor han landede i Marts 1561. Nu fik han vel Hjælp, men paa haarde Betingelser; han fik til Hovmester Ulrik Behr, Kristoffer Walckendorf og Vincens Juel, i hvis Hænder

Afgjørelsen af alle vigtige Sager lagdes. Med disse Mænd og 17000 Daler til sine Knægte forlod Magnus Danmark og landede atter paa Øsel i Slutningen af Maj 1561. Han kom tidsnok til at være Vidne til en ubehagelig Overraskelse. Svenskerne havde sat sig fast i Reval. Da Indbyggerne i den foregaaende Vinter ængstedes af Russerne og saa', at de ingen Hjælp kunde faa af Hertug Magnus, henvendte de sig til Svenskerne, hvis Konge tilsagde dem sin Beskyttelse paa det Vilkaar, at de hyldede ham. Han sendte en af sine dygtigste Statsmænd, Clas Horn, til Reval. Den 6. Juni 1561 hyldede Reval og de omliggende Landsdele Kong Erik; Reval erholdt stærk Besætning og Estland forblev i svensk Eje i 150 Aar. Erik XIV tilbød Hertug Magnus at stadfæste ham i hans Besiddelser og forøge dem, hvis han vilde svige Danmark og give sig under Sverig, en Forførelse som han afviste med Stolthed. Han underrettede sin Broder om Tilbudet og det forøgede dennes Had til den svenske Konge og hans Lyst til at begynde Krigen. Nu da det var for silde, fortrød Kong Frederik, at han ej i Tide havde sendt sin Broder den begjærede Understøttelse til Revals Besættelse. Forgjæves forlangte hans Sendemænd i Stockholm, at Svenskerne atter skulde rømme Reval, som var anlagt af Danskerne, og til hvilken By de paa-stode, at Danmark havde en gammel Ret, og hvis Domkirke med Tilliggende var kjøbt af Hertug Magnus. Kong Erik lod haant om disse Fordringer, han forøgede Besætningen i Reval, sendte en Hær til Estland og fratog Hertug Magnus hans Besiddelser paa Fastlandet. Den 28. Juli 1563 toge Svenskerne Hertug Magnus' Bispesæde Hapsal med Storm og ødelagde Domkirken. Fra hans andre Fæstninger, Lode og Leal, blev de danske Besætninger fordrevne. Allerede længe førend disse Begivenheder rygtedes og sloge Hovedet paa Sømmet, var der i Danmark skeet Ting, der umuliggjorde en fredelig Afgjørelse af Striden.

I Begyndelsen af Januar 1563 havde Frederik II sendt Korfits Ulfeldt og Jakob Brockenhus til Sverig med Tilbud om at mægle Fred imellem Sverig og Polen, der vare komne i Strid om Besiddelsen af Estland og Lifland. Korfits Ulfeldt skulde derhos meddele, at Frederik II kun var villig til at holde Fred, naar Erik XIV atter tog det danske og norske Vaaben ud af sit Rigsvaaben, og det var nok Hovedøjemedet med Sendelsen. Med Spænding imødesaa Frederik II Svaret paa dette Etikette-

spørgsmaal, der betragtedes som det vigtigste Stridsspørgsmaal imellem Rigerne. Da der ikke var kommet noget som helst Svar eller Skrivelse fra de danske Sendemænd i Midten af Februar, saa mente Kong Frederik, at de mod deres Ønske bleve fastholdte, og at man maatte tænke paa Repressalier.

Der ventedes netop i de Dage en svensk Sendefærd til Kjøbenhavn paa Vejen til Tyskland for at begjære Landgreven af Hessens Datter, Christine, til Hustru for deres Konge, Erik XIV. — Den 16. Februar kom to af de svenske Sendemænd, Gabriel Oxenstjerna og Jöran Fineke, til Kjøbenhavn og 2 Dage senere indtraf den fornemste Mand, Hr. Sten Lejonhufvud. Da det var dem magtpaaliggende at komme hurtig afsted, saa anmodede de Kansler Frijs om snarest muligt at skaffe dem Kongens Pas og Tilladelse til at rejse gennem hans Rige. Kongen var imidlertid paa Jagt ved Sorø, og der blev betydet dem, at de maatte være taalmodige og give Tid, men dertil var Sendefærdens Fører, Sten Lejonhufvud, ikke villig og da der d. 20. om Middagen endnu ikke var kommet Svar fra Kongen, saa besluttede han ikke at tøve længere, som man allerede i det forrige Aar var kommen overens om, at Legater, Sendefærd, Kjøbmænd og andre Personer skulde kunne drage frit gennem Landet, naar de havde Pas fra deres egen Herre og Husbond eller de Stæder, de kom fra. Men den Gang var rigtignok Buen ikke saa spændt som nu.

Føreren for den svenske Sendefærd, Hr. Sten, steg d. 20. om Middagen til Hest og sendte Bud til de andre Sendemænd, der boede i et andet Herberg, at de skulde følge efter, uagtet Kansler Frijs endnu i sidste Øjeblik lod ham advare og bad ham om for hans egen Skyld at undlade det, da det alene vilde være en Spot for Kongen, om Gesandtskabet efter at have anmodet om Tilladelse red bort, inden det havde erholdt den.

Da Sten Lejonhufvud kom til Vesterport, spurgte Vagten de 4 Svende, der rede foran ham, hvor de vilde hen, og betydede dem, at de ikke kom ud af Porten uden Borgmesters og Raads Tilladelse. De meldte det til Hr. Sten, der red frem og raabte: „Vi skal ud i syv tusind Djævels Navn!“ og da Vagten gjentog Forbudet, svarede han: „Jeg har intet at skaffe med Borgmester og Raad, jeg vil ud og tale med Kongen; jeg giver Borgmester og Raad og Jer Praktikere og danske Forrædere syv tusind Djævel“,

jog Sporerne i Hesten og tvang den ind paa Vagten, men den nærmeste slog Hesten med sit Spyd over Snuden, saa den blev sky og snurrede rundt, og saa fik Vagten Tid til at lukke Porten. Sten vendte slukøret tilbage til sine Medrejsende, og de fik nu alle Tilhold af den danske Kansler om ikke at forlade deres Kvarterer.

Samme Dag, den 20de Februar, som dette Optrin forefaldt, havde Kongen udstedt et Pas i Sorø, ifølge hvilket de svenske Sendemænd frit kunde drage igjennem hans Rige. Sten Lejonhufvuds Opførsel forandrede Sagen. Det blev forment alle Svenskere at drage videre, og Frederik II skrev til Erik XIV, om det var hans Villie, at hans Sendemænd paa Trods skulde ride gjennem Danmark.

Saaledes stode Sagerne i Februar. I Marts vendte de danske Sendemænd hjem fra Sverig med den Besked, at Erik XIV vilde tage det danske og norske Vaaben ud af sit, naar Frederik II vilde gjøre Gjengjæld og tage de tre Kroner ud af sit. Det var jo et billigt Forlangende, men Forslaget betragtedes af Frederik II som en stor Fornærmelse. Han skrev til sin Svoger, August af Sachsen, at da Kong Erik ikke vilde opgive det danske og norske Vaaben, drev den højeste Nødvendighed ham til med Alvor at varetage sine Interesser, og en Maaned senere skrev han: „Da Forholdene som af sig selv føre hen til til en Krig med Sverig, tragte vi efter i Guds den Almægtiges Navn at benytte saadan Lejlighed“.

Uagtet han havde faaet sine Sendemænd hjem, saa tilbagebeholdt han de svenske, og da det opdagedes, at de gjennem en tydsk Præst vilde sende Underretning til Sverig baade om deres egne Forhold og om de danske Krigs-Tilberedelser, saa bleve de underkastede en strengere Behandling. Deres Papirer fratoges dem, og de kom paa Fæstningen Kallundborg, hvor Hr. Sten blev holdt i Forvaring til 1565, de Herrer Gabriel Oxenstjerna og Jøran Fineke til 1567.

Frederik II lod først det holstenske Raad sammenkalde og fortalte det om det Overmod, hvormed de tvende Sendemænd vare optraadte, om al den Skade, Kong Erik daglig paaførte hans Byer og Undersaatler, om de danske Skibe, der bleve beslaglagte, om Vaabenstriden og Svenskernes Færd i Lifland, hvilket tvang ham til at trække Sværdet. Raadet var ikke gridsk efter Krig og bad

Kongen betænke, at det var en let Sag at binde Fanen til Stangen, men der fulgte Adskilligt efter, inden den igjen kunde blive reven af med Ære og Sejr. Tilsidst lod det sig overtale, indvilligede i Krigen, stillede Rostjeneste og tillod Krigsskat. Derpaa blev det danske Rigsraad indkaldt til Kjøbenhavn, og Kongen meddelte det de ovenanførte Grunde til Krig. Ogsaa her mødte han skarp Modstand, mange advarende Røster; men desværre satte han sin Villie igjennem. Rigsraadet samtykkede i, at Danmark skulde begynde Krigen, fordi det var bedre at møde Fjenden i aaben Mark end lade sig overraske af ham. Det indrømmede en stor Krigsskat, Alt vedrørende Hærens Rustning ordnedes, og der bestemtes, til hvilken Dag Alt skulde være rede.

Af Nabostaterne opmuntrede Polen og Lybek Danmark til Brud med Sverig og lovede kraftig Bistand. Polen vilde erklære Sverig Krig, fordi Erik XIV havde taget store Stykker af Estland og Lifland, som den sidste Ordensmester Gothard Ketler havde solgt til Kong Sigismund af Polen. Sigismunds Svoger Hertug Johan af Finland, der, for at mele sin egen Kage, havde hjulpet Polakkerne, blev, som det alt tidligere er meddelt, fængslet af sin Broder Kong Erik, flere af hans Hoffolk bleve henrettede og han selv truet med Døden, fordi han havde bolet med Rigets Fjender. — Lybekkerne vare opbragte paa Kong Erik, fordi han havde indskrænket deres Handelsfriheder og beslaglagt mange af deres Skibe, der ikke vilde rette sig efter hans Befalinger. Under disse for Frederik II's Planer saa gunstige Forhold undertegnedes Forbundet imellem Danmark og Polen d. 5te Oktober 1563 i Stettin og imellem Danmark og Lybek d. 13de Juni 1563 i Kjøbenhavn.

Forbundet med Polen blev ratificeret af Kong Sigismund d. 24de December 1563. Ved dette Forbund forpligtede Frederik II sig til at føre Krig mod Sverig til Lands og til Vands. Kong Sigismund lover at sende en talrig Hær ind i Lifland for at tilbagetage alle de Stæder og Fæstninger, som Svenskerne have taget i Besiddelse. Begge Konger forpligte sig til at understøtte hinanden med Penge og Tropper. Ingen af dem skal indtræde i nogen Underhandling med den fælles Fjende og ikke slutte nogen Overenskomst, Pagt eller Traktat med ham uden den andens Vidende og Villie.

De Betingelser, som de to Magter ville fordre af Kongen af Sverig, ere:

For den dansk-norske Stats Vedkommende:

Udslettelse af Danmarks og Norges Vaaben af det svenske Skjoldemærke, Aftrædelse af alle Byer, Fæstninger og Stæder, som Svenskerne have besat i Lifland, Godtgjørelse af de Indtægter og Emolumenter, der ere tagne.

Fratrædelse paa den formelleste Maade af alle svenske Fordringer paa forskjellige Steder i Norge, Gulland og Skaane.

En uindskrænket Handels- og Skibsfarts-Sikkerhed saavel for Kongen af Danmarks Undersaatter som for alle Nationer.

En tilstrækkelig Fyldestgjørelse for den Byen Lybek tilføjede Skade.

Erstatning af de Summer, som af Kongen af Danmark og Norge anvendtes til at føre denne af den svenske Konge foranledigede Fejde til Lands og Vands. Tilendebringelse af Tvistighederne vedrørende de tre Kroner og andre Gjenstande egnede til en retfærdig Underhandling imellem nogle Kommisærer efter gamle Forbund og Fædrenes Brug.

For Polens Vedkommende:

Skadesløsholdelse og Pengeerstatning for den Skade, som Hertugen af Kurland¹⁾, Kongen af Polens Lehnsmænd og Vasal, havde lidt, hvem Kongen af Sverig ikke havde Ret til at angribe med Vaabenmagt, men maattet anklage for hans polske Majestæt.

Tilbagegivelse af alle i Lifland besatte Byer, Fæstninger og Stæder. Tilbagekaldelse af de i dem værende Garnisoner og Overlevering af disse Pladser til Kongen af Polen eller dennes Fuldmægtige.

Betaling af Krigsomkostningerne, Godtgjørelse for den Kongen af Polen og hans Undersaatter tilføjede Skade.

Igenindsættelse af Hertugen af Finland, Johan. Kongen af Sverigs Broder, i alle de ham tilhørende Besiddelser²⁾; for Hertugerne af Preussen, Kurland, Pommern, og alle andre Herrer, Stæder og Folk, beslægtede eller Venner af Kongen af Polens Vedkommende: Ophør af ethvert fjendtligt Foretagende og uven-

¹⁾ Gothard Ketter, Sværriddernes sidste Ordensmester, der havde solgt Lifland til Polen og til Løn erholdt Kurland som Lehn.

²⁾ Hertug Johan af Finland var Kong Sigismunds Svoger.

skabelig Handling imod dem. — En fuldkommen Skibsfarts- og Handels-Frihed for Polen og dets Forbundsfæller.

Det er fastsat, at hvis disse Fordringer skulde synes Sverig for haarde, kan man eftergive noget.

Tilførsel af Levnedsmidler og Munition bliver forbudt, saavel fra Danmark, Norge, Holsten som fra Hamborg, Lybek, Polen, Preussen, Lifland og Pommern. Det er enhver af de allierede Magter tilladt at optage i sit Forbund mod Sverig hvilkensomhelst Fyrste, Stat eller Stad.

Kongen af Danmark erklærer, at dette Forbund hverken er rettet mod Kejseren, den romerske Konge og det tyske Rige eller imod Kongen af Spanien, England, Frankrig, Skotland og Storfyrsten af Rusland.

Det er bestemt, at saasnart Kongen af Polen ved Guds al-mægtige Bistand har indtaget Fæstningen Pernau, denne Fæstning med Alt, hvad der tilhører samme, skal overdrages til Kongen af Danmark. Lige Betingelser skal finde Sted for Klostret Padis. Men Alt hvad, disse Steder undtagne, Kongen af Polen ellers indtager i Estland, skal tilhøre ham, ligesom Alt, hvad Kongen af Danmark erobrer i Sverig, skal tilhøre ham og Kronen Danmark med fuldkommen Ejendomsret.

Hvad begge de Kontraherendes Fordringer paa Bispedømmet Reval samt Fæstningen og Distriktet Sonnenburg paa Øsel vedrører, da erklære de tilforordnede Kommissærer ikke at kunne afgjøre i denne Sag mellem saa store Fyrster, men at de ville opfordre dem til at underkaste sig i denne Henseende nogle Opmænds Dom.

I Forbundet med Lybek forpligtede denne Fristat sig til at erklære Sverig Krig og støtte den danske Flaade hvert Aar, saalænge Krigen varede, med en Flaade, samt hindre al Tilførsel over Østersøen af Levnetsmidler og Tropper til Sverig. Endelig vilde Lybek bevæge de meklenborgske, pommerske og preussiske Søstæder til at slutte sig til Forbundet imod Sverig. Til Gjengæld stadfæstede Frederik II Lybekkernes store Handelsprivilegier i Danmark og Norge; og forpligtede sig til kraftigt at understøtte deres Fordringer paa fuld Erstatning for de tagne Skiibe, paa det Gods, Sverig havde beslaglagt, og paa Gjen-erholdelsen af deres tidligere Handelsrettigheder og særlig Handelsfrihed paa Reval og Narva.

Den tyske Kejser og flere Fyrster gjorde deres Bedste for at forebygge en Krig, der vilde virke ødelæggende paa Handel og Søfart i vide Kredse. Kejseren foreslog de nordiske Magter at holde et Møde i Rostock for der under hans Forsæde at jævne Striden. Men da det kom til den fastsatte Dag, saa blev der intet af Mødet, fordi Erik XIV havde holdt sine Sendemænd tilbage i Kalmar. Ved de Sammenkomster, der havde fundet Sted inellem svenske og danske Rigsraader, vare Uoverensstemmelserne saa store, at en af de dygtigste danske Statsmænd, Kansler Johan Frijs, mente, at der maatte føres en Krig, inden et godt Forhold igjen kunde tilvejebringes. — Paa Skrømt fortsatte Frederik II og Erik XIV Underhandlingerne, indtil de havde fuldendt deres Rustninger og styrket sig ved Forbund med andre Magter. Frederik II var først færdig med sine Forberedelser. I Slutningen af Juli stod en stærk Hær paa 25,000 Mand under Grev Gynther af Schwartzburg i det nordre Skaane rede til Indfald i Vestergötland, og en mægtig Flaade paa 27 danske og 6 lybske Hovedskibe samt en Mængde mindre Fartøjer stod under Peder Skram ud i Østersøen. Om denne Flaade skriver Resen i sin Frederik II's Krønike, at den var en saa kostelig, mangfoldig og vel rustet Søarmada, hvis Ligemand ingen véd eller nogensinde mindes tilforn at være seet sejlet her af Riget. De lybske Skibe førtes af Frederik Knebel. Inden Opbruddet af Hær og Flaade sendtes der Fejdebreve fra Danmark og Lybek til Erik XIV i Stockholm. Den danske Herold blev modtagen af Kong Erik paa Slottet, medens den lybske maatte nøjes med at aflevere sit Senats Krigserklæring paa Raadhuset. Vi vil nu kaste et Blik paa Værnets Tilstand.

II.

Hærens og Flaadens Udrustning.

Artilleriet. Det nationale Fodfolk og Rytteri. Den hvervede Hær. Flaaden. Fæstningerne. Norge og Sverig.

I Aarene 1559—63 fandtes flere bekjendte Oberster i dansk Tjeneste og der hvervedes tyske Lejetropper. I December 1559 fik Daniel Rantzau Bestalling som Oberst med 400 Daler aarlig Løn, og den 9de Juli 1562 fik han Brev paa at hverve saa mange Ryttere og Knægte som muligt. Jørgen Hølle blev antagen som Oberst 1560 med 600 Daler aarlig Løn — der i det næste Aar forhøjedes til 1400 Daler; 6te Oktober 1561 fik han Brev paa at hverve 8 Fæniker Knægte. Hilmar Münichhausen fik ligeledes 6te Oktober 1561 Brev paa at hverve 8 Fæniker Knægte. Med de 3 Oberster sluttedes i Foraaret 1563 Kontrakt om Levering af 3 Regimenter tyske Landsknægte, hver paa 20 Fæniker à 400 Mand — og med Grev Gynther af Schwartzburg om Levering af 4000 tyske Ryttere. Grev Adolf af Nassau — Vilhelm af Oraniens Broder — mødte med 150 vallonske Ryttere, der indlemmedes i Grev Gynther af Schwartzburgs Faner for at de kunde faa fuld Krigsstyrke. Disse Tropper kom til Danmark og mønstredes i Juli 1563 i Skaane. Til Sikkerhed for de store Summer, Obersterne Grev Gynther og Johan Hølle havde udlagt, fik de Godser i Pant i den kongelige Del af Holsten. Gynther af Schwartzburg havde længe været i dansk Tjeneste og var særlig bleven anvendt i det diplomatiske Fag.

Næst Kongen var Statholderen paa Kjøbenhavns Slot den fornemste Mand i Værnets Bestyrelse. Ham var den daglige Omsorg for Alt hvad der vedkom Værnet tilsøs som tillands, saavel som Fæstningernes Forsyning, betroet. Han handlede i Forbindelse med Kongen, der greb kraftigt ind i Værnets Udvikling og selv sørgede for Oprettelsen af hvervede Afdelinger, Bygning og Kjøb af Krigsskibe og for Felttogs-Planer. Kongen stødte ofte paa Modstand baade hos sine Feltøverstere og hos Rigsraadet, der ugjerne saa, at han styrkede sin Magt ved at føre Hæren og opholde sig ved den. Statholderen paa Kjøbenhavns Slot var

hvad vi nu kalde Forsvarsministeren, men hans Magtfylde blev paa Grund af Kongens Indgriben indskrænket. Fra 1563 til 67 beklædte Mogens Gyldenstjerne og efter ham Peder Oxe denne Post.

I alle tre nordiske Riger var hver vaabendygtig Mand med Undtagelse af Gejstligheden værnepligtig. Det tekniske Navn for Artillerister var Bøsseskytter, for Rytteri Gerustheste, for Fodfolk Knægte, og for Matroser Baadsmænd.

Artilleri.

Skydset var enten af Jern eller Bronze — og deltes efter Størrelsen i Kartover — Slinger — Falkonetter — Bassen — (Svingbassen) og Hager. Hagebøsser var baade Artilleri og Fodfolk-Vaaben. Benævnelsen Kanon (canna: et Rør) var endnu ukendt her i Norden. Ligesom Ordet Artilleri (af ars: artis), der første Gang nævnes i Frederik II's Haandbog „das Zeughaus. Kjøbenhavn 1578“. Bøsse, cf. box, var et fælles Navn for alle Ildvaaben. De tungeste Kanoner, der anvendtes ved Fæstningernes Belejringer, kaldtes Murbrykkere — de letteste kaldtes Skjæmbrykkere. Man havde baade Forlade- og Baglade-Skyts. I de førstnævnte bragtes Ladningen ind i Kanonens Munding. Krudtet paa en Skuffe — i de sidstnævnte var der et løst Kammerstykke med Fængsel, som indeholdt Krudtladningen. Kammerstykket, hvis runde Aabning skødes bagfra ind i Løbet, fastholdtes ved en Jernkile¹⁾. Af Kanonernes Benævnelse kan man ikke altid hitte Rede i Kuglernes Størrelse. Slangen er i det 16de Hundredeaar en almindelig Benævnelse for Kanoner, der skyde 2—20 $\frac{1}{2}$ Kugler.

Efter de Fund, man har gjort paa Valpladser, ere de fleste Kanoner til Brug i aaben Mark 1 til 4 pundige — Kuglen er enten af Jern, af Bly — eller af Sten med Bly-Omslag. Kanonens Underlag var meget klodset og voldte store Vanskeligheder. Paa Billede fra Aar 1578 af en marcherende dansk Hær ligger Kanonen paa en Vogn, Underlagets forskellige Dele paa andre Vogne og Amunitionen paa en særskilt Vogn, saa det tog lang Tid at sætte

¹⁾ De første Bagladekanoner laa i udhulede Træstammer fastgjorte ved smedede Jernbaand. Baglade-Svingbassen havde paa Midten af Piben en Tap, der gik ned i et Underlag, det cylinderformede Kammerstykke (Kammers), førtes bagfra helt ind i Løbet og lukkedes med en Bolt. Til hver Kanon hørte der flere Kammerstykker.

Fig. 3 a. Bagladekanon 1. Aar 1400. *a* løst Kammerstykke med Krave til Krudtladning. *b* Kile, der fastholder Kammerstykket. Kanonens Underlag er en udhulet Træstamme.

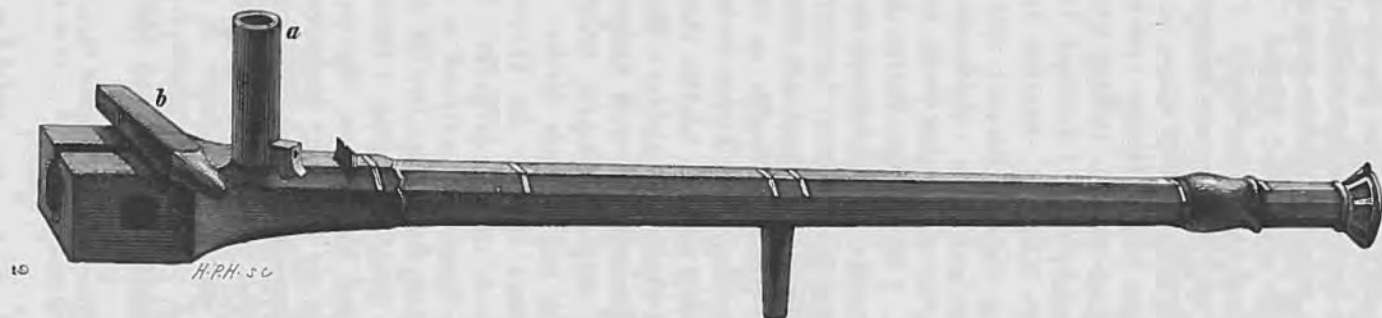

Fig. 3 b. Bagladekanon 2. *a* løst Kammers (Kammerstykke) af Jern, til Krudtladningen. *b* Bolt bag Kammerset, naar det er sat helt ind i Løbet.

Fig. 3 a og b. Bagladeskyts med løse Kammerstykker fra den historiske Vaabensamling paa Kjøbenhavns Tøjhus.

Kanonen sammen og gjøre den skudfærdig. Kun det letteste Felt-skyds blev kjørt i sine egne Lader (Lavetter). Vejene vare slette og maatte i Reglen udbedres paa Marchen, forat Vognene ikke skulde blive stikkende i Dyndet. Kanonerne vare forspændte med indtil 20 Heste eller Stude. I den Hær, hvormed Erik XIV i Oktober 1563 rykkede mod Halmstad, vare de 8 største Stykker forspændte hvert med 16 Øxne, og hvert af de mindste med 4. Maaden, paa hvilken Hestene vare forspændte, sees bedst paa et af de følgende Billeder. Hestene leveredes baade af Kjøbstæderne og af Landsbyerne. I Felttoget 1563 leverede Kjøbenhavn 30 Bøsseheste, Kjøge 12, Roskilde 24, og saa fremdeles. Baade Hærens og Flaadens Kanoner opbevaredes i Københavns Tøj-huse. Det gamle laa i Boldhusgade, det nye, der opførtes i 1550—60, laa paa samme Plads, hvor det K. Bibliotheks Bygning nu ligger. I Ringmurens Taarne, Kirkerne og paa Slottet opbe-varedes Krudtet. Kanonstøberier var der paa flere Steder i Kjøben-havn, Helsingør, Malmø, Landskrona og i flere norske Byer. Krudtmøller var der ligeledes flere Steder: Rønnebækholm og Lyngby i Sjælland, Bergen og Oslo i Norge. Til det store Kanon-Forbrug, som Krigen fordrede, vare de i Danmark og Norge støbte Kanoner langt fra tilstrækkelige. Mange Kanoner — særlig til Flaaden — kjøbtes i England, Holland og Tydskland. I Begyndelsen af det 15de Aarhundrede dannede Artilleristerne nærmest et Laug. Eleverne lærte Fyrværkerikunsten og Bøsse-støbningen hos bestemte Mestres. Naar de havde udlært, fik de Lærebrev og toge saa Tjeneste. Fra Midten af det 16de Aarhundrede dannede Artilleriet i flere Hære et Vaaben, men det er længe faatalligt paa Grund af sin Kostbarhed. Den laveste Grad kaldes Bøsseskytte, der fik dobbelt Sold.

De fleste Kjøbstæder i Danmark vare pligtige til at holde en eller flere Bøsseskytter. Blev en Fæstning truet af Fjenden og udsat for en Belejring, forstærkedes Bøsseskytterne med Fod-folkets hvervede Skytter. Under Bahu's Belejring i Aarene 1564—65 er der 125 Knægte af Jørgen Holles Regiment. I Elfsborg er der samtidig 70 Knægte af samme Regiment til Skytsets Betjening. Endvidere udskreves der Mandskab til at tage Vare paa Artilleriet i selve Landet 1563¹⁾.

¹⁾ Register paa 130 sjællandske Skansegravere, som blev antagne at følge Feltskytset ind i Sverig og være paa Arkeliet under Peter Bille, Ar-

Kuske, Seletøj og Heste til Artilleriets Bespænding i Felten leveredes baade af By og Land. Belejringsartilleriet havde Forrang

Fig. 4. En Artillerist.

kelimesterens Befaling. Register paa 250 Skansegravere fra Skaane og 200 Vogndrivere og Register paa 25 Hjulmænd, Tømmermænd og Bødkere. Vognmestrene Kristoffer Pax og Niels Jæger vare paa Rustvognene. Geh.-Ark. Syvaarskrigen.

for Feltskytset, hvis Betjeningsmandskab kaldtes Feltskytter, der vistnok for Størstedelen var hvervet Fodfolk.

Bøsseskytterne (Konstablerne) vare altsaa den laveste Grad og over dem stode Bøssimestrene (Battericheferne)¹⁾ og Fyrværkerne, der fik firedobbelt Sold. Over dem stode Tøjimestrene og Arkelimestrene, som i Felten førte Felt- og Belejnings-Artilleriet samt Skanse- og Minegravere med tilhørende Tros. Den øverste Tøjmester og Arkelimester havde hele Arkeliet²⁾ med Skyts og Amunition under sig³⁾. Artilleristerne vare bevæbnede med en kort meget bred Sabel; hos Bøsseskytterne fra Kjøbstæderne er Bevæbningen Morgenstjerne og Øxe. De hvervede Artillerister samt deres Officerer ere klædte i meget spraglede Farver som Landsknægtene. En smuk lille Filthat, opretstaaende Kniplingskrave, sort Vest, Trøje og Pludderhoser af gult og rødt Silketøj og gule Strømper.

Rytteriet.

Det nationale Rytteri var udmærket og dannede den vigtigste Del af den staaende Hær i Fredstid; det ventede kun paa en Kaldelse fra Konge og Rigsraad for at møde i Felten og vise sin Dygtighed. — Ifølge Herredagens Beslutning i 1533 skulde enhver Undersaat af 100 Marks⁴⁾ Indkomster stille en god Karl med Harnisk og Glavind; af 50 Mark derimod en Skytte til Hest, der skulde være rede Nat og Dag til at afværge Landets Skade og Fordærv, om noget Fjendtligt paakom. Senere forandredes Marks Indkomst til Hartkorn. Den 1ste April 1625 bestemtes, at af 314 Tønder Hartkorn skulde Adelen stille en fuldstændig rustet Rytter med Hest af sit Arvegods og var til Gjengjæld skattefri for dettes Vedkommende. Mange af Lens-

¹⁾ Bøssimestre findes dog ikke opførte i den danske Hær i Syvaarskrigen.

Endnu i anden Halvdel af forrige Aarhundrede kaldes Artillerister for Bøssimestre i den østrigske Hær. I Planen til Slaget ved Hochkirch 1758 hedder det: „I Spidsen for hver af de tre Angrebskolonner stilles Bøssimestre, der skulle vende de tagne preussiske Kanoner imod den preussiske Lejr.“

²⁾ af arca (Kiste); eller: Kammer til Buer (af arcus)?

³⁾ Peter Bille øverste Tøjmester og Arkelimester 1560—63.

Povl Sara — — — — — 63—64. Han fik Afsked i November 1564 med 560 Dalers Pension.

Niels Truidsen Ulfstand, øverste Tøjmester og Arkelimester 1564—65.

⁴⁾ 1 Mark Guld lig 11 Skattetønder, 100 Mark Guld lig 1100 Skattetønder (lig med c. 195 Tønder Hartkorn).

mændene stillede desuden Ryttere, hvis Tal var fastsat i deres Lensbrev, og fik som Vederlag visse Procenter af de uvisse Indkomster. Allerede under de foregaaende Konger nævnes den jydsk, fynsk, sjællandsk og den skaanske Fane¹⁾.

Disse Faner havde faste Befalingsmænd og mønstredes gjentagne Gange i Kristian III's Regeringstid. Mandskabet bestod af Provinsens Adelsmænd og de rustede Karle, som de efter Loven vare pligtige til at stille. De tre Faner, den fynsk, den jydsk og den skaanske kom paa Krigsfod i Efteraaret 1563 og dannede det danske Rytteris Stamme under hele Krigen. Den fynsk Fane kom til Kjøbenhavn d. 25de September.

Fra Barnsben øvedes Adelen Børn tidlig og sent i Vaabenfærdighed. Gudsfrøgt og Rytteri vare jo de to Lærefag, paa hvilke der lagdes særlig Vind. Børnene fik en stræng og haardfør Opdragelse, og naar Krigen stod for Døren, satte Adelen en Ære i at møde med sit Følgeskab, Gaardens Svende og Dreng, velrustet paa Krigsskuepladsen, og den skaanske sig ikke i Kampen. Adelsmanden førte selv sine Ryttere, naar han ikke var befalet tilsøs eller til anden Tjeneste. Da Hesten er den fornemste Del i dette Vaaben, saa har man lige til denne Dag aldrig sagt, at Eskadronen tæller saamange Mand men saamange Heste, og i Syvaarskrigen hedder det ikke, Fanen tæller 300 harniskklædte Ryttere, men 300 Gerustheste (undertiden Rustheste og en enkelt Gang Rejsetøjet, Rejsige). Den normerede Styrke var 300 Mand; af det overskydende Tal dannedes Rendefanen, der særligt anvendtes som Forposttrytteri. Af Trossets beredne Dreng dannedes Musefanen og Stalddrengefanen, der oprindelig skulde anvendes til Artilleriets og Trossets Dækning, men i denne Krig brugtes det sædvanligt i Forbindelse med det øvrige Rytteri særlig til at indlede Kampen²⁾.

¹⁾ Se Arild Hvitfeldts Krønike, Kristian III, Side 1451, hvor de Hærafdelinger ere nævnte, som Kongen førte mod Kjøbenhavn 1535 — den skaanske Fane 500 Mand, Side 1435.

²⁾ I Ditmarskerkrigen 1559 havde hvert Fodregiment sin egen Musefane. Ordet udlede Nogle af muserie (Artilleri), andre af at musse (søge efter Levnedsmidler, det tyske Ord mausen).

Af andre Benævnelser paa Faner i den danske Hær findes i danske Samlinger II R. II Bind Side 197 Kyenfanen, det vil sige Kendefanen. I Kristian IV's Dagbøger for 1625 omtales ogsaa denne Fane. Hos Adlersparre K. Vitterhets Historia 5te Del, Side 364. Togordenen var saa indrettet, at en Fane Ryttere forordnedes at gaa et Stykke fremfor Hæren under Navn af „Förvakt, Rennefana eller Kännefana“ til Sikkerhed

Endelig var der Hoffanen. C. V. Jakobsen kalder den i sine Skildringer til det 16 Aarhundredes Historie „en ny Modifikation af Tinglith, Huskarle eller rettere Hirdmænd med Svende og Dreng.“ — Fanen stod under Hofmarskallen, og naar han ikke var tilstede, under en anden dertil beskikket Hofsinde. Den fulgte i Fredstid med Kongen paa hans Rejser rundt i Provinserne og sendtes hyppigt ud i Kongens Ærinde. Undertiden laa den i Borgeleje eller drog rundt paa Gjæsteri; men dens faste Opholdssted var dog Kongsgaarden (ved Hove). I Krig skulde den kun drage, naar Kongen fulgte med; men den fandt sig dog i, at blive ved Hæren i Syvaarkrigen, efterat Kongen havde forladt den; og den tog glimrende Del i Svarteraaslaget. Mange af de Herremænd, der tjente som menige Ryttere i Hoffanen, vare Hofjunkere, de fik 75 Daler maanedlig Løn, Kost og Hofklædning med bestemte Farver for sig og deres Svende. Adskillige af Hoffanens Ryttere vare Lensmænd¹⁾. — Under de foregaaende Konger var Hoffanens Styrke i Fredstid 200 til 250 Mand. I Begyndelsen af Syvaarskrigen bestod den af 50 danske og 50 tyske Adelsmænd, hver med flere eller færre Svende. Den 20de Juli 1563 blev Hoffanen mønstret udenfor Kjøbenhavn. Jakob Brokdorff blev Ritmester og Peder Gyldenstjerne Fændrik. Senere paa Aaret nævnes Hofmarschal, Grev Frederik af Dohna som Ritmester og Hoffanens Fører; hans Løjtnant hed Karsten Manteufel og hans Fændrik Hans Wedel²⁾.

imod Overfald. — Drengefanen omtales gjentagne Gange. Den kaldes „die Stallubenfane“. Stalddrengefanen i Daniel Rantzau's Rapport.

Forvagten nævnes første Gang i Feltoget 1567 og 68 og var en af de bedste danske Faner. Rendefanen nævnes første Gang i Svarteraa Slaget. Den bestod af det overtallige Mandskab i den jyske, skaanske, fynske og en af de tyske Faner.

- ¹⁾ Niels Parsbjerg. Kongens Hofsinde, forlenes med Vigerslev Kloster i Vendsyssel Aar 1547 uden Afgift, dog saa at han tjener Kongen daglig i Gaarden (ved Hove) med tre Gerustheste. Ligeledes skal han selvferde tjene Kongen med sine Heste, Harnisk og Svende, hvor Behov gjøres. Kost til sig og sine Svende og Foder til Hestene leveres ham frit ved Hove.

- ²⁾ Frederik Dohna 16 reisige (r. R., Rejset.). 4 Vognh. 1 Trosh. (Staldkl.)
Kristoffer Dohna	20	—	—	6	—	2	—
Karsten Mansfeld	12	—	—	4	—	1	—
Hans Vedel	7	—	—	2	—	1	—
Kasper Berger	10	—	—	2	—	1	—
Sylvester Holle	12	—	—	4	—	1	—
Degener Bugenhagen	7	—	—	2	—	1	—

Undertiden skete der Forsættelser fra Hoffanen til Flaaden. Følgende Ryttere af Hoffanen, som have deltaget i Felttoget til Lands 1563, sendtes Palmesøndag 1564 til Søs: Otto Rud, Peter Munk, Jørgen Brahe, der alle bleve Admiraler; Ludvig Munk, Arild Urup, Anders Frijs, Knud Reventlov, Johan Skovgaard og Ivar Kaas, der bleve Skibschefer. De vare alle Hofjunkere og havde tjent i Hoffanen. Deres tilgodehavende Sold for fem

Fig. 5. En Paukeslager.

Peder Gyldensten	12	reisige (r. R., Rejset.).	4	Vognh.	1	Trosh. (Staldkl.).
Kristian Munk	6	—	—	2	—	1

(Gehejme-Arkivet, Felttog 1563.)

Maaneder fra 25de Oktober 1563 til 26de Marts i 1564 i alt 350 Rdr. eller i vore Penge 1400 Kroner blev udbetalt dem ved deres Afgang til Flaaden. Herluf Trolle, der i 1564 var Overadmiral, tjente i 1563 i Landhæren i Grev Gynthers Stab. Frans Brockenhuus var i 1564 Skibschef, i 1565 Chef for et Regiment jydskt Knægte.

I Felttoget 1563 omtales tvende Livfaner og i Daniel Rantzaus Rapport om Slaget ved Svarteraa den 20de Oktober 1565 to Hoffaner. Efter Sammenhængel regnes det at have været enten en Fane af Adelens Rostjeneste eller en tysk Fane, som fejlagtig er benævnt „Hoffane“. De Ryttere, der stilledes af Kongens Brødre, Hertugerne Adolf af Holsten-Gottorp og Hans af Haderslev, og de Ryttere, som Herremændene i den kongelige Del af Sønderjylland og Holsten vare pligtige at stille, dannede ingen særskilt Fane. De indlemmedes i de andre Faner¹⁾.

Det nationale Rytteri var i Syvaarskrigen baade talrigt og godt. Det bestod af de 5 Faner: Hoffanen, de tre Provinsfaner og Rendefanen, og Rytterne fra Sønderjylland og Holsten.

Fodfolket.

Til Fodfolket udskreves Mandskab af Kjøbstæderne og Landalmuen. Ved særlig Lov bestemte Kongen og Rigsraadet, hvormange Mand der skulde udskrives til Krigstjeneste. Udskrivningen foretoges paa Landet af tvende Rigsraader og af Lensmændene, i Kjøbstæderne af Lensmanden og Byraadet. Ofte foretoges Udskrivningen i Kjøbstæderne alene af Byraadet, der vilkaarlig valgte de

¹⁾ Laurids Vittinghof	24	Gerusth. (rustede Ryttere), 8	Vognh., 2	Trosh.
Markus Svane	19	—	4	— 2 —
Herman Brockhusen	9	—	2	— 2 —
Erik Gris	12	—	2	— 1 —
Jørgen Knudsen	12	—	4	— 1 —
Henrik Rantzau	12	—	4	— 1 —
Gallef	9	—	3	—
Gynther	8	—	2	—
Klaus Fossgraff v. Reinsborg	7	—	2	—
Hans Holst	8	—	3	—
Elias Krone	6	—	2	—
Hans Hess	3	—		
Hans Sichel	3	—		

Register paa de holstenske Ryttere, der ligge i Halmstad, der ere monstrede 4de Oktober 1568. D.N. 15. Geh.-Ark.

unge Mænd, der bedst kunde undværes, følgelig ingen „Embedsmænd“, saaledes kaldtes Haandværkerne. Lodtrækning var ikke i Brug, derimod var det tilladt at stille en Mand for sig, Stedfortræderen. Udskrivningen gjaldt kun for et Felttog, dog indskjærpedes det Byraadet at tage de samme Personer, som tidligere havde gjort Tjeneste, ved nye Udskrivninger. Kjøbstæderne maatte selv paaklæde og ruste det udskrevne Mandskab samt lønne og forsyne det med Levnedsmidler for de første Maaneder. Til Samlingspladserne førtes det i Reglen af den Borgmester eller Raadmand, som foruden sin civile Bestilling tillige var Kaptejn eller Fændrik, men da denne ofte beholdtes ved Hæren som Folkenes Fører, saa var Posten ikke let at faa besat. — I det tredie Felttog 1565 skulde Ribe levere 30 Knægte, og da hverken Borgmesteren eller nogen af Raadmændene vilde føre dem, udnævnte Byraadet Bertel Skrædder til Raadmand, og han blev derpaa som den yngste valgt til at føre Krigsfolket. Han frabad sig den tiltænkte Ære og mistede derfor atter sin Værdighed. Ofte hændte det, at det indskrevne Mandskab løb hjem igjen, inden det kom til Samlingspladsen, og endnu oftere, at det stak af og kom hjem igjen efter et kort Ophold ved Hæren. I Vinteren 1567—68 blev der udskrevet ti Hageskytter i Helsingør; hver Mand blev af Byen forsynet med Stormhue, Kaarde, Luntebøsse og et Pund Krudt, en Pjækert af blaåt Osnabrüch Klæde, Buxer og Hoser af brunt Görlitz Klæde, hvid, gul og rød Arrast og Sindal til Feltegn, Støvler og Madposer. Til Underhold medgaves dem en Otting Smør, 55 Pund Ost og 2 Skjæpper Salt. De fem af dem, som vare gifte, fik Underholdningspenge til deres Hustruer. Desuden fik hver Mand fem Mark, og den, der førte dem, ti Mark. Sidstnævnte fik tillige i Forvaring $1\frac{1}{2}$ Maanedes Sold til hele Mandskabet: 15 Mark til hver. Det skulde til Engelholm; men kom ikke længer end til Helsingborg. Her svirede det Pengene op og sejlede saa atter hjem, fik Tilgivelse, udstyredes paany og bragtes af en Raadmand, der var Fændrik, til Engelholm.

Vare Indbyggerne i Kjøbstæderne uvillige til at efterkomme Udskrivningen, hvilket iøvrigt Ingen kan fortænke dem i efter den Behandling, dem blev til Del hos Hærens hvervede tyske Landsknægte, saa viste de desto større Lyst og Iver, naar det gjaldt Forsvaret af deres egen By. Ligesom vi i en senere Krig

se Kjøbenhavnerne med Mod og Mandshjerte udholde en Belejnings Trængsler i flere Aar og redde Danmark fra Undergang, saaledes se vi i denne Krig de skaanske, hallandske og blekingske Stæder forsvare sig kraftigt imod mægtige Hæres Stormløb, afslaa enhver Opfordring om Overgivelse, taalmodigt vente paa Undsætning og heller falde end have den Sorg at se Byen falde i Fjendehaand. Borgernes Forsvarskraft var jo i Middelalderen hovedsagelig rettet paa at forsvare Hjemmet. At Voldene, der indesluttede Alt, hvad de havde kjært, skulde forsvares til sidste Blodsdraabe, derom herskede fuld Enighed. Begrebet om Fædreland havde snævre Grænser, men indenfor dem var der Fasthed. Hele det vaabendygtige Mandskab, Unge som Gamle, stillede til Værn. Efter dens Størrelse dannede alle Borgere i en Kjøbstad en eller flere Fæniker. Borgmestre og Raadmænd vare Førere. Der holdtes Øvelser i Fredstid og naar Fjenden kom, fattedes Ingen i Rækkerne. Til at forsvare deres Hjem, dertil vare Borgene skikkede. De kjæmpede ypperligt, dækkede af Vold og Grav; men det var for meget forlangt, at de ogsaa skulde kjæmpe i aaben Mark, dertil bristede det dem paa Øvelse og Bevægelighed.

Udskrivningen paa Landet foretoges af tvende Rigsraader og af Lensmændene, hvis Fogder bragte det udskrevne Mandskab, efterat det var forsynet med Vaaben, Klæder og Levnedsmidler, til Samlingspladsen; efterat være komne til Hæren, rømmede mange og oversaaede Vejene med Vaaben og Rustninger. De løb bort, fordi de lede Sult og frøs, fordi de behandledes slet af de hvervede tyske Knægte, der fratog dem den fra Hjemmet medbragte Proviant og det Bytte, de toge i Fjendens Land. Stærkt lyde Klagerne fra Lejren ved Elfsborg 1565. „Her findes mange og mest af danske Knægte, som ikke have smagt Brød i tre eller fire Dage; 300 af Frans Brockenhuus' Knægte ere bortløbne for at stille deres Sult.“ „Kjære Hr. Maaens¹⁾, til de Knægte, som kom til Bohus, har Jens²⁾ ingen Penge, og de ere næsten nøgne. — — Det Bytte, der vankede i Gamle Lødøse, som Skotterne og Danskerne gjorde, det faldt Tydskerne over i Lejren og toge deraf, hvad der behagede dem.“

¹⁾ Statholderen paa Kjøbenhavns Slot (Forsvarsministeren).

²⁾ Jens Holgersen Ulfstand, Kommandant.

Da Krigen havde varet i fire Aar og aldrig lod til at faa Ende, mødte der i 1567 paaafaldende faa af det udskrevne Mandskab. Frederik II foreslog Rigsraadet at ombytte Udskrivningen med en Værneskat, for hvilken han kunde hverve vel øvede Soldater; men det fandt selvfølgelig ikke Raadets Bifald.

Som Exempel paa, hvormange der løb bort, inden de kom til Hæren, kan tjene:

Af 188 Mand udskrevne i Vendsyssel i Aaret 1567 mødte	38
- 70 — — — — — Kalølen — —	2
- 120 — — fra forskellige Len — —	11
- 780 — — udskrevne i de danske Kjøbstæder i Aaret 1569	
	mødte 328
- 280 — — — — — norske — — i Aaret 1569	
	mødte 74.

I Slutningen af 1564 og Begyndelsen af 1565 blev der alene i Danmark udskrevet af Kjøbstad- og Landbefolkning til Landhæren 12000 Mand. Mange mødte der jo ikke; men der blev dog i December 1564 dannet et godt Fodregiment paa 4 Fæniker under Frans Brockenhuus. Efter ni Maaneders Forløb var det smeltet saa stærkt sammen, at det opløstes. Resterne indlemmedes i Rantzaus Regiment og i Bahu, Varbergs og Elfsborgs Besætninger. Mikkell Gynges Friskytter, et Korps paa nogle hundrede Mand, var den eneste Afdeling nationalt dansk Fodfolk, der ikke opløstes under hele Krigen. Grunden til, at det nationale Fodfolk saa hurtigt gik til Grunde eller indlemmedes i Felthærens hvervede Afdelinger, var dels Løshed, dels Brist paa faste Rammer, faste Befalingsmænd i Fredstid. Til Fodfolket regnedes ogsaa Kongens Drabanter, Drabantkorpsen: et Korps paa 100 Mand af vel tjente Krigere. I Fredstid gjorde de Tjeneste hos Kongen og i Fæstningerne. I Krigstid gjorde de ligesom det øvrige Fodfolk Tjeneste baade tillands og tilsøs. I Begyndelsen af 1564 blev Drabantkorpsen sendt til Bahu og udmærkede sig i den langvarige Belejring. Efterat Svenskerne vare blevne tvungne til at ophæve Belejringen, tillod Jens Ulfstand Drabanterne at vende hjem til Sjælland. Han fik derfor en Irettesættelse af Kongen: „Vi kan ikke noksom forundre os over, at Du uden vor Befaling har hidskikket alle vore Drabanter.“ Den svenske Hær kunde jo forny Belejringen, og saa blev der igjen Brug for Drabanterne.

I Felttoget 1566 var Drabantkorpset ombord paa Admiralskibet Samson, da dette Skib forliste Natten imellem d. 28. og 29. Juli. Alle Drabanterne druknede.

De hvervede Tropper.

Af Hærens Sammensætning ved Krigens Begyndelse have vi seet, at det hvervede Fodfolk dannede Hærens Hovedbestanddel. Det forsynede baade Artilleriet i Fæstningerne, Hæren og Flaaden med det manglende Mandskab til Skytsets Betjening. Det var derfor af største Vigtighed, at de Skytter, der hvervedes, vare vel tjente Soldater, kjendte med Ildvaabnernes Behandling. — De Karle, der vilde lade sig hverve som Skytter, mødte fuldt rustede paa Løbepladsen og maatte vise deres Færdighed i Skydning for Hververkaptajnen.

Selve Hvervingen af Landsknægte gik meget prosaisk for sig. Man spekulerede dengang i Landsknægte som nutildags i store nordiske Telegraf-, Sprit-, Øl- og Sukkeraktier. Obersten paatog sig at levere Knægte til en bestemt Termin

til Dagens Kurs og Fyrsterne maatte have Pengene rede. „Ingen Penge, ingen Landsknægte“, „point d'argent, point de Suisses“. Imod høje Renter og Forskrivninger laante Fyrsterne Penge hos de rige Handelsherrer, og naar saa Obersterne havde erholdt deres Udlæg og Mønstringen var gaaet for sig, saa kostede Hærens Underhold og Vedligeholdelse saa store Summer, at Statskassen hurtigt tømtes. Det var ligesaa vanskeligt at tilfredsstille Landsknægte som at fylde et bundløst Kar. Lidt Arbejde og høj Løn var deres Løsen, og altid maatte nye Hvervinger finde Sted, for at en anstændig Styrke kunde

Fig. 6. Landsknægten med sin Madame, sin Dreng og sin Hund.

være tilstede, og mange Landsknægte førte baade Kvinder og Børn med sig, der som oftest faldt Landet til Byrde. Dødeligheden var forfærdelig. Foruden dem, der faldt paa Valpladsen, døde Soldaterne som Fluor af pestagtige Sygdomme, paa Grund af uordentlig Levemaade, Svineri i Lejren og slet Forplejning. Det ene Mytteri afløste det andet, og udeblev Lønningen, løb hele Banden over til Fjenden.

I Syvaarskrigen blev den dansk-norske Konge læns efter et Aars Forløb, og saa laante han hos sine Undersaatter. Daniel Rantzau forstrakte ham med over 100000 Rdr., som han rejste hos Handelsherrerne i Kiel og Hamborg. Hvervingerne foretoges i Tydskland, hvor baade Fyrster og Undersaatter vare tilfals. Tydskland havde dengang Fred med alle sine Naboer, men fuldt op af Soldater: Ryttere og Landsknægte, der gik ledige om paa Torvet og søgte Arbejde. Alle Nabostater toge dem i Tjeneste. De lejedes ud til Frankrig, som dengang førte Hugenothkrigene og Krig med Spanien; til Nederlandene, som havde gjort Oprør imod Spanien. til Spanien og til de nordiske Riger. Da de ikke havde Spor af Interesse for den Sag, de kjæmpede for, saa fandtes de i stort Tal i de imod hinanden stridende Hære. Tydskere sloges med Tydskere og gjorde Ordsproget til Sandhed: „hvad gjør Tydskere ej for Penge“. Hvervingen foretoges af Kaptejner, gamle gjæve Krigsmænd, af hvilke der stadig meldte sig langt flere, end man havde Brug for. Hver Kaptejn fik sit bestemte Distrikt og nu gik Hververtrommen rundt paa Land og By, og de ledige (gartende¹) Knægte strømmede til Samlingspladserne. Efter Bestemmelsen skulde hver Mand møde fuldstændigt paaklædt og rustet og lønnedes i Forhold til sin Bevæbning; men havde det Hastværk, saa toge Kaptejnerne Revl og Skravl og sørgede selv for Bevæbningen. Iblandt de Hvervede var der dog mange skikkelige Folk, Adelsmænd, der droge i Krig, fordi de kjedede sig ved Fredens Færd; men Flertallet var Lykkeriddere, der ligesom deres Foresatte, Grev Gynther af Schwarzburg, søgte at skrabe sig en Formue sammen. Der var mange ødelagte Existenser, mange rene Vagabonder, og, hvad der var det værste, Landsknægten bragte sin Kvinde, sine Børn, sin Dreng og sin Hund med sig. De fortærede Alt. I Skotland hvervede Danmark og Sverig ligeledes Soldater i Tusindtal. De

¹) v: die gewartenden?

skotske Fæniker stode altid paa Krigsfod med Tydskerne i samme Lejr. De vare jo Medbejlere. I Estland hændte det, at i en svensk Lejr et Skjænderi imellem Tydskerne og Skotterne udartede til et saa blodigt Slagsmaal, at 500 Skotter dræbtes.

Fra den Tid Daniel Rantzau fik Overkommandoen, var Regimentschefsposten ved Fodfolket og Feltøverstens i flere Aar forenede i en Person. Vi meddele her Overkommandoens Stab, der ogsaa var Fodregimentets. Foruden Oberstløjtnanten, Oberstens Stedfortræder, der førte Regimentet, naar Obersten enten var Feltøverst eller fraværende, stod der følgende Personer i denne Stab: Arkelimesteren (Artillerigeneralen); Bøssimesteren (Batterichefen); Vagtmesteren (Majoren); Feldtprovsten; Schulthejsen (Generalauditøren); Vognmesteren (Trænføreren); Profossen; Overbartskjæreren (Stabslægen); Brandmesteren, Rumormesteren (Lejrkommandanten). Til Understaben hørte Skarpettereren med sine Svende; Weiblen over Kvinderne; Feldweiblen med 4 Weibler til Skriverstuen¹⁾.

Datidens Fodregiment med sit Artilleri og Tros, hvorfra der undertiden dannedes en Rytterfane, Musefanen, svarer altsaa til vor Armeedivision. Fra 1566 dannede hele det danske Fodfolk i Operationshæren kun et Regiment, bestaaende af 12 til 20 Fæniker.

Fænikens Befalingspersonale bestod af Kaptejn, Løjtnant, Fændrik, Feltweibel (Oversergent); tre til fire andre Weibler samt saamange Rodemestre (Korporaler), som der var Roder i Fæniken. Flere Fæniker holdt Feltpapellan, Bartskjær og Profos. En Rode skulde være 20 Mand stærk, men havde ofte kun den halve Styrke. Fem Roder udgjorde et Kvarter. En fuldtallig Fæniker paa 500 Mand bestod altsaa af 5 Kvarterer, der stilledes bag hinanden med 20 Mand i hver Række.

Fænikens Mandskab var delt i to Grupper af omtrent lige Styrke. Den ene, Pikenererne, havde fuldstændigt Harnisk, en 8 Alen lang Pike og et kort, en Alen langt, Slagsværd med bred Klinge (Kortlas)²⁾. De bedst rustede Pikenerer, Soldater med lang Tjenestetid, der fik dobbelt Løn, kaldtes Dobbeltssoldnere. De bare enten Hellebard eller Slagsværd, som de førte med begge Hænder, og det blev baaret over Skuldren som en Hellebard. — Den anden Gruppe bestod af Skytter, der havde Stormhue eller Filt-hat og Brystharnisk. Skytten var bevæbnet med Bøsse: Lunte-

¹⁾ Vehel: Sergent.

²⁾ Cut'las.

bøssen, et let haandterligt Gevær, der holdt sig som Fodfolkets Vaaben i to hundrede Aar. Dens Vægt var lidt over 8 Pund; Geværets Længde 2 Alen og 4 Tommer, Pibens Længde 1 Alen 14 Tommer og Kalibret 12-lødigt. Til den hørte en bred Læderrem, der bares over den venstre Skulder med 11 Træ- eller Blikhylstre, hvert med et Skud (en Patron), samt et eller flere Lunteknipper. Om Halsen eller Hoften bar Skytten en Læderpung med Kugler og et Krudthorn med Fængkrudt. Alle Landsknægte bare Pludderhoser, der slugte indtil 100 Alen Silketøj, lange Strømper og Sko. Soldaten har altid havt Lyst til at mæje sig i brogede Farver. Efterhaanden kom Landsknægtene til at ligne Harlekiner, og hver, der havde Raad til det, efterabede dem. Silkesløjfer bandtes i rigeligt Maal langs de posede udskærne Trøjeærmer og Buxer¹⁾).

Fig. 7. Stormhuen.

Fodfolkets taktiske Orden var Firkanten. Skytterne vare paa Fløjene, naar den gik frem imod Fjenden, og bag de forreste Rækker i Forsvarsstillingen. — Efterhaanden som Skytternes Tal forøgedes, ændredes ogsaa Taktiken. I Daniel Rantzaus Felttog 1564–69 optræde Skytternes Sværme som i vore Dage. Fodfolkets Skytter kaldtes snart Bøsseskytter snart Hageskytter.

Rytteriet var ligeledes delt i to Grupper: Kyrasserer og Jægere. Kyrasserer var klædt i Jern fra Isse til Saal og væbnet med Lanse, lang Stødkaarde og korte Rør, Sadelrør, Pistoler, der havde en Længde af 1 Alen og 3 Tommer. Baade ved det danske

¹⁾ „Mennesker ere gjerne tilbøjelige til nye Sæder, Skik og Klædebon, sjelden bedre, som man siger, og efterabe andre Nationer udi Habit og Klædning, saa fordi Landsknægtene udi de Dage vare udi Ros og Pris mere end nu og mange af Adel lode sig bruge under Regimentet og i Fodfolket, og Landsknægtsvis var udi i de Dage, at bære og drage langt Overtøj uddragen med Skellert, Kartek o. s. v. Saa efterfulgte og optog Hofsinderne Landsknægtenes Klædebon med de lange Hoser og fandtes dem som bar Overtøj hængende ned paa Skoene, og gik der paa et Par Hoser 80 Al. Kartek mer eller mindre, saa meget til Overflod, at 8 til 10 Mennesker havde havt nok deraf.“ — (A. Hvitf. 2. D. S. 1552). Kristian III kaldte disse Buxer „fra Hus og Gaard“ og lod dem skjære i Stykker paa Kroppen af Herremændene.

Fig. 8. Skytter.

og svenske Rytteri opføres store Beholdninger af Lanser; men der findes ikke paa noget Billede Spor til, at Lansen har været benyttet. Skudvaabnet trænger sig frem i Forgrunden. Ved Fodfolket bortkastes hyppig det tunge Harnisk. Jernhatten gaaer samme Vej og ombyttes med den bløde Filthat. Mange Landsknægte bare et eget Harnisk af fine Staalringe. Det laa over Skuldrene, Bryst og Ryg som de store Slag, man nu hører om Vinteren. — Det var klædeligt og holdtes for uigjennemtrængeligt.

Jægerne til Hest kaldtes næsten altid Hageskytter. De havde Jernhue, Brystharnisk, Sværd og Rør, Karabin, der havde en Længde af 1 Alen og 20 Tommer, Pibens Længde var 1 Alen og 10 Tommer og Kalibret var 17lødigt. Karabinen havde Hjul-laas, den blev baaren i en Rem med 11 Hylstre, hvert med et Skud (en Patron). I Remmen var der en Hage til Karabinen og Kuglepose og Krudthorn befæstede med Baand til Remmen ved højre Hofte. Fanens Befalingsmænd vare Ritmesteren, Løjtnanten, Fændriken, Kvartermesteren, Mønsterskriveren, Rodemestrene og Trompeteren.

Enkelte Faner havde Feltkapellan, Bartskeer og Profos. Den reglementerede Styrke skulde være 300 Mand, men den slingrer imellem 2 og 500 Mand¹⁾. Fanen skulde bestaa af 5 Kvarterer hvert paa 60 Mand, førte af Kvartermestre, og delte i 4

Fig. 9. Luntebøss. Fig. 10. Karabinen.

¹⁾ Den 27. Juli 1563 er Johan von der Visch's Fane ved Mønstringen i Segeberg 390 Ryttere, Josva v. Qualens ved Mønstringen i Eutin 470 Ryttere, Frants Belows ved Mønstringen i Kiel 368 Ryttere; en af Gynther af Schwartzburgs Fane er kun 215 Mand stærk.

Roder, hver paa 15 Mand, der stilledes bag hinanden, 15 Mand i hver Række, førte af Rodemestre (Korporaler). — Ved Rytteriet dannede de fire og ved Fodfolket de tre af Kvartererne Slagordenen (die Schlacht, battaglia). De tiloversblevne Kvarterer dannede det lette Rytteri og Fodfolk. Ved Øvelserne rede Skytterne frem imod Fjenden med en Række ad Gangen, fulgt af næste Række med 25 Skridts Mellemrum. Naar første Række havde skudt, vendte den om og samlede sig 40 Skridt bag den bagerste Række. Kyrassererne rykkede frem til Dyst med en Række ad Gangen. Det hændte undertiden, at det danske Rytteri kjæmpede til Fods i Snævringer og Skove og det udførtes med samme Færdighed som til Hest. Hesten har efter alle Beskrivelser været stærkere og mere udholdende end den nuværende Rytterhest. Den fodredes ogsaa kraftigere. $\frac{2}{3}$ til $\frac{3}{4}$ Skjæppe Korn var det daglige Foder¹⁾.

Fanen.

I Syvaarskrigen havde hver „Fane“, hver Fæniker sit eget Mærke, sin egen Fane. Den blev baaren af Fændriken. Som oftest var den af Taft eller andet Silketøj, og ved den svor Mandskabet Lydighed og Troskab til Landsherren (Faneeden). Naar den Afdeling, som kaldtes Fanen eller Fæniken, opløstes, reves Fanen af Stangen.

De danske Rytterafdelinger ere alle paa de Billeder af Klaus Geert van Egen, der fremstille Slagene i Syvaarskrigen paa Frederik II's Gravminde i Roskilde Domkirke, forsynede med Korsbanneret. I Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie, meddelt af Birket Smith i Danske Samlingers 2. Række, 2. Bind, Side 198 findes følgende Oplysninger med Hensyn til Kors og Farver: Skaanske Fane hvid og rød, fynske Fane hvid med et rødt Kors. Jydske Fane rød og gul i Striber. Det svenske Rytteris Faner vare ligeledes af Kartek (Silketaft), prydet med Frynser og kløvet i to Tunger, og havde et gult Kors midt igjennem Flaget.

¹⁾ Det daglige Foder var et Spund. En Tonde Havre var lig med 12 Spund.

Felttegnet.

Hele Hæren havde et Fællesmærke, Felttegnet. I Frederik II's Krigsartikels-Brev, Segeberg, Maj 1563, hedder det: „Enhver skal hafue Aftegn paa hans Hat, Klæder eller offuer hans Harnisk i et rødt og gult Baand“ (eine rothe und gelbe Binde¹⁾) oder Feldzeichen). Bundet om Hatten var det enten flagrende Baand eller en Baandsløjfe (Kokarde); undertiden var Felttegnet (Kokarden) af malet Læder, eller det var et Stykke malet Træ eller en Fjerbusk. Undertiden bares Felttegnet paa Kaardehæftet (porte-épée). Slynget over den ene Skulder og Brystet eller vundet om Livet var Felttegnet et vævet eller flettet Stykke Silketøj; da hed det paa fransk écharpe, paa Tydsk Feldbinde, paa dansk Skjærf.

Det dansk-norske Felttegn har fra det 16. Aarhundrede til vore Dage, altsaa i 400 Aar, været rødt og gult for Officerer og man træffer lige fra Begyndelsen Spor til, at det undertiden har været rødt og hvidt for Underofficerer og Menige²⁾).

Erik XIV bestemte, at det svenske Felttegn skulde være gult, fordi Korset i Rigsvaabenet var gult. I Krigens Løb benyttede hans Hær baade Egerhaler og smaa Træbægere til Felttegn.

Overkommandoen.

Overgeneralen udnævnedes af Kongen. Hans Titel var Feltøverste³⁾. Den Næstbefalende havde i flere Aar Titlen Feltmarskal.

Hilmar von Münichhausen nævnes som Feltmarskal i Felttoget 1563. Frans Brockenhuus, Rigets Marsk, var Daniel Rantzau Næstbefalende i flere Felttog. I Felttogene 1569 og 70 nævnes Josva von Qualen som Feltmarskal og Kristof von Dohna

¹⁾ Nye danske Magasin, 3. Bind, Side 175.

²⁾ Udgift og Bekostning for Felttegn, tre Stykker Sindal (Kartek og Sindal var Silketøj) gult og rødt à ni Mark Stykket. 15 Alen hvide Sindel à 3 β Alen, 4 Lod rød Stiksilke à 2 Mark. Skrædderen for at sy Felttegnene 2½ Mark, 12 Alen rød Kartek til Felttegn, 4 Alen gul Kartek, 1½ Lod Guldsnore, 2½ Lod Kniplinger, 24 Alen rød Sindel til Felttegn, Jørgen Hattemager for en Knap med Sølvtræd paa Fændrikens Felttegn. (Borgervæbning i Danmark i det 16. Aarhundrede. Nyt historisk Tidsskrift. 1. Bind. Side 225).

³⁾ I Daniel Rantzau's Bestalling den 24. Oktober 1567 kaldes han General-kaptejn og Feltoberst. Det er første Gang Generalstitlen bruges.

som Feltmarskalløjtnant. I „Das Zeughaus, Kjøbenhavn 1578“ staaer der:

Feltøverstén har 3 Regimenter, det vil sige tre Førere, en for hvert Vaaben under sig.

1. Feltmarskallen: Øverstén for alle Ryttere.
2. Øverste Felttøjnesteren: Øverste over „Artlariet“ med Skyts og Ammunition.
3. Øverstén over alle Fodknægte.

Der tilforordnedes altid Feltøverstén nogle Rigsraader, der kaldtes Kongelige Kommissærer. De skulde støtte ham, sørge for Hærens Forsyning og tages med paa Raad i alle vigtige Sager. Det var ikke sjældent, at Kommissærerne vare af én Mening og Feltøverstén af en anden. Undertiden gjorde Kommissærerne sig til Tolke hos Kongen for de Misfornøjede i Hæren.

Flaaden.

Den var i Syvaarskrigen i god Stand — hyppigt havde den været i Søen under den foregaaende Regering og var stadigt bleven forøget. Peder Skram havde ført den med stor Berømmelse i Grevens Fejde 1534—36. I 1543 var der en Flaade paa 40 Skibe med 10000 Mand under Mogens Gyldenstjerne i Vesterhavet og i de følgende Aar krydsede der altid flere Orlogsskibe i Nordhavet og Østersøen. I 1555 var der 13 og i 1559 11 vel rustede kongelige Skibe i Søen. Skibene vare enten kongelige eller leverede af Kjøbstæderne. De store Kjøbstæder rustede et Orlogsskib med 100 Mands Besætning, de mindre en Jagt med 30 Mands Besætning. I Syvaarskrigen bestod Flaaden af lutter kongelige Skibe. Af Adelen var Kongens Lensmænd pligtige til at tjene som Skibschefer og Skibsjunkere. Da flere af de Adelsmænd, som Kongen sendte til Søs, ikke havde Kjendskab til Sejlads — saa var der under hver Skibschef stillet en Skipper, der besørgede alt for dennes Vedkommende. Det gjør et underligt Indtryk, at næsten ingen af Skibscheferne, der havde været til Søs under Peder Skram i Felttoget 1563, vare til Søs under Herluf Trolle i 1564. Lutter nye Skibschefer, af hvilke mange vist aldrig tidligere have været til Søs og hvis Ukjendskab til Søvæsenet gjorde, at de fuldstændig vare i deres Undergivnes — Skippernes og Styrmandenes — Hænder. Andetsteds have vi berørt, at Admiralerne Herluf Trolle,

Otto Rud, Jørgen Brahe og mange Skibschefer i 1563 tjente i underordnede Stillinger i Landhæren, samt at Oberst Frans Brockenhuus i 1564 var Skibschef paa „Solen“, og den øverste Arkelimester, Poul von Sara, var Skibschef paa „Krabaten“.

Skibene førte meget Skyts, men Størstedelen af lille Kuglevægt. Til Oplysning om Kanonernes Tal, Besætningernes Størrelse, Kanonkuglernes Vægt og Forholdet imellem Knægte og Matroser findes følgende Oplysninger hos Garde og Jakobsen:

Fortuna, Herluf Trolles Admiralskib: to halve Kartover, to trekvart Slinger, to halve Slinger, en Falkonet med Kammers, en Jernslange, 7 Skjærmbrækkere af Jern, to halve Slinger, 6 Kvartslanger, 17 Hager.

Mars, det svenske Admiralskib, med Tilnavnet Jutehaderen eller Makaløs: to hele Kartover, 8 halve, 4 trekvarts, 3 Notslanger (sexpundige), 16 Feltslanger (trepundige), 14 trekvart, 20 halve, 18 dobbelte Falkonetter, 24 enkelte, 60 Falkuner.

I Felttoget 1566 havde det danske Admiralskib Samson en Besætning af 1100 Mand. Forholdet imellem Matroser og Knægte om Bord var som 1 til 4.

Udskrivningen til Flaaden mødte de samme Vanskeligheder som til Hæren. Frederik II beklager sig over, at de til Skibschefer og Skibsjunkere udskrevne Adelsmænd i Krigens tre sidste Aar trykkede sig, bleve hjemme og hans Befaling overhørige. Det Tal Baadsmænd, der udskreves af Kjøbstad- og Landbefolkning i Danmark og Norge, beløb sig aarlig til mere end 1000. Der udskreves ligeledes fra 1564 til Tjeneste paa Orlogsskibene gode duelige Knægte med Værger — Hager og lange Spyd — der skulde tjene som Knægte iblandt det hvervede udenlandske Krigsfolk, 1800 fra Kjøbstæderne i Danmark og 400 fra Kjøbstæderne i Norge. De fleste Stæder maatte tillige udruste foruden Skippere og Tømmermænd en Bartskjær med Kiste og Redskaber, en Piber og en Trommeslager. Staden Kjøbenhavn leverede i 1564 150 værgagtige Knægte, i 1565 8 Skippere, 12 Tømmermænd, 2 Bartskjærere, 2 Trommeslagere, 1 Piber, 100 Baadsmænd. Kjøge 50 Knægte, 10 Baadsmænd; herefter følge alle Kjøbstæder i Danmark og Norge; fra ingen af dem er der udskrevet Bøsseskytter, men undertiden er der opført Knægte til Bøsseskytter. Af en Udskrivning til Flaaden i 1569 paa 780 Mand fra danske og 280 Mand fra norske Kjøbstæder mødte

kun 330 Danskere og 80 Nordmænd. Af 100 Udskrevne fra Kjøbenhavn fattedes 56 Baadsmænd, 2 Bartskjærere, 4 Skippere, 4 Styrmand og 2 Spillemand. Fra Aalborg fattedes 31 Baadsmænd, 1 Bartskjærer, 2 Skippere og 2 Styrmand. Først fra det 3die Felttogs Begyndelse erfare vi, at Baadsmænd faa Løn. 4 Gylden om Maaned, Tømmermanden efter hans Fortjeneste, Skippere og Styrmand en redelig Maanedspenge, „ligesom vi give andre Fremmede“. Den Paaklædning, hvormed Sømandene rustedes i Hjemmet, var følgende: Brystharnisk, Kaarde, Øxe, Filthat, brun eller mørkeblaa Pjækkert, røde eller brune Buxer og vide Støvler.

Knægtene til Skytsets Betjening toges fortrinsvis af de hvervede Skytter. Alene af Jørgen Holles Regiment var der i Felttogene 1564—65:

64 Mand paa Krabaten	} disse to Skibe vare tagne ved Elfsborgs Belejring.
80 — — den svenske Jomfru	
80 — — Achilles.	
21 — — Svalen.	

Solden

er højst forskjellig, eftersom det er en udskreven eller en hvervet Soldat, eftersom han tjener til Søs, hvor han har fri Forplejning, eller til Lands.

En hvervet Menig (enkelt Soldner) har	4 Daler maanedlig	(16 Kr.)
— dobbelt Soldner	— 8 —	(32 Kr.)
— udskreven Menig	— $3\frac{1}{3}$ —	(14 Kr.)
— Matros	—	24 Kr. halvaarlig
— Feltwebel	— $16\frac{2}{3}$ —	maanedlig (66 Kr.)
— hvervet Bøsseskytte	— 15 —	(60 Kr.)
— udskreven Bøsseskytte	—	40 Kr. halvaarlig
— — Tømmermand	—	60 Kr. halvaarlig
— Baadsmænd havde i 1565	4 Gylden maanedlig . . .	(32 Kr.)
— Løjtnant i Landhæren	25 Daler —	. . . (100 Kr.)
— Kaptejn	50—100 —	(2—400 Kr.)
— Kaptejn i Flaaden	30 — aarlig ¹⁾	(120 Kr.)
— Arkelimester til Søs		66 Kr. halvaarlig
— Bøsseskytte		40 Kr. halvaarlig

¹⁾ Med Aarsløn fulgte i Reglen Kost og Klæder.

Efter endt Felttog holdtes altid en Del af de udskrevne Matroser og Soldater tilbage til det næste Felttog. De indkvarteredes i Kjøbstæderne, hvilket kaldtes at ligge i Borgerleje. De fik en Daler ugentlig og 6 Potter Øl daglig, naar de selv holdt sig med den øvrige Kost.

Daniel Rantzau fik 1100 Daler maanedlig i 1567.

Jørgen Holle - 200 — — - 1563.

John Clark - 100 Gylden (800 Kr.) maanedlig i 1564.

hans Fændrik, Stuart, fik 50 Gylden maanedlig i 1564.

I 1572 var Arkelimesterens og Bøsse-

mesterens Aarsløn i flere Fæstninger 12 Daler og 6 Al. Klæde

Bøsseskytternes — 8 — - 6 — —

Lensmandens beredne Svendes Aarsløn 8 — - 6 — —

En hvervet Menig 16 Mark maanedlig samt Kost og Klæde.

Fæstningerne.

De fleste Fæstninger vare byggede med Søen for Øje. De støttede Flaaden, der, efterat Kalmarunionen var bristet, skulde vaage over, at den dansk-norske Stat beholdt Herredømmet paa Søen. Østersøen skulde være en lukket Sø, til hvilken Kongen havde Nøglerne i Fæstningerne ved Øresund, Store og Lille Belt. Kattegat, Nordsøen og Nordhavet pløjedes aarlig af Eskadrer for Højhedsrettens Skyld; og langs Hallands og Norges Kyster var der vel vedligeholdte Fæstninger, hvor Flaaderne havde Tilhold, og som de bragte Hjælp i Nødens Stund.

De talrige Fæstninger ved Øresund, i Flodmundingerne og ved Kattegat tjente til at vedligeholde Landforbindelsen imellem Danmark og Norge, som kun ved Gøtaelven vare skilte ved en smal Landstrimmel, paa hvilken den svenske Fæstning Elfsborg var bygget. Imod den rettedes derfor det første Stød i Krigen og med dens Fald var Landforbindelsen fri.

Hallands Fæstninger laa dels ved de Floder, der udmunde i Kattegat, dels paa høje Brinker ved Havet, som Varberghus, der først havde været en Røver- og saa en Kongeborg. Det faste Hus¹⁾, Borgen, var en Fæstning. Den forstærkedes ved at

¹⁾ Huset bestod af fire sammenbyggede, grundmurede Længer med et større eller mindre Gaardsrum.

omgives med en firkantet Mur, i hvis fire Hjørner der var runde eller firkantede Taarne. Saaledes saa' de fleste Fæstninger ud paa Syvaarskrigens Tid, og der er levnet os talrige Billeder af denne Form ligefra Gottorp til Kalmar. En anden Type var den æggeformede, til hvilken Kalundborg og Vordingborg hørte. Murene havde takkede Tinder og Taarnene ligeledes i Murkronen. Muren, der forbandt to Taarne, kaldtes Strækmuren. Det hele var omgivet af en 20 Fod dyb og 50 Fod bred Grav. Ofte laa Fæstningen i eller ved en Flod eller i en Sø. Hvor det, som ved Klippfæstninger, var umuligt at tilvejebringe en vaad Grav, var den paa let tilgængelige Steder og foran Taarnene omgivet af Værker af Jord, ovenpaa hvilke der stod Skansekurve, imellem hvilke Kanonmundingerne tittede frem.

De fleste Kjøbstæder vare dengang befæstede. Store Søstæder som Kjøbenhavn og Malmø havde Volde forsynede med Murbeklædning, mange Taarne, brede, vaade Grave og desuden et befæstet Slot: Axelhus, Malmøhus. De mindre Kjøbstæder havde Jordvolde uden Beklædning, Palisaderinger og vaade Grave.

Norge.

Det norske Folk var, ifølge dets Love, pligtigt til at forsvare Grændserne og møde til Leding baade til Sø- og Landtjeneste, naar det forlangtes; men Vaabenøvelser havde endnu mindre fundet Sted i Norge end i Danmark. Erik XIV troede derfor, at Norges Erobring var en let Sag; „der var jo intet Krigsfolk“. Holdepunkterne i Fæstningerne med deres svage Besætning af Huskarle tillagde han ikke stor Betydning, men han skuffedes. Det viste sig, som i de senere blodige Krige, at Fæstningerne i det søndenfjeldske Norge havde tilstrækkelig Modstandskraft, til de fik Undsætning. Baahus' og Akershus' glimrende Forsvar standsede de svenske Hære og frelste Norge fra at falde i Fjendens Hænder. Frederik II havde det Held at have ypperlige Lensmænd i Norge. Det store Akershus Len med sine 12 Fogderier styredes af Kristian Munk, der fungerede som Norges Statholder; Jens Holgersen Ulstand havde Bahus Len. Bagved dem paa Vestlandet herskede Erik Rosenkrands i Bergenhus Len i en Reservestilling, altid rede til at føre Hjælpen nord eller østerpaa, hvor den behøvedes.

Seer man hen til, at Bergenserne i 1564 kastede den svenske Hær ud af det nordre Norge og i 1567 gave Stødet til Akershus' Befrielse og den svenske Hærs Fordrivelse fra det søndre Norge,

Fig. 11. To Landsknægte.

saa faaer man Agtelse for det nationale Værn. Af Byen Bergen udskreves trende Fæniker, af hvilke den 2den og den 3die forstærkedes med Landboer fra Omegnen. Deres Sammensætning oplyser os om Vaabnene og Forholdet imellem Ildvaaben og Spyd.

Folk udskrevet af By, Land og Bryggen:

1. Fænike:

- 25 Led Hageskytter, tre i hvert Led — Borgere,
- 36 Led i Harnisk med Spyd og Sværd, tre i hvert Led,
- 93 Spydkarle uden Harnisk, tre i hvert Led,
- 14 Hageskytter, tre i hvert Led — Garper (tydske Svende fra Bryggen),
- 14 Spydkarle med Spyd og Fyrrør do.
- 16 Par Hageskytter, tre i hvert Led,
- 4 Par Spydkarle, tre i hvert Led,
- 2 Par med Sværd.

2. Fænike:

- 14 Par med Fyrrør og Spyd, 3 i hvert Led,
- 16 Par Hageskytter, 3 i hvert Led.

3. Fænike:

- 20 Par med Spyd og Harnisk, 3 i hvert Led.
- 14 Par Skytter, 3 i hvert Led,
- 12 Par Hellebarder, 3 i hvert Led,
- 2 Par Spydkarle med Fyrrør uden Harnisk,
- 7 Par med Spyd og Harnisk,
- 1 Part uden Harnisk (6 Par, 3 i Ledet),
- 1 Part med Harnisk.

Efter Krigens Udbrud udskreves og indøvedes Mandskabet overalt i Norge af Fogederne, der sandsynligvis ogsaa have været Fænikernes Førere. Det nationale Rytteri bestod af Rostjenesten: Fæstningernes Besætninger forstærkedes med hvervet Mandskab samt med Karle fra Kjøbstæderne. Skomagerne i Bergen vare pligtige at holde 20 værgagtige Karle paa Bergenhus, og det samme var Tilfældet med Oslo Skomagere¹⁾ for Akershus's Vedkommende. Med Skyts og Krudt vare Fæstningerne vel forsynede og af Kongens Befalinger fremgaaer, at der var Kanonstøberier i Norge. Forsyningerne ere jo smaa imod Nutidens.

¹⁾ Snart dannede sig hele Kolonier af tydske Haandværkere, der med et fælles Navn kaldtes Skomagere.

L. Daa: Det gamle Kristiania, Side 8.

Baahus faaer til Hjælp (den havde Belejring 1564) en halv Kartov, en Kvart Slange og til hver Kanon 200 Kugler; endvidere faaer Fæstningen en halv Læst Slangekrudt og en halv Læst Kjørnekrudt¹⁾. Mange Skiibe byggedes i Norge og sendtes til Danmark tilligemed de udskrevne norske Søfolk. Desuden beholdtes en egen Flaade til Sejladsens, Havnenes og Indløbenes Beskyttelse. Bergen sendte flere Gange Eskadrer til Trondhjem og Akershus. Lensmanden Erik Rosenkrands lod efter Erik Munks Begjæring og under hans Tilsyn bygge Galejer og Skytsbaade. Udenfor Akershus lagdes der i Krigen et Orlogsskib med Overløb, Fordæk, Agterdæk og 20 Kanonporte bygget af Frederik Bank. Saasnart Krigen var udbrudt, bleve de mest udsatte Punkter i Norge forsynede med hvervet Mandskab.

Fæstningen Baahus fik trende Fæniker; to Fæniker under Tønne Abildgaard sendtes til Jæmteland; i 1564 fik Akershus to Fæniker under Kort Glasenap og Gert Stolle, og Stenvikholm i Trondhjem en Fænike under Jakob Wintz. Paa Flekkerø byggedes i 1564 et Blokhuis af Kansler Peter Hvitfeld. Han fik to Bøsseskytter fra Danmark. Skytset til Blokhuset skulde han lade støbe i Norge paa Kongens Regning.

Besætningernes Styrke i Fæstningerne i Fredstid findes i flere af de norske Lensbreve.

I 1572 havde Akershus 1 Arkelimester, 8 Bøsseskytter, 12 Ryttere, 12 Svende og 4 Roder (omtrent 100 Mand) hvervede Knægte, som fik pr. Mand 5 Gylden (14 $\frac{1}{4}$ Mark dansk) maa-nedlig.

I 1592 havde Baahus 1 Arkelimester, 1 Vagtmester, 6 Bøsseskytter, 12 Ryttere, 12 Svende og 30 hvervede Knægte med tre Befalingsmænd og 1 Trommeslager.

Sverig.

Ved Gustav Vasas Død i 1559 havde Sverig en Hær paa 1400 Ryttere og 13000 Knægte svensk Krigsfolk og af tyske hvervede Tropper 300 Ryttere og 600 Knægte. Strax efter sin Tronbestigelse forøgede Erik XIV denne Krigsmagt. Fodfolket delte han i 4 Regimenter, hvert med 12 Fæniker paa 500 Mand, som

¹⁾ Kjørnekrudt og Slangekrudt ere Betegnelser for Musketrudt og Kanonkrudt. (Otto Blom: Kr. IV's Artilleri, Side 42.)

han gav det fornødne Befalingsmandspersonale. Kongens egen Fænike, den saakaldte Gaardsfænike, talte 1000 Mand. Det 4. Regiment, der var sammensat af Folk, der boede ved Kysterne, kaldtes snart Kyst-, snart Skibsregimentet; dets Bestemmelse var at gjøre Tjeneste ombord; men det anvendtes dog ligeledes tillands. Denne Styrke mønstredes i 1561. Det indenlandske Rytteri bestod til samme Tid af 18 Faner, fordelte i tvende Regimenter. Af hvervede Tropper havde Sverig fem til sex tyske Rytterfaner og vel dobbelt saa mange Fæniker. Fra 1565 var der ogsaa skotske Fæniker i den svenske Hær. — Til denne hørte der et talrigt Artilleri, der var særlig Gjenstand for Kong Eriks Omhu. Den Øverstbefalende over Landhæren kaldtes Feltøverste; under ham stod Feltmarskallen, der førte Befalingen over Rytteriet, Fodfolkets Øverste og Overtøjmesteren, hvem hele Artilleriet var underlagt. Ligesom i den danske Hær var der knyttet til Overkommandoen nogle kongelige Kommissærer, der kaldtes Raadsforvandre.

Den svenske Flaade talte ved Krigens Begyndelse mindst 40 Orlogsskibe. Den havde dygtige Admiraler, og Mandskabet var for Størstedelen udskrevet af Kystboerne og Kjøbstæderne. I hele Krigen holdt de to Modstandere hinanden saa nogenlunde Stangen i de talrige blodige Søslag.

At Krigen blev ført paa det Tidspunkt, da Bøssen afløser Buen, erfares af Befalingen til Grænseboerne; Frederik II befaler d. 30. April 1563 de Gydinge Mænd at begive sig til Grændsen med Armbrøst, Værge og Rør; og Erik XIV befaler Bønderne i Smaaland at væbne sig med Vindebuer, Vippebuer og Riffelbøsser.

Fig. 12. Rytterpistolen.

III.

1563.

Søslaget ved Bornholm 20. Maj. Elfsborgs Belejring og Indtagelse 22. August til 4. September. Halmstads Belejring og Undsætning 23. Oktober til 8. November. Slaget ved Mared 9. November. Søslag Nord for Gulland 24. August. Svenskernes første Indfald i Jemteland. Deres Tilbagetog.

Fig. 13.

Fjendtlighederne begyndte uden foregaaende Krigserklæring. En dansk Eskadre paa syv Skibe under ^{Jakob}Peter Brockenhuus, der skulde vaage over Sejladsens Sikkerhed i Østersøen, laa i For-aaret 1563 paa Rønne Red, altsaa paa dansk Søterritorium. Den 20. Maj, Pinsedag, sejlede en svensk Flaade paa 19 Skibe under Jakob Bagge forbi den danske Flaade uden at hilse paa den. Den svenske Flaade gik til Rostock for at hente Kong Eriks Brud, Landgreve Philip af Hessens Datter. Admiralen havde Paalæg om paa Vejen til Rostock at se ind til Gulland, Bornholm og andetsteds, hvor han fornam der laa danske Orlogsskibe; dem skulde han gjøre al den Skade, han var istand til. — Da den svenske Flaade ikke strøg sine Topsejl for den danske Flaade, skjøndt den var i dansk Farvand, saa sejlede Brockenhuus med tre af sine Skibe, „Herkules“, „Hektor“ og

„Hjorten“ imod den og fyrede det danske Løsen 3 Skud. Et af Skuddene var skarpt, og en Kugle røg igjennem et svensk Sejl, muligvis af Uagtksomhed; men Jakob Bagge fulgte i hvert Fald kun sin Forskrift ved at gaa fjendtligt tilværks. Med sin overlegne Flaade omringede han de tre danske Skibe, der havde vovet sig for langt frem, og efter en hidsig Kamp bleve de tagne. Resten af den danske Flaade, der havde holdt sig udenfor Ilden, undkom til Øresund. Efter Slaget sejlede den svenske Flaade til Rostock og ventede forgjæves i lang Tid udenfor Warnemünde paa den hessiske Fyrstedatter, som Faderen, der havde faaet nye Betænkeligheder, ikke vilde lade afrejse fra Kassel, fordi Ægteskabskontrakten ikke var ordnet. Med uforrettet Sag sejlede Admiral Bagge hjem, førende de tagne danske Skibe og deres Besætning med sig til Stockholm, hvor Erik XIV foranstaltede et Triumftog til Ære for sin Admirals Daad. Søslaget ved Bornholm, Vægringen ved at udslette Danmarks og Norges Vaaben af det svenske Rigsvaaben og Overfaldet paa Hertug Magnus' Besiddelser i Estland gav Frederik II gyldig Grund til d. 1. August at erklære Sverig Krig. Selv fulgte han med sin Hær, der, ført af Gynther af Schwartzburg, var samlet i Skaane. Den 4. August brød han op fra Helsingborg og gik gjennem Halland imod den svenske Fæstning Elfsborg ved Gøta-elvans Udløb. Toget gik for sig i følgende Orden: Fortravet dannedes af Frans Belows og Hilmar v. Querns Faner samt Jørgen Holles Regiment; Hovedkorpset var dannet af Hilmar v. Münichhausens Regiment, fire af Grev Gynthers Faner og Feltartilleriet; her i Midten befandt Kongen sig med sin Hoffane¹⁾. I Bagtravet var Daniel Rantzaus Regiment, Johan v. der Visch' og Josva v. Qualens Faner. I Hæren vrinklede det med tyske Adelsmænd. Vi vil nævne nogle af de fornemste: Grev Johan af Hoja, Grev Kristian af Oldenburg, Vilhelm af Oraniens Broder Greven af Nassau, der medbragte 100 Ryttere og 150 Landsknægte, 4 Grever af Schwartzburg, 3 Grever af Dohna, 2 Grever af Barby og saa fremdeles. Hæren bestod af de tre Fodregimenter under Rantzau, Holle og Münichhausen, 8 tyske Faner under Greven af Schwartzburg, en dansk Fane, Hoffanen, under Frederik

¹⁾ Hos Resen staaer der Side 91: med sine to Livfaner.

Dohna og 20 Stykker Felttskyts under Arkelimesteren Peder Bilde. Belejringsskytset blev under Dækning af en Eskadre paa 6 Skibe ført fra Kjøbenhavn til Gøtaelven. Kong Erik blev ubehageligt overrasket ved Efterretningen om den danske Hærs Marche imod Elfsborg. Selv vilde han jo ogsaa have været fuldstændigt i sin Ret, naar han paa Grund af sin Sendefærds Behandling havde erklæret Frederik II Krig; men han havde haabet, at Aaret skulde henslæbe sig med Underhandlinger, indtil den Uro, som der var i Finland, var blevet dæmpet. I Finland stode endnu hans bedste Kjænetropper, da den danske Herold d. 4. August bragte ham Kong Frederiks Krigserklæring. Vel havde han i det forrige Aar ladet de mest truede Punkter sætte i Forsvarsstand, men hans Hær var spredt, og det var først i Slutningen af August, da Røret i Finland blev fuldstændig kuert ved Hertug Johans Tilfangetagelse, at han kunde sammendrage sine Tropper imellem Venern og Vettern, saa Øjeblikket for den danske Hær til uforstyrret at foretage Elfsborgs Belejring var meget gunstigt.

Fig. 14. Elfsborg.

Den 22. August slog den danske Hær Lejr ved Elfsborg og indesluttede Fæstningen. Den 1. September var Skytset bragt i Batteri, og Belejringen begyndte. Elfsborg var forsynet med 32 store og mange mindre Kanoner, og Besætningen talte 700 Mand under Erik Kagge. Fæstningen besvarede livligt Ilden fra de danske Batterier i hvilke Kong Frederik opholdt sig. Han skriver iblandt andet til sine hjemmenværende Rigsraader: „Som vi stod i en Skanse skød han med en halv Slange ud af Slottet os ret over Hovedet. Kuglen foer afsted ind imellem Greven af Schwartzburg og Grev Johan af Oldenburg, der faldt baglænds

om og strøg derpaa hen over Jørgen von Holle, som laa og sov, og traf en af hans Hovedsmænd og slog hans Arm itu. Gud ske Ære som os bevarede. Han værdiges fremdeles naadig at beskytte os“. Efter tre Dages Skydning havde Belejrerne skudt en bred Aabning i den Mur, der beskyttede Fæstningen imod Øst, og Daniel Rantzau fik Befaling at storme med sit Regiment; men inden Stormen begyndte, tvang Besætningen Kommandanten Erik Kagge til at overgive Fæstningen. Et uhyre Bytte faldt i Danskernes Hænder, deriblandt 32 Stykker Fæstningskanoner og to nye store Orlogsskiibe, „Krabaten“ og svenske „Jomfru“, der indlemmedes i den danske Flaade. Til Kommandant i den erobrede Fæstning udnævntes Jørgen Rantzau med en Besætning af fire Fæniker, der dog kort efter indskrænkedes til to, og Jørgen Rantzau afløstes af Jørgen Krummendiek. Hele Byttet med Undtagelse af Skytset og Skibene skjænkede Kongen til sin Felt-herre, Grev Gynther, for at spore ham til nye Foretagender. Kongen ønskede nemlig, at den store Lejehær, der jo talte 60 Fæniker og flere tusinde Ryttere, skulde tage Vinterkvarter i Sverig; men Grev Gynther erklærede, at det var umuligt: Hæren maatte gaa tilbage til Skaane og vente til Frostens Komme. Kongen fik at føle, at Landsknægtene kun gjorde, hvad de selv vilde. 20 af de hvervede Fæniker tilligemed 1000 Ryttere bleve derfor aftakkede. Resten af Hæren lagdes i Slutningen af Oktober i Vinterkvarter i Skaane. Kongen drog med sin Hoffane tilbage til Sjælland. Næppe havde den danske Hær begivet sig til Ro, saa opskræmmedes den atter ved Efterretningen om, at Erik XIV var rykket ind i Halland med en Hær paa 20,000 Mand, der medførte et Artilleri paa 45 Kanoner.

I sit Hovedkvarter, Landskrona, modtog den danske Hærfører d. 24. om Morgen en Ilbud fra Josva von Qualen, der stod med sin Fane i Halmstad. Han havde skrevet d. 22. om Aftenen, at det svenske Fortrav, 5 Eskadroner stærkt, havde i Dagens Løb vist sig en halv Mil fra Halmstad og han havde strax ført 200 Ryttere mod Fjenden og taget nogle Mand til Fange. Disse havde bekræftet, at Halmstad var Maalet. Da Fæstningen ikke var i den ønskeligste Tilstand maatte den snart have Hjælp. Samtidigt hermed skrev Kommandanten Povl Hvitfeldt til Kongen om Hjælp. — Feltherren Grev Gynther sendte ufortøvet Herluf Trolle, der opholdt sig ved Hovedkvarteret, og Bastian Kalbe

afsted med 200 Ryttere for at skaffe nøjagtig Underretning om Farens Størrelse og for at sikre sig Laholm, der bestemtes til Hærens Samlingsplads¹⁾. Herluf Trolle tog Stade i Laholm med de 100 Skytter og traf Forholdsregler til Fæstningens og Broens Dækning. Til Kongen skrev Greven, at han maatte hurtigt sende Skibe med Proviant, Krudt og Bly fra Kjøbenhavn til Laholm, for at Tropperne kunde blive forsynede paa Gjennemmarschen. Penge maatte han ogsaa have for at tilfredsstille Landsknægtene. Selv aabnede han ved denne Lejlighed beredvillig sin Pung og udbetalte tilligemed nogle af sine fornemste Officerer Sold til flere Faner, der vægrede sig ved at bryde op, inden de havde faaet deres Tilgodehavende.

Erik XIV indesluttede den 23. Oktober Halmstad, der forsvarede af Pövl Hvitfeld med 1 Fane Ryttere og 2 Fæniker Fodfolk, understøttede af et stridbart Borgerskab. Den Tids Borgere vare af en kraftig Slags, og for dem smeltede Kampen for Tilværelsen og for Fødelandet sammen. De ældre havde stor Krigserfaring fra Grevens Fejdes Tid, og de vejledede de Unge. Kvinderne holdt sig ej tilbage og vare til Stede, hvor man trængte til en Haandsrækning, for dem var jo Arnens Fred det Helligste paa Jord, de hjalp til at udbedre Voldene og Gravene. De hvævede Porte fyldtes med Jord for at Fjenden ikke skulde trænge ind ad dem, naar Portdørene vare nedskudte. Skytset, af hvilket der heldigvis var et rigeligt Forraad, blev ført paa sine Standpladse. Mænd og Kvinder arbejdede omkap med Besætningen. Men det var jo ogsaa en Velfærdssag at holde Fjenden ude; thi slap han ind, blev Byen plyndret, Mændene dræbte, Kvinderne skjændede og tilligemed Børnene slæbte i Fangenskab.

Efterat have beskudt Halmstad i ti Døgn stormede den

¹⁾ Graf Schwartzburg und Jürgen v. Holle an den König 24. Oct. „Gestern hat sich der Schwede mit 8 Schwadronen Reuter und Fahnleyn Knechte vor Halmstadt gezeigt und in Schlachtordnung gehalten und sollen bis an die 40 Stück Büchsen mit sich haben, doch sollen sie nicht gros seyn wie auch daraus hervorgeht das vor dem grössten nicht mehr als 12 Pferde gehen“ „Der Graf hat bereits Herluf Trolle und Bastian Kalbe mit 150 Pferden nach Halmstadt abgesandt um sich nach dem Zustande der Dinge daselbst zu erkundigen.“

(Geh.-Arkivet, Greven af Schwartzburgs Breve.)

svenske Hær gjentagne Gange de tappert forsvarede Volde. Den 5. November stormede den trende og den følgende Dag to Gange. Stormene afsloges, og alle Trusler og Bestikkelser prellede af paa Kommandantens Fasthed og Ærlighed. Da Erik XIV saa', at Kvinderne deltog i Forsvaret, skrev han i et af sine Breve til Kommandanten: „Eftersom vi erfare, at I ogsaa lader Kvinderne stille til Værn, saa kan det ikke forundre Eder, at naar vort Folk stormer over Volden og indtager Staden, saa vil det jammerlig ihjelslaa og dræbe alle Kvinder, hvilket vi dog ikke gjerne se; derfor maa I kjende Eders Bedste og aabne os Byen“. Kommandanten svarede, at han vilde blive foragtet af alle Mænd og Kvinder, hvis han svigtede sit Fædrelands Tillid og overgav den velbefæstede By, der var betroet til ham.

Paa første Efterretning om, at Svenskerne vare brudte ind over Landegrænsen og dragne imod Halmstad, havde Frederik II atter begivet sig med sin Hoffane til Skaane og med stor Iver hjulpet sin Feltherre med at purre Hæren ud af sine Vinterkvarterer. Den samledes ved Laholm, hvor den efterlod alt sit Tros for at komme hurtigere afsted, brød op d. 7. November og kom d. 8. om Aftenen ad Halmstad-Vejen til Nisaa, ved hvis nordre Bred Halmstad ligger. Endnu samme Aften lod Kongen sig ro over Aaen og kom med Møje gjennem den med Jord og Grus tilstoppede Port ind i Byen, hvor han modtoges med stormende Jubel.

Erik XIV havde d. 7. November draget den Del af sin Hær, der stod søndenfor Byen, over paa den nordre Side, ødelagt den Bro, han havde bygget over Aaen, og forladt sin Hær. Han havde givet sin Feltherre, Carl Mornay, Befaling til at blive staaende, indtil han havde forvissat sig om, at det virkelig var Danskernes Alvor med Undsætningen; saa skulde han ophæve Belejringen og trække sig tilbage med Hæren langs Nisaa ind i Smaalands. Strax efter sit Komme til Halmstad traf Frederik II Forberedelserne for at føre sin Hær over Aaen. Om Natten blev Broen istandsat, og den næste Formiddag, d. 9. November, stod hele Hæren i Slagstilling østenfor Byen; men allerede ved Midnatstid havde Svenskerne brændt deres Lejr og begyndt Tilbageetoget langs Nisaa. Frederik II forfulgte dem ufortøvet med hele sit Rytteri og nogle Tusinde Skytter. Selv førte han den anden Træfning,

Grev Gynther den første, og hans Fortrop kom snart i Kast med de svenske Bagtropper.

Da den svenske Feltherre ikke kunde undgaa Kampen, standsede han sin Hærs Tilbagetog og stillede den ved Middagstid 2 Mile nordost for Halmstad i Passet ved Mared. Paa venstre Fløj var den af Mose og Krat opfyldte Egn imellem Landevejen og Nisaa besat med Halvdelen af Fodfolket. Paa højre Fløj paa, og til begge Sider af, Landevejen stilledes Rytteriet, og bag samme paa den høje Bakke Maredbjerg stilledes Artilleriet og den anden Halvdel af Fodfolket.

Den danske Stalddrenge-Fane under Lave Bek, som var forrest, red fulgt af første Træfning løs paa Svenskernes venstre Fløj; men maatte atter trække sig tilbage og forfulgtes nu af det svenske Rytteri. Imidlertid var Kongen kommen paa Valpladsen med anden Træfning. Han tilraabte sine tilbagevigende Ryttere „omkring! omkring! frem imod Fjenden!“ og førte selv sin Træfning i Ilden. Svenskerne bleve slaaede, Hingstriderne og Vestgøta Adelsfane veg¹⁾ og rev det øvrige Rytteri med sig paa Flugt. Medens det danske Rytteris første Træfning hængte i til Forfølgelse, stormede den anden Halvdel i Forening med Fodfolket op ad Maredbjerg, der forsvaredes af Erik XIV's eget Regiment. Det værgede sig godt, men forladt af sit Rytteri maatte det rømme Pladsen, bortkastende Alt, hvad der kunde sinke dets Flugt. Langt hen i det næste Aar fandt man Vejene oversaaede med Vaaben og Rustninger, og Skytsets 45 Stykker faldt i Danskernes Hænder. Natten var imidlertid frembrudt, og i Mørket førte Mornay sin slagne Hær gennem det moradsige Terræn langs Nisaa tilbage til Sverig. Frederik II vilde forfølge; men stødte atter paa Modstand hos sin Feltherre, der forklarede, at man ikke burde lade sig lokke af en slagen Fjende ind i Smaalands vildsomme Skove, hvor han kunde lægge sig i Baghold. Desuden havde man efterladt Rust- og Proviantvognene ved Laholm, og det bristede paa Vinterdragter. Saaledes talte Gynther af Schwartzburg. Han drog ned i det rige Skaane og lagde sig i Vinterdvale til den næste Sommer. Det erobrede Skyts bragtes til Kjøbenhavn. Daniel Rantzau blev med sit Regiment staaende

¹⁾ Tegel skriver Side 110 i Erik XIV's Historie: „Endnu inden der var faldet et Skud.“

i Halland. Jørgen Holles Regiment kom til det sydlige Skaane og Bleking. Rytteriet fik Kvarterer imellem Lund, Malmø og Landskrona. Fire Fæniker udskeves i Skaane: to af dem, der vare fra Malmø, sendtes under Borgeren Peter Stingers Førelse ved Aarets Slutning til Ronneby for at deltage i Blekings Forsvar.

Samtidigt med at Felttoget var aabnet tillands, stod Flaaden, der var rustet med megen Omhyggelighed, ind i Østersøen i Begyndelsen af August. Den talte 27 danske Hovedskibe og 6 store lybske Skibe under Admiral Peder Skram¹⁾. Han modtog sit Søbrev, med Befaling at krydse paa Fjenden, d. 23. Juli og hejsede sit Flag paa „Fortuna“. De største Skibe hed „Fortuna“, „Merkurius“, „Venus“, „Solen“, „Achilles“, „Løven“, „David“, „Gabriel“, „Michael“, „Englen“, „Jason“, „Strudsen“, „Bjørnen“ og „Elefanten“. — De lybske Skibe førtes af Admiral Frederik Knebel. — Forgjæves leder man efter Herluf Trolles, Otto Ruds, Jørgen Brahes og Peder Munks Navne i Skibschefernes Række i det første Felttog; de vare alle ansatte i Landhæren. Flaaden havde 7 Fæniker Landsknægte ombord, der gjorde Landgang paa Øland; men paa Efterretning om, at en svensk Flaade paa 28 Skibe under Jakob Bagge og Arvid Trolle var under Opsejling og truede med at gjøre Landgang paa Gulland, bleve Landsknægtene atter kaldte ombord. Nogle af dem ihjelsloges af de forbitrede Økændere, inden de naaede Indskibningsstedet. De to Flaader mødtes imellem Gulland og Medelsten²⁾; efter to Timers Kanonade drejede den svenske Flaade af og sejlede tilbage til Skjærgaarden ud for Stockholm. Den svenske Flaade blev forfulgt af det danske Admiralskib og to andre Skibe under Frans Bilde og Hans Lauritsen. Resten af Flaaden sakkede af; under Forfølgelsen dræbtes Viceadmiral Frans Bilde af en Kanonkugle. Da Peder Skram saa, at alle de andre Skibe „prisede“ Vinden, saa standsede han sine 3 Skibe og løb med hele Flaaden til Gulland, hvor den blev liggende stille i samfulde 8 Uger. Denne slappe Krigsførelse faldt ikke i Krigsherrerne Smag. Begge Admiralerne maatte høre ilde af deres Fyrster for deres Fremfærd. Erik XIV truede med at lade Fiskekjærlingerne i Stockholm drive Flaaden igjen i Søen, og Frederik II bebrejdede Peder Skram, at han

¹⁾ Født c. 1502, altsaa ikke en gammel Mand.

²⁾ En Grund nordøst for Gulland.

ikke havde forfulgt den svenske Flaade ind i Skjærgaarden med hele sin Flaade samt rolig ligget under Gulland, medens svenske Skibe bragte tyske Lejetropper over Østersøen. Han fik streng Befaling til atter at staa ud i Søen og vise, at Danskerne vare Herrer der. Peder Skram krydsede derpaa i Efteraaret imellem Gulland, Bornholm og Rygen indtil 10. November, da Flaaden vendte hjem og skiltes ad for at gaa i Vinterleje i Kjøbenhavn og ved Travemünde.

Norge.

Efterat Krigen var erklæret, sendte Frederik II Befaling til sine norske Lensmænd, at de skulde udskrive saa meget Mandskab, som der var nødvendigt til Grændsernes Dækning og Fæstningernes Forsvar. Oprindeligt var det Kongens Hensigt at sende et af de hvervede Fodregimenter til Norge; men det blev opgivet, og han nøjedes med at sende enkelte af de hvervede Fæniker, der senere ville blive omtalte. — I det sydlige Norge foregik der i dette Aar kun faa Krigstildragelser. Et mindre svensk Korps under Brahe gjorde Indfald i Baahus Len i November, tvang Indbyggerne til at hylde Kong Erik og brændte den gamle By Kongshelle; men allerede næste Maaned tvang Befalingsmanden paa Akershus, Kristian Munk, Svenskerne til atter at rømme Baahus Len.

Alvorligere gik det til i det nordlige Norge, og det saa' endog i det næste Foraar ud til, at Svenskerne skulde rive hele denne Del af Landet til sig. Frederik II havde befalet Lensmanden i Jæmteland og Herjedalen, Oluf Gyldensø, at han skulde udskrive det unge Mandskab og gjøre Indfald i Dalarne; men Jæmterne betakkede sig, der mødte kun faa paa Samlingspladserne, og Sognefogederne forklarede, at det var, fordi de havde Intet udstaaende med Svenskerne. I denne Anledning tilkjendegav Kongen dem sit allerhøjeste Mishag. Sagen var den, at Præsterne ledede den offentlige Mening, og Jæmteland havde svenske Præster. I gejstlig Henseende stode de under Erkebispens af Upsala. Hen paa Høsten sendte Svenskerne et Korps under Knut Soop og Anders Bjørnson ind i Jæmteland. Landet besattes uden Modstand, og Anders Bjørnson, en forsøgt Krigs- og Statsmand, udnævntes til svensk Statholder i Herjedalen og Jæmteland. Da Efterretningen herom kom til Trondhjem,

udskrev Lensmanden, Evert Bilde, Mandskab i Lenet, forenede det med to til Trøndhjem fra Danmark komne hvervede Fæniker, drog over Kjølen og kørte atter Svenskerne ud af Herjedalen og Jämteland. Tønne Abildgaard efterlodes med de to hvervede Fæniker; men Jæmterne holdt ikke af Indkvartering. De bade Evert Bilde om at hjemkalde sine Fæniker; fremtidig skulde de selv vide at forsvare deres Land. Bilde var svag nok til at bevillige deres Bøn. i Stedet for at svare dem: „I have jo vist, at I ej vare i Stand dertil“. De ulykkelige Følger lode ikke vente paa sig.

IV.

1564.

Tabet af Jæmteland. Svenskernes Marsch over Kjølen. Trondhjem Lens Tab og Gjenerobring. Baahus' Belejring. Daniel Rantzaus Indfald i Smaaland i Maj. Frederik Dohnas Død. Den danske Hovedhærs Indfald i Smaaland i Juli. Svenskernes Indfald i Bleking i Slutningen af August. Lykkehys, Ronnehys og Sölvisborgs Ødelæggelse. Den svenske Hær rømmer Bleking. Danskernes Tog til Kalmar i Oktober. Tilbagetoget. Gynther af Schwartzburgs Afsked. Flaadens Foretagender. Slag d. 30. Maj imellem Øland og Gulland. En lybsk Koffardiflaade opsnappes ved Rønne 11. Juli. Det svenske Orlogsskib „Falken“s heltmodige Kamp ved Warnemünde d. 12. Juli. Slag Nord for Øland 11., 12., 13., 14. August. Fredsunderhandlinger. Svensk Indfald i Norge i December.

I Januar gik et svensk Korps paa 9 Fæniker, af hvilke en var en hvervet tysk Fænike, samt 300 Skiløbere, paany mod Jæmteland. Korpset førtes af Kongens Kammertjener, Collart; en saadan var jo den Gang en betroet Mand, der anvendtes i vigtige Sendelser¹⁾. Dog var det sjældent, som her var Tilfældet, at Kammertjeneren blev brugt som Overgeneral. Han opfyldte nøjagtigt Erik XIV's Forskrifter, at slaa ned for Fode. Uden at møde Modstand erobrede han Landet. Den 10. Februar kom han i Besiddelse af Kongsgaarden paa Frøsøen. Befalingsmanden Oluf Gyldensø flygtede; han blev indhentet og dræbt, og samme Medfart fik Lagmanden og dennes Fogeder. Den 21. Februar gik Svenskerne over Sulefjældene ind i Værdalen i Trondhjems Len og lejrede sig ikke langt fra Stiklestad. Evert Bilde ophød Almuen til Landets Forsvar; men den samlede Hob løb atter fra hinanden, fordi der var en smitsom Feber i Lejren. Om det var Kanon- eller Buxefeber, er ikke oplyst. Med de hvervede Fæniker indesluttede Evert Bilde sig i Fæstningen Stenvikholm, der laa paa en lille Ø i Trondhjems Fjord imellem Størdalen og Halvøen Frosten; den var anlagt af Norges sidste Erkebisp, Oluf Ingebrichtsén; den havde en væsentlig Fejl, der var ingen fersk Vand paa Holmen. Opfordring om at overgive

¹⁾ I Reglen en Adelsmand.

Fig. 15. Stenvikholm.

sig besvarede Bilde med, at han vilde forsvare sig til det Yderste, og saa overgav han Fæstningen efter faa Dages Forløb imod at betinge sig fri Bortgang for de Højstbefalende. Nogle af disse traadte i svensk Tjeneste. Brist paa Drikkevand var vel ikke uden Skyld i den hurtige Overgivelse; men da Underhandlingerne allerede begyndte Dagen efter, at Fæstningen blev indesluttet, er det maaske rigtigt, hvad en samtidig Dagbog fortæller, at „Kvinderaad“ var Skyld i dette Paafund.

De mange Fanger bleve dels halshuggede dels hængte for, som Collart spottende skrev til sin Konge, ikke at ulejlig dem med den lange Vej over Kjølen. Hele Trondhjems Stift erobrede; haade Helgeland, Nord og Sønder Møre og Romsdal hyldede den svenske Konge og svore ham Troskab og Lydighed. Slige Eder — skriver en Nordmand — gjælde sjældent længere end fra Høns flyve op, til de atter sætte sig. Trønderne fik snart at føle, at de havde byttet et mildt Herredømme med et tungt Aag. Erik XIV udskrev tunge Skatter og Soldater, der skulde sendes til Estland. Han bød, at svensk Lov skulde gjælde i Norge; det kaldte han at løse Nordmændene fra Trældom og hjælpe dem til deres gamle Odelsfrihed. Galger rejstes der rundt i Landet. Saalænge de kun behængtes med Danskere — „Jutar“ — fandt Nordmændene sig i disse Guirlander; men da der ogsaa hængtes Nordmænd i Galgerne, var det forbi med det svenske Sindelag. Collart, der var meget sorgløs, havde skrevet til sin Konge — at Nordmændene vare et bøjeligt Folkefærd, lette at styre og lykkelige ved at komme under den svenske Tugt. Han havde

sendt næsten Halvdelen af sin Styrke, 4 Fæniker, hjem til Sverig, da Nordmændene lode sig beherske med faa Folk, og han beredte sig nu selv til at følge efter, naar hans Afløser, Knut Soop viste sig, ti Kongen kunde jo ikke længere undvære sin Kammertjener.

Inden han rejste hjem, vilde han dog erobre Bergen og sendte derfor en Fænike, der indskibedes paa 6 Jagter, imod denne By.

I Bergenhuslen var Erik Rosenkrans Lensmand. Det faldt i denne Statsmands Lod tvende Gange ved sin kraftige, hurtige og bestemte Optræden at frarive Svenskerne de gjorte Erobringer og kaste dem ud af Norge. Før Krigen havde han været Lensmand i Halland og boet paa Varberg Hus, hvorfra han medbragte sin højre Haand, Erik Munk. — I Slutningen af Marts var Efterretningen om, at Svenskerne havde erobret Trondhjems Stift, kommen til Bergen, og der toges strax fat paa Rustningerne. Bergenserne vare meget offer-

Fig. 16. Bergenshus.

villige, og Rosenkrans kunde allerede den 18. Marts mønstre tre Fæniker af Byens Borgere og af tyske Kontorister. Størstedelen var væbnet med Luntebøsser, og alle fik Harnisker. Paa den hollandske Smedie blev der forfærdiget Jernlod, Lænkekugler, Fyrjern, Klodder og andet, der hørte til Orlogsskibenes Skyts. Garperne (Tydskerne) bekendtgjorde, at hver, der vilde tage Maanedssold, skulde komme paa Kjøbmandsstuen, og det gjorde mange Karle og Embedsmænd (Haandværkere). Rosenkrans lovede alle Skytter Krudt og Lod, men med Skibe og Levnedsmidler maatte Byen og Mandskabet selv forsyne sig. Kannikerne i Bergen forsynede Mandskabet med Øl og med Velsignelser. Landboerne bleve tilsagte om at møde i Bergen. Budstikken

sendtes fra Gaard til Gaard i Nord- og Syd-Hordland; ved samme var befestet et Reb til Tegn paa, at de, der ikke mødte, skulde hænges. Bønderne mødte paa Jonsvoldene Vest for Bergen; men kun for at protestere. Som flere Folkeledere vare Bygdemændene snæverhjærtede Mænd, der mere havde egen Fordel end alment Vel for Øje. Rosenkrans tog dem hjem til sig og forklarede dem, at de maatte svare for Bøndernes Ulydighed, at de vilde blive erklærede fredløse og faa deres Gaarde beslaglagte, hvis de ikke gjorde indlysende for Bønderne, at Fædrelandets Forsvar er hver Mands Pligt, og at fremmed Herredømme avler Skjændsel og Vanære. Rosenkranses kraftige Optræden virkede, Bygdemændene fik nu et andet Syn paa Sagen, de opflammede Bønderne til Kamp for Fædrelandet, fik de unge Mænd til frivillig at melde sig, og der udtoges hver femte Mand til Ledingsfærd. Den 17. mønstredes Bønderne fra Nord og Sønder Hordland vel forsynede med Vaaben, dog uden Harnisk. Trende Orlogsskibe, „Svanen“, „Duen“ og „Bergen“, og mange mindre Skibe rustedes af Bergenserne; og Erik Munk, der udnævntes til Admiral, blev Fører; Borgmester Anders Skriver blev Næstbefalende og Joakim Kok Trediebefalende paa Toget. Evert Bilde, den fordrevne Befalingsmand fra Trondhjems Len, havde forlangt Kommandoen; men Rosenkrans mente, at det var nok, han havde ødelagt sit eget Folk. For at gjøre Bod, rustede han nu selv et Skib med 100 Mand, deraf var der 50 Garper, og sluttede sig til Toget; man faaer uvilkaarligt Agtelse for denne Mand. Den 26. April sejlede Erik Munk fra Bergen og havde en af de følgende Dage overfaldet et svensk Korps under Mads Dalekarl, hvis ikke en forbandet Kjærling, som han skriver, havde advaret dem. I Indløbet til Trondhjems Fjord ved Agdenæs stødte Munk den 1. Maj paa de 6 Jagter, der skulde gaa med svensk Mandskab langs Kysten mod Bergen. Munk betænkte sig ikke paa at give dem det glatte Lag; somme af dem sank, somme væltede og somme strøg. 166 svenske Knægte druknede, 34 toges til Fange og Resten undkom, særlig paa Grund af at Erik Munks Admiralskib kuldsejlede. De svenske Flygtninge bragte den uhyggelige Tidende til Trondhjem, at Fjenden fulgte dem i Hælene. Collart lod Stormklokkerne lyde og kaldte Folket til Vaaben, men der mødte ikke en Kat; Collart havde gjort sig forhadet, han havde krænket Folkets Følelser,

borttaget Oluf den Helliges Hjælm og Sporer fra Domkirken og sendt dem til Stockholm, endog hellig Olufs Lig blev bortslæbt; det kom dog ikke længere end til Fløane Kirke i Størdalen, hvor det blev staaende, indtil det efter Svenskernes Flugt atter stedes til Hvile i Domkirken. Selv var Collart en ryggeløs Knægt, der førte et usædeligt Levnet; til Elskerinde tog han sin mest trofaste norske Tilhængers, Oluf Gudmundsens, Hustru, den smukke Lisbeth Hansdatter.

Den 2. Maj forlod Collart Trondhjem og indesluttede sig med en Fænike af sine Tropper i Stenvikholm, som blev stærkt provianteret og Ilbud sendtes til Sverig efter Hjælp. Erik Munk kom allerede den 3. Maj til Trondhjem. Fra et af Skibene fyredes nogle Skud, saa Kuglerne hoppede i Gaderne. Byraadet skyndte sig med at sejle ud til Admiralskibet, og uagtet det var en rygende Storm, havde de blottet Hovederne og sat Hattene paa Spidsen af Baadshagerne for at vise, at de kom i et fredeligt Ærinde; Byen hyldede paany Frederik II. Budstikken sendtes rundt og Bønderne mødte nu villigt. De havde faaet nok af svensk Frihed, og Kvinderne offrede villigt baade Sølgiar og Kjeder for at faa Svenskerne ud af Landet igjen. I Løbet af 8 Dage blev baade Nordland og Romsdals Amt fuldstændig befriet. „Tusende Svenske ere slagne og Resten flygte“, skrev Erik Munk den 14. Maj. Den 8. havde hans Hær, 4000 Mand stærk, lagt sig for Stenvikholm; om Bønderne i Hæren skriver han: „Ingen af Bønderknægtene har endnu været brugt der, hvor der har vanket Hug; jeg maatte altid love dem, at vi (Bergenserne) vilde tage den første Tørn, for at de deraf kunde faa Mod. Hvor vi har havt Sammenstød med Fjenden, have de holdt sig tilbage, til de have seet, at vi have vundet; nu ere de helt kjække; her i Skansen for Stenvikholm ere de gilde, lystige og glade.“ Paa andet Dansk, saasnart de i nogen Tid havde været under Fanen, vare de norske Bønder atter det for sit Mod saa berømte Folk. — Stenvikholm, der havde en Besætning paa 500 Mand, faldt efter 14 Dages Belejring. Den 22. Maj overgav Collart sig paa Naade og Unaade til Sejrhæren, Erik Munk, som gjenerobrede hele Trondhjems Stift. Imod de Nordmænd, der havde ladet sig skræmme til at gaa i svensk Tjeneste, viste Regeringen en paaskjønnelsesværdig Mildhed. Den følte, at den

langtfra selv var uden Skyld ved ikke i Tide at have sørget for Landets Forsvar.

Fra Danmark var Herluf Skave først sendt afsted i Slutningen af Maj med nogle Krigsskibe under Kristoffer Trundsen. Ombord paa Flaaden var der to Fæniker hvervede Knægte under Knud Stensen og Jakob Wintz. Den kom til Bergen den 27. Juni og til Trondhjem i Begyndelsen af Juli; men da havde Erik Munk allerede drevet Svenskerne tilbage over Grændsen. Herluf Skave blev udnævnt til Lensmand i Trondhjems Len istedetfor Evert Bilde, der begav sig til Danmark. Erik Munk sejlede efter veludført Hverv tilbage til Bergen. Collart bragtes tilligemed de tagne svenske Fanger ombord paa Kristoffer Trundsens Flaade og førtes til Danmark. Med Flaaden fulgte den ene af de hvervede Fæniker; det var nødvendigt baade for at komplettere Skibenes Besætning og for at bevogte Fangerne. For ikke at sprede sine faa Kræfter maatte Herluf Skave nøjes med at blive Vest for Grændsen. Herjedalen og Jæmteland forblev i Svenskernes Hænder indtil Freden.

Samtidig med, at Svenskerne i Februar 1564 foretog Indfaldet i Trondhjems Stift, rykkede de frem i den søndre Del af Norge i Baahus Len og satte store Kræfter i Bevægelse for at komme i Besiddelse af den norske Grændsefæstning Baahus, for at faa et fast Udgangspunkt. Baahus, der ligger paa en Holm midt i Gøtaelv og spærrede for Svenskerne Vejen til Havet, har altid været dem en Torn i Øjet. Hvor have de ikke forbandet den Fæstning. Den er anlagt 1308 af Kong Hakon IV. Oprindeligt var den en Træbygning, der efter kort Tid forvandlede til en Murkølos. Den havde samme Form som Flertallet af Middelalderens befæstede Slotte. En rummelig Borg omgivet af en Mur, i hvis Hjørner der var Taarne. De bekendteste hede Farshat, Morsmøse og Rødetaarnet. Foran nogle af disse Taarne og Indgangen var der anlagt mindre Jordværker, Strækværn. Besætningen talte 3 Fæniker og nogle udvalgte Skytter af Jørgen Holles Regiment til Skytsets Betjening. For ikke at forstyrres under Belejringen, sendte Svenskerne et Korps under Aake Bengtsson ind i Baahus Len og et andet under Clas Thott imod Elfsborg. Med 7 Fæniker, 3 Faner og et betydeligt Belejringsartilleri lagde Admiral Clas Christersson Horn, der førte den svenske Hær, sig for Baahus. Hans bedste Kanon, „Skægge“,

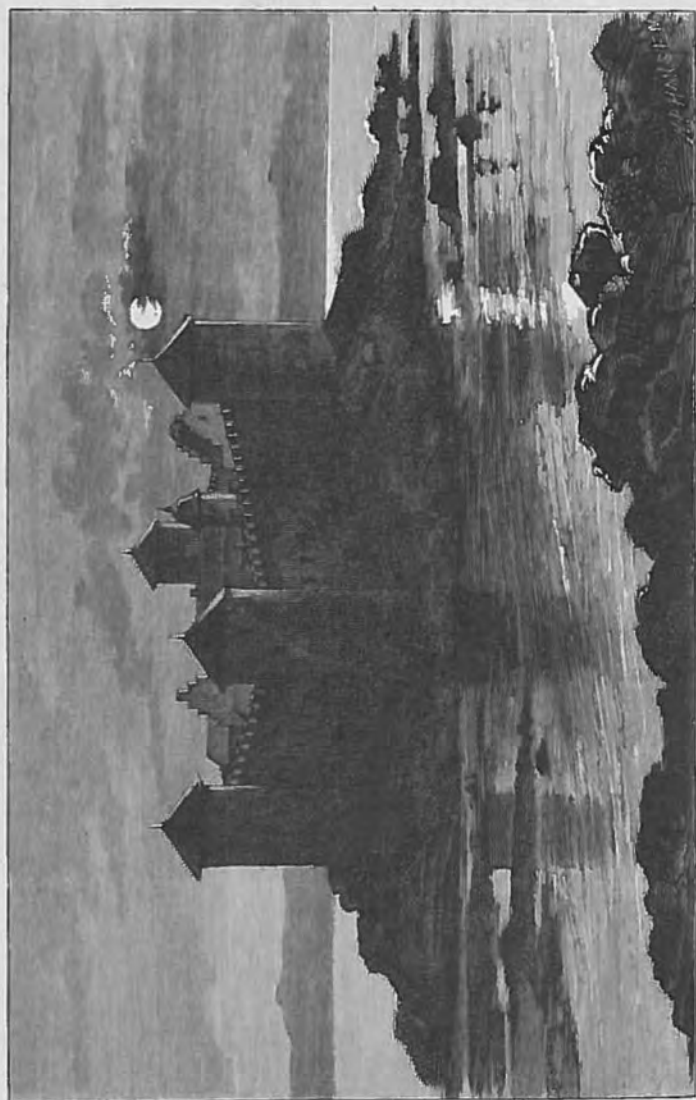

Fig. A. Baahus i Gøtaelv 1550.

gik tilbunds, da den slæbtes over den tilfrosne Gøtaelv. Han opfordrede Fæstningen til Overgivelse og truede med, hvis Portene ikke fløj op for ham, at lade Alt nedhugge, baade Mænd, Kvinder og Børn. Kommandanten, den holde Jens Holgersen Ulfstand, svarede, at det denne Gang vilde gaa som ved de tidligere Belejringer; Svenskernes Ben vilde bleges paa Gøtaelvens Skrænter. Særlig i Unionskrigene var Norges Bolværk ofte forgjæves blevet belejret. Med 7 Kanoner beskjøde Svenskerne nu Fæstningsværkerne; men efter Tabet af deres store Kanon, „Skægge“, havde de intet Stykke stort nok til at slaa Hul paa Muren. I deres Lejr udbrød der Hunger-Tyfus; Soldaterne solgte deres Vaaben for Brød, og mange løb hjem; Horn blev nødt til at ophæve Belejringen; han blev staaende i Nærheden og sendte Bud efter Forstærkning. Men Ulfstand fik først Hjælp. Daniel Rantzau byttede efter Kongens Befaling den medtagne Bestætning med to Fæniker af sit eget Regiment, der laa i Ny Varberg. Borgerne i denne By forlangte andre Dæknings-tropper, en billig Begjæring. Den afsloges af Kongen med den Bemærkning, at da Hæren nu rykkede ind i Sverig, saa dækkede den Byen for Overfald. I det næste Aar maatte Ny-Varberg lade sig nøje med nogle mindre paalidelige Skotter.

Gjentagne Gange havde Rantzau i Foraaret 1564 tilbudt Overgeneralen at foretage Indfald i Sverig for at drage Svenskerne bort fra Norge. Kjød af hans Overhæng tillod Grev Gynther, at han i Maj foretog et Indfald i Smaaland; men for at det ikke skulde faa for stor Betydning, vilde han kun medgive ham 20 Ryttere, der skulde tages af Hoffanen. Dennes Fører, Grev Frederik Dohna, der tillige var kongelig Kommissær, fandt, det var for faa og opfordrede til at melde sig. 80 unge Adelsmænd mødte, og med stateligt Følge stillede Grev Dohna sig til Rantzaus Raadighed. Den 18. Maj, Pinselørdag, brød Rantzau op fra Halmstad med sit Fodregiment og den danske Hoffane. Hæren gik samme Vej som forrige Efteraar langs Nisaa. Da den kom forbi Mared, laa der endnu døde Mennesker og Heste, Hjelme, Vaaben og Rustninger fra det 6 Maaneder tidligere leverede Slag.

Smaaland brandskattedes, et mindre svensk Korps under Karl Mornay blev fuldstændig slaaet ved Gaarden Hamar, og de nærmest Halland værende Sogne svore den danske Konge Tro-

skahsed. Efter at have ladet Byerne i den østre Del af Vestbo og Sunnerbo Herred gaa op i Luer, vendte Daniel Rantzau med stort Bytte tilbage til Halland. Paa Toget var han bleven enig med sin Vaabenbroder Frederik Dohna om, at denne skulde rejse til Kjøbenhavn og foreslaa Kongen, at han skulde lade Hærens Hovedstyrke under Grev Gynther gaa gennem Blekinge mod Kalmar og lade Daniel Rantzau drage med et Regiment og 3 Faner nordfra gennem det sydlige Smaaland og dække Belejringen. — Forslaget fandt Kongens Bifald, selv vilde han begive sig til Hovedhæren, for at ingen Forsinkelse skulde finde Sted. Med denne Besked sendtes Grev Dohna, der havde overbragt Forslaget, tilbage til Rantzau. Paa Farten over Øresund løb Færgebaaden paa en blind Bundgarmspæl, en Planke stødtes ind, Baaden fyldtes med Vand og alle de Ombordværende druknede. I Grev Frederik Dohna mistede den danske Hær en udmærket Fører og Kongen en tro Ven, der ved sin Bestemthed havde stor Indflydelse paa Overgeneralen. — I Øjeblikket var hans Tab uerstatteligt. Overgeneralen forkastede nu Planen og foreslog en ny. Hæren skulde gaa gennem Smaaland og Østergötland lige mod Stockholm og ikke opholde sig undervejs med Belejringer. Flaaden skulde under Herluf Trolle sejle ind i Stockholms Skjærgaard og medføre det nødvendige Skyts til den svenske Hovedstads Belejring. — Der hengik en Maaned, inden Grev Gynther blev færdig med Hærens Rustning og Samling, da flere Faner vægrede sig ved at bryde op, inden de fik deres Sold. Josva von Qualens Ryttere havde, tvungne af Sult, pantsat deres Heste, Vaaben og Harnisker til Borgerne i Ystad.

Den 22. Juli overskred den danske Hær Landgrænsen ved Ulfsbæk og gik tværs igennem Smaaland; den talte 22 Fæniker i 2 Fodregimenter under Daniel Rantzau og Jørgen Holle, 7 Faner og 24 Stykker Skyts. Et svensk Korps, der stod imellem nogle Søer ved Tofta, blev slaaet, og Hærføreren, Anders Olsson, tagen til fange. Under Forfølgelsen saaredes en af Danskernes bedste Førere, Mikkell Gynge, af et Skud igennem Armen. Dagen efter Sejren blev det danske Tros overfaldet under meget mistænkelige Omstændigheder. Det bevogtedes af 400 tyske Ryttere og 200 tyske Landsknægte. Pludselig styrtede Landsknægtene ind imellem Vognene med det Raab: „Svenskerne, Svenskerne“. De skræmmede Kuske løb deres Vej og lode Vognene i Stikken.

Landsknægtene plyndrede af Hjærtens Lyst, søndersloge Tønderne med Brød og Øl, da de havde hørt, at der var Penge i dem, og Rytterne deltog i Plyndringen, sloge Driverne ned, skare Haserne over paa ustyrlige Vognheste og røvede Rostjenestens Kostbarheder. I Syvaarskrigens Haandskrifter hedder det, at det hele var Skjælsstykke, og at de danske Adelsmænd senere fik Lejlighed til at iagttage, at de tyske Ryttere havde beriget sig med deres Haandheste, Klæder og Smykker.¹⁾

De skræmmede Kuske flygtede ad Vejen til Skaane og mødte Knud Urne, der var undervejs med en Maanedes Sold, og Bjørn Kaas, der førte en Vognkolonne paa 1000 Vogne med Fødemidler. Begge vendte om af Frygt for at blive plyndrede. De skrev til Kongen, at da der var ti Broer, der skulde passeres, inden de naaede Hæren, saa foretrak de at blive staaende indenfor Landsgrænsen, indtil de fik danske Dækningstropper, der kunde beskytte dem imod Overlast. — Forgjæves ventede nu Hæren paa Øl, Brød, Sul og Sold. Den maatte nøjes med Vand til Drikke, med nøgterne Kalve, gamle Faar og magre Geder til Føde, og det smagte hverken Herremænd eller Landsknægte. De fede Stude beholdt Overgeneralen, Grev Gynther, for sin egen Mund; dem sendte han tilligemed alle de Kirkeklokker, han kunde rapse, til Tydskland. Da Levnedsmidlerne og Solden udeblev, førte Studedriveren Hæren tilbage til Skaane, og da han fandt, at han havde tjent sig en Formue, saa op-sagde han sin Tjeneste og meddelte Kong Frederik, at han agtede sig hjem igjen til Tydskland.

¹⁾ Den nordiske Syvaarskrigs Historie (1. Række, 2. Bind) Side 288. (Historiske Kildeskrifter af Dr. Holger Rørdam). „Saa havde Grev Gynther skikket 10 eller 15 Roder Landsknægte, som disse Proviantvogne skulde følge paa alle Sider, somme bag og somme for. Og fordi der gik Tidender iblandt Krigsfolket, at der da skulde være Penge for Haanden til deres Besoldning, da gjordes der et Anskrig, at de Svenske vare for Haanden. Dermed løb nu meste Parten af de danske Vogn drivere fra Proviantvognene, strax kom der nogle Knægte, som plyndrede samme Vogne og hug saa alle Øltønderne og Brødtønderne sønder og søgte efter Penge. Saa kom da ogsaa de 400 Ryttere rendende ret ind paa de danske Fodervogne i Skoven og de strax røvede og tog Alt, hvad der var, og hug Haserne ud paa alle Vognhestene — — men dog var der alligevel mange af de danske Herremænd, som siden kjendte deres egne Guld kjeder og meget andet Tøj iblandt deres egne Tydskere og mange af deres Heste, som gik for deres Fodervogne.“

Kongen udnævnte i hans Sted Jørgen Holle til Overgeneral. Sagen var imidlertid endnu ikke bragt i Orden, da der kom Efterretning om, at Erik XIV havde gjort Indfald i Bleking med 10 Fane og 17 Fæniker, brændte Byerne, ihjelslog Indbyggerne og i det hele fo'r frem med en Grusomhed og Vildhed, som overgik, hvad man hidtil havde seet. — Jørgen Holle gjorde Grev Gynther opmærksom paa, at hvis han under disse Forhold forlod sin Post, vilde han blive betragtet som en fejg Person, og at han aldrig mere kunde lade sig se i anstændigt Selskab. Grev Gynther tog derfor sin Ansøgning om Afsked tilbage og førte Hæren, der var samlet i Sydskaane, ind i Bleking; men det skete med hans sædvanlige Langsomhed, saa Erik XIV fik god Tid til atter at fjerne sig efterat have besudlet sit Navn med oprørende Voldsgjerninger, saa stygge, at endog Landsknægtene fandt dem for slemme.

Erik XIV's Indfald i Bleking.

Den 11. August drog et svensk Strejfkorps paa to Fæniker og en Fane imod Lykkeby med den Forskrift, at Krigsfolket undervejs skulde plyndre og brænde rundt om i Landet. Lykkeby, der kun var svagt befæstet og havde en lille Besætning, forsvarede sig alligevel kjækt under Knud Hardenberg, der tvang Svenskerne til at ophæve Belejringen; men de kom igjen, forstærkede med 4 Fæniker og 1 Fane, og nu overgav Lykkeby sig den 24. August. — Paa Efterretning om Lykkebys Fald brød Kong Erik ind i Bleking med 8 Fane og 11 Fæniker. Fortrævet førtes af Clas Horn, der var hidkaldt fra Baahus; han opfordrede Indbyggerne i Ronneby til at aabne deres By for Svenskerne. De vare villige hertil, imod at Krigsfolket, der laa i Byen, fik fri Bortgang, og at de selv imod at betale Brandskat fik Lov til at beholde Liv og Ejendom. Erik XIV svarede: „I skal alle være Fanger, Eders Gods og Liv er forfaldet til os. Dog skal I blive holdt i ærligt og kristeligt Fangenskab.“ — Hvad det betød, vidste man. Fangerne bragtes enten til Finland eller de pintes med haardt Arbejde og utilstrækkelig Kost i Gruberne. — Man kan derfor ikke undre sig over, at Borgerne i Haab om Undsætning fra den stærke danske Hær, der stod i Skaane, besluttede at forsvare sig, holde ud og, om saa skulde være,

hellere dø med hverandre end slæbes i Fangenskab. Kommandanten, Peter Stinger, sendte Bud til Kongen, til Greven af Schwartzburg, til Jørgen Holle og til Lensmanden i Sølvitzborg, Verner Parsberg, om Hjælp. Ronnebys Besætning bestod foruden Borgerskabet jo kun af de to malmøske Fæniker under Peter Stinger. Fra Jørgen Holle, hvis Regiment laa i Aahus, kom Anders Bing og Palle Mouridsen med den Besked, at han skulde være hos dem med sit Regiment en af de første Dage; men han holdt ikke sit Løfte. Ronneby blev ladet i Stikken. Den 2. og 3. September løb Svenskerne Storm, Angrebene afsloges. Baade Kommandant og Borgmester vare deres Post voxne og forstode at opflamme Borgerne til ihærdig Modstand. Natten imellem Søndag og Mandag d. 3. og 4. September overøstes Byen med Fyrboller, og d. 4. om Morgenen trængte Svenskerne ind i Byen, efterat Kommandanten var saaret og tagen til Fange i Kampen paa Voldene. Nu paafulgte et hæsligt Myrderi. Erik XIV skrev til Raadet i Stockholm: „Rødt som Blod farvedes Vandet i Rendestenene; Forsvarerne havde nu tabt Modet i den Grad, at vi stak dem ihjel som en Flok Svin. Ingen skaanedes uden nogle Kvinder og Børn, som Finnerne senere sloge ihjel; flere end 2000 Indbyggere dræbtes.“ Saaledes skildrer Kong Erik sin Sejr over en halvaaben By. Kommandanten, Peter Stinger, Borgmestrene Mads Hansen og Henrik Hofmann lod han føre til Kalmar og halshugge.

Efter denne Bedrift vendte Erik XIV hjem til sin Hovedstad efter at have givet Clas Horn Befaling at gaa imod Sølvitzborg med 4 Faner og 3 Fæniker. Paa Vejen forenede han sig med Carl Mornay, der kom fra Smaaland med 3 Faner og 5 Fæniker. Kommandanten i Sølvitzborg, Verner Parsberg, der tvivlede om at kunne holde sig, drog til Skaane efter at have stukket Slottet i Brand, og Svenskerne brændte Byen. Samme Lod traf Elleholm og mange mindre Byer. Derpaa trak Mornay og Horn sig tilbage til Sverig. I det erobrede Blekinge efterlodes 2 Faner og 6 Fæniker under Knud H. Haard og Jakob Thureson Rosengren. De fik Befaling af Kongen at samle de tilbageværende Blekingboer under Paaskud af, at de skulde aflægge Trokabsed. Saasnaart man havde dem i Flokke, skulde man føre dem til Kalmar og derfra til Upland, og befolke det erobrede Landskab med Svenskere og Finner, der til Belønning skulde tilstaaes ti

Aars Skattefrihed. Udebleve Blekingboerne fra Samlingsstederne, saa skulde de svenske Soldater hæрге, brænde og slaa ned for Fode, da det var bedre at eje et ødelagt end et fjendtligt Land. Eriks Drøm om at eje Blekinge var kort. Faa Dage efter, at han havde udstedt sin Befaling, blev Landskabet atter fra-revet ham.

Danskernes Tog til Kalmar.

Vi have fortalt, at Grev Gynther af Schwartzburg atter overtog Befalingen d. 7. September og begav sig til Hæren, der stod ved Helgeaa rede til at rykke ind i Blekinge. Kongen vilde selv have fulgt med paa Toget; men Greven fraraadte det, og Rigsraaderne mente ligeledes, at Kongen burde blive hjemme og regere sine øvrige Lande. Med sin sædvanlige Ligegyldighed blev Grev Gynther liggende stille med Hæren i flere Uger uden at foretage Noget. Først da al Proviant var fortæret, brød han den 25. September op fra Aarhus og drog ind i Bleking. Den svenske Besætning rømmede ved Danskernes Nærmelse den Befæstning, de havde anlagt ved Lykkeby, hvor Masser af Proviant, 3 Skibe og 24 Kanoner gjordes til Bytte. Svenskerne forlode hurtig Bleking, forfulgte af det danske Rytteri. Ført af Overgeneralen tilbagelagde det paa en Dag 8 Mil for at indhente de Flygtende; men de havde for stort Forspring. — Uden at møde Modstand drog den danske Hær gennem Blekinge og Møre imod Kalmar, hvor man ventede, at den dansk-lybske Hovedflaade under Herluf Trolle samtidigt skulde indtræffe; men der var

Fig. 17. Kalmar.

ingen Sammenhold og Sammenhæng imellem Flaadens og Hærens Foretagender. Den 12. Oktober viste Hæren sig for Kalmar, og samme Dag var den danske Flaade allerede paa Hjemrejsen til Kjøbenhavn, paa hvis Red den ankrede den 13. Oktober, og det uagtet Kongen i et Brev af 10. September havde meddelt Trolle Feltogsplanen. Kongens Kommissærer ved Hæren, Sten Rosen-sparre og Ivar Lykke, havde den 2. Oktober skrevet til Mogens Gyldenstjerne: „Det var godt, om Herluf Trolle ogsaa kunde løbe derhen med Skibsflaaden, saa vi kunde gjøre Fjenden Afbræk tillands og tilvands.“

Fire Mil fra Kalmar standsede den danske Hær ved Viby den 12. Oktober, og Overgeneralen gjorde et Forsøg paa at tage Kalmar ved Overumpling. Han viste sig pludselig den næste Dag foran Byen med 7 Faner og 2000 Skytter, og Forsøget var nær lykkedes. Kommandanten var nemlig dragen ud efter Levnedsmidler med en stor Del af Besætningen. Med Nød og Næppe slap han atter ind i sin Fæstning og skyndte sig med at modtage den fremrykkende danske Fortrop med en levende Ild, som bragte den til at vende om igjen. Der blev nu holdt Krigsraad, hvilket man jo gjerne gør, naar man vil stikke Halen mellem Benene, og der fastsloges, at da Hæren kun førte Felt-skyts med sig og Flaaden ikke havde vist sig, saa skulde Til-bagetoget tiltrædes. Undervejs brændtes alle Landsbyerne mellem Kalmar og Brømsebro. Medens Toget mod Kalmar gik for sig, havde Mikkel Gynge gjort Indfald i Smaaland med 3 jydsk og skaanske Fæniker, for at hindre de der staaende Tropper i at komme Kalmar til Hjælp.

Hovedhæren blev ikke engang staaende i Blekinge til Grændsens Bevogtning; den drog videre ad samme Vej, den var kommen, og holdt Mortensaften i Aahus. Greven vilde have draget over Torsebro tilbage gennem Gyngeherred: men Ind-byggerne ødelagde Broen over Helgeaa, der førte ind i Herredet, da de kjendte hans Rovgjerrighed. Greven vilde sikkert have straffet dem for denne Opmærksomhed, hvis han var bleven i Landet. Men ved sin Ankomst til Malmø fandt han der sin Afsked, og han drog til Tydskland, foragtet af alle Danskere undtagen af Kongen, der ovenikjøbet overøste ham med For-æringer, for at han ikke skulde tale ilde om ham ved de tyske Hoffer. Med Greven fulgte 3 Faner tyske Ryttere, der eskor-

terede hans talrige Studedrifter. Disse bleve standsede ved de danske Toldsteder; men Kongen bød, at man skulde lade dem passere. Efter alle sine Udsugelser havde Grev Gynther af Schwartzburg endnu et Tilgodehavende for de tre ovennævnte tyske Faner paa 168,005 Daler og 2343 Gylden, for hvilket han havde Pant i den kongelige Del af Ditmarsken. Disse Penge udbetaltes ham i de følgende tre Aar. Jørgen von Holle havde samtidigt et Tilgodehavende paa 70000 Daler og derfor Pant i Krempe og Wilster Marsk. Jørgen Holle lod sig heller ikke mere se; han efterlod sit Regiment under Befaling af sin Løjtnant, Lazarus Streckfusz. Det fik Vinterkvarter i Ystad. Daniel Rantzau's Regiment lagdes i Landsbyerne udenfor Malmø. Adelen Rusttjeneste, 3 Faner stærk, og Hoffanen gik til Sjælland og Jylland. Qualens Fane lagdes i Lund. Besætningerne i Baahus, Elfsborg, Varberg, Halmstad, Laholm og Helsingborg, af hvis Forsvar Provindserne Øst for Sundet og Landforbindelsen med Norge var afhængig, afløstes, og Fæstningerne forsynedes med de fornødne Kanoner, Proviant og Ammunition; men Grændsebevogtningen forsømt.

Flaadens Foretagender i 1564.

Den 8. Maj sejlede Herluf Trolle, der havde afløst Peder Skram, der var bleven aflægs, med en Flaade paa 26 Krigsskibe fra Kjøbenhavns Rhed. Paa Farten gennem Sundet gik der Ild i et af de store Skibe, „Solen“, der førtes af Frants Brockenhuus. Det sattes paa Grund og brændte lige til Vandgangen. Mandskabet fordeltes paa de andre Skibe. Under Bornholm stødte den lybske Admiral Knebel til Flaaden med 8 Skibe. Trolle satte nu Kursen efter Gulland, da han vidste, at den svenske Flaade krydsede mellem denne Ø og Øland; den var 36 Sejlere stærk og førtes af Jakob Bagge. Hans Admiralskib hed „Mars“, „Makaløs“, „Jutehataren“, kjært Barn har mange Navne, havde 800 Mands Besætning og 173 Kanoner, hvorimod det danske Admiralskib kun førte 41 Kanoner. Den 30. Maj fik Flaaderne hinanden i Sigte. Kort efter Middag begyndte Slaget og vedvarede med Hæftighed, til det blev mørkt. Om Natten istandsattes den lidte Skade, og næste Morgen fortsattes Kampen. Efter en haard Strid kom det svenske Admiralskib i Klemme.

„Løven“, der førtes af Otto Rud, og „Englen“, der førtes af Knebel, lagde sig paa begge Sider af det. Med de to Førere i Spidsen entrede det raske Mandskab „Mageløs“ og drev Svenskerne tilbage. Under Kampen kastede en kaad Landsknægt en Brandfakkel ned i Lasten, og det stolte Skib sprang i Luften. I de faa Minutter, der hengik inden Katastrofen indtraf, lykkedes det for Rud og Knebel at komme fra Borde med de to tilfangede svenske Admiraler Bagge og Trolle samt 100 Mand. Med „Mageløs“ forsvandt 1000 svenske, danske, norske og tyske Mænd i Bølgerne. Efter dette Tab trak den svenske Flaade sig ud af Ilden og tyede til Stockholms Skjærgaard. Den dansk-lybske Flaade sejlede til Bornholm for at reparere og proviantere.

Paa en falsk Efterretning om, at den svenske Flaade var seet under Rygen, lettede den forenede Flaade og sejlede Syd over. Men den svenske Flaade, der nu førtes af Clas Horn, var først undervejs fra Skjærgaarden til Bornholm, hvor den ankom Dagen efter, at den dansk-lybske Flaade var sejlet. 14 rigt ladede lybske Koffardiskibe, der laa paa Rønne Rhed og ikke havde anet Uraad, bleve tagne. Kort efter hændte der Svenskerne et Uheld. Tre danske Skibe omringede den 12. Juli det ved Warnemünde liggende svenske Skib, „Falken“, der førtes af Anders Bjørnsson, den samme Mand, der havde udmærket sig ved Jæmtelands Erobring. Bjørnsson forsvarede sig heltemodigt og foretrak tilsidst at sprænge sig og sit Skib i Luften frem for at overgive sig.

De to Hovedflaader under Trolle og Horn traf endelig hinanden under Øland. Den 11. og 12. August kjæmpede de to Flaader imod hinanden Nord for Øland, d. 13. laa de stille for at istandsætte den lidte Skade. Den 14. fortsattes Slaget. Det var uafgjørende. Den svenske Flaade gik ind i Kalmar Sund, den danske ankrede sydfor Gulland. Natten efter Slaget havde Danskerne det ærgerlige Uheld, at 4 Skibe, der havde været paa selvstændigt Togt, sejlede midt ind i den svenske Flaade, forledte af, at denne skød det danske Løsen. Et af Skibene, „svenske Jomfru“, ført af Erik Rud, havde den Aandsnærværelse at bytte sit Flag med det svenske og sejlede nok saa frejdig forbi den svenske Flaade. De tre andre blev nappede¹⁾.

¹⁾ Det var „David“, „Morian“ og „Løven“, Cheferne vare Arild Urup, Peter Daa og Torben Daa.

Efter Slaget ved Øland hendøde Krigsbegivenhederne til Søs. Der blev vel foretaget Strandhug af nogle Skibe af den danske Flaade paa Øland; men det skete ikke med Herluf Trolles gode Villie. Han skrev til sin Konge, at naar man der gjorde Landgang, skulde det være for at beholde Øen. I Begyndelsen af Oktober sejlede Flaaden hjem for at oplægges paa nogle faa Skibe nær, der skulde krydse i Nordsøen. Den danske Flaade ankrede paa Kjøbenhavns Rhed 13. Oktober, og samme Dag kom den lybske Flaade til Travemünde. Et svensk Skib, der gik i et kildent Ærinde for Erik XIV til England, blev taget af en dansk Krydser. Et Frierbrev til Dronning Elisabeth fandtes hos den svenske Sendemand. Kong Erik friede paa en Gang til Dronningen af England og Prinsessen af Hessen. Frederik II var nedrig nok til at offentliggjøre dette Brev, der var faldet i hans Hænder, og Kong Erik kom til at staa som en Nar med to Kurve. Ellers var han altid rap med sine Svar paa de danske Kundgjørelser; men denne Gang taug han.

I Aarets Løb var der gjort Forsøg paa at faa de krigsførende Magter til at slutte Fred. Frederik II var kommen paa det Rene med, at Sverigs Erobring var mere, end han kunde magte. Hans Moder, Dronning Dorothea, der var fortvivlet over sin Yndlingssøns, Hertug Magnus af Liflands, fortvivlede Stilling, skrev paa egen Haand til Erik XIV og tilbød personlig at mægle Fred. Selv skrev Frederik II ligeledes til sin Modstander, at han var villig til at underhandle, og at den bedste Maade, paa hvilken der atter kunde tilvejebringes et godt og nabovenligt Forhold, var Forhandling ved udvalgte Rigsraader, der skulde samles til et Fredsmøde i en paa Grændsen liggende By eller Borg. Den tyske Kejser indbød i Forening med Frankrigs Konge de stridende Parter til en Sammenkomst i Rostok. Her mødte den 22. Maj kejserlige, franske, tyske, danske og polske Sendemænd; men hvem der ikke mødte, var Sverig. Egensindig, som Erik XIV var, lod han hengaa Maaneder, inden han svarede paa Indbydelsen til Kongressen. Endelig svarede han i Begyndelsen af Juli, at vilde Lybek og Polen have Fred, saa maatte de først skille deres Sag fra Danmarks. Vilde Kongen af Danmark have Fred, skulde han sende Rigsraader til Kalmar, hvor de kejserlige Sendemænd saa ogsaa kunde give Møde. Da dette Svar kom, var Mødet i Rostok forlængst opløst. Efter forgjæves at have

ventet paa Svenskerne i 6 Uger, vare Sendemændene rejste hjem. Senere paa Aaret søgte de pommerske Hertuger at foranstalte et nyt Fredsmøde, der atter strandede paa Erik XIV's Stivsind. Med Hertugen af Sachsen-Weimar og med det lothringske Hus, der var Sverig velsindet, indledede Erik XIV Underhandlinger, der aldrig kom til Afslutning. Hertugen af Weimar var en ualmindelig indskrænket Person, der styredes af den snedige Eventyrer, Wilhelm Grumbach, som havde Bankeaander og Engle i sin Tjeneste. Hans Ven, Peder Oxe, havde stor Indflydelse hos Enkehertuginde af Lothringen. De to Ledere traadte i Forbindelse med hinanden for at skade Danmark. Begge vare de ærgjerrige og magtsyge Personer; men rigtig Tillid til hinanden havde de ikke. Grumbach kom efterhaanden paa det Rene med, at naar Peder Oxe saa' sit Snit og atter kunde komme til Hæder og Værdighed i Danmark, vilde han vende ham Ryggen.

Enkehertuginde Kristine af Lothringen var en Datter af den fordrevne Kong Kristian II. I flere Aar, fra 1559 til 62, havde der været Tale om en Forbindelse mellem hendes Datter, Renata, og Frederik II. Underhandleren var Grev Gynther af Schwartzburg; det kom til Sammenstød mellem ham og Peder Oxe, der ligeledes havde gjort sig Umage for at bringe denne Forbindelse i Stand, for derved at skaffe sig sikker Adkomst til at komme hjem igjen. I 1562 bleve Underhandlingerne fuldstændigt afbrudte, Grev Gynther og Peder Oxe traadte hinanden i Vejen. Førstnævnte skrev til Kong Frederik: „Peder Oxe kan ikke tæmme sin kaade Tunge“ (brede Kjæft). Fra nu af optraadte Lothringen fjendtlig mod Danmark; men Erik XIV forstod ikke at drage den fulde Nytte af denne Stenning. Dertil var han for raadvild og ubestemt. Enkehertuginde vilde nu have ham til Svigersøn. Det som Alt drejer sig om, er jo at faa Børnene godt forsørgede, men Erik kunde ikke beslutte sig til at ægte Kristian II's Datterdatter. Det lothringske Hof var et Samlingssted for Misfornøjede fra Danmark og Holsten. Sendemænd fra det undertvungne Ditmarsken tilbøde at erkjende Hertuginde af Lothringen som deres arvelige Fyrstinde, naar hun i Forening med Sverig vilde angribe Danmark. Ogsaa i Norge var der Misfornøjede og Eventyrere, der hidsede Kong Erik til at gjøre et nyt Forsøg paa at komme i Besiddelse af Norge. Efter Collarts mislykkede Tog sendte han i Efteraaret en ny Hær fra Dalarne imod Trondhjem;

men Dalekarlene gjorde Mytteri, da de skulde over Kjølen, og vendte hjem. En ny Hær paa 9 Fæniker og 5 Faner samledes i December i Jæmteland under Matts Tørne. Han gik over Kjølen og naaede frem til Stenvikholm; men her blev han overfalden og slaet af de norske Tropper under Henrik Skave og maatte atter trække sig tilbage til Jæmteland efterat have ødelagt de fleste Gaarde og Huse i syv Sogne. Han fik Ros af sin Konge, fordi han havde hærget i Trøndernes Land og, i Mod-sætning til sin Forgjænger, forstaaet at holde Krigsfolket til Hørighed og Lydighed. I Baahus Lehn forsøgte Svenskerne et Indfald, men de dreves atter ud af Landet af Kristian Munk, der forfulgte dem langt ind i Dalsland.

V.

1565.

Svenskerne belejre anden Gang Baahus. Mytteri i den danske Hær. Søslog nordenfor den meklenborgske Kyst. Herluf Trolles Død. Søslog imellem Rygen og Bornholm. Otto Ruds Tilfangetagelse. Svenskerne belejre Elfsborg. Rantzaus Lejr paa Guldborg Enge. Fredsunderhandlinger. Svenskerne storme og ødelægge Ny Varberg. Svenskerne storme Varberghus. Danskerne belejre Varberghus. Tilstanden i Danmark. Slaget ved Svartraa.

Svenskerne vare tidlig paa Færde og havde stadig det Maal for Øje at faa fast Fod i Norge. Som i det forrige Aar forsøgte de at erobre Grændsefæstningen Baahus. For at bortlede Danskernes Opmærksomhed rykkede et svensk Korps paa 5 Faner og 12 Fæniker i Januar under Clas Horn imod Laholm, men da det ikke førte Belejringsskyts med sig, viste Slotsherren Peder Skram det Vintervejen; og Horn trak sig tilbage til Smaaland, dog først efter at have brændt Laholm By, Engelholm, Baastad og mange Landsbyer. Clas Horn blev kaldet til Stockholm midt i Februar for at føre den svenske Flaade; dengang var man jo baade General og Admiral. Han afløstes af Carl Mornay, der ikke var istand til at hindre, at det jydsk Regiment Knægte under Frans Brockenhuus hævnede Toget imod Laholm med tvende Indfald i Smaaland i April og Maj. Et andet svensk Korps under Per Brahe blokerede i Januar Elfsborg og blev længe liggende foran denne Fæstning.

Hovedkorpset: 7 udvalgte Fæniker af 2. Regiment og 2 Faner under Aake Bengtsson gik imod Baahus. Det førte et stort Belejringsartilleri med sig, deriblandt 9 Kartover, de saakaldte Murbrækkere. Svenskerne stødte atter denne Gang paa en uovervindelig Modstand. I Jens Holgersen Ulfstand havde Baahus en udmærket Kommandant, en af de Mænd, der have erhvervet sig et udødeligt Navn i Krigshistorien. Belejrerne skøde Hul i Huset, i Murene og Taarnene og stormede tvende Gange, d. 26. og 28. Februar. Den første Gang lykkedes det dem at komme ind i et af Taarnene; men Jens og hans Folk jagede dem alle ud. Ved den anden Storm foretog Ulfstand et Udfald ad en Lønport

med Halvdelen af Besætningen, kom bag paa de Stormende, dræbte mange af dem og tvang Resten til at flygte. Kong Erik fratog nu Aake Bengtsson Overbefalingen og gav den i Marts til Per Brahe, som stod for Elfsborg med en Styrke, der fra 3 Fæniker og 3 Faner var forøget til 7 Fæniker og 4 Faner. Brahe havde bragt Elfsborg i Knibe, da han fik Befaling at vende sig imod Baahus. Han maatte adlyde. Det var paa høje Tid, at Elfsborg fik Luft. Kommandanten, Jens Kaas, der havde afløst Jørgen Rantzau, havde, da Levnedsmidlerne begyndte at slippe op, allerede tænkt paa Underhandlinger. Mismodig drog Per Brahe imod Baahus, som nu belejredes af de to svenske Hærføreres forenede Styrke, 14 Fæniker og 7 Faner. Med spændt Forventning fulgte hver Mand og Kvinde i Norge og Danmark Ulfstands heltemodige Færd. Det kom ham til stor Gavn, at Egnen var saa fuldstændigt udpint, at svenske Ryttere og Fodfolk i Troppe vendte hjem af Sult. Fra den 14. April til 9. Maj søgte Brahe at tvinge Baahus til Overgivelse ved en hæftig Beskydning; saa tvang den store Brist paa Levnedsmidler ham til at ophæve Belejringen for at faa sin Hær forplejet i bedre forsynede Egne, og han vendte sig derpaa imod Elfsborg, som han paany indesluttede med hele sin Styrke. Erik XIV blev rasende paa Brahe, fordi han havde opgivet Belejringen af Baahus, og lod ham høre, „at han ikke burde have modtaget Overbefalingen, naar han ikke vilde bestille andet end ligge og drive udenfor Elfsborg. Det var hans Skyld, at Krigsfolket var løbet hjem, plaget af Sult. Da han hverken havde Lyst eller Villie til at udføre noget Berømmeligt, saa kunde han begive sig hjem“. Han afløstes i Juni af Carl Mornay, der atter afløstes af Carl Boije og denne i Efteraaret af Jakob Henriksen Hästsko; saa den svenske Hær skiftede fem Gange Feltherre i dette Aar.

Den danske Hær var paa Grund af en Tilstand, der grændsede til Opløsning, bleven liggende i Skaane hele Vinteren og Foraaret. Efter at være sluppen for Gynther af Schwartzburg, udnævnte Frederik II Rigmarsken Otto Krumpen til Hærfører. Han havde i 1520 ført den Hær, der erobrede Sverig, og var nu henved 90 Aar gammel¹⁾. Han fandt vel, at han var for gammel til at tage denne Byrde paa sine Skuldre, og sagde sig

¹⁾ Født 1477 (Lexikon over adelige Familier).

snart fra Bestillingen. Kong Frederik var nu saa fornuftig at tilbyde Posten til en Mand, der endnu var i Besiddelse af de fornødne Aands og Legemskræfter. I April 1565 blev Daniel Rantzau, der dengang var 36 Aar gammel¹⁾, Overgeneral. Kort i Forvejen havde han bestaaet en haard Dyst. Hans Regiment, 14 Fæniker stærkt, bestod hovedsagelig af Tydskere og var indkvarteret i Malmø. Det lønnedes meget uregelmæssigt, og da Solden engang udeblev, gjorde det Oprør. De menige Soldater fængslede deres Kaptejner, bemægtigede sig Fanerne og stak dem ud af Taarnet paa Raadhuset, som de gjorde til deres Hovedkvarter. De valgte selv deres Førere og besatte med stærke Vagter alle Indgange til Malmø. Heldigvis var Rantzau Stillingen voxen. Han lod sig give Lejde af sine egne Folk, kaldte dem sammen paa Torvet og foreholdt dem, at de havde svoret Kongen ubetinget Troskab, lovet ham at beskytte hans Land. Nu svege de Eden. Hvad vilde de opnaa derved? De brølede, at de vilde have deres tilgodehavende Løn! — De skulde faa, hvad der tilkom dem; men de skulde ikke selv tage, hans Ord kunde de lide paa. Han havde Midler til at tvinge dem; men i samme Øjeblik, som de viste Lydighed, vilde han tilfredsstille dem. Oprørerne faldt til Føje. Pengene til Soldaternes Lønning laante Rantzau hos Kjøbmændene, der havde sikker Udsigt til Plyndring, hvis Oprøret ikke blev dæmpet. De Midler, Rantzau raadede over til at kue Oprøret, vare de danske Troppers 4 Fane og 4 Fæniker, nemlig Hoffanen, jyske, fyenske og skaanske Fane, samt de 4 jyske Fæniker, der dannede det under Frans Brockenhuus staaende jyske Regiment.

Jørgen Holles Regiment var ikke sent til at følge det slette Exempel, som Daniel Rantzaus Regiment havde givet, og flere Maaneder gik til Spilde, inden dette Regiment kunde bevæges til at forlade Ystad og rykke i Felten. Medens Hæren saaledes laa ørkesløs paa Grund af Mytteri, ville vi fortælle, hvad der foregik til Søs.

Sverig var ligeledes i dette Aar først færdigt med sin Udrustning til Søs, og fra Stockholms Skjærgaard løb d. 5. Maj ud 48 Orlogsskibe. Ni Skibe af denne Flaade jøge fire danske

¹⁾ Født 1529.

Orlogsskibe med 140 Stykker Skyts, der laa under Peter Hvitfeldt udfor Jasmund, ind paa Stranden, hvor Skibene brændtes. De 4 Skibe vare: „Arken“, P. Hvitfeldts Admiralskib, „Nattergalen“: Klaus Skeel, „Bjørnen“: Lauge Venstermand, „Jægeren“: Peter Stygge. Mandskabet, 1600 Mand stærkt, der var landsat paa Rygen, bragtes Dagen efter af Skipper Lauridsen til Møen. Han tilbød Mønboerne at hjælpe med at forsvare deres Ø imod den svenske Flaades truende Strandhug, et Tilbud, der vragedes, og Skipperen førte derfor Mandskabet til Kjøbenhavn. — Fem andre Skibe, deraf to danske og tre lybske, bleve af en anden Afdeling af den svenske Flaade tvungne til at trække sig ind under Greifswaldes Kanoner. Paa et nær, der toges af Svenskerne, bleve de beslaglagte af Hertugen af Pommern, der atter udleverede dem ved Krigens Ophør. — Efter at have udført disse to Strejftog trak Clas Horn atter sin Flaade sammen, gjorde Strandhug paa Møen, sejlede op igjennem Øresund og forstyrrede den 27. Maj Kjøbenhavnerne og Hoffet, Kongen var i Færd med at fejre en af sine Hofsinders Bryllup i Frederiksborg, da der kom ridende Bud til ham, at den svenske Flaade laa udenfor Amager. Der kom ogsaa Røre i Hovedstaden. Heldigvis var den danske Flaade, 28 Orlogsskibe stærk, endelig bleven tiltaklet og laa paa Rheden ført af Herluf Trolle med Jørgen Brahe til Næstbefalende. Den lettede d. 1. Juni og stod ud imod den svenske Flaade, der undveg Kampen og trak sig ud af Sundet, fulgt i nogen Afstand af den danske Flaade, der d. 4. Juni Øst for Femern forenede sig med fem store lybske Skibe under Frederik Knebel. D. 4. Juni angreb den forenede Flaade Svenskerne, der krydsede nordenfor den meklenborgske Kyst. Trolle lagde for med Admiralskibet „Jægermesteren“ paa 84 Kanoner med 1000 Mands Besætning, og tæt i hans Kjølvand fulgte Jørgen Brahe paa „Merkur“, Niels Trolle paa „danske Kristof“, Hans Lauridsen paa „lybske Kristof“. Erik Rud paa „svenske Jomfru“, Otto Rud paa „Krabaten“ og Peter Munk paa „Achilles“, men Resten af Flaaden laa langt borte i Læ og var ikke kommen op i Slaglinien. Trolles forreste Skibe gik paa med megen Hidsighed og søgte at entre flere svenske Skibe, der dog undgik deres Favntag. Tilsidst lykkedes det for Trolle at hugge et Entredræg i det svenske Skib, „Troilus“s Mesanrejsning; en voldsom Skydning paa nært Hold fandt Sted og Herluf Trolle saaredes. Under den herved opstaaede

Forvirring kappede den svenske Kaptejn de Touge, i hvilken Dræget havde fat, og slap bort fra sin Modstander. Slaget varede fra Middag til Aften, og flere svenske Skibe bleve ilde tilredte. Den lybske Admiral mener, at Svenskerne ikke vilde have kunnet undgaa et fuldstændigt Nederlag, hvis Trolle havde været lidt mindre ilter¹⁾. „Han kastede sig over den svenske Flaade, inden han havde formeret sin egen i Slaglinie, og Følgen heraf var, at flere Skibe maaske med Forsæt holdt sig tilbage.“ Om Natten fjernede den svenske Flaade sig. Den sejlede til Rügen, hvor den dækkede adskillige hvervede tyske Faners og Fænikers Overfart til Sverig, skjøndt den dansk-lybske Flaade søgte at hindre det. Trolle var i Slaget d. 4. Juni bleven haardt saaret af nogle Haglskud. Han holdt alligevel ud paa sin Post i flere Dage; derved forværredes Saaret i høj Grad, d. 8. Juni maatte han lade sig bringe i Land og d. 25. Juni døde han, 49 Aar gammel. Det var et stort, i Øjeblikket uopretteligt Tab for Flaaden. Hans Ord paa Dødslejet vare en Mand værdige, der føler, at Kampen for Fødeland er det Helligste her paa Jord: „Mister jeg Livet, faaer jeg det vel igjen. Hvi hedder vi Herremænd, mon ikke fordi, naar Fædrelandet har det behov, vi da af yderste Evne skal beskytte det. Vil vi have det Søde, maa vi have det Sure med.“

Den dygtige Skibschef Otto Rud, der Aaret i Forvejen entrede det svenske Admiralskib „Mageløs“, blev nu Admiral. Var Trolle for blød, saa var Rud for haard. Først i Juli hejste han sin Stander paa „Jægermesteren“ og stak ud i Østersøen, hvor den svenske Flaade under Horn i den sidste Maaned havde spillet Mester. Imellem Rygen og Bornholm mødtes de tvende Modstandere d. 7. Juli. Uagtet Svenskerne havde 13 Skibe flere end Danskerne og Lybekkerne, var Rud den angribende. I Begyndelsen af Slaget havde han ikke ringe Held med sig. Et svensk Skib, „Gribben“, blev skudt i Sænk og et andet, „Leyonet“, blev skudt i Brand; da vendte pludselig Lykken Rud Ryggen. Det brændende svenske Skib bragte de danske Skibe til at fjerne sig fra deres Admiral, der paa „Jægermesteren“ var indviklet i en hidsig Kamp med det svenske Admiralskib „Sankt Erik“ paa 120 Kanoner, der understøttedes af flere Skibe. For-

¹⁾ Fus.

gjæves sendte Rud Bud paa Bud til de af Flaadens Skibe, der endnu ikke vare indviklede i Slaget, om at komme ham til Hjælp. Personlig Uvillie og Fejghed forledede flere Skihschefer til at lade deres Admiral i Stikken og svigte Ære og Pligt. Efter mange haarde Timers Kamp og efterat de Kampdygtiges Tal var svundet ind til 100 Mand, strøg det danske Admiralskib Flaget Kl. 10^{1/2} Aften. Rud, der var saaret, blev tagen tilfange og bragt med sit stolte Skib til Stockholm. Foruden dette Skib mistede den danske Flaade ogsaa „Danske Kristof“. Det var blevet haardt medtaget i Begyndelsen af Slaget og søgte Dækning ved Admiralskibet, der i Krudtrøgen holdt det for et svensk Skib og gav det et saa vældigt Lag paa faa Alens Afstand, at det sank. Inden det gik til Bunds, fik den Næstbefalende — Chefen, Niels Trolle, var dræbt — Mandskabet i Baadene og entrede uforsagt det nærmeste svenske Skib, „Sankt Jørgen“. Efter en morderisk Kamp blev Skibet erobret. Foruden de nævnte mistede Svenskerne endnu to andre Skibe. Efter Slaget førtes den danske Flaade af Erik Rud, der i nogle Dage holdt den gaaende imellem Bornholm og Gulland, satte derpaa Kursen efter Øresund og ankrede paa Kjøbenhavns Rhed d. 21. Juli.

Den svenske Flaade ankrede den 14. Juli ved Dalarø. Den havde i Slaget mistet 5 Skibe („Hektor“, „Sankt Jørgen“, „Gribben“, „Leyonet“ og „Kalmar Barken“), medens Danskerne kun havde mistet to („Jægermesteren“ og „Danske Kristof“). Otto Rud blev fremstillet for Kong Erik, der tiltalte ham baade haardt og grovt, fordi han havde tilføjet den svenske Flaade saa stor Skade. Rud svarede frimodigt: „Jeg har slaaet for Konge og Fødeland til det Yderste; men Lykken er ustadig, igaar laa hun for min Dør, idag for min Fjendes“. Kongen blev rasende over det djærve Svar, trak sin Kaarde og vilde have nedstødt Rud, hvis ikke Clas Horn havde holdt ham tilbage med de Ord, at den danske Admiral snarere fortjente Ros end Dadel for det gjæve Forhold. Resten af Aaret var Svensken Herre i Østersøen. 38 svenske Krigsskibe jøge først i September 10 danske Skibe ind i Øresund og forsøgte derpaa at tage Bornholm; men Landgangen afsloges af den kjække lybske Kommandant, Sveder Ketting; svenske Skibe bleve dog liggende i Farvandet omkring Bornholm til langt hen paa Vinteren. Hovedflaaden gik til

Kalmarsund, hvorfra den d. 25. Oktober styrede til Stockholms Skjærgaard og aftakledes.

Efterat Svenskerne havde løbet Panden mod Baahus, gik deres Bestræbelser ud paa at gjenerobre Elfsborg, og Rantzau fik derfor Befaling at yde Fæstningen Hjælp. Alt, hvad han raadede over, samlede han i Begyndelsen af Juni i Halmstad. Det var de to Fodregimenter: Rantzaus paa 14 og Frans Brockenhuus's paa 4 Fæniker; 6 Faner: Den danske Hoffane, Rendefanen, Musefanen, jydske, fynske og skaanske Fane, og 20 Feltkanoner. Det i Ystad liggende Fodregiment, Jørgen Holles, og den i Lund værende Fane under Josva von Qualen erklærede, at de marcherede ikke, førend de fik deres tilgodehavende Sold, og Kong Frederik II, der stod med tomme Lommer, skrev til Rantzau, at det nyttede ikke at vente længere paa dem.

Med sin lille Hær drog Rantzau d. 10. Juni forbi Varberg til Elfsborg. Hans Komme bevirkede strax, at Svenskerne op-hævede Belejringen og trak sig to Mile tilbage til Lerum, hvor de forskansede sig imellem Klipper og Vanddrag. Den danske Hær lejrede sig i Nærheden af Lerum paa Guldberg Enge og tvang efter en Række Fægtninger Fjenden, hvis Styrke var smeltet sammen paa Grund af Pest og Brist paa Levnedsmidler, til at trække sig til Egnen søndenfor Venern imellem Skara og Falköping. — Den danske Hær kjæmpede iøvrigt med de samme Vanskeligheder som den svenske. Rantzau meddelte Kongen, at med sygt, sultent, nøgent og utilfredst Folk lod der sig ikke udrette Stort. — 300 Mand af Brockenhuus's Regiment vare løbne bort af Sult, mange døde af Pest, og en Fæniker under Tønne Abildgaard var sendt til Baahus's Forstærkning, saa der var kun nogle hundrede Mand tilbage af dette Regiment. Kongen lovede, at der snart skulde komme Forstærkning og Proviant, og sendte foreløbig et Fad Rhinskvin til Daniel, et til de tre Kommissærer Peder Bilde, Lauge Brahe og Sten Rosensparre og et til hver af sine fire tapre Kommandanter i Baahus, Elfsborg, Varberg og Halmstad, da han af Erfaring vidste, at Vinen slukker alle Sorger ned.

Kommissærerne, der i Forening med Rantzau havde forlangt Jørgen Holles Regiment, skrev til Mogens Gyldenstjerne, at de alligevel fandt det utilraadeligt. Der var allerede for mange Tydskere i Lejren. De toge alt bort fra Danskerne. Kommissærerne

fandt, at en Forstærkning paa tusinde danske Skytter vilde være tilstrækkelig. For flere Folk havde man ikke Brug. Det tyske Regiment burde anvendes andetsteds. Saaledes modarbejdede Kommissærerne hemmelig Hærens Overgeneral, en dejlig Redelighed. Efterat Svenskerne d. 18. Juli havde rømmet deres Stilling ved Lerum, foretog Rantzau den 25. Juli et Strejftog i Sverig, brændte mange Gaarde i Åle og Flundre Herreder og trak sig derpaa tilbage til Lejren paa Guldberg Enge nordøst for Elfsborg, da der lød almindelig Klage over Vejenes Ufremkommelighed og Troppernes Udmattelse. Alt det Bytte, der gjordes, toge de tyske Lejetropper fra Danskerne og Skotterne og gjemte det i deres Rustvogne, og naar de tunge Uhyrer ikke kunde slæbes af Stedet, saa vægrede Soldaterne sig ved at marchere. Paa Tilbagevejen toges og brændtes Byen Gammel Lødøse d. 29. Juli. Et svensk Orlogsskib, der laa i Gøtaelven blev taget og indlemmet i den danske Flaade. Det omdøbtes fra „Trods Danmark“ til „Jomfruen“.

Indenfor den svenske Grændse paa Guldberg Enge blev Rantzau nu ikke længer staaende. Fæstningen Elfsborg var undsat, og hans Stilling var farlig. Med Resterne af Brockenhuus's Regiment, om hvilket der ikke mere er Tale efter den 2. August, forstærkedes baade Elfsborgs og Varbergs Besætninger. Byen Ny Varberg fandt ikke sin Garnison, 200 skotske og 150 jydsk Knægte, tilstrækkelig og forlangte endnu to til tre Fæniker, en Begjæring, Rantzau ikke vovede at opfylde. D. 6. August førte Rantzau sin lille Hær, der nu kun bestod af hans eget Regiment, 6 Faner Ryttere og 20 Kanoner, forbi Varberg til Halmstad. Kong Erik vilde med en vældig Hob afskjære ham Tilbagetoget; men inden han blev færdig med sine Forberedelser, havde Rantzau naaet Halmstad.

Det saa' dengang sort ud for Danmark, og Kongen øjnede ikke mere Lys, end som naar man kiger ind i et mørkt Hul. Flaaden havde søgt Havn, og af Admiralerne var Herluf Trolle falden, Otto Rud i Fjendehaand og Peder Skram affældig. Svenskerne spillede Mester i Østersøen. Deres Landhær truede med at bryde ind i de skaanske Provindser, og hverken til Søs eller til Lands havde Kong Frederik tilstrækkelige Kræfter mod dem. Hvad nyttede det, at man udskrev Tropper, naar Lensmændene ikke vaagede over, at de mødte, og man ej var istand til at

sørge for deres Forplejning og Udrustning og skaffe dem ordentlige Førere. Det hørte til Dagens Orden, at de Udskrevne enten sade Kongens Bud overhørigt eller løb hjem igjen. Rundt om i Landet var der som Følge af den stærke Udskrivning, de mange Laan, de tunge Paalæg og den tomme Pengekasse en dump gjærende Misfornøjelse baade med Kongen, som de Misfornøjede kaldte „den holsten-gottorpske Hertug“, der burde afsættes, og med den langvarige Krig.

Frankrig tilbød sin Mægling, som Frederik II med Glæde modtog. Den franske Sendemand ved det danske Hof, Charles Dançay, begav sig til Kong Erik, der havde opslaaet sit Hovedkvarter i Kongsgaarden Orreholm ved Skara i Vestgötland, hvor han sammendrog en stor Hær. Da Erik XIV bemærkede, at hans Modstander var i Forlegenhed, skruede han sine Fordringer i Vejret. Som Vilkaar for at indrømme den dansk-norske Stat Fred forlangte han Sveriges Fordringer paa Norge. Skaane og Gulland godkjendte, endvidere skulde Frederik II afstaa Herjedalen, Jämteland, Baahusen, Halland og Estland samt tilbagegive Elfsborg.

Med disse haarde Betingelser vendte Dançay tilbage til Frederik II, der forkastede dem. Han maatte holde Ørene stive; thi hans Fjendes Overmod opmuntredes af det indre Misnøje, der næredes af Kristian II's fordrevne Slægt, i Lothringen af Regentindens Raadgiver, Peder Oxe. Frederik satte Haardt imod Haardt; han forlangte at beholde Elfsborg Slot og Len. Sverig skulde udlevere de tagne Skibe; alt, hvad det havde erobret i Estland, Herjedalen og Jämteland; fjerne det dansk-norske Vaaben af sit Rigssegl og betale alle Krigsomkostningerne.

Men der foretoges intet Skridt, der kunde tyde paa, at Handlingerne skulde svare til Ordene. — Da kom der et Bud, der rev Kongen ud af hans Sorgløshed. Svenskerne havde stormet og ødelagt Ny Varberg og belejrede Varberghus. Faldt nu ogsaa denne Fæstning, saa var Landforbindelsen med Norge afbrudt; thi med Varberg faldt Nørre-Halland. Sverig fik en Havn, der ej alene bragte det i stadig Forbindelse med Vestmagterne, men var et Tilflugtssted for deres Skibe i Nordsøen.

Frederik II maatte selv handle; thi hans alderstegne Forsvarsminister, Mogens Gyldenstjerne, kunde ikke længer magte

Forholdene¹⁾. Det er Monarkernes Ulykke, at de stræbe efter at have villige Kreaturer istedenfor dygtige, uafhængige Kræfter til deres Raadighed. Saa kommer Krisen, og saa ligger man i Snauset, hvis man ikke gjør Bod, mander sig op, skyder Udygtigheden til Side og kalder den Mand til sig, om hvem man veed, at han er istand til igjen at bringe Sagerne paa en god Fod.

Ny Varbergs Ødelæggelse.

Den svenske Konge, Erik XIV, havde i Juli tilført den Hær, der havde belejret Baahus og Elfsborg og som nu stod søndenfor Skara, store Forstærkninger. Det var hans Hensigt at afskjære Daniel Rantzau Tilbagetoget fra Elfsborg til Halmstad, men inden han blev færdig med sine Forberedelser, havde Rantzau allerede naaet Halmstad. Den svenske Hær hestod af 3 Regimenter Fodfolk under Tønnjes Olsson, Ivar Månsson og Knut Håkonsson, 19 Faner Ryttere under Jakob Henriksen Hästsko og 50 Kanoner under Anders Sigfridsson Rålamb. Hæren førtes af Niels Boije. Kongens yngste Broder, Hertug Karl, og Svoger, Magnus af Sachsen, fulgte med den. Knud Håkonsson sendtes i Forvejen med et Fodregiment og tre Faner til Falkenberg, som han ødelagde d. 16. August. Derpaa gik han til Ny Varberg, hvor han d. 22. forenede sig med Hovedhæren.

I Nærheden af Varbergbugten en halv Mil nordenfor Varberghus laa der i det 16. Aarhundrede en blomstrende Handelsstad, næst Malmø i lang Tid den største i de danske Provindser østfor Sundet, af hvilken der nu ikke er Spor tilbage. Ny Varberg er anlagt 1350. Den havde en ypperlig Havn, der ved en Kanal af 1000 Alens Længde og 15 Alens Bredde var forbunden med Havet. Byen var omgivet med Volde og Grave og havde i Unionskrigene og i Grevens Fejde udholdt langvarige Belejringer. Nu bestod Besætningen foruden af Byens Borgerskab af 200 Skotter og 150 jydske Knægte. Dagen forinden Svenskerne indsluttede Ny Varberg, begav Kommandanten, Skotten Jon Clarck, sig bort fra sin betroede Post, og Dagen efter forlod hans Næstbefalende, Løjtnant Stuart, ligeledes Byen.

Efter at de skotske Førere havde forladt Ny Varberg, blev

¹⁾ Han døde 1569, 84 Aar gl. Hist. Tidsskr. 5. B. S. 435.

Byens Borgmester, Peder Skriver, Overbefalingsmand. Det var en kraftig Mand, der forstod at opflamme Byens Befolkning til et udholdende Forsvar. Han sendte Ilbud til Rantzau, at han maatte have Forstærkning, meddelte ham, at Fjenden truede med at jævne Byen med Jorden, hvis den fremturede i sit haardnakkede Forsvar. Ja hurtig Hjælp var nødvendig; men den udeblev. I flere Dage forsvarede Byen sig med Glands. Ikke mindre end fem Storme bleve afslaaede. Med stor Djærvhed og Dygtighed ledede Skriver Kampen, og Svenskerne havde stort Mandefald. Deres Artilleri stod paa Højderne nordost for Byen og overøste Staden med Ildkugler og Fyrpile. Natten mellem den 27. og 28. August stod over en Trediedel af Byen i Flamme; men Borgmesteren fik sine Borgere til at blive paa Volden; thi Svenskerne rykkede frem paany. Ved Midnatstid begyndte den afgjørende Storm, og i lang Tid var Udfaldet uvist, selv Kvinderne deltog i Forsvaret og overøste de Stormende med kogende Vand, Kalk og sydende Beg: „hed Vælling“. I otte Timer holdt Stormen ved, da vege Skotterne, og Svenskerne fik Fodfæste paa Voldene. Skotterne fik Skyld for at have forraadt Byen, og denne Mistanke styrkedes ved, at de skaanedes i det nu paafølgende Blodbad og gik i svensk Tjeneste. Iblandt disse Skotter var den senere saa berømte svenske Hærfører Pontus de la Gardie.

Staden blev plyndret og brændt til sidste Stolpe. De jyske Knægte og Borgerskabet nedhuggedes. Sognepræsten halshuggedes foran Alteret, og der blev begaaet Gemenheder, som en moderne fransk eller russisk Forfatter og deres Efterlignere kunde fraadse i. Kvinder og Børn skulde skaanes, de mishandlede, slæbtes til Lejren og dreves derfra dybt ind i Sverig; de fleste omkom undervejs. Byen jævnedes med Jorden, Ligene kastedes i Gravene, der fyldtes med Voldenes Jord. Nu skal der et skarpt Øje til at opdage, hvor Byen har ligget. Murbrokker, splintrede Kar, Vaaben og Kugler, som Ploven bringer for Dagen, ere Minderne om en By, der næst Malmø var den mest blomstrende Handelsstad paa Kattegats og Sundets Østkyst.

I Rimkrøniken om Erik XIV af Daniel Hansson Hund, der levede samtidig med den fortalte Begivenhed, hedder det om Ny Varbergs Ødelæggelse:

Så komme vi öfver vällen tå
 När Klockan monde otta slå
 Med ganska mykin möde
 Ther skonades ingen i Vrede og harm,
 Föruthan både Kvinnan och barn;
 Ther läge så munge döde.
 Men Staden brendes platt och tå
 Ther lefdes hvarken Stiche eller Strå
 Så slett blef then forgongen.

Varberghus' Fald.

Allerede længe forinden Ny Varbergs Belejring havde Daniel Rantzau anmodet Kongen om at sende Forstærkning til Hæren. D. 30. August skrev han atter i Forening med Hærens Kommissærer: Sten Rosensparre, Peter Bilde og Lauge Brahe; de fralagde sig al Skyld for Ny Varbergs Ødelæggelse og lode Kongen vide, at rykkede Fjenden imod Halmstad, saa maatte Tilbage-toget fortsættes, fordi Hæren var svunden stærkt ind og ikke var forsynet med Proviant. Fodfolket bestod nu kun af et Regiment paa 14 svage Fæniker. Kongen maatte derfor sørge for, at Hæren hurtigst muligt forstærkedes haade med danske og tyske Tropper, at særlig Jørgen Holles Regiment, der laa og dovnede i Ystad, blev villigt til at støde til Hæren, for at den Skjændsel, der var overgaaet os ved Varberg, kunde slettes inden Vinterens Komme. Det var nødvendigt, at den lille Hob, som Daniel Rantzau havde under sin Befaling, fik Sold, for at den kunde faa Lyst til at kjæmpe. Den lønnedes med Løfter. Niels Truidsen Ulfstand, Artilleriets Chef, trøstedes med, at der var Udsigt til, at han snart kunde vente 2000 Daler til sine Folk; men Soldaterne kunde ikke leve af Løfter, de døde af Sult eller løb deres Vej. Proviant maatte ufortøvet bringes tilveje: „af de 140 Fartøjer, som ligger med Proviant til Mennesker og Heste ved Helsingør, har vi indtil dette Øjeblik ikke faaet tre“. Hvad slig Forsømmelighed vilde drage efter sig, maatte Hans Majestæt selv betænke. Hærføreren og Kommissærerne havde advaret i Tide.

Der behøvedes slet ikke saa bedske Ord for at bringe Kongen i Harnisk. Det var jo Ulykker af alle Slags, der havde hindret ham i at give sig tilstrækkeligt af med Værnet. Han rejste Penge til de graadige Landsoldater ved at laane Penge af Privatfolk, begav

sig selv den 30. August til Ystad og underhandlede med Holles Knægte, der endelig lovede, efter at have modtaget sit Tilgodehavende, at bryde op d. 3. og 4. September og støde til Hæren i Halmstad, saa den kunde undsætte Varberghus; men først den 13. September kom Holles Knægte til Halmstad, og atter gik et Par Dage spildt, da Rantzaus Regiment vægrede sig ved at bryde op, uden at det fik Noget af sin tilgodehavende Sold, hvorfor Rantzau først kunde komme fra Halmstad d. 16. September, og Dagen i Forvejen var Varberghus taget med stormende Haand af Svenskerne.

For at drage Svenskerne ud af Halland havde Rantzau allerede i Slutningen af August foretaget et Strejftog med sit Rytteri i Ryggen af den svenske Hær. Han gik frem langs Falkenberg Aa til Kongsbakke og Köinge, hvor han to Maaneder senere sejrede i et Hovedslag. Paa Efterretningen om det danske Rytteris Fremrykken forlod den svenske Hær d. 5. September Ny Varbergs Ruiner og drog imod Syd til Morup. Næste Dag kom det til en lille Fægtning ved Väkebro, der endte med, at det danske Rytteri, der havde Befaling til at undvige et større Sammenstød, trak sig tilbage til Halmstad. Den svenske Hær vendte sig imod Varberg og opfordrede den 10. September Kommandanten paa Varberghus, Hans Holk, til at overgive sig. Han gav et rundt Afslag og foretog den næste Dag et kjækt Udfald imod de svenske Batterier, der anlagdes paa en Klippe sydost for Fæstningen. Først den 13. September lykkedes det for Svenskerne at fuldføre deres Batterier og begynde Beskydningen. Den 14. om Aftenen styrtede en Del af den østre og søndre Mur ned i Graven, og Kommandanten blev atter anmodet om at overgive sig; men Opfordringen afsloges med samme Bestemthed som første Gang. Besætningen var stadig ved godt Mod. Med Tønder og Kister stoppede den de store Huller, der vare skudte i Vold og Mur. Fruerstuen var Forbindingsstue for de Saarede, der alle bleve plejede af Borgens Kvinder. Den 15. September om Formiddagen stormede den svenske Hær Varberghus. 6 Fæniker under Chefen for det 1. Fodregiment, Tønnjes Olsson, gik imod den østre ødelagte Mur; men her stod Hans Holk med sine bedste Mænd midt i Aabningen og holdt i tvende samfulde Timer de Stormende Stangen; da lød Jubel-

raab bagved ham. Tvende svenske Fæniker under Anders Rålamb havde bestøget den mindre vel bevogtede søndre Mur og faldt Forsvarerne i Ryggen. Næsten hele Besætningen maatte springe over Klingen. „Et frydefuldt Syn“, skriver en svensk Samtidig, „i hver en Krog laa der ihjelslaaede Soldater“. Nogle faa Saarede bleve tagne til Fange, iblandt dem var Kommandanten Hans Holk. som døde senere i Fangenskab af sine Saar. Kristoffer Dohna og Claus Tott, der laa saarede i Fruerstuen, bleve skaanede paa Kvindernes Bønner.

„The sloge ifrån sig som tapre Men
Förän vi finge Slottet at them
Och ville sig inthet gifve,
Så brukte våre sin beste flit
Vi finge ind Slottet om middagstid
Thi miste så monge lifvet.“

(Svensk Rimkrønike.)

Den 16. September var Rantzau brudt op fra Halmstad for at undsætte Varberg. Hans Hær bestod af 21 Stykker Feltskyts under Niels Ulfstand, de to Fodregimenter: Daniel Rantzaus, der førtes af Joakim Platow, og Jørgen Holles, der førtes af Lazarus Streckfuss, samt Fanerne, den skaanske under Hak Holgersen Ulfstand, den fynske under Moritz Podebusk, den jydsk under Frans Banner, den danske Hoffane under Henrik Tornow, den tyske Fane, i hvilken de holsten-gottorpske Ryttere tjente, under Josva von Qualen, Musefanen under Erik Venstermand og Rendefanen under Peder Gyldenstjerne. — Da Hæren var kommen til Stäfsenge Nord for Falkenberg, fik den Underretning om, at Varberghus var stormet af Svenskerne. Rantzau skrev derfor d. 19. til Kongen, at han alligevel vilde rykke frem den næste Dag og forsøge paa at tilbageerobre Varberg, uagtet de 1000 skaanske Skytter, der vare ham lovede, endnu ikke vare stødt til ham; men Kongen maatte sørge for, at Tilførslen af Belejringsskyts og Proviant ikke udeblev, for at Hæren ej af den Grund efter faa Dage med Skamme maatte liste sig bort. Skibene, der kom med Proviant, maatte dækkes med Orlogsskibe og Fjenden for enhver Pris hindres i at sejle gennem Øresund. Varberg var faldet; Elfsborg, Baahus og Akershus vilde gaa samme Vej, hvis de ej forsynedes med stærkere Besætning og Krigsfornødheder. Baade Danmarks og Norges Selvstændighed vilde blive

rystet, naar disse Fæstninger faldt. Paa Rantzaus Raad bortleddedes nogle af Fjendens Kræfter fra Halland ved et Indfald i Smaaland af Jørgen Bilde med 4 Fæniker og 1 Fane. Dette Korps fo'r frem med Ild og Sværd i Konga og Albo Herreder; men den 24. September blev det overfaldet paa Vejen gennem en Skov og fuldstændig tilintetgjort af et svensk Korps under Lasse von Skara.

Den svenske Hær under Boije havde kun oppebiet Rantzaus Komme for at trække sig tilbage til Sverig. I det erobrede Varberghus efterlodes Carl Mornay med 4 Fæniker: 2 svenske, 1 skotsk og 1 tydsk, tilsammen 2000 Mand. At Nils Boije ved den danske Hærs Komme trak sig bort, havde sin egen Grund. En stor Del af hans Hær havde paa egen Haand taget Orlov og begivet sig hjem, dels plaget af Sult, dels for at sikre sit Bytte, da der ikke var mere at plyndre i Varbergtrakten. Daniel Rantzau skrev den 29. September til Kongen: „Fjenden, der hidtil har ligget i Lejr paa disse Steder, er i denne Morgenstund tidlig paa Dagen brudt op og dragen hjem, da Bønderne i hans Hær i store Skarer og hele Hobe have forladt Fanerne ligesom hos os og ere løbne hjem til deres Gaarde. Nils Boije kunde kun ved Bortmarchen lade tre Faner vaje.“

De tusinde skaanske Bønder, der samme Dag vare komne til Rantzau, lod han atter gaa hjem, da de ikke vare ham til synderlig Nytte og kun tærede paa den knappe Proviant. Med Belejringen trak det tilmed i Langdrag paa Grund af, at Skytset udeblev, hvilket lagdes Mogens Gyldenstjerne til Last; paa ham hvilede jo hele Forsvarsvæsenet til Søs som til Lands. Den 29. September skrev Rantzau atter til Kongen og bad ham flittigt og paa det flittigste om uden Tøven at sende Skytset med største Hurtighed, som han nu havde lovet flere Gange. Først den 8. Oktober kom det, blev udskibet og bragt i Batteri d. 10. Det førtes af Arkelimesteren Herman Jæger, der allerede den 12. September havde faaet Befaling at bringe det fra Kjøbenhavn til Varberg. Men i den lange Tid, inden det kom, havde der udviklet sig en slet og oprørsk Stemning i Hæren. Den tydske Oberst og Regeringsraad Paul Vobisser, der var bleven dansk Lensmand og indtog en fremragende Stilling ved det danske Hof, og som Kongen havde sendt til Hæren for at undersøge Tilstanden, bragte den Meddelelse tilbage, at de tydske Ryttere

ikke vilde tjene under Rantzau, og at Holles Fodregiment ikke længere var til at styre; og samme Besked om Misfornøjelse i Hæren med Rantzaus Styrelse fik Kongen af Kommissærerne.

En mørk, trykket Stemning rugede over hele Landet. Pesten rasede og bortrev Mennesker i Tusindtal. Danmark udpint af Skatter. De to foregaaende Felttog havde kostet syv Millioner Daler og et Forsøg, Frederik II gjorde, ved af en Million god Mønt at slaa tre Millioner slet Mønt, mislykkedes totalt; Ingen vilde modtage hans Klippinger. Det regnede med Skatter: Pengeskat, Madskat, Kvægskat og Udskrivningsskat afløste hinanden. Medens Bondestanden kun var bleven besværet med et Skattebrev hvert andet Aar fra 1543 til 63, udstedtes der i 1564 7 og i 1565 6 Skattebreve. Misfornøjelsen var saa stor, at Rygter om Oprør og Kongens Afsættelse kom til Tydskland. Kongens Søster, Kurfyrstinde Anna af Sachsen, skriver til sin Broder, at han skal tage sig sammen, at man ikke atter skal have den Skam at se en dansk Betlerkonge (Christiern II) gaa og tigge i Tydskland; og til sin øvrige Slægt skriver hun, at den skal hjælpe Kongen, det var en Skam for Danskerne strax at blive uenige, fordi Krigen havde været uheldig i den sidste Tid.

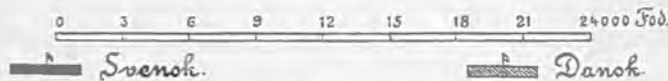
Til det indenrigske Kjævl kom der udenrigske Farer. Den fordrevne Statsmand, Peder Oxe, havde begivet sig i lothringsk Tjeneste, hvor Kristian II's begavede Datter, Christina, var Regentinde og længtes efter at gjøre sine Fordringer gjældende. Efter Peder Oxes Raad rustede hun en Hær paa 30 Fæniker og 4000 Ryttere i Tydskland for at gjøre et Indfald paa den danske Halvø. At en brandenborgsk Markgreve, Hans af Küstrin, vilde benytte Lejligheden til at fiske i rørt Vande og gjorde Fordring paa Slesvig og Holsten, var jo ej mere, end hvad vi fra saadan Side kunde vente. Den forslagne Eventyrer, Vilhelm af Grumbach, der var Hertug Johan Frederik af Sachsens Førsteminister og Aandemaner, tilbød ligeledes at rejse en Hær til Sverigs Understøttelse imod Danmark. Værre var det, at Kongens Moder, Enkedronningen, og Broder, Magnus af Kurland, ligeledes hørte til de Misfornøjede. Paa Kvindevis bag Kongens Ryg blandede Dronningen sig i Politikken og skrev til Kongen af Sverig om Fred, og det paa en Tid, hvor det gjaldt om at holde Ørene stive og slaa paa Sværdet, fordi Erik var bleven overmodig paa

Grund af Held baade til Søs og til Lands. Men Enkedronningen tænkte kun paa sin næst yngste Søn, den liflandske Hertug, Magnus, der var i Knibe, og som nu tilligemed sin Moder skjød Skylden paa Kongen. Til alle disse Ulykker kom nu Mytteriet i Hæren og Misfornøjelsen med Feltherren Daniel Rantzau.

Men, naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest. Daniel Rantzau viste, at han var stor i Modgang, og Fjenden reddede ham ud af Forlegenheden. Efter faa Dages Forløb vare alle de truende Skyer spredte, Alt atter klart og lyst, og med fuld Tillid til et lykkeligt Udfald af Krigen saa' man Fremtiden i Møde.

Svartraa.

Det var ikke med Bedrøvelse, at Daniel Rantzau midt i Oktober erfarede, at en svensk Hær ad nærmeste Vej gik over Svartraa for at undsætte Varberg; thi han kom ingen Vej med Belejringen paa Grund af Soldaternes Stædighed og Utilfredshed. Næppe havde han derfor faaet Vished for, at den svenske Hær nærmede sig Hallands Grændser, saa sammenkaldte han sine Hovedsmænd og Ritmestre og raadslog med dem om, hvad der burde gøres, og det blev anseet for godt at ophøre med Belejringen og foretage et Tog ind i Vestergötland. Al Knurren imod Feltherren ophørte, da han foreslog at høre op med den kjedsommelige Belejring, da han tilbød de gridske Førere et Indfald i Fjendens Land for at gjøre Bytte, hæрге, plyndre og brænde, lade Luerne lyse fra Kjøbstæder, Herregaarde og Landsbyer; det var jo Datidens barbariske Krigsførelse. At der først forestod et alvorligt Slag, derom talte Rantzau ikke til sine Soldater, det fik de tidsnok at vide. Nu skulde der slaas et Dommedags Slag. Derfor havde han gaaet og lirket hele Sommeren, indtil han havde faaet samlet nødvendige Kræfter baade af Ryttere og Fodfolk. Han udsøgte ogsaa en Valplads, hvor hans lille Hær kunde faa Støtte for begge sine Fløje, og hvor der ikke fandtes Hindringer for hans udmærkede Rytteris Bevægelser, og som de vise Feltherrer sikrede han sig et dækket Tilbagetog i Tilfælde af et uforudseet Uheld. Hans Marche fra Varberg til Svartraa er et storartet Mesterstykke. Han vilde vise sin Konge og Landets øvrige Regering, hvad han var for en Mester, saa det blev ham, der var uundværlig, og dem, der maatte krybe

Efter den svenske Generalstabs Kaart.

Fig. 18.

Fig. 19.

til Korset. Haabet om Sejr løftede hans Bryst og lysnede hans Sind. — Meget stod jo paa Spil. Det svenske Indfald med en mægtig Hær maatte jo ufortøvet kastes tilbage, hvis ikke Svenskerne skulle staa som Sejrherrer til Lands og til Søs.

Den 17. Oktober om Morgenen brød Hæren op fra Varberg efter at have indskibet Belejringskylset og afbrændt Lejren. Den gik imod Syd, som om den vilde trække sig tilbage til Skaane, og det var vistnok med stor Fryd, at den svenske Besætning i Varberg saa' den danske Hær drage bort, saa at det drev over for den Gang. Dens Bortgang kunde den følge med Øjnene næsten lige til Falkenberg. Strax søndenfor Varberg har man den prægtigste, milevide Udsigt over den vesthallandske Slette imod Syd og Øst.

Efter en livlig Marche slog Rantzau d. 18. om Aftenen Lejr nordenfor Falkenberg imellem Morup og Lindhult. Her stode endnu den Gang store Rester af Ege- og Bøgeskove, der kuplede deres Kroner over de hvilende Soldater. Den næste Morgen, Fredagen d. 19., gik Hæren frem imod Nordost under Dækning af Peder Gyldenstjernes Rendefane og Mikkil Gynges Skytter, der med Beboernes Hjælp udbedrede de værste Huller i de slette Veje for den efterfølgende Hær. Ved Middagstid stødte Fortropperne paa Spidsen af den svenske Hær, der var gaaet over Högvadsaa (Svartraa) ved Köinge og havde slaaet Lejr ved denne By¹⁾.

En mindre Fægtning udspandt sig imellem Fortropperne, og Rantzau lejrede sig med sin Hær ved Lyngby, en lille Mil Syd for Köinge. Den svenske Hær, der gik imod Vest, havde nu den danske Hær, der kom fra Syd, lige i Flanken paa sig i et Dalstrøg af en knap Fjerdingsvejs Bredde. Den tog Stilling søndenfor Köinge med sin venstre Fløj støttet til Högvadsaa og sin højre til et Bakkestrøg, der gaaer fra Nord til Syd. Artilleriet stilledes paa venstre Fløj tilligemed en Del af Fodfolket paa en høj Bakke ved Högvadsaaen. Resten af Fodfolket stod bag en Skov i Midten, henover Vejen fra Ljunghy til en Köinge. Rytteriet stod paa højre Fløj, hvor det havde fri Mark foran sig og et stejlt

¹⁾ Ved Svartraa Kirke forene to Nord fra kommende Aaer sig: Svarteraa og Högvadsaa. De forenede Aaer kaldes nu Högvadsaa, der falder i den østenfra kommende Åtran eller Falkenbergaa tusind Alen sønden for Axtorna.

Bakkedrag tilhøjre. Længs med Foden af den østre Skraaning af dette Bakkedrag ligge Landsbyen Axtornas fleste Gaarde og Huse.

Den svenske Hær førtes af Jacob Henriksson Hästsko. Fodfolket talte 4 Regimenter, nemlig:

1. under Ivar Månsson Stjernkors,
2. — Tønnjes Olsson Kjula,
3. — Knut Håkonsson Hård,
4. (Kystregimentet) under Erik Knutsson Sparre.

Rytteriet talte 18 Faner under Anund Steensson, Sven Andersson, Harald Tørilson, Ivar Ivarsson, Erik Gustafsson, Torkil Jonsson, Per Olsson, Bengt Bagge, Clement Stolpe, Peder Kristensson, Lindorm Persson, Erik Hindersson, Christoffer Torstensson, Klas Kursel (tydsk), Johan Bynting (tydsk), Jost Ahlefeldt (tydsk), Jockum Drachstedt (tydsk), samt en skotsk Fane under Oluf Kalenbach.

Artilleriets 48 Kanoner førtes af Anders Sigfridsson Rålamb. Tilsammen: 20,000 Mand.

Den danske Hær førtes af Daniel Rantzau med Sten Rosen-sparre og Lauge Brahe som kongelige Kommissærer¹⁾.

Fodfolket talte to Regimenter:

- 1., Daniel Rantzaus Regiment under Joakim Platow,
- 2., Jørgen Holles Regiment under Lazarus Streckfuss.

Rytteriet talte 7 Faner. Den skaanske under Hak Holgersen Ulfstand, den fynske under Morits Podebusk, den jydsk under Frans Banner, den danske Hoffane under Henrik Tornow, den tyske Fane under Josva von Qualen, Rendefanen under Peder Gyldenstjerne, Musefanen under Erik Venstermand.

Artilleriets 21 Kanoner under Niels Truidsen Ulfstand. Tilsammen 9000 Mand.

Lørdagen den 20. Oktober brød Rantzau op med sin Hær allerede før Daggrø og stillede den med Fronten mod Nord paa en af ham udsøgt Plads lige overfor den svenske Hær med Fodfolket paa højre og Rytteriet paa venstre Fløj. Fodfolket og Artilleriet stilledes imellem Vejen til Köinge og Högvasdaa paa en langstrakt flad Bakke med jævnt Fald imod Nord lige overfor det svenske Artilleri og Fodfolk. Længst tilhøjre imellem Landevejen og Aaen stod Holles Regiment, foran det stod

¹⁾ Peder Bilde var sendt til Halmstad.

Daniel Rantzaus Regiment og Artilleriet. Rytteriet, der dannede venstre Fløj, havde følgende Opstilling: i første Træfning stod den fynske Fane; i anden stod den skaanske Fane, den jyske og den tydske, i tredje Træfning stod den danske Hoffane og Musefanen.

Paa en Bakke foran den højre Fløj stode de danske Fortropper: Rendefanen og 200 Skytter af Fodfolket. Åtranfloden havde den danske Hær et Stykke bag ved sin højre Fløj, og de to Vadesteder over samme, Höstena Vad og Vessige Vad, vare fuldstændigt i dens Magt.

Fulgt af Sten Rosensparre red Rantzau fra Afdeling til Afdeling og opfordrede dem til at kjæmpe som tappre Mænd og hævne den Grumhed, hvormed Varbergs kjække Befolkning og Besætning var behandlet. Hans kraftige Ord opflammede Soldaternes Kamplyst¹⁾. Meget vilde afhænge af dette Slag, et vældigt Indfald skulde standses, for at ikke alle Provindserne østenfor Sundet skulde falde i Svenskens Haand og Felttoget ende med Nederlag tillands og tilvands. Efterat en kort Bøn var bleven holdt, rede de danske Trompetere frem og udfordrede med skingrende Fanfarer Svensken til Kamp.

Fra Kl. 8 til 10 Formiddag skød begge Hæres Artilleri paa hinanden, uden at Hovedstyrken paa nogen af Siderne gjorde Mine til at forlade sin gode Stilling; da foretog Rantzau nogle Bevægelser, som den svenske Feltherre udlagde som Forsagthed. Rantzau lod Rendefanen og de 200 Skytter, som havde Plads paa Bakken imellem de kjæmpende Hæres Artilleri, trække sig tilbage til Hovedstyrken, og kort efter lod han sit eget Fodregiment, der stod foran Holles Regiment, trække sig tilbage imod Vest tilligemed de trede Faner, der stode i anden Træfning, da det forekom ham, at Svenskerne, der havde Regn og Blæst i Ansigtet, stræbte efter at faa Vinden paa Ryggen. Disse Bevægelser toge sig ud fra den svenske Hærs høje Stade, som om det var Begyndelsen til et Tilbagetog.

Hästsko gav derfor sin Hær Befaling til hurtig Fremrykning paa hele Linien, Fodfolket gik dels ned ad den høje Bakke, dels gennem Skoven. Rytteriet travede ud og søgte at udfolde

¹⁾ At han skulde have fortalt sine Soldater, at de vare faa mod mange, er næppe rimeligt.

sig paa den knappe Plads, der var levnet det imellem Fodfolket og Bakkedraget.

Nu havde Rantzau sin Modstander, hvor han vilde have ham. Endnu inden det svenske Rytteri havde udfoldet sig, slog han ned paa det med sin første Træfning: Rendefanen, der her havde sin Træfningsplads, og den fynske Fane. Selv var Rantzau i Spidsen; thi der udrettedes dengang i Reglen Intet, naar Føreren ikke var forrest. De fem svenske Eskadroner, der dannede Fjendens første Træfning, splittedes, og den anden Træfning, der ilede til Hjælp, blev kastet tilbage af den jyske, den skaanske og den tyske Fane, der med det blanke Værge brøde ind paa den. Svenskerne fik næppe Tid til at afskyde deres Bøsser, inden deres Geledder vare brudte.

Da bemærkede Rantzau, som, uagtet han var i Spidsen, havde et Øje paa hver Finger, at hans højre Fløj — Fodfolket — vaklede. Han tog Musefanen og Rendefanens Reserve med sig og ilede til sit Fodfolks Understøttelse.

Under Rytteriets Kamp var Fodfolket tørnet sammen. Dækket af sit paa den høje Bakke ved Floden staaende Artilleri, skred det svenske Fodfolk frem over Sletten og lod sig ikke standse af Ilden fra det danske Artilleri, der voldte det betydelige Tab. Det danske Fodfolk, der ikke vilde modtage Stormen paa Stedet, brød nu frem, Daniel Rantzaus Regiment imod den ene Halvdel og Holles imod den anden Halvdel af det svenske Fodfolk. Svenskerne maatte vige og mistede en Del af deres Skyts; men deres anden Træfning kom i rette Tid tilstede og tvang det danske Fodfolk til at gaa tilbage i sin første Stilling, hvor det forskandsede sig bag sine Vogne.

Svenskerne reve Vognene til Side, og en blodig Kamp med de blanke Vaaben fandt nu Sted, i hvilken Hellebarder, Spyd og de vældige Tohaands Klinger uddelte gabende Saar. Under Sejersraab gik Svenskerne paa; da kom Rantzau med sit Rytteri Fodfolket til Hjælp, og nu vendte Bladet sig. Først sendte han Musefanen frem, Drengefanen, som han ogsaa kalder den, „mine Stalddrenge“; selv fulgte han efter med flere Ryttere; men hans raske Drenge havde allerede bragt Svenskerne til at vige, og der blev nu et lille Pusterum, i hvilket Alle søgte at ordne sig til Stridens Fornyelse.

Den snevre Plads hindrede stadig den svenske Hær i at

benytte sin store Overlegenhed. Forgjæves søgte det svenske Rytteris Fører, Stenbock, med sine Eskadroner at falde det danske Rytteri i Flanken, de spærredes af stejle Bakker, bleve sammenpressede og, da over Halvdelen var ude af Stand til at røre sig, mislykkedes Flankeangrebet. Flere svenske Eskadroner beskyldtes for uden Grund at have forladt Valpladsen. Nogle af deres tyske Eskadroner, der førtes af Johan Bynting, søgte at give Slaget en bedre Vending. Han kastede sig over vore forreste Ryttere og red i Begyndelsen Alt over Ende, men Henrik Tornows, Frans Banners og Josva von Qualens Faner¹⁾ gav snart Piben en anden Lyd; de sprængte efter en blodig Kamp, i hvilken mange jydsk Herremænd faldt, fuldstændig det svenske Rytteri. Syv danske Faner havde fuldstændig slaaet 15 svenske. Bagefter skød de svenske Eskadroner Skylden for Nederlaget gjensidig paa hinanden. Uplands Ryttere og Kongens Fane sagde, at de vilde have været frem til Kamp, og at det var de tyske Faner, der havde hindret dem og kun tænkte paa Flugt. Disse erklærede, at det Omvendte var Tilfældet. De havde bestandig kjæmpet i forreste Linie, og sagde, at Uplænderne, der vare i Reserve, havde forladt Valpladsen.

Sagen var, at Skrækken havde faaet Bugt med de Menige, den ene fulgte den andens slette Exempel, skjøndt Officererne modigt kastede sig mod den forfølgende Fjende. Massen af deres Folk flygtede. Disciplinen var her ikke saa indgroet som i det danske Rytteri.

Imod den langstrakte Bakke, hvor det danske Fodfolk og Artilleri fra Slagets Begyndelse havde en Hovedstilling, stormede under Rytternes fornyede Kamp atter det svenske Fodfolk løs. De to Modstandere susede imod hinanden. Den svenske Felt-herre, Jacob Hästsko, førte selv sit Fodfolk, hvis første Regiment, 8 Fæniker, var i forreste Linie og fulgtes af det andet Regiment. Efter en haardnakket Kamp sprængte de svenske Angrebskolonner de danske Firkanter og trængte ind i deres Midte lige til Fanerne. Samtidig var det tredie svenske Regiment under Knud Haard og Kystregimentet gaaet frem langs Floden, havde omgaaet det danske Fodfolk, bemægtiget sig dets Skyts og nedsablet Besætningen. Dette skete dog først efter

¹⁾ In Ankunft zwej unser Fanen Hofleuth.

(D. Rantzaus Rapport.)

den hedeste Kamp. Førerne for Daniel Rantzaus og Jørgen Holles Regimenter: Lazarus Streckfuss og Joachim Platow, begge to erfarne Stridsmænd, berømte Oberster, saaredes, og mange af deres tyske Kaptejner, hvis Navne den Gang havde stor Klang, som Kasper Koenig, W. Mannstein, Max Rostock, dræbtes eller saaredes tilligemed mange Danske. Efter et uhyre Mandefald veg det danske Fodfolk under øredøvende Larm; da, i sidste Øjeblik, kom Rytteriet det atter til Hjælp. Underrettet om sit Fodfolks Nød lod Daniel Rantzau den kongelige Kommissær Sten Rosensparre forfølge det svenske Rytteri med fire Eskadroner, og selv galopperede han med de tre: Hoffanen under Tornow, Musefanen under Erik Venstermand og Per Gyldenstjernes Rendefane til sit Fodfolks Undsætning, faldt Svenskerne i Flanke og Ryg og trængte ustandseligt fremad. Sejren fravristedes atter det svenske Fodfolk. Det maatte slippe det kraftige Tag, som det havde i Rantzaus og Holles Karle for at værges sig mod Rytternes Landser og Hestenes Hove. Det formerede Kredse og søgte forgjæves med fremstrakte Spyd at standse Rytterne. Langsomt trak det sig tilbage imod Nord. Veget nogle hundrede Skridt tilbage standsede det atter midt paa Sletten og forsøgte at forny Kampen. Ved Rytteriets Mellemkomst havde imidlertid det danske Fodfolk faaet Tid til at ordne sig paany, og med Sejersraab gik det i Forening med Rytteriet imod det svenske Fodfolk, der, forladt af sit eget Rytteri, nu førte en haabløs Kamp. Raseriet havde som Følge af den stedse hidsigere Kamp naaet sit Højdepunkt. Blodet flød i Strømme, der huggedes ned for Fode, og fuldstændig splittet flygtede det svenske Fodfolk i den vildeste Uorden og søgte ad de nærmeste Veje til Hjemmet. Paa dette Sted, hvor den sidste Kamp fandt Sted, jordedes begge Hærenes Faldne; Gravpladsen indhegnedes med store Granitflader, der stillede paa Højkant i en æggeformig Runddel¹⁾. Den Bakke, hvorpaa det svenske Artilleri stod, toges af det forfølgende danske Rytteri i det svenske Rytteris Paasyn. Det havde ordnet sig efter at have trukket sig tilbage over Høgvadsaa, og gjorde nu Mine til et nyt Angreb, men beskudt af de tagne Kanoner, som Rantzau hurtigt havde vendt mod Fjenden, fulgte det Fod-

¹⁾ Desværre ere i vore Dage mange af de smukke Stene blevne omstyrtede. Syvaarskrigen.

folkets Exempel og forlod skyndsomt Valpladsen. Et af de sidste Offre, da det allerede var begyndt at blive mørkt, var en af Danmarks ædlestes Sønner: Sten Rosensparre. Han var reden op paa den højeste Top paa Bakkedraget vestenfor Vejen til Köinge, for at spejde efter, i hvilken Retning den svenske Hær trak sig bort. Den enkelte Rytter blev seet af svenske Skytter, der endnu laa skjulte i Lyngen. De toge ham paa Kornet og fældede ham. Paa det Sted, hvor han faldt, rejstes et Mindesmærke, der i vore Dage er fornyet af Hallands Selskab for Fortidsminder. Det bærer Sten Rosensparres Navn. Under Slaget gik Axtorna og Köinge By og Kirke op i Luer. Tabet i Slaget, der havde varet fra Morgen til Aften, var vel omtrent lige stort paa begge Sider, 3000 Mand. Særlig var det gaaet ud over det danske Rytteri, af hvilket over Halvdelen havde sat Livet til eller var saaret i den hede Kamp. Dets store Overlegenhed skrev sig fra, at det var udmærket indøvet og havde bestaaet i mange Aar. I to Aar havde det nu ligget i Felten, var flinkt i Vendinger og under god Tugt. Med Lynets Fart udførte det Feltherrens mindste Vink, erobrede hele det svenske Artilleri: 48 Kanoner, Hundreder af Heste, mange Faner og Masser af Haandvaaben og Harnisker. Svartraa Slagets Betydning trænger ikke til stor Belysning. Et truende Indfald afværgedes, og den danske Hær fik en Anseelse og en Overvægt, der kom den til Gode i de næste Felttog. Efter Slaget ved Svartraa var der ikke mere Tale om at fjerne Daniel Rantzau. Kongen bad ham om at glemme al Misfornøjelse og bragte ham sin varmeste Tak for den vidunderlige Sejr.

Den 3die Dag efter Slaget skrev Daniel Rantzau til Kongen, at han i de tvende foregaaende Dage har samlet dem, der ere faldne, at deres Tal beløber sig til 3000, og at han har sørget for deres Begravelse paa selve Valpladsen. Af berømte svenske Krigere, der ere faldne, nævner han Knut Haakansson, Lars Siggeson, Lindorm Persson (Lilliehöök), Erik Gyllenstjerna og mange andre Hovedsmænd, af hvilke flere ved nøjagtigere Oplysninger befandtes kun at have været saarede. Af de Tilfangetagne havde den svenske Ridder Klas Aakeson (Thott) opgivet for ham, at den svenske Hærs Styrke ved Svartraa beløb sig til 24000 Mand.

Rantzau beder Kongen om at sørge for Hærens Forstærkning, da han er for svag til at drage ind i Sverig, hvor han vil

daglig komme til at storme og slaas. — For at Kongen kan overbevise sig om, hvormange fornemme Junkere Fanerne have mistet, sender han ham en Fortegnelse.

Af Hoffanen er Henrik Tornow saaret og fanget; Løjtnanten Karsten Manteuffel, Fændriken Hans Wedell, Borchardt Schwabe, Bastian Zedlitz og Trompeteren Vincents dræbtes.

Af den fynske Fane er Føreren, Morits Podebusk, haardt saaret, Poul Skinckel, Axel Valkendorff, Ivar Nielsen, Laurids Grøn, Morits Jensen, Henrik Brockenhuus og Bernt Norby dræbte.

Af den skaanske Fane ere Jens Myre, Jørgen Falk og Eshern Ve dræbte og mange saarede.

Af den jydsk Fane ere Kristoffer Lunge, Hans Skeel, Jesper Munk, Viffert Kruse, Peder Svendsen, Jørgen Mouritsen, Gregers Truidsen, Kristoffer Munk, Laurids Rosenkrands, Torlef Basse, Viffert Lauridsen og Peder Kaas dræbte og mange saarede.

Af Rendefanen: Her nævnes kun Sten Rosensparre, Kommissær, død, Basse Gans, Herre til Putlitz, død.

Af Musefanen ere Hr. Adam til Kittlitz, Ritmester Luckow, N. Gleissenthal, Kungerlein og Øverstens Hovmester, Schmolling, dræbte.

Af Josva von Qualens Fane er Barnum Platow, Kanewitz, Simon Weidburg og Hans Junger dræbte.

Af Fodfolket ere følgende Hovedsmænd dræbte: Jobst Schalk, Rudolf Rauchhäuser, Kaspar König og Matz Neuburg. Joachim Platow, Valentin Manstein og Max von Rostock saarede. Paa Torben Bildes Profos, Hans von Zwickau, bleve begge Ben bortskudte; Fændriken Knud v. Berg er ligeledes saaret.

Om den svenske Hærs Styrke hedder det i en dansk Rimkrønike, af hvilken Exemplarer, trykte i Kjøbenhavn 1581, endnu haves:

Der fløi en fænnik for hvert det aar
Som Christus leffde paa jord.
Men søtten vare de faner hold
De rytter slog ud saa vide.

Og om den danske Hærs Styrke hedder det i samme Krønike:

Vore fænniker søtten, vore faner siu
Det var den Magt vi hafde.
Men Christus var for andre siu
Og andre søtten tillagde.

Man haffver ei hørt, i tusind aar
 Noget folk med større begiere
 Være draget imod den hob saa stor
 Enddog de ferre mon være.

Feltøffversten var en unger mand,
 met saadan ord til munde,
 At hver mand til hest og fod
 bleff fri og trøst til sinde.

„Vi er nu kommen til den bro,
 hvor ingen med ære kand vige
 Hver meene hin anden med hjerte og tro
 saa blifver Gud paa vor side.“

De loved ham følge som det burde ved
 og ingen sin ære forgiette.
 Sex tusind Svenske bleff paa den sted
 og dantzet de os til villie.

Af vores bleff ved fem hundred mand
 baade Danske og Tydske de holde
 Der over bleff mange saaret og skiendt
 som dog deres lifff kunde holde.

Den er skreven af Professor ved Kjøbenhavns Universitet
 Rasmus Glad (Lætus). Han nævner alle de højere Førere, men
 Brockenhuus er ikke i deres Tal. Han høstede megen Ære og
 Anseelse for sit Digt. Han kan ikke have glemt et saa berømt
 Navn, uden at det vilde være blevet bemærket.

I den svenske Kong Eriks Krønike, skreven af Daniel
 Hansen Hund, født 1541, hedder det Vers 186, Side 47:

Jagh kan och icke sanningen dölie
 Sextusind vore the väll i fölie
 Som ther goffve op sin ande.
 Svenske og Danske bådhe två;
 Men fienderne behulle platzen thā
 Gudh frelsse oss ifrån all wande!

Nu haffve i här hørt och sport
 Thet manligste som the Danske haffve gjort
 Och aff de Svenske wunnet;
 Hwilket dog aldrih hade saa skedt,
 Hwar wij icke sielfve hade skanssen försett
 Och vthur wår fördeel bort runnet.

Frederik II forlangte af Rantzau, at han skulde vende sig
 imod Varberg, da Øjeblikket burde benyttes til denne Fæstnings

Gjenerobring. Sejren ved Svartraa havde jaget Skræk i Besætningen, og Kommandanten, Aake Bengtsson Ferle havde ladet sig forlyde med, at han tvivlede om, at Fæstningen var istand til længe at forsvare sig. To norske Korps under Kristian Munk og Mogens Svale havde gjort Indfald i Dalsland og bandt de der staaende svenske Tropper. Rantzau var ikke istand til at opfylde Kongens Begjæring. Rytteriet maatte nødvendigvis have nogen Hviletid, og Jørgen Holles Regiment, der var blevet helt ustyrligt, nægtede at gaa imod Varberg. Det førtes til Ystad, hvor det opløstes. Ceremonien foregik paa den Maade, at hver Fænike fik sit Tilgodehavende, hvorefter Fanen reves af Stangen. Saasnart Regimentet var opløst, lode Knægtene sig hverve paany. Af dem, der paany gik i dansk Tjeneste, dannedes fire Fæniker, som indlemmedes i Daniel Rantzaus Regiment, der trængte til at faa Hullerne fyldte. Nogle gik i svensk Tjeneste, og det var de Færreste, der vendte hjem til Tydskland. — Derpaa gik Hæren i Vinterkvarter. Rantzaus Regiment kom til Ystad, Væ, Cimbrishavn og Aahus. Feltartilleriet gik til Helsingborg. Von Qualens og Henrik Tornows Faner fik Kvarter i Lund og Malmø. Adelens Rusttjeneste (de jydske, fynske og skaanske Faner) gik over Sundet for at rekrutere til næste Felttog.

VI.

1566.

Baahus tredie Belejring. Danskernes Tog gennem Vestergötland i Juli. Træfninger ved Götälven. Mislykket svensk Forsøg paa at tage Halmstad. Den dansk-lybske Flaades Ødelæggelse ved Visby. Fredsunderhandlinger Peder Oxes Hjemkomst.

I Begyndelsen af Aaret gjorde Svenskerne atter Indfald fra Smaaland i det østre Skaane. Rantzau kom Gyngeboerne til Hjælp og Svenskerne trak sig tilbage til deres egne Enemærker. Efterat dette Indfald var afslaaet, sendte Kongen Bud til Rantzau, at han skulde begive sig til Kjøbenhavn, for at Planen til det kommende Felttog kunde blive aftalt. — Inden Rantzau efterkom denne Opfordring, skrev han til Holger Rosenkrands og sendte ham en Fortegnelse over Hærens Behov, som han skulde faa Kongen til at stadfæste, da det altid kom til hæftige Optrin med den „gode, fromme Konge“, naar han, Rantzau, kom med sine billige Fordringer; Rosenkrands, der var Kongens Yndling, kunde lettere tale ham tilrette.

Baahus' Belejring.

Medens Rantzau i Forening med Kongen og Mogens Gyldenstjerne gjorde Foranstaltninger til Hærens Udrustning, indesluttede en svensk Hær med et stærkt Belejringsartilleri atter Baahus. Det var tredie Gang, at Norges Grændsefæstning belejredes i denne Krig. Erik XIV smigrede sig med, at han denne Gang bestemt vilde faa Fæstningen i sin Magt. Allerede i Januar havde han begyndt Forberedelserne og samlet Tropper, Kanoner og Proviant paa Landegrænsen. Da Jens Ulfstand fik Nys om, hvad der foregik i hans Nærhed, sendte han Bud til sin Nabo, Jens Kaas i Elfsborg, og foreslog ham, at de i Fællig skulde ødelægge de svenske Magasiner. Kaas var strax villig og i Forening overfaldt de to Kommandanter den svenske Lejr,

brændte Gaardene og ødelagde, hvad der var samlet. Svenskerne kom imidlertid tilbage og i saa stort Tal, at Ulfstand ikke længere kunde være i Tvivl om, at Belejringen snart vilde gaa for sig. Han skrev til sin Konge, at vel havde han en god Besætning, men kun Proviant til Paaske, og Krigsfolket var tildels nøgent. Den Fænike (Abildgaards), han havde faaet Aaret i Forvejen, var mødt med altfor faa Klæder, og den Smule, den havde paa, var nu snart slidt af Kroppen. Fæniken kunde ikke anvendes til Noget under aaben Himmel i denne strænge Vinter, og blev den ej forsynet med Uldtøj, løb Mandskabet til Hobe. Det lykkedes for danske Skibe at skaffe de nødvendige Forsyninger ind i Fæstningen, inden den svenske Hær i Februar fuldstændigt spærrede Adgangene. Flere Omstændigheder forhaalede Belejringens Begyndelse. Det slog om til Tøvejr i Februar, og Belejringsartilleriet blev stikkende i de gjennemblødte Veje. Nordmændene under Kristian Munk og Mogens Svale gjorde atter Indfald i Dalsland og ødelagde de derværende Forraad. Den svenske Feltherre, Nils Boije, der stod for Baahus med 14 Fæniker og 4 Faner, sendte paa sine Landsmænds Bøn Sten Sture med 7 Fæniker og 2 Faner imod Nordmændene; men det var først efter lang Tids Forløb og med betydeligt Mandetab, at det lykkedes for Sten at tvinge Nordmændene til at gaa deres Vej.

Først den 20. Marts kom Belejringsartilleriet til Baahus; det var 15 Murbrækkere: 8 hele og 7 halve Kartover (48 og 24 pundige). Fra den 23. Marts tordnede dette Skyts imod Fæstningens Mure. Den laa som tidligere anført paa en Holm i Gøtaelven og bestod af en Skal og en Kjærne. Det Ydre, Skallen, var en firkantet Mur med et Taarn i hvert Hjørne (Rødetaarnet, Fa's Hat, Mo's Hue og Musetaarnet). Det Indre, Kjærnen, var den oprindelige Borg, Huset, hvis fire Længer med mange Tilbygninger indesluttede den indre Borggaard. Foran Hovedindgangen til Fæstningen var der lagt et Jordværk dækket med Skansekurve, og der synes at have været lignende Jordværker foran Taarnenes Fod. Efter tre Dages Beskydning havde de Svenskes Artilleri skudt et saa stort Hul i det nordvestre Taarn, at de efter at have slaet Bro over Elven til Holmen vovede en Storm. Efter en vældig Kamp med Spyd, Sværd og Hellebarder sejrede Svenskerne, trængte ind i Taarnet og stak

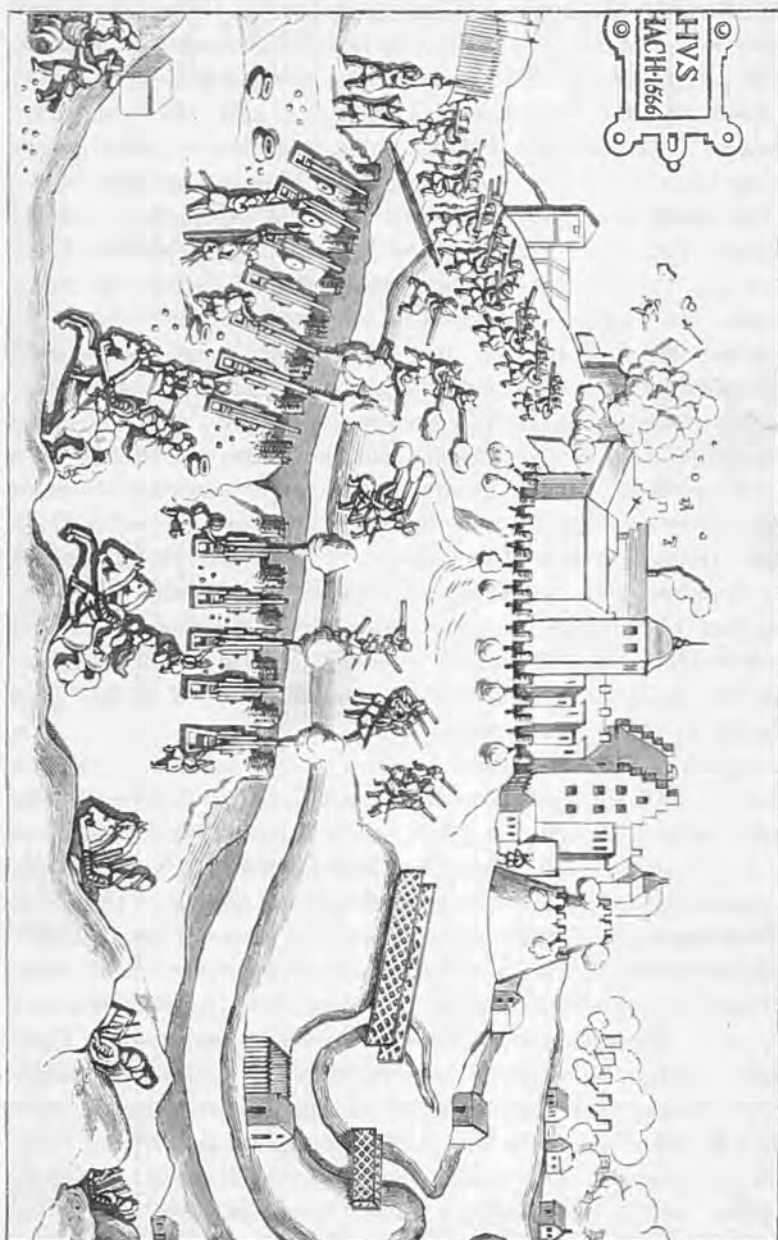

Fig. 20. Baahus' Beleying.

tvende Faner ud af dets Tinder, men det var en kortvarig Fryd. To af Ulfstands forsorne Landsknægte, Hans Sund og Jørgen Mekelborg, rullede en fuldtpakket Krudtkjærre ned i Taarnkjælderen, fæstede til den en Løbeild, satte en Lunte til den og i Luften sprang Taarnet med alle Svenskerne. Efter den Forskrækkelse holdt Stormen op for den Dag; og om Natten udbedredes Skaden efter bedste Evne med Jord, Tømmer og et Træholværk. Næste Morgen løb Svenskerne paany Storm. Denne Gang gjaldt det Strækmuren, der stødte op til Taarnet; til at gaa paa dette havde de tabt Lysten. De satte Stormstiger til Muren, kom op paa dens Tinde, halede til sig og lode dem glide ned paa Murens indvendige Side; men Stigerne bleve revne om af Besætningen, der holdt sig tæt ind til Muren. De Stormende befandt sig nu hjælpeløse paa den nøgne Murtinde. Mange faldt for Skud fra Borgens Skydehuller, andre styrtede sig ned af Muren for at undgaa Kuglerne, og det var de Færreste, der slap med hele Lemmer fra den Storm. Efter denne Medfart tabte Boije Lysten til at kjæmpe Mand imod Mand med Ulfstand og hans Knægte og lod sig nøje med at blokere og beskyde Baahus.

Jens Holgersen Ulfstand skrev til sin Konge, at Halvdelen af Besætningen var falden, og at der kun var 150 Tjenestedygtige. Han maatte have Undsætning baade af Tropper og Proviant, hvis Fæstningen fremdeles skulde holdes. Kongen befalede Rantzau ufortøvet (ohne Säumen) at sende Ulfstand den begjærede Undsætning og hverken spare Arbejde, Møje eller Tid, saa de gode Folk snart kunde blive hjulpne. — Rantzau lod de to bedste Fæniker, Valentin Mansteins og Andreas Blankenbergs, afgaa i Ilmarcher til Baahus, hvor de kom den 30. April. De dreve Svenskerne bort fra Øen Hising, hvorved Baahus frigjordes fra Sonden og fik Tilførsel fra Marstrand. Manstein skrev til Rantzau, at Slottet næst Guds Bistand aldrig kunde have holdt sig, hvis det ikke havde haft en saa dygtig Kommandant og saa tapper en Besætning. Kongen takkede i de varmeste Udtryk Jens Holgersen Ulfstand for hans djærve Færd. „Vil Gud naadelig hjælpe os og vort Rige ud af denne Fejde og hjælpe os til en god Fred, saa vil vi betænke dig saa og belønne din tro Tjeneste, at du vil takke os derfor.“ — Da dette Brev kom til Baahus, var Ulfstand død; han var bukket under

for de mange Saar, han havde erholdt i de trende Belejringer; hans kjække Hustru Lisbeth Gyldenstjerne, der havde baaret sin rigelige Del, baade af Æren og af det anstrængende Arbejde. under tunge Savn, døde faa Uger førend hendes Mand. Vincens Juel blev Ulfstands Efterfølger. — Fra det indre af Norge kom der Tømrere og Smede, der atter bragte Fæstningens Værker og Bygningen i Stand. Særlig var det gaaet ud over Tagene. „Huset“ var „taglam“, der gik mange Tylter Planker til nye Underlag for Kobberet.

Efterat Carl Mornay, som havde afløst Nils Boije, havde gjort et forgjæves Forsøg paa at tage Øen Hising, trak han sig tilbage til Skardal, sendte alt Belejringsskytset til Skara og skrev til Erik XIV. at Hæren maatte have Forstærkning. Kong Erik blev rasende forbitret over det uventede Nederlag. Mornay afsattes, og en ny Hær paa 20 Fæniker og 11 Faner under Hertug Magnus af Sachsen samledes ved Bogesund for at gaa imod Baahus, der skulde tages. — Nils Boijes Næstbefalende, Nils Sture, hvem Kongen gav Skyld for Uheldet, lod han bringe til Hovedstaden og føre gennem Stockholms Gader med Hænderne bundne paa Ryggen, ridende paa et Udgangsøg og med en flettet Halmkrone paa Hovedet.

Rantzaus Tog gennem Vestergötland i Juli.

For at hindre Svenskerne i paany at belejre Baahus havde Frederik II paalagt sin Feltherre at drage fra Halmstad lige imod Nord gennem Vestergötland — Landet imellem Venern og Vettern — og ødelægge de i Skara, Falköping og flere Steder værende Artilleriforraad. Aftalen blev truffen tidlig paa Foråret, men Maaneder gik, inden Hæren kom i Gang. Man maatte tilfredsstille de graadige Landsknægte, og det var ikke let, „kein Geld, kein Landsknecht“. Rantzaus parlamenterede med Kaptejnerne og disse atter med deres Mandskab. Endelig bevilligede de Herrer Landsknægte et Indfald i Sverig, imod at de erholdt en Maanedes Sold udbetalt inden Ophruddet, for dermed at betale deres Værter. For de næste 4½ Maaneder forpligtede de sig til at modtage 1½ Maanedes Sold i de forhadte Klippinger, 1½ Maanedes Sold i tyske Penge, 1½ Maanedes Sold i Klæde og Silke, fuld Betaling uden Afdrag, og fremtidig Fri-

tagelse for at modtage Klippinger. Inden Forliget havde der fundet slemme Rumlerier Sted; men Rodemestrene (Korporalerne) erklærede nu, at de ikke kjendtes ved de truende Bønskrifter, der vare sendte til Feltherren. De beklagede, at der var onde Mennesker, som hidsede Foresatte og Undergivne i Totterne paa hinanden. Det var ligesaa vanskeligt at regere saadan en Hær som en Rigsdag. — Den kostbare Tid gik og kun Halvdelen af de lovede Penge kom til Hæren, Soldaterne bleve atter oprørske. Rantzau skrev til Kongen, at han maatte sende flere Penge, for at Hæren kunde komme i Bevægelse. Kongen blev vred, han vilde ikke kræves, Hæren fik ikke flere Penge førend i den næste Maaned; men Dagen efter, det var d. 25. Juni, saa betænkte han sig og sendte 18000 Daler i tydsk Mønt, for at den ufortøvet skulde bryde op. Den maatte ikke lade sig standse undervejs, selv om svenske Sendemænd forsikrede, at Fredsunderhandlinger vare i Gang. Belært ved Varbergs sørgelige Fald forsynede man Halmstad med en stærk Besætning. Denne Forsigtighed lønnede sig. Senere paa Aaret, da Hæren stod ved den norske Grændse ved Gøtaelv, blev Halmstad pludselig overfaldet af den svenske Feltherre Bo Grip. Han blev slaaet og maatte hurtigt trække sig tilbage til Sverig.

Den 3. Juli brød Rantzau op fra Halmstad med 7 Faner, 15 Fæniker og 14 Stykker Skyts: i Alt 8000 Mand. De syv Faner vare: jydsk under Frans Banner, fynske: Jørgen Rud, skaanske: Hak Holgersen Ulfstand, Rendefanen: Peter Gyldenstjerne, Hoffanen: Johan von Alten, og to tydske under Henrik Platow og Ulrich Behr. Frans Brockenhuus var Næstbefalende, Admiral Erik Rud, Peter Bilde og Jakob Ulfeldt vare kongelige Kommissærer. Mikkil Gynge skulde støde til Rantzau med sine Friskytter, og Kristian Munk skulde støtte Indfaldet med fem norske Fæniker; men de mødte først nogle Maaneder senere.

Rantzau førte Hæren imod Svenskernes nærmeste Vaabenplads, Frölunda, som han naaede og ødelagde d. 8. Juli. Toget fortsattes til det navnkundige Bogesund d. 13. Juli, hvor Otto Krumpen vandt det afgjørende Hovedslag over Sten Sture den Yngre d. 19. Februar 1520, hvorved Sverig lagdes for Kristian II's Fødder. Fra Bogesund gik Toget d. 15. Juli til Falkøping, hvor Dronning Margretes Hær den 24. Febr. 1389 slog Kong Al-

brecht og satte Sverigs Krone paa Margretes Hoved, der allerede var prydet med den danske og den norske Krone. Falköping, Vidnet til Kalmarunionens første, og Bogesund, til dens sidste Sejr, gik op i Luer. I Falköping erfarede Rantzau, at det svenske Belejringsskyts stod uden Bevogtning i Kongsgaarden Orreholm og i Skara. Frans Brockenhuus og Oluf Mouridsen sendtes derfor med nogle Ryttere til Orreholin, og Rantzau ilede selv med nogle Faner forud for den øvrige Hær til Skara. I Orreholm toges nogle kostbare Metalkanoner, Gaarden plyndredes og brændtes. Da Rantzau kom til Skara d. 16. Juli, var Fjenden ifærd med at rømme sine Magasiner. Der gjordes et stort Bytte, alt Belejringsartilleriet og mange tusinde Jernkugler kastedes i Vandet; men 11 Stykker Feltskyts og tre Fyr-mørsere medtoges. I Skara blev Hæren staaende til d. 23. Juli. Sygdom, der tog forfærdelig Overhaand, tvang den til at bryde op. Et Rygte sagde, at Brøndene var forgiftede ved deri nedkastede Aadsler. Byen med sin prægtige Domkirke brændtes ved Bortmarchen. Toget gik nu imod Lidköping ved Venern. Byen var besat af et svensk Rytterkorps, der brændte Byen ved Danskernes Nærmelse og drog bort inden deres Komme. Fra Lidköping foretog den danske Hær Strejftog for at ødelægge Landet i en vid Kreds. Frans Brockenhuus begav sig med Hak Holgersens og Ulrich Behrs Faner og Kaspar Marks Fænike til Leckö i Venern, hvor Svenskerne havde skjult deres Forraad og Kostbarheder. Alt toges og det smukke Slot brændtes til Grunden. I Lidköping rømmede Pesten saaledes op i den danske Hær, at Rantzau maatte standse sin Fremrykken. Der var Nætter, hvor der døde 300 Landsknægte, og Forstærkningen udeblev. Nordmændene vare endnu ikke færdige med deres Rustning, og af 1000 danske Skytter, der skulde udfylde Fodfolkets Huller, kom der næppe 70. Det blev nødvendigt at komme indenfor de egne Grændser, inden Alt smeltede som Tøsne.

Fjenden lurede paa det Øjeblik, da Rantzau blev nødt til at trække sig tilbage, for at overfalde ham. Imellem den danske Hær i Lidköping og den norske Grændse stod Carl Mornay med 7 Fæniker og 8 Faner, og fra Örebro rykkede Erik XIV frem med sit eget Regiment for at give Rantzau Naadestødet, men dennes hurtige og uventede Bevægelser tilintetgjorde Svenskernes Hensigter.

For ikke at komme i en dobbelt Ild gik Rantzau ikke samme Vej tilbage, som han var kommen, men vendte sig imod Vest og haabede derved at komme i Forbindelse med Nordmændene; men Vejen, han gik, var ussel og havde hidtil ikke været benyttet i militære Øjemed. Den 27. Juli brød Hæren op fra Lidköping og gik til Larf, hvor den slog Lejr i Grydeskov Nord for Byen. Her blev den angreben af Mornay, mistede nogle af de tagne Kanoner og maatte trække sig ind i Larf. Kampen fortsattes i de næste Dage, og Mornay drog sine Tropper ind paa Alingsaas for der at tilintetgjøre Rantzaus Hær. I Larf blev Rantzau staaende til d. 1. August, saa fordrev hans Fodfolk Fjenden fra Overgangene over Sæfveaa, og Hæren gik over Aaen imod Alingsaas. Indgangen til Passet, der førte over Aasen, var lukket med et Blokhús, som toges ved Overrumpling. Hæren drog derpaa gennem en tæt Skov en Milsvej frem ad en snæver Vej, paa den ene Side begrændset af to Søer, paa den anden af stejle Klipper, og selve Vejen var paa mange Steder spærret af omhuggede Træer (Forhug). Midt i Passet havde Mornay samlet sin Styrke. Den var dækket af Skandser og Forhug og var sikker i sin Sag. Nu skulde det være forbi med den Skræk for Daniel Rantzau. Han skulde tages til Fange med hele sin Hær. Efterat Rantzau og Brockenhuus omhyggeligt havde undersøgt Fjendens Stilling, bestemtes, at Brockenhuus skulde gaa lige imod Fjenden og Rantzau omgaa ham med Rytteriet. Landskniægtene, der dannede Fodfolkets Hovedstyrke, gjorde Vejen ryddelig for Artilleriet, der dækket af 3 Faner og 600 Skytter beskød de svenske Skandser. Med Resten af Hæren: 4 Faner og 600 Skytter drog Rantzau frem ad en Fodsti, der førte uden om Forhugget; paa mange Steder kunde den kun passeres af Enkeltmand; men saa stor var Frygten for at komme i Kast med Rantzaus Rytteri, at da det pludselig viste sig i Flanken paa den svenske Hær, trak den sig overrasket tilbage imod Syd og lod det danske Artilleri og Hovedstyrken, der havde gjort Vejen ryddelig, uhindret passere forbi sig. Da Mornay var kommen til Besindelse, efterat den Skræk, der var faret i hans Hær, havde sat sig, indhentede han den danske Bagtrop, traf den endnu i Passet, slog den og ødelagde en stor Del af det danske Tros. To Metalkanoner, nogle røvede Kirke-

klokker og hundrede med Bytte fuldt pakkede Vogne maatte efterlades i Svenskernes Hænder.

Efterat have passeret Alingsaas vare Vanskelighederne ved Tilbage-toget overvundne. Rantzau blev staaende østfor Baahus paa Skardal Hede i 14 Dage for at vente paa Nordmændene, og da de ikke kom, gik han d. 18. August til sin gamle Lejrplads paa Guldborg Enge for at dække Elfsborg, der truedes af Carl Mornay med en Hær paa 9 Faner og 12 Fæniker. Paa Tilbage-toget fra Lidköping og særlig i Kampen paa Alingsaas havde han mistet tusind Mand og flere dygtige Førere som Tomas Kruse, Kristen Skram, Morten Krabbe, Josef Muus og August Zvertlein; Josva von Qualen og Henrik Holle vare blandt de Saarede.

De svenske Feltherrer Mornays og Hästskos Tilfangetagelse.

Frederik II var misfornøjet med, at hans Hær var vendt hjem. Han sendte den 20. August sin Kammertjener, Hans Spiegel — Kammertjenerne vare højt betroede Folk — med 20000 Daler til Hæren og med Bøn til Rantzau om atter ufortøvet at gjøre Indfald i Sverig og møde den svenske Hær for at give den gode Gud Lejlighed til at gjøre den Ulykke god igjen, der var overgaaet den danske Flaade, som i en Storm var gaaet under paa Gullands haarde Klippekyt. Rantzau, Brockenhuus og de trede kongelige Kommissærer beklagede, at de vare ude af Stand til at imødekomme Kongens Ønsker. Pesten rasede i Hæren; mange Herremænd og andre Krigsmænd vare derfor blevne hjemforlovede. Der var i Øjeblikket ikke tusinde Ryttere og tusinde Fodfolk, vom vare tjenestedygtige. Flere af Rytteriets Herremænd havde kun to Karle til ti Hestes Røgt. Dertil kom, at Smør, Kjød, Ost, Øl, Flæsk og Korn var paa Hellingen og neppe til at opdrive for Penge. En Tønde jydsk sort Havre kostede 5 Daler, et Pund Smør 2, Daler og saa fremdeles¹⁾.

Fouragen maatte Rytterne hente milevidt fra Lejren. Naar de vendte hjem, vare Hestene saa trætte, at Rytterne dreve dem foran sig som Stude. Men det var dog stadig det gamle Rytteri med aabne Øjne og skarpe Øren, der glemte al Træthed, naar

¹⁾ Rordams Hist. Kildeskrifter 2. R. 1. Bind, Side 554.

Fjenden var i Nærheden. En Træfning ved Lejgrim Kirke, i hvilken Kai Rantzau faldt, fulgtes af en anden, i hvilken Svenskerne mistede begge deres Feltherrer. De to svenske Generaler, Carolus Mornay og Jakobus Hästsko, der holdt Rantzau i Skak, havde lagt sig i Baghold med nogle Faner for at overfalde de danske Foderhentere; men hvo som graver en Grav for en anden, maa se sig vel for, at han ikke selv falder i den. De danske Ryttere, der førtes af Frans Brockenhuus og Frans Banner, erholdt Vink om Fjendens Baghold; de kom bag paa det og toge efter en hidsig Kamp den 21. September begge de fjendtlige Feltherrer til Fange. Hr. Carolus Mornay overgav sig til Fru Juttas Dreng, og Jakob Hästsko blev nappet af to af Holger Rosenkrans's Svende. De bragtes til Baahus og derfra til Danmark paa et Orlogsskih. Mornay kom først tilbage til Sverig i 1571. Han indlod sig i en Sammensværgelse imod Johan III og blev halshugget i 1574.

Medens den danske Hær stod ved Elfsborg, forsøgte Erik XIV at tage Halmstad ved Overraskelse. Han dannede et Korps af de sex Fæniker, der havde været ombord paa Flaaden, samt af de flinkeste Baadsmænd og føjede dertil fire gode Rytterfaner. Befalingen over dette Korps betroedes til Admiral Clas Horn. Forgjæves bad Admiralen om, at Toget maatte blive opsat, indtil Pesten, der rasede i Hæren, tog af. Det afsloges, og Marchen tiltraadtes gennem Østgötland og Smaaland. Et af Pestens første Ofre blev Admiralen, der til Sverigs store Sorg bortreves den 9. September. Bo Grip indtog hans Plads og fik Befaling til ufortøvet at angribe Halmstad eller ogsaa gaa imod Elfsborg og der forene sine Tropper med Mornays. Han valgte det Første og stod for Halmstad den 29. September. Han blev imidlertid slaaet ved det første Sammenstød. Hans Forsøg paa ved Overtalelser at formaa Byen til at overgive sig mislykkedes, og da hans Soldater vægrede sig ved at storme, saa vendte han sporenstregts tilbage til Smaaland, hærgende undervejs Landet imellem Nisaa og Lagaa. Faren for Halmstad var lykkeligt afvendt.

Netop i disse Dage, da de svenske Feltherrer vare tagne til Fange i Nærheden af Baahus, og Halmstad befriet for Fjendens Overfald, kom Rentemester Eiler Grubbe med en Maanedes Sold til Hæren for at bevæge Rantzau til at føre den ind i Sverig og der lægge sig i Vinterkvarter for at skaane Landets

egne Provindser for den trykkende Byrde. Kort i Forvejen var Hæren bleven forstærket med to tyske Fæniker under Heinrich Eiche og Rechenberg, med Tilsagn om yderligere 600 Skytter under Kaspar Tobing, og om et norsk Korps, der var under Fremrykken. Rantzau brød derfor op med sin Hær fra Guld-borg Enge, trak de fem norske Fæniker under Christian Munk til sig ved Rørs og stormede den svenske Lejr ved Bergum Kirke nordost for Baahus. Den blev erobret og brændt, de Slagne forfulgte til Skalsø, hvor der forefaldt en haard Træfning den 14. Oktober, i hvilken Danskerne havde 34 Dræbte og Svenskerne 61 Dræbte og 12 Tilfangetagne, og om hvilken der er nedskrevet, at Jørgen Ruds Fane vilde ikke frem¹⁾. Kampen har været meget haard; iblandt de Saarede nævnes Otto Dyre, Jakob Rostrup, Niels Pedersen, Strange Fasti, Kaspar Rosengaard, Johan Tilling og Jan van Kampen. Iblandt de Døde nævnes Joakim Bryske, Benedikt Møller, Thomas Holst og Morten Vig. Efter Træfningen opstod der Mytteri i det danske Fodfolk. Heldigvis vare Svenskerne dragne hjem. Rantzau blev staaende ved Bergum Kirke indtil d. 16. Oktober, saa skilte han sig fra Nordmændene, der droge hjem. De Tab, Svenskerne havde lidt ved Bergum og Skalsø, skreve de paa Nordmændenes Regning, om hvis Komme de havde været uvidende. Erik XIV blev saa forbitret over, at Nordmændene „havde forholdt sig saa utilbørligt og gjort Indfald i Sverig“²⁾, at han befalede sine Feltherrer at gjøre Indfald i Norge næste Vaar og slaa ned for Fode. Rantzau førte sin Hær til Halmstad, hvor den holdt Indtog d. 20. Oktbr. Nu skulde den i Vinterkvarter, men Fodfolket vægrede sig ved at marchere videre, inden det fik sit Tilgodehavende i Penge eller Varer. Det var ingen let Sag at styre slig en Hær. Kongen sendte den en Sum paa 20000 Daler samt Klæde og Silke til en Værdi af 30000 Daler, og saa fandt Landsknægtene sig endelig i at blive indkvarterede i Aahus, Væ, Cimbrishavn og Ystad. De tyske Ryttere kom til Trelleborg, Lund og Omegn. De danske Ryttere førtes over Sundet for at udhvile sig i Hjemmet.

¹⁾ Danske Samlinger 2. R. 2. B. Side 195. Her opgives Svenskernes Tab til 400 Mand.

²⁾ Herjedalen maa være en Skrivefejl, thi der forefaldt Intet der i dette Aar.

26
**Stormen odelægger den dansk-tydske Flaade ved Visby,
 Natten d. 28. og 29. Juli.**

Hvordan det end gaaer med Hæren, Flaaden skal udrustes, var indtil dette Aarhundrede den danske Regerings Løsen; men flere af de bedste Maaneder hengik dog, inden Skibene fik fuldtallig Besætning. Frederik II vilde have Flaaden i Søen inden Paaske, men Pinse kom, og Flaaden var endnu ikke tiltaklet. Den 14. Maj ankrede Lybekkerne paa Kjøbenhavns Red. De maatte ligge og vente i over en Maaned, inden de danske Skibe bleve sejlklare. Sverig var atter blevet først færdigt med sin Flaades Udrustning. Den 23. Maj stak en svensk Flaade paa 50 Skibe, af hvilke 36 vare statelige Orlogsskibe, i Søen. Den førtes af Clas Horn. Han viste sig for Bornholm 10. Juni; men den lybske Besætning under Schweder Ketting afslog Landgangen. Flaaden sejlede derpaa ind i Øresund og lagde sig udfor Dragør d. 26. Juni. Heldigvis var den danske Flaade endelig bleven sejlklar; og den forenede dansk-lybske Flaade under Hans Lauridsen Jernskjæg gik d. 29. imod den svenske Flaade, der undveg Sammenstødet og sejlede atter ud i Østersøen. Sex store svenske Orlogsskibe ragede fast paa Falsterbo Rev; de burde ufortøvet have været omringede, men Hans Lauridsen, der var en halsstarrig, stivsindet Mand, vilde ikke give sit Minde dertil, før Viceadmiralskibets Last, der havde forskudt sig, var bleven omstuvet. Inden det var udført, kom Svenskerne af Grunden og undslap. En dansk-tydsk Handelsflaade ladet med Salt, der ikke havde anet, at den dansk-tydske Flaade havde standset sin Fart, og som var sejlet gennem Sundet, blev tagen af den svenske Flaade og bragt til Stockholm. Derpaa stak Horn atter i Søen og ankrede ved Ølands nordre Odde. Her forefaldt der den 26. Juli en uafgjort Træfning, i hvilken Chefen paa det danske Orlogsskib Achilles faldt. For at han kunde blive begravet standsmæssigt, ankrede hele den dansk-tydske Flaade udfor Visby paa Gulland den 27. Juli. Flaaden var ankret paa et Sted, hvor Bunden var stenhaard, saa Ankerfligene kunde ikke fæstne sig. Forgjæves opfordrede Gullands Kommandant, Ivar Bilde, Admiralen til at vælge en anden Plads; denne mente at Anker og Toug holdt nok Tønnen ud. Om Natten blæste det stærkt, flere Skibe led Havari, og den næste Morgen bestormede Skipperne Admiralen

med Bønner om at stikke i Søen. Han svarede haanligt: „Her stormer vel ikke hver Nat“. Da sagde nogle Skibskaptejner til ham, at de fik Skylden, naar Skibene strandede, og de vilde lette, om han ogsaa forbød det. Admiralen svarede, at hvis nogen understod sig at trodse ham, skulde det koste hans Hals. Enkelte Skibsførere vovede alligevel at trodse Forbuddet og søgte rum Sø. Hans Lauridsen gik med de fleste Skibschefer i Land for at begrave den faldne Kaptejn; de kom først atter ombord sent paa Aftenen, og om Natten blev Blæsten til en Orkan, og den næste Morgen skinnede Solen paa 7000 danske og lybske Sømænds Lig. 14 Linieskibe, deriblandt de tre Admiralskibe Samson med 1100, Hannibal med 1000 og Morianen med 1000 Mands Besætning, laa splintrede paa Kysten. Iblandt de Drukneede vare de tre Admiraler, Hans Lauridsen, Jens Truidsen Ulfstand og Bartholomæus Thinnappel. Stor Skyld havde jo Lauridsen, fordi han ved dumdristig Sorgløshed voldte denne Ulykke. 8 større og nogle mindre Skibe, der itide havde fjernet sig fra Stranden og søgt rum Sø, reddedes. Det var Jomfruen under Peder Munk, Krabaten under Henrik Gyldenstjerne, Gabriel under Mikkell Sested, Elefanten under Kristen Juel, Borgmestren under Peder Hvitfelt. Svenske Jomfru under Jørgen Jyde, Jonas under Kristen Aalborg og Solen under Thomas Bagge, Achilles, Kinte Gaades, Svanen, Falken, Venus, Gjesten, Hamborg, Gallionen og en Pinke. Da Efterretningen om Flaadens Stranding naaede Kjøbenhavn, var man snart i denne Bysladderens og den dumteste Overtros og tykkeste Uvidenheds Tid, paa det Rene med, at Fanden havde havt en Finger med i Spillet. Der blev gjort Jagt efter Hexe, og endelig fandt man en gammel Kvinde, der havde nogle Skipperes Tøj i Forvaring. Hun havde naturligvis bedet Djæveln om at hjælpe sig, saa hun kunde beholde Tøjet. Hun blev lagt paa Pinebænken, og overvældet af Smerte, sagde hun ja til alt, hvad Dommeren lagde hende paa Tungen. Hun var en Hex, og hun var i Ledtog med andre Hexe, gamle Veninder, der ligeledes bleve hæftede og klemte, til de bekjendte. Nu var Sagen jo klar, de afskyelige Hexe havde voldt hele Ulykken. De bragtes paa Baalet, bleve brændte, og dermed var Brøden sonet. Som tidligere meddelt skrev Kongen til Rantzau, at han skulde sørge for, at der gaves den gode Gud Lejlighed til at vi kunde faa Oprejsning for, hvad

der var hændet under Gulland. — Sverig var Herre paa Østersøen Resten af Aaret.

Underhandlingerne vare blevne fortsatte i dette Aar. Frederik II's Moder, Dronning Dorothea, skrev atter til Kong Erik om Fred. Han svarede, at han var meget tilbøjelig dertil; men hendes Søn fik den ikke billigere end paa de Vilkaar, han havde tilbudt i det forrige Aar. Kong Frederik havde skaffet ham saa mange Ulykker paa Halsen baade ved sin Krigsførelse og ved at forpurre hans Frierier, saa det var ikke mere end billigt at han betalte Gildet. Dorothea fandt, at hans Svar var baade sløjt og trodsigt; men for sine Medmenneskers Skyld raadede hun sin Søn til at slutte Fred. Hun skrev atter til Kong Erik og tilbød sig selv til Underhandlerske; men hun fik intet Svar, og saa hørte hendes Virken op for det Aar. — Med større Alvor og Ihærdighed fortsatte Frankrigs Sendemand ved det danske Hof, Dançay, sine Bestræbelser for Fredens Gjenoprettelse. Det Første han vilde have slaaet fast, var den gjensidige Udlevering af de gjorte Fanger, da man derved fik et heldigt Udgangspunkt. Uagtet det midt paa Aaret lod til, at denne Sag skulde komme i Orden, stødte den paa Vanskeligheder fra begge Sider. Fra svensk Side, hvor man ej havde opført alle de tilfangetagne Danskere paa Udleveringslisten, og fra dansk Side, hvor man vægrede sig ved at frigive de tvende paa „Mageløs“ tilfangetagne svenske Admiraler, inden Lybekernes Samtykke var indhentet; de stakkels Fanger maatte endnu i to Aar sukke i Fængsel. Den tyske Kejser Maximillian II arbejdede stadigt med megen Alvor paa at stifte Fred i Norden. Han indbød atter de stridførende Magter til et Møde, denne Gang i Stralsund d. 11. Marts 1567, for under hans Forsæde at slutte Fred. Frederik II og Lybekkerne gik ind paa Forslaget og skikkede Sendemænd til Stralsund. Kongen af Polen bad Kongen af Danmark at varetage hans Vel, men Svenskerne mødte ikke. Kong Erik lod Kejseren vide, at han allerede i forrige Aar var bleven enig med Frederik II om at sende Befuldmægtigede til Falkenberg i Halland d. 25. Jan. 1567; men da han ved Juletid havde bragt i Erfaring, at Kong Frederik ikke vilde indrømme ham den Krigsskade-Erstatning i Land og Penge, som han forlangte, og blot tænkte paa at tilføje hans Rige Ulykke og Skade, saa havde han forbudt sine Sendemænd at rejse til Falkenberg.

En Krig, hvis Fortsættelse var faretruende saavel for Kong Erik som for Frederik II, blev trukken i Langdrag. Misfornøjelsen var overalt i stærk Tiltagen. Baade i Danmark, Norge og Sverig stønnede man under de stedse voxende Byrder til Krigens Fortsættelse. Hertil kom, at Pesten udbredte sig over hele Norden. Værst huserede den i de af Krigens ødelagte Grændseprovincer; men ogsaa dybt inde i Sverig. I Nerike var hver By smittet, i Södermanland udskrev en af Kong Eriks Fogeder Kvinder til Soldater af Brist paa Mænd. Af den 960 Mand stærke Gaardsfæniker døde 262 af Pesten, af en af de smaa-landske Fæniker (Sven Anderssons) døde 106 Mand. Hungersnøden gik i Pestens Spor, og Kongens Tungsind udartede til Vanvid. Hvad Under, at Gjæringen var i Tiltagen, og at den svenske Adel tænkte paa at styrte Erik XIV fra Tronen og besætte den med hans Broder Johan. — At Misfornøjelsen var ligesaa stor i Danmark og Norge er tidligere omtalt.

Peder Oxes Tilbagekomst.

Allerede i 1565, da Pungenoden og Misfornøjelsen med Frederik II's Regering var i stadig Stigen, havde Kongen indseet, at han maatte have dygtigere Folk om sig; og han foretog de indledende Skridt for at forsones sig med Peder Oxe, der betegnede ham som den eneste Mand, der kunde redde ham ud af de finansielle Forlegenheder. Peder Oxe, der stadigt opholdt sig i Lothringen og var den derværende Regentinde, Kristian II's Datter, Enkehertuginde Kristines betroede Mand, indtog en saa uafhængig Stilling, at han var istand til at opgive den, naar han vilde, naar han havde tiltvunget sig Forlig med sine Fjender i Hjemmet. — Sagen blev, efter danske Forhold — vi ere langsomme af Naturen og bruge Aar til det, hvortil andre Folk bruge Maaneder — hurtigt ordnet. Den 20. September 1565 udstedte Kongen et Lejdebrev for Peder Oxe, saa han i sex Maaneder uhindret kunde opholde sig i Danmark og ordne sine Sager; men Lejdebrevet blev ikke strax afsendt. Sejren ved Svarteraa berusede Kongen, men da Skyerne atter trak sig sammen, afsendtes det den 24. Januar 1566. Peder Oxe kom saa til Danmark, og forsonede sig med Kongen; og den 25. April udstedte Frederik II den Erklæring, at han havde ladet sin Unaade og Mistanke fare og havde tilbagegivet den landflygtige Mand alle

hans konfiskerede Godser. Peder Oxe begav sig derpaa til Lothringen, ordnede sine Sager, takkede Regentinden for hendes kraftige Beskyttelse og kom i Løbet af Efteraaret 1566 atter i sit Fædrelands Tjeneste. Kongen forlenede ham den 4. December med Vordingborg Len og udnævnte ham den 15. Februar 1567 til Statholder paa Kjøbenhavns Slot (Krigsminister). En Samtidig skriver i sin Dagbog¹⁾: d. 15. Februar kom Johan Frijs og Peder Oxe paa Kjøbenhavns Slot igjen, og Hr. Mogens Gyldenstjerne maatte derfra og ned i Byen. Den 17. August 1567 udnævntes Peder Oxe til Rigshovmester, og samme Dag udnævntes Frans Brockenhuus til Rigets Marsk. Peder Oxe lod det være sig magtpaaliggende at faa Penge i de tomme Kasser, og han tog dem der, hvor de vare at finde, hos sine Standsfæller og hos de engelske, flamske, hollandske og tyske Handelsflaader, som maatte tolde stærkere, naar de sejlede gennem Øresund. I 1567 betalte Adelen to Gange i Skat Trediedelen af Aarets visse Indtægt (Landgilde)²⁾. I 1566 indbragte Øresundstolden 175000 Kroner, i 1567 560000 Kroner. Tidligere havde alle Skibe betalt lige meget, men Peder Oxe indførte Lastpenge i Told i Forhold til Skibets Størrelse. Frederik II fik snart Grund til at være tilfreds med sin Finantsminister, der skaffede ham Mønt til en ny Flaades Bygning og til Hærens Lønning. Pengene kom imidlertid ikke strax ind, og i Vinteren 1566—67 var der stor Pungenød. Med sin sædvanlige Beredvillighed havde Daniel Rantzau skaffet Kongen 40000 Daler, som han gik i Borgen for; men det slog ikke til, og naar Krybben er tom saa hides Hestene. Der vexledes ubehagelige Skrivelser mellem Feltherren og Finantsministeren, mellem Rantzau og Peder Oxe. Da Daniel Rantzau af Kongen kaldtes til Kjøbenhavn for at ordne sit Mellemværende med Peder Oxe, forlangte han et formeligt Lejdebrev.

¹⁾ Danske Samlinger. 2. R. 1. Bd. Side 195.

²⁾ Den visse Indtægt, der var større end den visse, faldt ikke ind under Skatten.

VII.

1567.

Det svenske Indfald i Norge. Enno Brandrok. Akershus Belejring. Den danske Flaade kommer med Landtropper til Oslo. Slag paa Egebjerg. Bergenserne komme til Oslo. Svenskerne ophæve Belejringen og tvinges til at rømme Norge. Flaadens Foretagender. Indre Uroligheder i Sverig. Danske Forberedelser til et Vinterfelttog i Sverig.

I Februar forlangte Kongen, at Rantzau skulde gjøre Indfald i Sverig for at hæmme de svenske Troppers Foretagender mod Norge. Mønstringen skulde ufortøvet finde Sted, og Hæren skulde forlade sine Vinterkvarterer. Rantzau gjorde opmærksom paa, at han maatte have Penge, baade til Hovedsmændene og til Knægtene, for at foretage Mønstringen. Hvad der var sendt ham i den forrige Maaned, 7000 Daler, forsløg som en Draabe i Havet. Kongen sendte ham en mindre Sum til Rytteriets Behov og forlangte, at Rantzau skulde gaa med Rytteriet imod Varberg og brænde alle der liggende svenske, franske og engelske Skibe. Rantzau brød op med de faa tyske Faner, som laa i Skaane; men da han kom til Halmstad, gjorde de Mytteri og holdt ham i nogen Tid indespærret, saa der blev Intet af Toget. Derpaa maatte Rantzau dæmpe et Soldateroprør i Ystad, hvor der laa 4 Fæniker af hans eget Regiment. — For at staa uafhængig ligeoverfor Fodfolket formaaede han ved Holger Rosenkrans's Hjælp Kongen til at fritage ham for Regimentschefsposten ved Fodfolket, for at han kunde ofre sig ene til Styrelsen af hele Hæren. Rigsmarsken Frans Brockenhuus blev Øverstbefalende over Fodfolket.

Det svenske Indfald i Norge.

Som i det foregaaende Aar aabnedes Felttoget med et svensk Indfald i Norge. Erik XIV's Haab om at bemægtige sig dette Rige havde faaet fornyet Styrke ved at der indfandt sig

hos ham en norsk Overløber Enno Brandrøk¹⁾. Han bildte den svenske Konge ind, at den norske Adel havde sendt ham til Stockholm for at bede Kongen om at fri Norge ud af det danske Aag. Svenskerne kalde ham en Erkeløgner og Gavtyv; ja, han var jo begge Dele; men Medhjælpere havde han. J. Chr. Berg nævner en halv Sneg af hans Slægtninge²⁾. Han forstod at vinde Erik XIV's Tillid og overøstes med Hædersbevisninger³⁾.

Fig. 21. Akershus 1890.

I Januar gik et svensk Korps under Johan Siggeson, der kom fra Dalarne, ind i Norge, overskred de tilfrosne Floder, og

¹⁾ Brandrøk, mulig en Forvanskning af Brandvik, en Gaard der var i Kristoffer Trundsens Eje.

²⁾ Berg: Historisk Underretning om Landeværnet. Side 315.

³⁾ Enno Brandrøk, hvis egentlige Navn var Enno Trundsen, var en Søn af Admiral Kristoffer Trundsen, der i sine unge Aar havde kjæmpet for Norges Uafhængighed, men senere var gaaet i Kristian III's Tjeneste og hyppigt været anvendt som Admiral. Af Admiralens 7 Døttre var Anna bleven trolovet med den skotske Jarl Bothwell, der havde ført hende med sig til Skotland og efter nogle Aars Forlob sendt hende hjem igjen til Bergen. Bothwell ægtede i 1566 Jane Gordon og i 1567 den skotske Dronning Maria Stuart. Samme Aar jages han bort fra Skotland og sejlede med tre Krigsskibe over Nordhavet. I Karmund blev hans Skibe tagne af den danske Søkaptejn Kristian Aalborg, der førte Orlogsskibet Bjørnen. Aalborg bragte Bothwell til Bergen,

dets strejfende Rytteri hærgede i den sydlige Del lige til Laurvik. Den 18. Februar stod dette Korps for Akershus, der forsvarede af nogle Fæniker under Kristian Munk. Akershus er anlagt i Slutningen af det 13. Aarhundrede, lige overfor Oslo paa det højeste Punkt af den Halvø der skyder sig ind imellem Bjørviken og Piperviken. Fæstningen har oprindelig havt samme Form som de samtidig anlagte Fæstninger Baahus og Varberg. En Skal bestaaende af en Fæstningsmur med Taarne i Hjørnerne og en Kjerne, Borgen eller Huset med sine Tilbygninger. Den ydre og den indre Slotsgaard omtales hyppigt. Fra Oslo er den skilt ved et 3000 Alen bredt Vand. Ved Svenskernes Nærmelse brændte Oslo-Borgerne deres By og tyede ind i Fæstningen. Svenskerne sloge Lejr øst for Akershus paa Egebjerg, Bymarken ved Kristiania, der dengang endnu ikke var anlagt. Den 24. Februar stormede Svenskerne; de bleve fuldstændig slaaede, op-hævede Belejringen, og Kristian Munk forfulgte dem til henimod Hamar, hvor de fik Forstærkning. Tvende Korps under Per Nilsson Gyllenstraale og Tonies Olufson oversvømmede nu det søndre Norge, og den 24. Marts stode de atter for Akershus med 9 Fæniker. Hvor stor hele den svenske Styrke, der stod i Norge, var, kan man kun omtrentlig beregne. Efter Erik XIV's Dagbøger var 2det (göta) og 3die (smaalandske) Fodregiment i Norge, og flere Fæniker af hans eget Regiment (1ste, eller up-landske) skulde sendes did, enten det saa var Hovedsmændene ledt eller kjært. Svenske Forfattere¹⁾ anslaa den Styrke, de havde i Norge i Begyndelsen af April, til 18 Fæniker og 5 Faner. Fra Slutningen af Marts til Midten af Maj maatte den svenske Hærfører, der stod for Akershus, vente paa sit Belejrings-Artilleri, saa kom det, men da var det for sent. Dagen efter at Beskydningen var begyndt, kom Frans Brockenhuus fra Danmark med en Flaade, som havde 6 Fæniker ombord.

hvor han stodte sammen med sin gamle Kjæreste Anna Trundsen, der fordrede og fik Godtgjørelse, fordi han havde brudt med hende. Bothwell, der mistænktes for at ville begive sig til Erik XIV, førtes til Danmark og døde som Statsfange paa Dragsholm (Adlersborg) 1575.

De misfornøjede Nordmænd, som Enno Brandrøk haabede skulde hjælpe ham med at løsrive Norge fra Danmark, findes opførte hos Celsius: Erik XIV's Historie, og hos J. Chr. Berg: Historisk Underretning om Landeværnet.

¹⁾ Westling.

I Slutningen af Marts havde Kristian Munk sendt Knud Stensen til Danmark for at skaffe Hjælp. Strax efter hans Komme lod Frederik II Daniel Rantzau, Peder Oxe og flere Rigsraader kalde, og der blev hurtig truffet Anstalter til at afværge den truende Fare ved Afsendelse af en Flaade under Peder Hvitfeldt med de fornødne Landtropper under Rigmarsken Otto Krumpen og Bjørn Kaas. Det var maaske blot for at bevæge den 90-aarige berømte Rigmarsk til at tage sin Afsked, at Kongen forlangte hans Tjeneste i Felten. Otto Krumpen vægrede sig ved at overtage Posten paa Grund af sin høje Alder; Frans Brockenhuus udnævntes i hans Sted til Øverstbefalende, og efter Togets heldige Udførelse blev han Rigets Marsk. De bedste Fæniker i Hæren bleve udvalgte, og med dem fulgte mange berømte Befalingsmænd som Kristian Lange, Oluf Kalips, Peder og Daniel Glasenap, Jørgen von Minden og Reimar Sehested. De sex Førere for Fænikerne vare Tømme Abildgaard, Valentin Manstein, Kaspar Mark¹⁾, Kaspar Tobing, Hans Kreutzmann og Peder Gardeleben. Flaaden talte følgende Skibe: „Nattergalen“, hvis Chef var Knud Stensen; „Svanen“, Otto Galskyt; „Jonas“, Jørgen Busk; „Elfsborg“, Plock von Münster; „Havfruen“, Laurids Nordby; „Duen“, „Gumpehønen“ og 19 mindre Krigsskibe.

Pintselørdag den 17. Maj kom Flaaden til Oslo, og Tropperne udskibedes. Den næste Morgen stormede Frans Brockenhuus den svenske Lejr paa Egebjerg. Det havde maaske været rigtigst, først at unde Tropperne nogen Hvile; Kampen var meget haard, og endte med, at Brockenhuus blev slaaet, uagtet at hans Landsknægte havde stridt med Løvemod; flere hundrede faldt og med dem den flinke Fører Tømme Abildgaard. Hidsigt forfulgte af de sejrende Svenskere, maatte Danskerne atter indskibe sig, og en Storbaad blev saa overfyldt af de flygtende Knægte, at den kæntrade og sank med hele sit Mandskab. Akershus blev nu eftertrykkelig beskudt af det svenske Belejningsartilleri, der talte 6 Kartover, 6 halve Kartover og 2 Slinger. Murene styrtede ned og Svenskerne traf Forberedelser til at løbe Storm. Brockenhuus havde atter udskibet sine Tropper og lagt dem i Lejr imellem Egebjerg og Akershus, altsaa midt i

¹⁾ Markdanner? Uthermark.

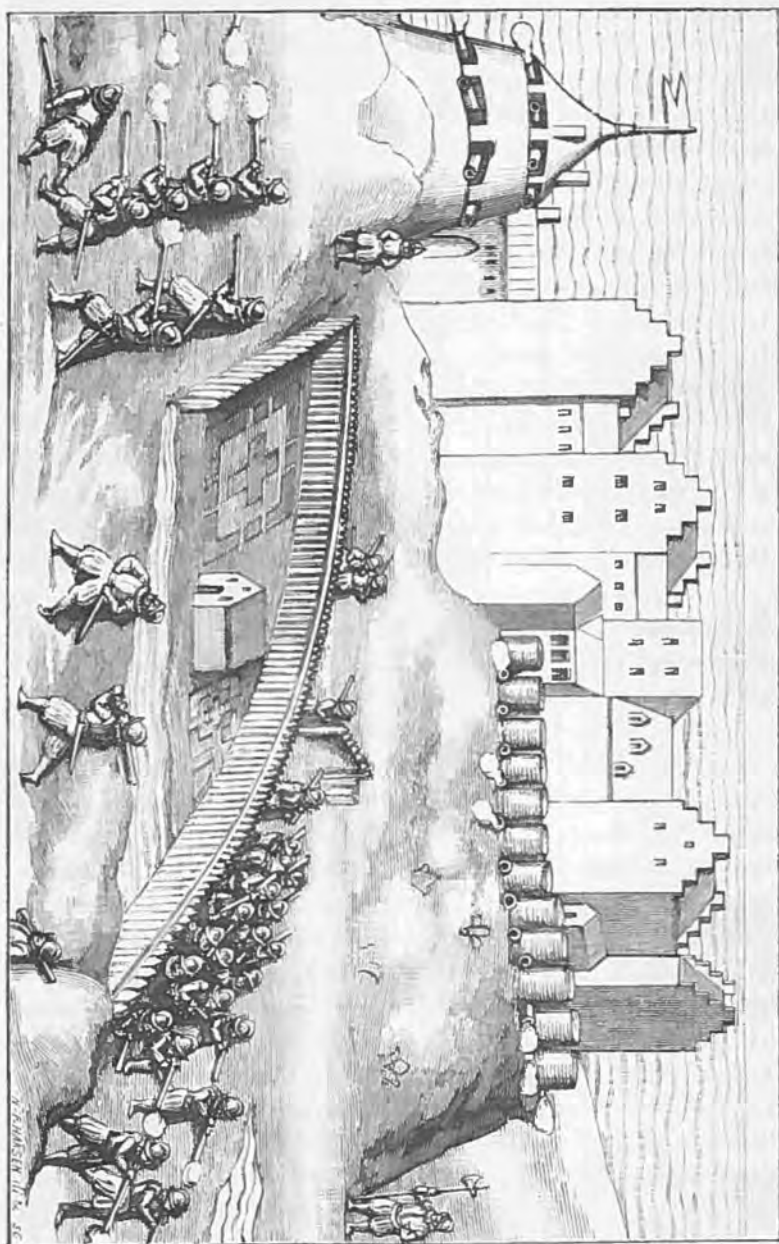

Fig. 92. Akershus' Beleying 1567.

det nuværende Kristiania, for at tage imod det første Stød. Det saa betænkeligt ud, men holder man blot ud, saa er Hjælpen nærmest, naar Nøden er størst. Fire Dage efter Slaget paa Egebjerg kom Bergenserne til Hjælp.

Kristian Munk havde i April henvendt sig til Lensmanden paa Bergenhus om Hjælp, og Erik Rosenkrands havde med samme Kraft som i 1564, da det rev ud i Trondhjem Stift, rustet en betydelig Styrke, fem Fæniker, som Erik Munk førte paa Gallejer og Kanonbaade til Akershus's Undsætning. Erik Munk forenede sine Landtropper med de danske Tropper, lagde sine Kanonbaade og Gallejer ind i Piperviken og beskød fra 21. til 23. Maj den svenske Lejr og tilføjede Fodfolket betydelige Tab. Den 24. Maj skulde den svenske Lejr stormes; men rystede ved Beskydningen havde Svenskerne allerede Aftenen i Forvejen ophævet Belejringen og skyndt sig med atter at komme ud af Norge, afbrydende alle Broer undervejs, for at sinke Forfølgelsen; dog bleve flere Svenskere, og deriblandt mange Befalingsmænd, indhentede og dels dræbte dels tagne til Fange. — Brockenhuus og Erik Munk forfulgte i Forening Fjenden. De kom den 6. Juni til Hamar, hvor den svenske Besætning overgav sig uden Modstand. Fogeder, Præster og den menige Almue, der i dette Landskab i Foraaret havde maattet sværge Kongen af Sverig Troskab og hans Krigsfolk Lydighed, aflagde atter Troskabseden til Kong Frederik II. — Frans Brockenhuus vendte derpaa tilbage til Oslo den 12. Juni med meget af det svenske Skyts, som de havde ladet i Stikken, og Erik Munk forfulgte Fjenden ind i Dalsland. Norge var fuldstændig befriet. Baade Erik Munk, Kristian Munk, Rosenkrands og Brockenhuus havde indlagt sig stor Berømmelse. Den 18. Juni indskibedes atter de danske Fæniker for at føres til Skaane. Undervejs forsøgte Frans Brockenhuus at tage Varberg ved Overrumpling; men den svenske Kommandant Bo Grip var paa sin Post. De landsatte Tropper bleve strax opdagede og maatte atter indskibe sig. Den 5. Juli landsattes de i Helsingborg. — Enno Brandrøk vedblev at være en anseet Mand hos Erik XIV. Efter denne Konges Fald stjal han en Sum Penge fra Hertug Carl og flygtede til Tydskland for at optræde paa en større Skueplads, men det bristede ham her paa Lykke. Han kom galt afsted; det opdagedes, at han slog Folk ihjel for at arve dem. Han

blev greben i Köln, bragt til Baalet og brændt. Hele Herligheden gik op i Røg.

Foruden den Flaade, der med en rosværdig Hurtighed var bleven sejlkklar i Maj og havde bragt Nordmændene Hjælp, var der rustet en Flaade paa otte „gewaltige“ Orlogsskibe, som i Forening med fire lybske skulde krydse i Østersøen under Evert Bilde, den tidligere Lensmand i Trondhjem Stift. Det var skeet ved stor Offervillighed baade med personlige Ydelser og frivillige Gaver; særlig havde de store Stæder støttet Regeringens Bestræbelser for at faa Flaaden i Søen. Takket den nye Statholder paa Kjøbenhavns Slot, Peder Oxe, begyndte der nu at komme Orden i Pengesagerne. Holmens Bestyrelse var underlagt ham. Bygningen af Skibene paa Værfterne lededes af ham, som Statholder paa Kjøbenhavns Slot. Han vaagede over, at Intet gik tilspilde, og at Mandskabet ombord virkelig fik god Kost. Store Misligheder havde fundet Sted ogsaa i Landhæren, hvor Hovedsmændene stak Pengene i deres egen Lomme og bedroge baade Mandskabet og Staten. Paa Listerne opførte de mange flere Folk, end der var i Virkeligheden. Og naar Mønstringerne fandt Sted, paastode Kaptejnerne, at de Manglende — de blinde Numre — vare faldne, og at de skulde have Penge til de Efterladte. Al den Uorden ophørte, og uagtet Hæren var stærkere i 1567 end i 1566, kostede den kun det Halve; men at en slig Rensning ikke fandt Sted uden stærke Rivninger imellem Finantsstyrelsen og Hæren, er en Selvfølge. Fire af Kongens Kommissærer bleve i otte Dage holdte fangne af de oprørske Fæniker i Halmstad, der ej slap dem, inden de havde indrømmet adskillige ublu Fordringer.

Hvad der ikke voldte mindst Hovedbrud, var Udskrivningen til Søs. Der var kommen nogen Forknythed paa Grund af Flaadens Undergang i det forrige Aar. Af flere kongelige Breve til Lensmanden, sees, at de udskrevne Søfolk maatte tvinges til at gaa ombord, og at man maatte hyre mange flere fremmede Matroser af de Skibe, der passerede Landet, til en for den Tid meget høj Løn af 8 til 16 Daler maanedlig. — Hvor uvillige endog Skibshovedsmændene (Herremændene) vare med at møde til Søjtenesten, vise flere til dem udstedte Truselsbreve¹⁾. Under

¹⁾ Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie. Side 84.

slige Forhold og med en maaske mindre god Admiral udrettede Flaaden Intet. Den 4. August stak den i Søen, kun 12 Sejlere stærk, af hvilke trende vare lybske, under Admiral Evert Bilde, den samme Mand, der tidligere havde været Lensmand i Trøndelagen. Frederik II skriver, at Flaaden blev længe liggende i Øresund paa Grund af Modvind, Gud vilde derved tilkjendegive, at den ikke skulde vove sig ud, og han bekræftede det, thi den Dag Flaaden gik under Sejl, revnede uden mindste Anledning „Store Mers“ Sejl paa Viceadmiral Ruds Skib. — Modvind og Uvejr drev Flaaden, der havde Sejlordre til Gulland, ud af sin Kurs. Den kom helt ned til Pommerns Kyst. Admiralen blev syg, og Flaaden vendte hjem i August. Evert Bilde døde kort efter dens Hjemkomst. En ny Flaade paa 4 danske og 3 lybske Skibe sendtes ud under Sylvester Franke¹⁾, men den kom tilbage i October uden at have maalt sig med Fjenden, hvorover Frederik II beklagede sig bitterligt, skjøndt det var ganske heldigt, at den danske Flaade ej traf den svenske Hovedflaade, der under Peder Bagge den 12. Juli var løben ud af Stockholms Skjærgaard, 55 Sejlere stærk. Den kom d. 25. til Hammerhus og den 4. August til Øland, hvor den døjede meget ondt i Nordoststormen fra 10. til 12. August; det var et Aar, hvor den ene Storm afløste den anden. Den 26. September kom Flaaden tilbage til Stockholm i havareret Tilstand uden at have udrettet det Mindste.

I Sverig vare Forholdene i Aaret 1567 af den Natur, at kun et Kongeskifte kunde frelse Landet fra Undergang. Erik XIV havde altid havt Hang til Melankoli og led tilmed i høj Grad af Miltsyge. Folk med en daarlig Milt ere mistænkelige, og Mistænkelighed avler Grumhed. Kongen frygtede Stureslægten, der havde styret Sverig i Unionstiden, og han udspionerede enhver af Sturesnes Handlinger. Han holdt jo Spioner overalt, uden- som indenrigs og i hvert Hus. Paa løse Rygter lod han de tre fornemste Mænd af Stureslægten og mange andre af de fornemste Adelsmænd fængsle, og da der den 24. Maj kom et falsk Rygte om, at Kongens frygtede Broder Hertug Johan af Finland var udbrudt af sit Fængsel i Aabo, saa blev Kongen

¹⁾ Sylvester Franke var oprindelig en sønderjydske Skipper. Han var Kaperkaptejn i 1564. — Reg. Dipl. Side 249.

helt vild, dræbte med egen Haand Niels Sture og lod sine Drabanter myrde Broderen Erik, Faderen Grev Svante Sture, deres Slægtninge Abraham Gustafson Stenbock og Ivar Ivarson Lilja, og sin gamle Lærer Dionysius Beurreus. Bagefter fortrod han sin Brøde og vankede om i en saa nedtrykt Stemning, at Grev Per Brahe og Sten Leyonhufvud i nogen Tid maatte føre Regeringen for ham. Henad Efteraaret 1567 overtog Erik XIV igjen Regeringen; men efter kort Tid pønsede han paa nye Urimeligheder. Broderen Johan, som han i et svagt Øjeblik, da han var utilregnelig, havde løsladt, vilde han nu halshugge og give hans Enke til den grumme Czar Ivan, der bar Prisen for alle de Mordere¹⁾, der dræbte deres egne Under-saatter i det 16. Aarhundrede. Hertug Johan af Finland indgik en Sammensværgelse imod sin Broder med Hertug Carl af Södermanland og mange af Rigets første Adelsmænd og styrtede i det følgende Aar Kong Erik fra Tronen.

Forberedelserne til Vinterfelttoget 1567—68.

Allerede i September 1567 havde Kong Frederik II opfordret sin Fæltherre Daniel Rantzau til at foretage et Indfald i Sverig; men til hans Sorg satte Rantzau sig paa Bagbenene og vægrede sig ved at opfylde sin Konges Begjæring. Det gik saa vidt, at Kongen den 3. Oktober tilbød Grev Kristoffer Dohna at overtage Førelsen af Hæren, saafremt Rantzau fastholdt sin Vægning; Dagen efter fandt en Sammenkomst Sted inellem Kongen og Rantzau paa Frederiksborg, hvor det kom til et heftigt Sammenstød haade om Hærens Forstærkning og Lønning, og Rantzaus private Mellemværende med Kongen. De høje Herrer skiltes, uden at noget Endeligt blev afgjort. Rantzau forlangte, at Hæren skulde have sit Tilgodehavende betalt inden Opbruddet, og at det Kongebrev, han havde faaet paa at besidde Trojborg i Sønderjylland, der lød paa „ham og hans Livsarvinger“, skulde forandres til „ham og hans Arvinger“, og at hans egen Besolding først skulde ordnes. Fordringer, som Kongen krympede sig ved at gaa ind paa. — Dagen efter

¹⁾ Ivan Vasilievitch af Rusland, Philip II af Spanien, Marie af England, Carl IX af Frankrig.

sendte Kongen sin Kammertjener til ham, for at faa endelig Besked paa, om han vilde lade sig bruge og være Feltøverst på det forestaaende Tog.

Rantzau, der nu havde givet sin Galde Luft og var kommen til Besindelse om, at han havde forløbet sig, svarede skriftligt, at han var villig til, at føre Hæren. Det var den 6. Oktober, og med en saadan Ihærdighed drev Rantzau på Rustningernes Fuldendelse, at Hæren den 20. Oktober brød op fra Halmstad og faa Dage senere stod midt i Sverrig. Kong Erik XIV modtog med stor Ringeagt Underretningen fra sin Statholder i Smaaland om Daniel Rantzaus Indbrud, som han holdt for en Bagatel. Han mente, at det drejede sig blot om Plyndring af nogle Grændsesogne, men snart fik han Øjnene op for sin Vildfarelse. Den næste Melding han modtog, og som var dateret d. 1. November, lød:

Fjenden staaer med en mægtig Hær midt i Landet ved Jønkøping.

Fig. 23. Kjørende Artilleri¹⁾.

Han kaldte derfor den 5. November hele sin Krigsmagt under Fanerne og overdrog Befalingen til Hogenschild Nilsson Bjelke, der beholdt den til Slutningen af Maanedens, da den overdroges til Grev Per Brahe.

¹⁾ Tegningen findes i Bogen: „Das Zeughaus“. Kjøbenhavn 1578. (Kgl. Bibliothek).

Den svenske Krigshær beløb sig ved Felttogets Begyndelse til 16,000 Mand, nemlig: 17 Rytterfaner, ialt 4000 Heste;

4 Regimenter Knægte, nemlig:

Kongens Regiment 12 Fæniker med 7000 Mand.

2. — 10 — — 2700 —

3. — 8 — — 2400 —

Skibsknægtene 7 — — 1200 —¹⁾

Heraf var dog noget Mandskab hjemforlovet. Det hedder i Kongens Befaling den 5. November: „Hvo af Adel, Hoftjenere, Rytteri, Knægte, Bøsseskytter og Baadsmænd som tilforn har været indskreven i Kongens og Rigets Tjeneste, der ikke strax ufortøvet skynder sig afsted med Værge, Hest og Rustning til den tilforordnede Feltøverste, og det Krigsfolk, som nu staaer imod Fjenden, skal agtes for en Forræder og straffes uden Naade“.

Af Fanerne laa nogle paa Grændsevagt, af Fænikerne stod der tre i Varberg, tre i Kalmar, tre i Jönköping, tre i Vadstena og to i Stækeborg; de øvrige stode dels i Smaalands del i Upland; Artilleriet havde sit Hovedoplagssted i Vadstena.

¹⁾ Fanernes og Fænikernes Førere staa opførte hos Rørdam, h. K. 2. R., 1. B., Side 182.

VIII.

Vinterfelttoget i Sverige 1567—68.

Den Hær, Daniel Rantzau i Slutningen af Oktober førte igjennem Hjertet af Sverig til Motala-Strømmens Udløb i Østersøen, talte 8—9 Faner, 14—15 Fæniker, 12 Stykker Skyts, nogle Hundrede Tømmermænd og Skansegravere, en Pontonbro og et Tros paa 900 firspændte Rustvogne med 2—3000 Trosknægte samt Kvinder og Børn.

Fanerne vare: Den skaanske og sjællandske, hvid og rød, Hak Holgersen Ulfstand; den fynske, hvid med et rødt Kors, Emmike Kaas¹⁾; den jydske, rød og gul, Frands Banner; de tre tyske Faner under Henrik Platow, Johan von Alten, grøn og hvid Standart, og Frits Kappel, rød Standart. Forvagten: Christoffer Greve af Dohna; Rendefanen, rød, hvid og gul, Peder Gyldenstjerne; Musefanen, Erik Venstermand²⁾. Musefanen, der dannedes af Fodfolkets og Artilleriets Staldkarle, optræder i flere Fægtninger og gjør god Nytte. Dens Fane var en gylden Møgreb og en Høtyv i graat Felt. Rytteriets Styrke var 2500 Mand. I Fodfolket var der 3 Fæniker, der udelukkende bestode af Skytter, to skotske og en dansk.

Artilleriet førtes som i de foregaaende Felttog af Trud

¹⁾ Morids Podebusk nævnes ogsaa som Fører for den fynske Fane, skjønt han stadig var saaret og syg.

²⁾ Vi savne de fra forrige Felttog bekendte Faner: Josva von Qualen og Ulrich Behr. Da de begge befandt sig i Skaane i Aarene 1567 og 68, saa maa deres Tropper være indlemmede i Forvagten og i de tyske Faner. Erik Venstermand forekommer baade som Fører for en Fæniker og for Musefanen. De andre Fænikerførere vare John Clarck, Stuart, Mikkel Gynge, Aage Brun, Caspar Mark, Valentin Manstein, Caspar Tobing, Hans Kreützman, Peter Gardesleben, Ernst Reichenberg, Fuchs, Hinrich Eiche, Markus Walterstorf og Jokim Sterzov.

Ulfstand og talte 12 Stk. Feltskyts. Hele Styrken, Trosset iberegnet, kan anslaaes til 8500 Mand.

Næstbefalende og Chef for Fodfolket var Rantzaus trofaste Ven og højre Haand, Rigsmarsken Frans Brockenhuus. Tredie Befalende var Borggrev Christoffer von Dohna, der ved mange Lejligheder fik selvstændige Hverv, og som i høj Grad havde Kongens og sine Foresattes Tillid. Rantzau tog det Løfte af Hæren, at, hvis han faldt, blev tagen til Fange eller blev syg, saa skulde den lystre Frans Brockenhuus, som om det var Kongen, der var til Stede.

Den svenske Krigsmagt beløb sig til 18 Faner og 38 Fæniker. Fanerne vare gjennemsnitlig paa 2—300 Heste; Fænikerne ved 1. Regiment havde en Styrke af 500 Mand, ved de andre Regimenter vare de betydelig svagere. 1. Regiments 13 Fæniker talte 7000 Mand, 2. med 10 Fæniker 2900 Mand, 3. med 8 Fæniker 2950 Mand, 4. Regiment 7 Fæniker 1250 Mand. — Gaardfæniken der talte 602 Mand, de tvende Faner blanke Ryttere (Hingstriderne), 602 Heste, de sorte Ryttere, 360 Heste, og Hoffanen, 150 Heste, befandt sig hos Kongen. Tredie Fæniker (to smaalandiske og en tysk) vare i Varberg. I Vestgötland og Småland, hvor Feltmarskal Erik Henrikson og Knut Bengtson havde Befaling, stod der 10 Faner og 12 Fæniker, men en stor Del af Mandskabet var hjemforlovet, da ingen ventede et Indfald saa sent paa Aaret.

Den 20. Oktober brød den danske Hær op fra Halmstad, overskred den 23. Grændsen og gik langs med Nisaa imod Jönköping, der ligger ved Sydspidsen af Vettern, tyve Mile nordost for Halmstad. Hæren blev ofte standset og maatte undertiden ligge stille i hele Døgn for at rydde de talrige Forhug og istandsætte de afbrudte Broer, hvorved en Pontonbro, som Rantzau medførte, kom ham til god Nytte. De svenske Vagter, som skulde bevogte Broer, Forhug og Blokhuse, af hvilke flere vare fortrinligt anlagte, rømmede dem som oftest uden at forsøge Modstand, og Rantzau brændte dem, for at de ej igjen skulde blive besatte, naar han var dragen forbi dem. Hans Sejrsry ilede foran ham og satte Alt i Forskrækkelse. I Nærheden af Bosarp indhentede den danske Fortrop Sven Andersons Fane og tog efter et smukt Indhug 9 Ryttere til Fange. Af dem erfarede Rantzau, at den første alvorlige Mod-

stand vilde han støde paa ved Dummose, to Mile fra Jønkøping, hvor Svenskerne havde forskandset nogle skovklædte Klipper, dannet store Forhug og lagt et Blokhus i Midten, tværs over Vejen. Passet forsvaredes af to Fæniker Fodfolk og en Fane Ryttere, der skulde kæmpe til Fods. — Det mindre Heldige ved Stillingen var, at bag samme strakte sig den store Dummose, over hvilken der kun førte en Dæmning af Træstammer (Bulbro). Den svenske Besætning havde Befaling til at brænde Jønkøping, de omliggende Landsbyer og Bulbroen over Mosen, hvis det skulde lykkes for Danskerne at vinde Sejrr.

Kampen ved Dummose. Jønkøpings Indtagelse.

Rantzau satte stor Pris paa Jønkøpings Bevarelse, thi hans Tropper trængte efter 10 Dages Marche gjennem hele Smaaland til at udhvile sig, Vognene trængte til Eftersyn og Hestene til nyt Beslag, hvilket alt kunde erholdes i den rige By. Han gav derfor ufortøvet Befaling til at kaste Svenskerne ud af Passet. Grev Dohna sendtes forud med to Rytterfaner under Peter Gyldenstjerne og Henrik Platow, tre Stykker Skyts og alle Skytterne, de skotske under Clarck, de danske under Mikkell Gynge og de tydske under Kasper Mark. — Før Daggrý den 31. Oktober brød dette Korps op, og nogle Timer senere fulgte Rantzau og Brockenhuus med Hovedstyrken.

Ved Middagstid naaede de danske Fortropper de svenske Forskandsninger, fra hvilke de modtoges af en levende Ild, der efter en kort Tøven besvaredes af de danske Kanoner. Rytteriet stilledes bag Kanonerne, og Fodfolket fik Befaling at storme fremad. Clarck delte sine Skytter i trende Hobe og gik lige imod Blokhuset. Mikkell Gynge, der var nøje kjendt i Eggen, omgik med sine Skytter, fulgte af de tydske, Forskandsningerne for at angribe Svenskerne i Ryggen. Oberst Clarck, den krigserfarne, gamle Skotte, der vidste, at det tog lang Tid at lade en Bøsse, havde givet Befaling til sin Reserve at ile fremad, saasnart Fjenden havde affyret sine Rør paa de forreste skotske Skytter, og ikke give ham Tid til at lade anden Gang. En morderisk Salve modtog den første skotske Hob, men de to efterfølgende brøde paa, og da Svenskerne saa, at deres Ild ikke standsede Skotterne, bleve de slagne af Skræk og flygtede til

Fods og itl Hest gennem Skoven. Gynges og Marks Skytter knaldede paa dem, og mange bede i Græsset. Efter endt Kamp samlede Dohna sine Tropper ved Blokhuset, men glemte at sende Rytteriet afsted efter den flygtende Fjende, som derved fik Tid til at begynde paa Broens Ødelæggelse. I Stormen paa Blokhuset var en skotsk Adelsmand bleven haardt saaret af et Skud i Brystet, hans Broder bragte Saarlægen til ham, der erklærede, at Saaret var dødeligt. For at han nu ikke skulde lide altfor længe, jog Broderen ham sin Partisan gennem Brystet. Datidens Soldater havde Jernnerver. — Kort efter at Skanserne vare tagne, kom Rantzau til Stede. Ufortøvet førte han de samme Tropper, som havde stormet, tillige med Rytteriet igennem Skoven. Da han kom med de forreste til Broen, var det Nat, og Broen stod i lys Lue. Skytterne gave sig strax i Færd med Slukningen. Fra Hovedstyrken kom alle Tømmermænd og Skansegravere, og under Rantzaus egen Ledelse arbejdedes der hele Natten paa Broens Istandsættelse. Hver Arbejdsmand fik Løfte om en Maanedes Extrasold. Paa flere Steder stode de i Vandpytter, men Mosen var dog saa fast, at den kunde bære Fodfolk; det var kun Artilleri, Rytteri og Tros, som var nødt til at holde sig paa Vejen. Hele Hæren stod tæt bag Broen i den tykke Skov og ventede med Spænding paa Broens Istandsættelse. Den havde været ilde faren, om Fjenden havde forsøgt et Overfald i dens Flanke og Ryg.

Da det gryede ad Dag, var Broen istandsat, saa man kunde ride over den, og de forreste Faner bleve sendte frem til Landsbyerne for at skaffe Kundskab om Fjenden. De vendte tilbage med den Efterretning, at Fjenden var dragen bort. Rantzau begav sig derfor med de tidligere nævnte Faner og Fæniker, der stode under Grev Dohna, til Jønkøping. Da han kom dertil, fandt han en Askehob. Svenskerne havde selv tændt den smukke By med Kirker, Klostre og Slot i Brand. Alle Indbyggerne vare med deres vigtigste Ejendele førte over til Visingsø i Vettern. Da nu baade By og Fjenden var forsvunden, lod Rantzau sine Soldater, der havde kjæmpet, arbejdet og marcheret i tvende Døgn, udhvile sig i nogle nærliggende Landsbyer. Frants Brockenhuus, der i Dagens Løb fuldstændigt havde ladet Broen over Mosen udbedre, saa den kunde passeres af Artilleriet og Trosset, førte den næste Morgen hele Hæren til Jønkøping. Ved nærmere

Eftersyn fandtes her i Kjældrene store Forraad af Flæsk, salt Kjød, Rug, Malt og Byg, og rundt om mellem Ruinerne løb Svinene, paa hvilke Landsknægtene med stor Fryd gjorde Jagt. Man var jo nu kommen ind i Slagtemaaneden.

Forberedelserne til Indbruddet i Østgötland.

Jönköping, den nordligste By i Smaaland, ligger paa en smal Odde, der strækker sig ud i Vettern, tæt ved Grænsen af Østgötland. Imod Syd og Øst var Byen omgivet af smaa Søer, over hvilke der førte Broer, som Svenskerne havde ødelagt tilligemed de halv fuldendte Fæstningsværker. Efter at Broerne atter vare istandsatte, besluttede Rantzau at undersøge Tilgangen til Østgötland.

En bjergfuld Skovstrækning danner Grænsen mellem Smaaland og Østgötland; gennem denne Skov, der hedder Holaveden, førte de to bekendte Hovedveje Øster og Vester Hulvej. Det var Indgangen til Vester Hulvej, der gaaer langs med Vettern, som Rantzau undersøgte. Den 3. November drog han med Forvagten, Podebusks og Altens Faner samt 1000 Skytter, det Hele under Grev Dohnas Befaling, imod Øst imod de vældige Klipper, der laa et Stykke foran Indgangen til Hulvejen. De vare besatte med en Fortrop paa to Fæniker, der trak sig ind i Hulvejen ved Danskernes Nærmelse. Efterat Rantzau havde ødelagt de derværende Forskansninger, vendte han tilbage til Jönköping, og medens Tropperne den næste Dag, den 4. November, foretog en stor Fouragering i Omegnen, meddelte Rantzau de højere Befalende den Instrux, han havde faaet af sin Konge med Hensyn til Toget. Han skulde drage frem til Jönköping, og hvis han ikke stødte paa Fjenden, da vende sig imod Syd og hærgende og brændende gaa gennem Smaaland tilbage til Skaane. Da Fjenden imidlertid stadig stod i en truende Stilling i Nærheden af Jönköping ved Hulvejens Indgange, saa vilde han den næste Dag storme Indgangen til Vester Hulvej, de saakaldte Himmelporte, og derpaa tage nærmere under Overvejelse, hvad der saa skulde foretages.

Før Daggy den 5. November brød hele Hæren op fra Jönköping og gik langs Vetterns østre Strandbred imod de saakaldte Himmelporte, der danne Indgangen til Hulvejen. Uagtet

den fjendtlige Hær havde en fortrinlig Stilling, støttet til Skov og Klipper, der strakte sig lige ned til Vettern, trak den sig ved vore Skytters Nærmelse ind i Hulvejen, og den danske Hær lejrede sig ved Nattens Komme en Mil udenfor samme i uforstyrret Ro i Byen Gisebo, ikke langt fra Vettern. Rantzau besluttede ikke at slippe Lejligheden ud af Hænde, men benytte sit Held og trænge ind i det rige Østgötland gennem Hulvejen. Noget, der endnu ikke var lykkedes for nogen angribende Hær.

Den Ulyst, de svenske Feltherrer viste, til at modtage Kampen, borgede jo for et godt Udfald.

Den 6. November fortsatte han derfor sin Fremrykken ad en smal Vej imellem Klipper og Vettern. Hæren drog gennem velhavende Landsbyer, hvor den fandt Overflødighed baade af Kvæg, Fjerkræ og Korn, og slog om Aftenen Lejr i den vestre Rand af Skoven Holaveden. Forposterne meldte den næste Morgen, at Fjenden var i Sigte. Det var tre Faner, to svenske og en skotsk, samt to Fæniker. Rantzau førte selv de tre Faner, Forvagten, Rendefanen og Altens Fane, i Galop mod Fjenden, der veg ved det første Sammenstød og forfulgtes gennem Hulvejen. Føreren for den skotske Fane i svensk Tjeneste, Cahun, toges til Fange, og flere Flygtninge sprang af deres Heste og skjulte sig imellem Klipperne for saaledes at undgaa Fangenskab; omtrent hundrede Mand og 150 Heste toges under Forfølgelsen. Efterat Kampen var endt, blev den skotske Kapitein spurgt om Hulvejens Tilstand, særlig om den kunde benyttes af Artilleri. Han svarede, han vilde lade sig hænge, hvis Danskerne vare i Stand til at føre en Kanon gennem Hulvejen. Rantzau lod sig ikke forknytte, han havde jo Lykken i sit Følge. Han befalede Grev Dohna at ride fremad med 400 Ryttere og undersøge Hulvejen i hele dens Længde. Hans Patrouiller bragte Vognmænd fra de nærmeste Gaarde, og de gave ham Oplysning om, at Vejen i det forrige Aar var bleven udbedret og benyttet af det svenske Artilleri. Rantzau var ingen letsindig Feltherre, han skaffede sig, inden han foretog Noget af Vigtighed, de paalideligste Oplysninger. Hulvejen, som Grev Dohna undersøgte, delte sig strax ved Indgangen i to, den ene gik langs Vettern, den anden tværs over Klipperne, og de forenede sig begge ved Byen Grenna. Dohna delte derfor sin Styrke, undersøgte begge Vejene og fandt

dem begge passable. Klipperne vare bevoxede med stor Gran-skov, og kun hist og her var der Lysninger.

Da det var Rantzau og Brockenhus magtpaaliggende at faa Tropperne til at spænde alle deres Evner og Kræfter til det Yderste, saa kaldte Rantzau Ritmestrene om sig, da Hæren stod rede til Opbrud den 8. November, og meddelte dem, at Kongen naadigst havde befalet ham at føre Hæren til Jönköping, og hvis det var gjørligt, videre frem. Nu var han ved Guds Naade kommen til Grænsen af Østgötland og havde jaget Fjenden ind i Hulvejen. Stærke Blokhuse, vældige Forhug, faste Stæder var Fjenden løben bort fra. Af Angst havde han brændt Jönköping og dets Slot. Ved Flugt havde han givet tilkjende, at han var skræmmet og ej til Sinds at forsvare de bedste Stillinger. Hulvejen var allerede aabnet; af at den førte gennem en mørk Skov og over nogle Klipper, og at man kaldte den en Hulvej, kunde Hæren ikke med god Samvittighed lade sig standse. Vore Folk kunde lige saa godt som den svenske Hær baade ride og kjøre igjennem den. Han kunde derfor ikke forsvare for Kongen af Danmark at blive staaende. Tøfle af kunde han ikke uden Spot og Spe; thi Fjenden vilde da blive modig, betragte vore Folk som Flygtninge, og fra Moradser, Klipper og Skove, af hvilke mange vare ti Gange værre end Vestre Hulvej, overfalde os og tage vort gjorte Bytte og tilføje os store Tab. Selv om den Almægtige, som det var at haabe, vilde lade os slippe hjem, vilde vi være i en ussel Forfatning, og Kongen vilde være daarlig tjent med, at vi ikke havde udrettet noget Synderligt. Brøde vi derimod igjennem, vilde Fjenden blive end mere skræmmet, og vi vilde blive betragtede som uimodstaaelige, da Hulvejen hidtil holdtes for Landets uovervindelige Fæstning, og dens Fald vilde hidføre en lykkelig Slutning paa den lange Krig. Rantzau forsikrede, at han ikke gik letsindig til Værks. Han havde ladet Vejen undersøge af sagkyndige, erfarne, forstandige Folk, og overbevist sig om Foretagendets Mulighed. Ved Guds Bistand og sine Soldaters Manddom, Troskab og Flid vilde Alt krones med et godt Udfald, naar Alle villig fulgte ham. Han forlangte derfor bestemt Besked, om alle vare villige til at følge ham.

Ritmestrene kaldte paa Underførerne og plejede Raad og lode den ældste Ritmester, Alten, svare Feltherren: Vel var

Hæren ført lovlig dybt ind i Sverig, og Hulvejens Tilstand var betænkelig, ikke desto mindre vilde de i Erkjendelse af den Ed, de havde svoret Kongen, følge Feltherren og Rigsmarsken og gjøre deres Bedste af yderste Formue; men han, Rantzau, som var deres Feltherre og Hoved, som de trofast havde fulgt i mange Felttog, han skulde erindre, at han førte dem saaledes, at han kunde forsvare det for Gud, Kongen og sin Samvittighed.

Frants Brockenhuus, der var reden til Fodfolket, opfordrede det med lignende Ord til at give sit Minde tilkjende, og da det svarede med et enstemmigt „Fremad!“, saa gik Hæren ind i Hulvejen i følgende Orden:

Vejen nærmest Søen overlodes til Artilleriet, Rustvognene og det øvrige Tros under Dækning af 2 Faner Ryttere og 400 Skytter; ad Vejen midt over det skovbevexede Bjerg gik Hovedstyrken. Det var et let Frostvejr; hvor Vejen gik opad, glede Hestene ud; mange maatte spændes for hver enkelt Vogn; baade Soldater og Trosknægte maatte hjælpe til for at bringe den ene Vogn efter den anden over Bakkerne, der strakte sig lige ned til Vettern. Midt i Hulvejen, hvor Vejene atter forenedes, blev der gjort Holdt og slaat Lejr paa en rummelig Plads. Her hændte, at et opskræmmet Raadyr sprang midt igjennem Soldaternes Rækker; det blev fanget med Hænderne af en Landsknægt, som bragte det til Rantzau, for at han kunde faa Dyreryg til Aftensmad. Feltherren betragtede det som et godt Varsel.

En svensk Hær paa 6 Faner, 6 Fæniker og 2000 Skytter, der havde hvilet paa dette Sted den foregaaende Nat, trak sig stille tilbage for at benytte den første gunstige Lejlighed til et Overfald. Den sendte en Parlamentær til den danske Hær under det Paaskud at forhøre sig om den tilfangetagne skotske Kaptain, men i Virkeligheden for at udspejle Lejligheden. Selvfølgelig holdt Rantzau Parlamentæren tilbage i nogle Dage, da han jo kun var udsendt for at spionere.

Træfningen i Holaveden den 10. November. Mortensaften.

Den svenske Kansler Olof Larsson havde allerede i Slutningen af Oktober underrettet sin Konge om, at Danskerne havde gjort Indfald i Smaaland. Kong Erik troede, det var noget Lapperi, men da han hørte, at Danskerne vare dragne

gjennem Jönköping, og nu rykkede frem østen for Vettern, fik Piben en anden Lyd. Den 5. November udstedte han en Forordning, som spredtes i flere tusinde Afskrifter over det hele Land: Alle som tidligere havde været udskrevne som Ryttere, Knægte, Bøsseskytter og Baadsmænd, skulde indfinde sig ved deres Faner. Enhver, der handlede imod denne Forordning, skulde tiltales som Landsforræder. Hogenskild Bjelke fik Befaling til strax at tage Kommandoen over Tropperne i Smaaland, Vester- og Østgötland. Da Hogenskild kom til Hæren den 8. November, stod den endnu i Hulvejen. Efter Samraad med sine Undergeneraler besluttede han at lade den danske Hær uhindret fordybe sig i Hulvejen og først standse den, naar dens Fortrop var naaet til Udgangen. Man maa erindre, at den danske Marchekolonne paa Grund af sit store Tros var over en Mil lang. Angrebet skulde foretages saaledes: Feltmarskal Erik Henriksson Hästsko skulde angribe den danske Hær i Ryggen med 4 Faner ($2\frac{1}{2}$ svenske og $1\frac{1}{2}$ tysk) under Ivar Andersson, Oluf Torstenson, Bernt Sachse og Evert Fyrhacke, samt med det smaalandiske Fodfolk under Nils Silfversparre og Vestgöta Fodfolk med Brunte Nilsson. I Fronten skulde den danske Hær angribes af 4 Faner (Hoffanen, Hertug Magnus' Fane, en uplandsk og en tysk) samt 2000 Skytter og 2000 Bønder under Guvernørerne i Østgötland og Smaaland Esbern Pederson og Peder Kristerson. I Midten skulde den danske Hær overfaldes af to svenske Fæniker, der laa skjulte i Skoven. De skulde ødelægge det danske Tros, lemlæste Hestene og vælte Vognene, saa det blev umuligt for de forreste at hjælpe de bageste i Kolonnen. Planen var jo smuk, men den ramlede sammen paa Grund af slet Udførelse.

Den danske Hær brød op fra sin Lejrplads i Hulvejen den 10. November før Daggry. Avantgarden, ved hvilken Rantzau befandt sig, bestod af 5 Faner Rytteri under Christoffer Dohna og 500 Skytter under Erik Venstermand; derpaa kom Artilleriet og Trosset, dækket af Skytter, der gik langs Vejens Sider; efter det fulgte Hovedstyrken under Frants Brockenhuus og endelig Bagtroppen: den skaanske og den jyske Fane under Hak Holgersen Ulfstand og Frands Banner samt 200 Skytter. Da Rantzau Forspids naaede Hulvejens Udgang, saa den en svensk Hær opstillet i nogen Afstand; den havde ikke engang gjort sig den

Ulejlighed at spærre Udgangen. Rantzau lod sine 5 Rytterfaner hurtigt udvikle sig i aaben Mark foran Hulvejen, og hans Skansegravere opførte en Vold foran Udgangen af Hulvejen til Hærens Dækning under Beskyttelse af Erik Venstermands Skytter. Da Svenskerne slet ikke gjorde Mine til et Angreb, sendte Rantzau nogle af sine Ryttere fremad, men til hans Forbauselse trak den svenske Hær sig bort uden at ville indlade sig i Kamp. Det forekom ham, at der var noget røget ved denne Bortgang. Han indlod sig derfor ikke paa Forfølgelse og paaskyndede Forskansningernes Fuldførelse til Natlejrens Dækning.

Imedens Rantzau var i Færd hermed, udholdt hans Bagtrop et alvorligt Angreb i Hulvejen. Uheldigvis var Frands Banner ikke ved sin Fane, da Svenskerne huggede ind. Han var reden forud for at anmode Brockenhuus om at bringe noget Tros i Bevægelse, der var standset og spærrede Vejen for Rytteriet. Under hans Fraværelse kom de svenske Faner galopperende, skræmmede hans Ryttere, der flygtede og reve Hak Holgersens Fane med sig paa Flugten. I Tummelen red vort Rytteri hundrede af deres eget Fodfolk overende; i det mindste fik det Skyld derfor. Brockenhuus lod, da han hørte den stærke Larm og Skyden i sin Ryg, de bagerste Fæniker gjøre Holdt og tage Front imod Fjenden paa et Sted, hvor Vejen havde sin dobbelte Bredde. Et Øjeblik efter kom de danske Ryttere susende forbi, forfulgte af den svenske Rytterstorm, men den standsedes brat af Landsknægtenes otte Alen lange fremstrakte Spyd og af Skytternes Ild. Bag Fodfolket ordnede de to danske Rytterfaner sig igjen, og opflammede ved kraftige Ord af Brockenhuus om at gjøre deres Skam god igjen, brøde de atter frem med Førerne i Spidsen. De fjendtlige Faner bleve slagne, forfulgte, og mange bleve nedredne, Ritmester Ivar Anderson blev tagen til Fange og Hoffanens Fændrik skudt. Hele det svenske Tab beløb sig til 200 Mand, paa vor Side faldt en halv Snes Ryttere og over 100 Mand af Fodfolket.

Under denne Kamp var den tredie svenske Afdeling, der havde ligget skjult i Skoven, styrtet over Trosset og havde afstedkommet en storartet Forvirring. Kvinderne skrege, Børnene hylede, der opstod en Helvedes Larm, da Hestene dræbtes og Vognene væltedes og plyndredes. Omsider kom dog Dæknings-tropper og Stalddrenge til Besindelse, og Svenskerne bleve for-

drevne; da Brockenhuus kom til Stede med en Fænike af Fodfolkets Hovedstyrke, var Kampen forbi og Svenskerne forsvundne efter at have ødelagt en Mængde Vogne med deres Forspand. Rantzau, der af de fremad styrtende Flygtninge var bleven underrettet om Ulykken, kom ligeledes til Stede og førte i Forening med Brockenhuus Fodfolket, Artilleriet, Bagtroppen og den tiloversblevne Del af Trosset til den af Skansegraverne opførte og af Rytteriet og Skytterne bevogtede Lejr. Den danske Hær var lykkelig kommen igjennem Hulvejen. Rantzau var ikke utilfreds med, at Fjenden havde skilt ham ved Halvdelen af hans uhyre Tros, der i saa høj Grad hindrede Hærens Bevægelighed. Han sendte Folk ind i Hulvejen, der tømte de væltede Vogne, og befalede, at Rytteriet skulde forsyne sig med Pakheste til Erstatning for de mistede Vogne. Rytterne byttede deres forsprængte, opslidte Heste med kraftige Dyr. Østgötland havde Overflødighed ikke alene af Heste, men ogsaa af Kvæg og Korn. Den svenske Hær var som bortblæst, og i flere Dage vidste man ikke, hvor man skulde søge den. Kun i Skoven Holaveden ved Hulvejen, som man var sluppen igjennem, bemærkedes der svenske Afdelinger. Om Natten var der mange Blus i Skoven, og vore Rytterpatrouiller fangede en Del svenske Soldater, der plyndrede de efterladte Rustvogne.

Efter at Hæren havde udhvilet sig og Trosset igjen var bragt i Orden, gik den den 13. November langs Vetterns østre Bred til det store Kloster Alvastra, hvor den fandt en ypperlig Lejrplads imellem Taakernsø og Vettern, saa Klosteret kom til at ligge midt bag Lejren. Da Erik XIV erfarede, at Danskerne vare komne til Alvastra, bildte han sig ind, at de vilde gaa nord om Vettern og vende hjem gjennem Tyveden (Skovene og Hulvejene imellem de nordlige Hjørner af Venern og Vettern). Han befalede, at der skulde opstilles Tropper i Tyveden og Forhug anlægges for at spærre Danskerne denne Tilbagevej.

Besøget i Vadstena den 16. November.

Det var ingenlunde Rantzaus Hensigt at forlade det frugtbare Østgötland. Patrouiller bragte ham Underretning om, at der stod nogle svenske Afdelinger i Vadstena, der ligger ved Vettern, 3 Mil nord for Alvastra. Han drog derfor med 4 Faner

og 1000 Skytter mod denne gamle By, der er saa berømt af sit Kloster og sit faste Slot, der var en af Sverigs Hovedfæstninger. Omsorgen for Lejren i hans Fraværelse var i Brockenhuus's gode Hænder. Da Rantzau kom i Nærheden af Vadstena, toge hans Fortropper nogle af Hertug Magnus' Fane til Fange. De forklarede, at der vel var svenske Soldater i Vadstena, men største Delen var tilligemed Borgerne bragt i Sikkerhed indenfor Slotsmurene. Uden at støde paa Modstand rykkede Fodfolket og en Fane Ryttere ind i Vadstena, som den svenske Besætning forlod efterat have stukket det i Brand paa mange Steder. De tre danske Fane marcherede op i Linie udenfor Byen med Front imod Slottet. Under en stærk Beskydning undersøgte Rantzau Slottets Omgivelser og Adgange og overbeviste sig om, at det kun kunde erobres ved Hjælp af Belejningsartilleri. Byen gav han til Pris for sine Soldater, der plyndrede den. Ikkun Klosteret forsynedes med en Sikkerhedsvagt; dog fandt mange Smykker og Kostbarheder Vej til Soldaternes Lommer. Da Tilbagetoget skulde tiltrædes, var det vanskeligt at faa Soldaterne ud af Byen. Først efter at Ilden havde grebet kraftigt om sig, og det blev de drukne Soldater for varmt i Vinstuer og Kjældre, bekvemmede de sig til at søge deres Fane.

Paa Hjemvejen mødte Rantzau flere Fæniker, der vare sendte ud af Lejren til hans Understøttelse, da der var hørt Skydning i Nærheden af Lejren. Det var falsk Allarm; et lille svensk Strejfkorps havde opsnappet nogle Vogne, læssede med Levnetsmidler, og fordrevet Dækningstropperne. Der blev gjort Jagt efter de tagne Vogne, og flere af dem indhentedes, og nogle svenske Ryttere toges til Fange.

Træfningen ved Tureby den 17. November.

Af de tilfangetagne Svenskere erfarede Feltherren, at mange Afdelinger af den svenske Hær samlede sig ved Mjølby, 3 Mile østfor Alvastra. Han standsede derfor Tilbagetoget til Alvastra, vendte sig mod Mjølby og gav Brockenhuus Ordre til at bryde op fra Alvastra med hele Hæren og følge efter ham. Undervejs til Mjølby, da det allerede var blevet Aften, bragte hans Spejdere ham Underretning om, at den svenske Hoffane stod i Tureby midtvejs mellem Alvastra og Mjølby. Rantzau haabede,

Fig. B. Vadstena Slot 1891.

at det vilde lykkes ham, naar han marcherede om Natten, at overfalde denne Fane tidlig den næste Morgen.

Den svenske Feltherre Hogenskild Bjelke, der stod med sin Hær i Mjølby, havde faaet Underretning om, at nogle danske Faner vare rykkede ind i Vadstena. Han brød derfor op med 5 Faner, 3 Fæniker og tyve Stykker Skyts for at gaa nordenom Taakernsø og afskjære Danskerne Tilbageetoget til Alvastra. Det kom nu ved Taakernsø til et uventet Sammenstød. Rantzau, der ikke havde Anelse om, at han skulde støde paa en overlegen fjendtlig Styrke, havde kun 4 Faner (Forvagten, Kappel, Rendefanen og Stalddrengefanen) samt 1000 Skytter hos sig. Han kastede de fjendtlige Forposter, den svenske Hoffane, tilbage gennem Tureby og forfulgte den over en hundrede Alen lang Bro, men da han var kommen over samme med sin lille Styrke, befandt han sig lige overfor den svenske Hær, hvis Rytteri stod paa fri Mark med Fodfolket paa venstre Fløj, støttet til en stor Skov. At trække sig tilbage ligeoverfor denne Overmagt, med en smal Bro i Ryggen, var en Umulighed, men Rantzaus Aandsnærværelse forlod ham ikke. Med tindrende Blik vendte han sig mod sine sejrsvante Karle og sagde til dem: „Fremad, Folk! Vi vil gjøre Fjenden et Rytterbud!“ og med dette Udraab førte han sine 4 Faner, der havde udfoldet sig i Linie i Galop løs paa sine Modstandere. Efter et kort Sammenstød, flygtede hele den fjendtlige Hær, ladende sit Artilleri i Stikken. Nogle svenske Ryttere bleve nedhuggede, og flere tagne til Fange. Iblandt de fangne var Feltmarskallen Erik Henrikson, hans Broder, Overkvartermestren Hans Henrikson, og andre højere Officerer. Flere prægtige Faner erobrede, saaledes Hoffanen, der var hvid og graa, og Evert Fyrhacks tyske Fane, der var blaa og grøn med et gult Kors. Hele det svenske Tros var nær faldet i Danskerne Hænder. Daniel Rantzau stødte paa det i en Lysning i Skoven, men han befandt sig næsten ene. Hans Fane vare komne bort fra ham under Forfølgelsen, og han vilde ikke friste Lykken, men nøjes med, hvad den havde skjænket ham.

Om denne lille Træfning, der saa fuldstændigt beviste den Frygt Svenskerne havde for at komme i Kast med Daniel Rantzaus Ryttere, skriver den svenske Feltherre Hogenskild Bjelke til Kongens Hofkansler:

Da vi kom ind i Østgötland i Venstasogn, fik man nøje

Kundskab om, at Fjenden var rykket ud af sin Lejr med 3 Faner Ryttere og nogle 100 Skytter; og da man fornåm at vi havde en tilstrækkelig Styrke, agtede man at hyde ham Spidsen, men da det kom til Kamp, vilde hverken vore Ryttere eller Knægte staa, de flygtede strax. Dog faldt der Gud ske Lov ikke flere

Fig. 23. Skytter til Hest.

end 12 til 14 Personer; men Erik Henrikson blev tagen til Fange. Af Fjenden faldt der ligesaa mange som paa vor Side. Havde vore staaet hinanden mandelig bi, vare alle vore Fjender, som der vare til Stede, blevne dræbte, eftersom vi tilsammen vare 3 Fæniker og 5 Faner og Fjenden var over to Mile fjærnet fra sin Hovedstyrke. Der var nu ikke andet Raad for os end

begive os til Linkøping og holde os der saalænge, indtil man seer, hvad Fjenden videre vil foretage sig¹⁾.

For at Fjenden imidlertid ikke skulde komme sig af sin Forskrækkelse, fortsatte Rantzau efter at have samlet sin Hær Marchen imod Mjølby og hvilede Natten imellem den 17. og 18. i en Granskov. Om Natten blev der bagt Brød i de nærliggende Landsbyer, og det baade af Rytteriet og Fodfolket. Den 18. om Aftenen brød Hæren op og kom til Mjølby den 19. ved Dag gry. Fjenden havde her havt en forskanset Lejr under Righshofmester Grev Brahe, til hvem en Del af Hogenskilds Tropper, der kom fra Tureby, havde sluttet sig. Men efter Nederlaget ved Tureby dristede Svenskerne sig ikke til atter at optage Kampen. De trak sig tilbage til Linkøping, fem Mil østfor Mjølby. Rantzau fulgte dem i Hælene og kom den 20. November til Byen. Saa snart vore Tropper kom til Syne, tændte Svenskerne deres egen smukke By i alle fire Hjørner og flygtede videre mod Øst. De danske Soldater fik travlt med at slukke for at redde de gode Sager, og det store Bytte, men Ilden havde taget for megen Overhaand; det var jo umuligt at slukke Ilden i Byen, hvor alle Borgernes Huse vare byggede af Træ. Ikkun Bispegaarden og nogle frit liggende Gaarde undgik den almindelige Ødelæggelse. I dem fandtes der rigelige Forraad af Levnedsmidler. Linkøping ligger midt i Østgotland paa et frugtbart, kornrigt Strøg. Hæren fik Lov til at udhvile sig i de omliggende Landsbyer. Særlig trængte Rytteriet til Ro; Hestene vare blevne slemst afrakkede paa lange Nattemarcher og i de hidsige Træfninger.

Mikkel Gynge sendes til Danmark efter Forstærkning.

Rantzau er nu klar paa Forholdene, han seer, at han har Svenskerne under sin tunge Haand, og at de ikke længer tør binde an med hans lille Hær. Han skriver til sin Konge og til Lybekkerne den 22. November, at naar de vil sende ham en Forstærkning paa 400 Ryttere og 2000 Skytter, saa vil han marchere til Stockholm og ende Krigen. Fik han ingen Forstærkning inden Aarets Slutning, maatte han trække sig tilbage til Danmark i Begyndelsen af det næste Aar. Sendes der ham

¹⁾ H. Kildeskr. af Holger Rørdam 2. R. 1. B. Side 141.

Forstærkning, skal han være rede til at gaa den i Møde, naar han erfarer, den er undervejs. Lybekkerne minder han om, at naar de nu sende Hjælp, ville de undgaa de uhyre kostbare Rustninger til Søs næste Aar. Han haaber fremdeles, at de ville sende nogle af deres Orlogsskibe til en af Østgötlands mange Havne. Baade Kongen og Lybekkerne minder han om, at han maa have en stor Forsyning af Krudt, Bly og Bøsser for at ende Krigen. Desværre var der den Gang som nu kun daarlig Overensstemmelse mellem Hærens og Flaadens Foretagender. Hvad havde været naturligere end at man havde oprettet et Oplagsted og Forbindelsesled paa Gulland ligeoverfor Østgötland. Det var en meget mild Vinter indtil midt i Januar, da Frosten tog fat for Alvor, men kun varede i nogle Dage. Havet var isfrit og sejlbart hele Vintren, men den Gang blev der overhovedet ikke foretaget noget Krigstogt om Vinteren til Søs. Naar Flaaden havde gjort sit Sommertogt, lagde den op i Oktober. Baadsfolk og Skytter gik og drev hele Vinteren. Da man endelig i Januar meddelte Rantzau, at der til Paaske vilde sendes ham Hjælp ad Søvejen, var det for silde; Rantzau fik først denne Meddelelse efter at han var kommen hjem. Det var en stor Ulykke for Danmark, at Peder Skram efter at have fyldt sit 60de Aar var bleven gammel og aflægs.

Rantzau burde iøvrigt ikke have forlangt Hjælpen inden Aarets Slutning, thi han kunde godt holde sig til Foraaret. og han vidste, at Hastværk er Lastværk; at naar Forstærkningen sendtes afsted over Hals og Hoved, var den ikke meget værd, og at den i hvert Fald, da hans Anmodning først vilde naa Kongen og Lybekkerne i Begyndelsen af December, ikke kunde komme til Østgötland førend i Slutningen af Januar, da den først skulde samles og rustes. Til Budbringer valgte Rantzau sin snilde Skyttehøvding Mikkil Gynge, der kunde finde Vej allevegne. Gynge tog 30 af sine Skytter med sig, en Fane Ryttere ledsagede dem til vestre Hulvej, og den 24. November drog han afsted med sine Skytter med Daniel Rantzaus Skrivelser til Kongen af Danmark og Lybeks Senat. Den svenske Hærfører i Smaaland Nils Persson til Holma holdt Vejene igjennem Holaveden stærkt besatte og mente at han ikke alene havde spærret Tilbagevejen for Daniel Rantzaus Hær, men at han ogsaa havde hindret en hversomhelst Forbindelse med Skaane

og Halland; Mikkel Gynge forstod imidlertid at omgaa alle de af Svenskerne opførte Forhug og Braader; de Vejvisere, han benyttede, bleve dræbte, naar man ikke længere havde Brug for dem, for at de ej skulde fortælle noget om den Vej, han sneg sig frem ad, og i Begyndelsen af December havde baade Kongen og Lybeks Senat modtaget Daniel Rantzaus Anmodning om Forstærkning, men Kongen gav sig god Tid, han var paa Jagt i Jylland, og Lybekkerne lagde Bønskriftet paa Hylden.

Efter at have afsendt disse Breve indrettede Daniel Rantzau sig paa et længere Ophold i Østergötland. Han udstedte en Kundgjørelse i det svenske og i det latinske Sprog, der spredtes over hele Provindsen. I denne betonedes han, at Kongen af Danmark havde sendt sin vældige Hær gennem Smaaland og Hulvejen ind i Østergötland for at tvinge Kong Erik til et Hovedslag, der kunde gjøre Ende paa Krigen. Han, Rantzau, førte ikke Krig med Borgere og Bønder; de skulde ikke blive forulempede, naar de holdt sig hjemme og betalte en Brandskat til et Beløb af 8 Lod Sølv for hver Gaard. De Gaarde, der ikke betalte, vilde blive brændte. Af Levnedsmidler vilde der ikke blive krævet mere, end der var strengt nødvendigt til hans Hærs Ophold. Mange Bønder mødte nu i Lejren ved Linköping og betalte Brandskat, men da det blev bekjendt i den svenske Lejr, bleve 78 Gaardmænd, der havde udredet Brandskat, slæbte til den svenske Lejr ved Norrköping af Profossen Peter Gad og hængte, saa de stakkels Indbyggere kom i en dobbelt Ild. Betalte de ikke Brandskat, bleve de brændte, betalte de, bleve de hængte.

Træfningerne ved Norrköping og Söderköping.

I Linköping blev Daniel Rantzau staaende med sin Hær fra den 21. November til 1. December. De Levnedsmidler, der behøvedes, bragtes til Lejren fra Landsbyerne under Dækning af udsendte Troppeafdelinger. Den 28. November blev en af disse Afdelinger, 100 Mand stærk, der havde vovet sig for langt bort, omringet og tagen til Fange af en betydelig Overmagt, et svensk flyvende Korps under Brunte Birgersson paa 500 Ryttere. Dette Held gav Svenskerne Lyst til at nærme sig Linköping, og to Dage senere viste de sig med en betydelig Styrke i Nær-

heden af Byen. Rantzau lod ufortøvet sin Hær gaa imod Fjenden. I Linköping efterlodes Lejrkommandanten (der Rumohrmeister) med hele Trosset og 80 Syge under Dækning af 200 Skytter, 80 Ryttere og 3 Kanoner. Alle tilfangetagne Svenskere indesluttedes paa Bispegaarden. Baade den og den nærliggende Kirkegaard omgaves med en Forskandsning.

Da vore Tropper fik Øje paa den svenske Bagtrop, der bestod af 2 Faner, bemærkede de, at den svenske Hovedstyrke allerede havde fjernet sig. Forgjæves søgte den danske Hær at indhente den. Vejen gik gennem en lang, tæt Skov, der sinkede Forfølgelsen. I Aftenskumringen gjorde Hæren Holdt i en Fjerdingvejs Afstand fra den svenske Lejr; hele Natten kampere Hæren i Sne. Saasnart det blev lys Dag, vare Rytterne ogsaa i Saddelen, men Svenskerne vare flygtede og havde brændt baade deres Lejr og de langs Vejen liggende Landsbyer. Rantzau drog igjennem den forladte Lejr og forfulgte de bortdragende saa hurtigt, at en svensk Fane blev afskaaren fra Vejen til Norrköping. Denne By ligger paa begge Sider af Motala-Strømmen. Ved Danskernes Komme stod den søndre Del af Byen og Broen, der forbinder de to Dele, i et Flammehav, og fra Batterier paa den nordre Bred fyrede de svenske Kanoner paa den fremrykkende danske Hær. Denne Ild besvaredes kraftigt af det danske Artilleri, og Hæren slog Lejr øst for Norrköping ved Bråviken, hvor mange Kjøbmandsgaarde, fyldte med Korn, Vin og Fisk, vare blevne skaanede for Branden. Den følgende Nat foretog Svenskerne ved Hjælp af deres Fartøjer et Angreb for at tænde disse Gaarde i Brand. Det afsloges af Skotten Clarck og hans Skytter. — Efter i flere Dage forgjæves at have søgt at samle et tilstrækkeligt Antal Fartøjer for at komme over paa den nordre Bred, vendte den danske Hær den 3. December sig imod Söderköping. De svenske Faner, som stode i denne By, plyndrede og brændte den, for at den ikke med alle sine Rigdomme og Fordele skulde falde urørt i Danskernes Hænder; thi her ligeoverfor Gullands Nordspids kunde de jo, naar de havde taget Stegeborg, indrettet sig en ypperlig Vaabenplads. Blandt svenske Stæder var Söderköping den Gang en af de rigeste, beliggende ved en dyb Flod ikke langt fra dens Udløb i en Vig af Østersøen. Som sædvanligt havde nogle Gaarde og Pakhuse undgaet Branden,

og mange ladede Skibe, der laa i Havnen, faldt i Danskernes Hænder. Der gjordes et uhyre Bytte, og hvad man ikke havde Brug for, blev ødelagt og brændt.

Den 5. December drog Hæren tilbage til Lejren ved Linköping, som Brunte Birgerssons flyvende Korps, der nu talte 500 Ryttere og 2000 Skytter, havde angrebet i dens Fraværelse. Trosknægtene, hvis Tal løb op til over 1000 Mand, forsvarede sig kjækt, og de 3 Kanoner, Rantzau havde efterladt, kom til god Anvendelse. Stalddrengene dannede en Eskadron, og dens Fane flagrede lystig i Kampen. Angrebet blev afslaaet, Svenskerne bleve tvungne til at drage bort. De fik Forstærkning fra Norrköping og lagde sig i Baghold i en Skov, som den danske Hær maatte drage igjennem for at komme til Linköping. Heldigvis fangede man en svensk Spillemand, der, for at friste Livet aabenbarede sine Landsmænds Anslag. Det var henad Aften, og det begyndte at blive mørkt. Skytterne formerede Kjæde paa begge Sider af Vejen, og Skoven afsøgte. Midt i samme, hvor den var tættest, stødte de paa Fjenden, og en voldsom Skydning, der lød, som den kom fra alle Skovens Kanter, begyndte. Rantzau tog selv nogle hundrede med Halvpikker bevæbnede Landsknægte og førte dem i Løb forbi Skytterne lige ind paa Fjendens første Linie. Den flygtede, kastede sine Vaaben og styrtede tilbage i en saadan Forvirring, at den rev den anden Linie med sig paa Flugten. Hele vort Tab beløb sig til nogle faa Landsknægte og en halv Snes Skytter. Derimod havde Fjenden et større Tab, tildels paa Grund af, at hans Folk i den strax opstaaede Forvirring havde skudt paa hverandre. Vejene vare bedækkede med Saarede og Døde. Landsbyerne imellem Söderköping og Linköping lyste paa Danskernes Tog, rige Gaarde ødelagdes og meget Kvæg indebrændte den Nat.

Medens den danske Hær stod ved Linköping, havde Svenskerne faaet Forstærkning og oprettet trede Lejre ved Motala-Strømmens tre Overgange imellem Sørne Boren og Roxen. Vestligst ved Husbyfjöl stod der 4 Fæner og 5 Fæniker under Clas Aakeson. I Midten ved Norrby stod der 5 Fæner og 2 Fæniker under Nils Andersson; østligst ved Kongens Bro stod der 5 Fæner og 6 Fæniker under Hogenskild Bjelke.

Under Paaskud af, at Eggen om Linköping var usund, forandrede den danske Hær sin Lejrplads; i Virkeligheden var

det for at tage Stilling ligeoverfor den svenske Hær. Den 9. December brød Hæren op fra Linköping og førtes af Frans Brockenhuus til Vretakloster, hvor den slog Lejr i en Mils Afstand fra den svenske Hær ved Kongens Bro. Rantzau blev tilbage i Linköping med 25 Ryttere og 500 Skytter, som han skjulte i Bispegaarden, for med dem at falde over Brunte Birgerssons flyvende Korps, naar det drog ind i Linköping. Han havde et Horn i Siden paa dette Korps, fordi det havde opsnappet flere af hans Fouragører; endog hans egen Løjtnant var med 9 Ryttere en Dag bleven tagen til Fange, der dog alle atter havde befriet sig. Men Brunte gik ikke i Fælden. Midt paa Dagen sendte han 30 Skytter og 100 Bønder ind i Linköping; de spredte sig over hele Byen og opdagede det danske Baghold. De fleste Bønder bleve tagne til Fange, og de fortalte, at Bruntes Korps stod langt borte, dækket af Klipper og Moser. Rantzau frigav de tilfangetagne og medgav deres Fører en skriftlig Udfordring til den svenske Hær. Rantzau skrev, at han nu atter rykkede frem med sin Hær og opslog sin Lejr ved Vreta, hvor han ventede, at den svenske Hær vilde møde ham, ikke bag Moser, Skove og Klipper, men i aaben Mark, for at Krigen kunde faa Ende.

Lejren ved Vreta havde en god Beliggenhed; højre Fløj støttede sig til den store Aa, der fra Vadstena Sø flyder tversigjennem Østergötland; venstre Fløj til 2 andre Aaer. Fronten dannedes af en Bakkerække, paa hvilken det danske Artilleri stod, og en Fjerdingvej foran samme var der en Sø. I otte Dage blev Hæren staaende ved Vreta og søgte forgjæves ved daglige Patrouillefægtninger at lokke Fjenden til at gaa frem over Motala-Strømmen og over paa den søndre Bred.

For at lægge en større Afstand mellem sig og Fjenden og derved baade gjøre ham tryk og skaffe sine egne Folk mere Hvile, trak Rantzau den 16. December Hæren tilbage til Skenninge, to Mile sydøst for Vadstena. Alle Byer mellem Vreta og Skenninge gik paa denne Marche op i Luer. Dohna, der var sendt afsted med 70 Ryttere for at undersøge Egnen, stødte den 17. pludselig paa en svensk Fane, der kom fra Vadstena. Han sendte Bud efter Forstærkning, men allerede inden den kom, var den svenske Fane slaaet, og dens Ritmester Nils Tureson var, dødelig saaret, falden i Dohnas

Hænder. Han havde pralet med at ville ride tversigjennem den danske Hær og havde i denne Anledning forsynet sig og sine Folk med det danske Felttegn, bundet om Hatten. Sligt Filueri kunde Rantzau ikke udstaa. Han vilde have den døde Ritmester og flere af de faldne svenske Ryttere hængte i en Galge, og det var kun paa Brockenhuus' Forbøn, at de efter en Dags Forløb begravedes paa Skenninge Kirkegaard. Den 22. December blev en Afdeling af det svenske Rytteri slaaet ikke langt fra Norrby; nogle Dage senere, den 27de, blev det atter slaaet ved Vadstena, og den 29de overfaldt Frans Banners og Johan Altens Faner en svensk Ryttervagt. I disse tre Træfninger mistede Svenskerne 150 Heste.

Lejren ved Skenninge.

I Lejren ved Skenninge blev Rantzau staaende i over en Maaned. Hver Dag sværmede to Faner ud i en vid Omkreds og dækkede Kjøbet af Levnedsmidler. Om Natten dækkedes Lejren af 3 Fæniker og en Fane. Tiden gik og der kom ingen Undsætning, ingen Efterretninger fra Hjemmet. Den svenske Hær forstærkedes daglig, og bag den danske Hær lukkedes Hulvejene med forsvarlige Forhug, Braader, Stene og andre Spærringsmidler. Rantzau sendte derfor Aage Brun afsted med 20 Skytter for at skaffe Underretning. De skulde sejle paa Vettern fra en Vig i Nærheden af Alvastra til Jønkøping for at undgaa Hulvejen. Paa Vejen til Vettern ledsagedes han af Emmike Kaas's Fane. Men da de kom til Vettern, var Vejret stormfuldt, ingen turde betro sig til Baaden, og alle vendte tilbage til Lejren, i hvis Nærhed der hyppigt forefaldt skarpe Fægtninger; i en af disse bleve de svenske Skotter næsten fuldstændigt oprevne.

Den 7. Januar 1568 havde Rantzau med nogle Faner undersøgt Fjendens Stilling ved Norrby. Da han vendte tilbage fra denne Rekognoscering, blev hans Bagspids, trende Ryttere, afskaaren af en svensk Patrouille paa tolv Ryttere og en Snes Mand til Fods, der ad en Sidevej kom ind imellem Hovedstyrken og Bagspidsen. De tre Mand galopperede uden Tøven ind paa Svenskerne, sprængte dem fra hinanden og bragte den svenske Artillerichefs Livtjener med sig til Rantzau.

Den 8. Januar overfaldt en svensk Ryttertrop en Flok danske Trosknægte, der under Dækning af 20 Skytter var i

Færd med at male Korn i to Møller ved Svartaa vestenfor Vreta. Nogle Skytter bleve dræbte, Resten flygtede, og de fleste Trosknægte bleve tagne til Fange. De flygtende danske Skytter stødte paa en Patrouille paa 15 Adelsmænd af Henrik Platows Fane, der tog Skytterne op til sig paa Hestene, og nu gik det afsted over Stok og Sten tilbage til Møllerne. Svenskerne bleve slagne. Trosknægtene befriedes, og tre Ryttere toges til Fange. Under Kampen kom der Forstærkning fra begge Sider. Rantzau og Dohna, der havde hørt Skydningen, ilede til med nogle af Forvagten og af Johan Altens Ryttere, just da der kom Forstærkning til Svenskerne; uagtet den svenske Trop var overlegen i Tal, blev den reden overende og saa skarpt forfulgt, at, da den kom i Nærheden af Motala-Strømmen, sprang Rytterne af Hestene, skjulte sig i en Skovtykning og lode Hestene i Stikken. Iblandt dem, der toges til Fange, var der en bekjendt tysk Fører i svensk Tjeneste, der hed Franz von Mandersloh.

En af de følgende Dage sendtes Grev Dohna med mange Vogne under Dækning af hele Forvagten til Alvastra for at indsamle Proviant. Han fandt ikke meget, men var saa heldig at opsnappe et svensk Bud, der red fra Vadstena Slot til den svenske Hær med Anmodning til den om at tømme de store Forraad, der vare gjemte i Vadstena Klosters og Kirkes Kjældre for at bringe dem i Sikkerhed, inden de opdagedes. Selve Slottet var allevegne saa fyldt med Byens Forraad, at det ej kunde modtage dem. — To Faner og de skotske Knægte sendtes d. 28. December afsted med Trosvognene fra den danske Lejr til Vadstena Kloster; Dørene til Kjældrene sprængtes, og Forraadene kom for Dagen. Vognene ladedes med Øl, Vin, Mel, Kjødvarer, Fisk og Salt, der hidtil havde været godt skjult. En af de gamle Jomfruer stod og viftede med et Tørklæde i Klosterkirken. Paa en Skyttes Spørgsmaal, hvad det betød, forklarede hun, at Tørklædet indeholdt en Helgens Ben, der skjærmede for Ildløs. For at prøve dens Kraft tændte Soldaten Ild i et Knippe Halm og kastede det ned gennem en Kjælderluge paa de gamle Kister; et Øjeblik efter stod Kirken i lys Lue. Skytten tog Tørklædet fra Jomfruen og bragte det til Feltherren, der løste det op, og i en Æske fandtes nogle smaa Benstumper. — Vadstenas gamle Kirke og Birgittes berømte Kloster, et af

Nordens største Mindesmærker, var ved en Soldats Kaadhed forstyrret og forvandlet til en Ruin og en Grushob.

Lejren ved Skenninge havde Rantzau befæstet. Her skulde nogle Fæniker efterlades ved Trosset, medens han med Hovedstyrken drog Forstærkningen i Møde; men den udeblev, og Rantzau maatte for Alvor tænke paa Opbrud, da der slet ingen Efterretninger kom fra Hjemmet, da hans Krudtforraad højest endnu kunde vare en Maaned, og da han allerede var bleven staaende 14 Dage længere i Hjertet af Sverig, end han havde bestemt. — Ved alle de daglige Fægtninger havde Svenskerne taget et Par hundrede Mand til Fange; dem vilde Rantzau have med sig hjem. Der vexledes i denne Anledning hyppige Parlamentærskrivelser med den svenske Lejr, og Rantzau strakte sig saa vidt, at han tilbød to Svenskere for hver af sine, men den svenske Feltherre holdt ham hen med Forhandlinger. Han brød derfor overtvers og hentede selv sine tilfangetagne Soldater.

Overfaldet ved Norrby den 15. Januar 1568.

Rantzau samlede sine Underførere om sig den 14. Januar og forklarede dem, at han den næste Nat vilde marchere saa betids imod den bag Motala-Strømmen lejrede svenske Hær, at han kunde angribe den ved Daggrø. Med 6 Faner og 8 Fæniker vilde han tæt vest for Norrby gaa over Vadestedet og Broen, der førte lige paa den midterste svenske Lejr ved Norrby. Fire af Rytteriets Faner skulde aabne Angrebet ved at ride gjennem Vadestedet. Broen skulde tages af Fodfolket og to Faner Ryttere; Skytter og Landsknægte skulde storme over Broen, saasnart Rytteriet var kommet igjennem Vadestedet og havde faaet Fodfæste paa den nordre Bred. I Lejren efterlodes Frans Brockenhuus med 2 Faner, 2 Fæniker, Artilleriet og Trosset. Den ene af de 2 Faner var Peder Gyldenstjernes, men Peder fik for sin Person Lov til at deltage i Toget i Rantzaus Følge. Feltherren var godt forsynet med Adjutanter; unge danske og tydske Adelsmænd kappedes om at opnaa denne Gunst.

Vejen til Norrby var lang og daarlig, og Dagen gryede stærkt, da de danske Fortropper, ledede af svenske Vejvisere, kom til Vadestederne; men der var dødsstille i den svenske Hær, der havde holdt Gilde Aftenen i Forvejen.

Til Beskyttelse af de for Stillingens Holdbarhed saa farlige Vadesteder var der opført et langt Brystværn af Skandsekurve, bag hvilket der stod nogle Kanoner og 150 Skytter. Tusind Alen bag samme laa Fodfolkets Hovedstyrke og nogle Rytterfaner i en Lejr. Foruden Vadestederne førte der over Floden en Bro, der var lukket med en med to Skydehuller forsynet Palisadeport, bag hvilken der stod to Kanoner, der kunde bestryge Broen i hele dens Længde. Til dennes Beskyttelse var der paa den nordre Bred bygget et Blokhuse og ligeoverfor det paa den anden Side af Vejen en Stald, hvor der laa en Fane Ryttere (Hingstriderne). Fra Broen gik der en Dæmning over et Morads til Norrby Slot, hvor Feltherren havde sit Hovedkvarter. Her stode fire svenske Rytterfaner.

Da Vadestedet var fundet, red Rantzau og Dohna foran. Vandet var dybt, det gik Hestene til Bringen, men de forreste Ryttere kom hurtigt over; de 150 Skytter, der laa bag Skandsekurvene, fyrede paa Maa og Faa en Salve og løb deres Vej tillige med Artilleristerne. Skandsekurvene gave nu ypperlig Dækning under Overgangen. Tre danske Faner vare allerede opstillede, da det svenske Fodfolk nærmede sig. Det blev uden Tøven angrebet, kastet og forfulgt ind i Skoven. — Imidlertid havde det danske Fodfolk, ført af Clarck og Erik Venstermand, stormet over Broen, brudt Porten op, trods Svenskernes Ild, og bemægtiget sig baade Blokhuset og Kanonerne. De sorte Hingstridere vare endnu ikke alle komne i Saddelen. De flygtede til Fods og til Hest tilligemed Skytterne ad Dæmningen til Norrby Slot. Undervejs indhentedes de af Emmike Kaas's og Hak Holgersens Ryttere, der vare fulgte efter Fodfolket, og mange dræbtes eller druknede i Mosen. Øst for Norrby optoges Flygtningene af det her staaende svenske Rytteri. Imod det førte Rantzau de to ovennævnte Faner og Johan Altens Fane, slog det og forfulgte det ind i den bagved værende Skov, hvor der gjordes mange Fanger. Hele den fornævnte svenske Lejr var erobret og dens Mandskab paa vild Flugt. De fornemste Førere, Grev Peder Brahe, Hogenskild Bjelke og Tönnes Olsson (lille Tönnes) undkom med Nød og næppe. Feltmarsken Gustav Stenbock saaredes, og Øverste Vagtmesteren Jon Carlsson dræbtes; Ritmestrene Evert Fyrhacke og Herman Bilefeldt toges til Fange. 9 Kanoner, 3 Tønder Krudt, en Krigskasse med 12000 Daler,

Feltherrenes og hele Lejrens store Tros gjordes til Bytte. 163 Danskere, der i tidligere Træfninger vare tagne til Fange, førtes bort af den svenske Generalprofos Peter Gad, men de indhentedes og befriedes af det forfølgende Rytteri. De saa meget slunkne ud, de havde været paa smal Kost og aldrig faaet Gaffelmad. De græd af Glæde, da de omfavnede deres Befriere. Fra Norrby sendte Rantzau Grev Dohna afsted med 4 Faner til Hushyfjöl, hvor den anden svenske Lejr var; de stødte kun paa nogle enkelte Efternølere. Lejren var tom, Alt var som bortblæst.

Rantzau lod, hvad der var af større Værd, og som han havde Brug for, bringe fra Norrby til sin Lejr ved Skenninge. Dermed gik to Dage. Alt, hvad Hæren ikke havde Brug for, blev kastet i Bunke, ødelagt og brændt, deriblandt utallige Spyd, Hellebarder, flere hundrede Vogne og 450 Harnisker. Den 18. Januar holdtes der Gudstjeneste i Lejren til Tak for Sejren, og for at vise sin Taknemlighed i Gjærning, løslod man alle de svenske menige Fanger. Den Officer, der førte de frigivne Fanger til den svenske Lejr, havde en Skrivelse til den svenske Overgeneral, hvori der meddeltes ham, at da Danskerne nu selv havde hentet deres Fanger, saa fik han sine igjen; men der var ikke længere nogen svensk Lejr ved Motala efter den sidste Forskrækkelse; denne skulde have Tid til at sætte sig, og Officeren lod derfor de løsladte Fanger gaa hver til sit og paalagde en af dem at aflevere Brevet.

Under en af de foregaaende Kampe havde man lagt Mærke til, at en Del Skotter aldrig skøde paa Svenskerne. Der blev foretaget en skarp Undersøgelse, og det kom for Dagen, at der var Forræderi med i Spillet. En Skotte, der var bleven tilfange-tagen og som fortalte, at han var løben fra Svenskerne, var bleven løsladt af dem, efter at han havde ladet sig bestikke og overtale til at forlede sine Landsmænd til Svig. Der lovedes enhver Skotte, som løb over til Svenskerne, Guld og grønne Skove, en Gaard til Selvejendom og adeligt Mærke. Ved de fortsatte Forhør kom en større Forbrydelse for Dagen. En Landsknægt havde ladet sig besnakke af Svenskerne til imod at erholde 1000 Daler, at myrde Feltherren. Han blev henrettet. Et rigtigt Skjælsstykke udførtes af en onskabsfuld Person. Føreren for Rendefanen havde taget en svensk Karl i sin Tjeneste. En Dag, da denne Karl var ene i Førerens Telt, rev han Flaget

af Rendefanen og satte igjen Hylstret paa, saa det ikke opdagedes strax. Samme Dag forduftede han, løb over til sine Landsmænd og forærede dem Flaget.

Man var nu kommen til den sidste Trediedel af Januar 1568, og fra Danmark havde Korpset ikke hørt et Ord siden den 20. Oktober 1567, hvad dog kunde have ladet sig udføre baade til Lands og til Vands, thi Vinteren havde hidtil været usædvanlig mild. I Dagene fra 20. til 23. Januar sendte Felt-herren Grev Dohna med trede Faner og en Del Skytter til den vestre Hulvej, for at han skulde skaffe Underretning, om et Hjælpekorps var i Fremmarche, om Hulvejens Tilstand samt om de Anstalter, Fjenden havde truffet for at spærre Vejen. Dohna bragte Efterretning tilbage, at der var Hjælp undervejs, men Ingen kunde oplyse, hvor langt den var naaet. Hulvejen var grundigt ødelagt af Fjenden; paa mange Steder var den tilkastet, og den bevogtedes af Fæniker af det tredie Regiment (det smaalandiske) og nogle Faner.

Samtidigt havde Rantzau og Brockenhuus undersøgt Adgangen til den østre Hulvej og fundet den spærret baade med Sten og Forhug, men den bevogtedes kun af 1000 Bønder, der tilmed efter Udsagn af Egnens Beboere beredte sig paa at vende hjem uden at afvente Afløsningen, der først vilde indtræffe om flere Dage. Meget talte for at benytte denne Vej som den slettest bevogtede, og fordi man derved undgik paa Tilbagetoget at drage igjennem et ødelagt Landskab. Paa begge Rekognosceringer blev iøvrigt Landet hærget og Landsbyerne brændte i en vid Kreds.

Ved et Krigsraad den 23. Januar toges den endelige Beslutning at forlade Østergötland og vende hjem ad den østre Hulvej. Skulde man undervejs erfare, at der virkelig kom Forstærkning, kunde man jo forene sig med den og atter rykke ind i Østergötland.

Inden vi beskrive Tilbagetoget, maa vi fortælle Noget om de slet forberedte Forsøg paa at skaffe Daniel Rantzau Forstærkning. Til Søs foretoges Intet, uagtet Søen var aaben hele Vinteren og der blot var streng Kulde nogle Døgn i Slutningen af Januar 1568. Først den 18. Januar faldt det Frederik II ind, at han jo ad Søvejen let kunde holde Forbindelsen vedlige med sin i Østergötland staaende Hær, og han anbefalede den at sætte sig fast paa et Sted ved Kysten. Raadet kom en Post-

dag for silde, Rantzau fik først Brevet efter sin Tilbagekomst i Skaane i Februar. Som tidligere meddelt havde Rantzau den 24. November 1567 sendt Mikkil Gynge med Anmodning om Forstærkning til Danmark. Gynge kom til Kjøbenhavn den 1. December; han traf ikke Kongen, der var paa Jagt i Jylland istedetfor at opholde sig i sin Hovedstad eller saa nær den svenske Grændse som muligt, for, naar det gjordes Behov, hurtigt at organisere den Forstærkning, der skulde tilføres Hæren. Nu gik der en lang og kostbar Tid til Spilde ved hans Fraværelse. I Kjøbenhavn traf Gynge Rigshovmester Peder Oxe, der medgav ham de faa Tropper, der kunde undværes i Kjøbenhavn, og sendte ham med dem over til Skaane, paa hvis østre Grændse Otto Brahe stod med en Bondehær, der skulde gjøre Indfald i Smaaland. Han fik nu Befaling til at følge med Mikkil Gynge. Allerede førend Gynge naaede Skaane, erfarede han i Helsingør, at Brahe var en Feltherre uden Tropper. De skaanske Bønder havde gjort Mytteri og havde begivet sig hjem. Gynge ilede fra Helsingør til Jylland og traf Kongen i Skanderborg; men 14 Dage vare spildte, og først i Slutningen af December begyndte de fra de forskjellige Dele af Landet udkrevne Tropper at begive sig paa Vejen i smaa Hobe til Skaane. Den 11. Januar 1568 mønstredes i Engelholm et Korps paa 2 Faner og 4 Fæniker, medhavende 50 Vogne med Ammunition og Klæder til Rantzaus Hær. Kongen ønskede selv at føre denne Undsætningshær, men paa Grund af dens mindre gode Beskaffenhed gav han efter for sit Rigsraads Begjæring og overlod Førelsen til Jørgen Marsvin. Den 23. Januar, samme Dag som Rantzau besluttede at forlade Østergötland, brød Marsvin op og gik gennem Markarydpas ind i Smaaland. Han fulgte Laga-Aaen og kom den 7. Februar til Vernamo, hvor han pludselig stødte paa et svensk Korps paa 4 Faner og 6 Fæniker under Brunte Birgersson og Nils Person. Jørgen Marsvin havde ikke formodet at støde paa stærk Modstand, han var ikke Mand for med sin lille Hær at kaste Svenskerne og trak sig efter nogle Timers Kamp atter tilbage til Engelholm med sine Tropper. Parken med Krigsfornødenhederne til Rantzaus Hær kom lykkeligt tilbage til Skaane. Som vi snart skulle berette, var det Rantzaus Nærhed, der bevirkede at Svenskerne ikke turde forfølge Marsvins Korps.

Tilbageetoget (24. Januar til 10. Februar).

Opbruddet fra Skenninge Lejr foretoges tidlig om Morgenen den 24. Januar. Dagen i Forvejen havde det været Tøvejr; om Natten slog det om til Frost, og det begyndte at sne. Skenninge By og Lejr blev ikke stukken i Brand, for at Fjenden ikke skulde faa Nys om Hensigten med Toget. Hen paa Eftermiddagen kom Fortropperne ind i Hulvejen, der var værre end man havde tænkt sig. Der prøvedes derfor paa, om man ikke kunde gaa ud paa Isen paa Sommen Sø, der strækker sig langs Hulvejen, men den kunde endnu ikke bære. Avantgarden, ført af Dohna, bestod af alle Skandsegraverne, tre Faner, de skotske og tyske Skytter. Den banede Vej for de efterfølgende Skarer. Ryttere og Skytter maatte rydde det ene Forhug efter det andet. Saasnart de vare færdige med et, stødte de paa et nyt, og man arbejdede sig langsomt fremad fra om Eftermiddagen hele Natten igjennem til den næste Morgen.

Efter Avantgarden fulgte Artilleriets 21 Kanoner, deriblandt 5 halve Slinger; saa kom under Hovedstyrkens Bedækning det store Tros med det rige Bytte; Rustvognene maatte kjøre opad stejle Bakker med Klippegrund. Dagen i Forvejen havde det regnet, nu frøs det stærkt, Vejen var spejlglat, Hestenes Skjærpning var snart opslidt, de glæde uophørligt, og forgjæves spændtes der mange Heste for hver Kanon. Feltherren og Rigmarsken opfordrede derfor Fodfolket til at tage Haand i Hanke. Rytteriet sad af og hjalp ligeledes med at bringe Kjøretøjerne fremad. Befalingsmændene foregik med det bedste Exempel, og det lykkedes at komme 1¹/₂ Mil ind i Hulvejen. Den 25de om Formiddagen kom Kapitajn Clarck, der var sendt i Forvejen med 30 Skytter, tilbage med den Besked, at man havde det værste Stykke tilbage. Vejen indsnævredes, og det var umuligt at bringe en Kanon igjennem. Man maatte lade Artilleriet og Trosset blive staaende, Fodfolket og Rytteriet kunde ene bevæge sig igjennem. Det er nok muligt, at det her, som en svensk Forfatter beretter, er kommet til knubbede Ord, at Rantzau ved denne Lejlighed har talt om at vende tilbage til Skenninge for senere at gaa ad den vestre Hulvej, og at det var Brockenhuus, der satte igjennem, at man skulde blive paa

den en Gang indslaaede Vej. Flasken var trukken op, og Vinen maatte drikkes. — Fremad maatte man.

„I denne Nød“, skriver en af Deltagerne i Toget, „viste den kjære Gud, at han hjælper den, der hjælper sig selv. Han byggede en stærk Bro“. Frosten havde om Natten været saa alvorlig, at Søen, der gaaer langs Hulvejen, nu kunde bære baade Ryttere og Knægte, Kanoner og Vogne. Hæren hvilede, da den fik denne kjærkomne Underretning, ved en Bugt af Sommen Søen paa en halvrund Plads i Hulvejen. Medens Hestene fodredes, tog Mandskabet Madposerne frem, og Flaskerne tømtes under Spøg og Latter, thi Liv var der i den Hær. Fra en af Rustvognene hørtes der paa en Gang skjærende Skrig og Klynken; det var en Kvinde, en Landsknægts Kone, som midt i Trængselen bragte et dejligt Drengbarn til Verden, der modtoges med jublende Leveraab. Hæren havde faaet den længe lovede Forstærkning. Rantzau og Brockenhuus vilde selv staa Fadder til Barnet, og den næste Dag fandt Daaben Sted i Sæby Kirke. Barnet kaldtes Daniel.Frants von Hulvej.

Efter at Isens Styrke var bleven prøvet af nogle Kanoner, førte Rantzau hele Hæren fra Hulvejen ud paa Søen, og med en bred Front for at fordele Trykket rykkede Tropperne fremad paa Isen. Det var et glimrende Syn, de mange Ryttere i skinrende Rustninger, Landsknægtene med de lange Spyd, hvis Spidsen glitrede i Solen, Skytterne i brogede Dragter med flagrende Baand, 21 Kanoner i en Linie, forspændte med 4 til 10 Heste og endelig det store Tros omgivet af Kvinder og Børn. Isen klang under de mange Hestehove og sænkede sig under Trykket. Ganske uden Uheld gik Farten ikke for sig. Isen brast under 3 af de vældige Kartover. De 2 af dem fik man op igjen, men den tredie gik til Bunds paa 20 Favne Vand. Ved Udgangen af Hulvejen førte Rantzau Hæren atter op paa Landjorden, men den havde endnu en stiv Mil til Sæby. Saa længe det bar hen over Isen med Nordenvinden i Ryggen, var Alt gledet let fremad, og Ingen havde mærket, at Alle havde marcheret og arbejdet hele den foregaaende Dag og Nat, men da man atter kom op paa den stenede Jord, slæbte de trætte Soldater og Heste sig kun langsomt frem, skjønt Vejen var usædvanlig god. Nogle Marodører skjulte sig i Husene ved Stranden og bleve liggende der for næste Nat at blive ihjelslaaede af

Svenskerne. Artilleriet og Trosset blev staaende en halv Mil fra Sæby. Hestene lagde sig af Træthed. Begge Dele efterlodes under Dækning af 2 Faner og 2 Fæniker. Med Resten af Hæren kom Rantzau silde om Aftenen den 26. Januar til Sæby, og først den næste Morgen blev Artilleriet og Trosset med friske Forspandsheste trukket ind i Byen. Den var rigeligt forsynet med Levnedsmidler og Proviant af alle Slags. I 5 Dage blev Hæren staaende i Sæby, for at Mennesker og Dyr igjen kunde komme til Kræfter. Frosten var atter ophørt og afløst af Regn, Storm og Slud. Der blev holdt stor Gudstjeneste, og Takkebønner opsendtes i Lejren for den vidunderlige Frelse. Man mærkede i disse Dage ikke noget til Fjenden og heller ikke noget til den Forstærkning, der ventedes fra Danmark. Den 31. Januar brød Hæren op fra Sæby og lejrede sig to Mile fra Ekesjö i en Skov ved Landsbyen Flisby. Fra denne By til Ekesjö gik Toget den 1. Februar gennem en tæt Skov, som paa mange Steder var spærret af Forhug. Da man hidtil ikke havde seet Fjenden i Nærheden, gav man sig altfor god Tid med at rydde dem, og da Aftenen kom, var Trosset endnu midt i Skoven under Dækning af Frands Banners og Emmike Kaas's Faner samt 1000 Skytter, medens Hovedstyrken allerede havde naaet Ekesjö og var gaaet i Kvarter. Pludselig blev det i Skoven kjørende Tros overfaldet af 4 Fæniker og nogle hundrede Bønder, førte af Henrik von Minden, der, saalænge det var Dag, havde ligget i Skjul. Mange af Skytterne, der skulde være ved Trosset, havde forladt det, saa Fjenden kom ind imellem Vognene, skar Haserne over paa Hestene, ihjelslog Kuske, Kvinder og Børn og plyndrede af Hjertens Lyst. Det varede noget, inden de to Rytterfaner kunde bane sig Vej gennem de skrigende Flygtninge til Vognene, og en hidsig Kamp begyndte. Mange af Rytterne sprang af Hestene, lod dem løbe og kjæmpede til Fods. Rantzau kom fra Ekesjö sin Bagtrop til Hjælp, og efter en haard Strid i den mørke Nat, maatte Svenskerne vige. Vort Tab var temmelig betydeligt, 40 Ryttere, lige saa mange Skytter og en halvhundrede Kuske, Kvinder og Børn. Frands Banner mistede i Kampen sin Standart. Fændriken Jens Vognsen blev omringet, han rantes af to Skud, og tre Adelsmænd, der med ham kjæmpede for Fanens Bevarelse, blev dræbte, det var Kristen Sandberg, Jost Mouridsen og Laurids Rostrup. Ritmester Kaspar Berger blev skudt ved Rantzaus

Side, da de huggede ind paa Svenskerne, og i Forvirringen var det lykkedes for den skotske Ritmester Cahun, der var bleven tagen til Fange tre Maaneder i Forvejen ved Jönköping, at undslippe.

Den 4. Februar gik Hæren fra Ekesjö til Hvetlanda. I en Skov i Nærheden af denne By forsøgte Svenskerne at gjentage Overfaldet ved Ekesjö, men Rantzau, der selv befandt sig ved Trosset, havde ladet talrige Skytter besætte Vognene, og de gave de fremstormende svenske Bønder, der endnu vare bevæbnede med Staalbuer, en drøj Modtagelse; de mistede baade deres Fører og deres Mærke; og Emmike Kaas's og Peder Gyldenstjernes Faner, der havde Bedækningen, splittede hurtigt de fjendtlige Skarer. Imidlertid sad Skrækken endnu i Kuskene fra det foregaaende Overfald. De vare sprungne af Vognene, da Skydningen begyndte, og der gik megen Tid, inden der atter bragtes Orden til Veje.

Fra Hvetlanda gik Hæren den 5. om Morgenen til Myresjö, hvor den ankom om Formiddagen. Rantzau svarede de Utaalmodige, der vilde, at man skulde skynde sig og komme indenfor de egne Grændser, at det havde ingen Hast. Først maatte man betale Svenskerne for den Sovedrik, de havde skjænket ved Ekesjö, og straffe dem tilgavns, fordi de havde taget Frands Banners Standart. Hvis Gud vilde hjælpe ham dermed, vilde han give 400 Daler til de Fattige i det nærmeste Grændsesogn i Skaane. Han lod Forvagten og Drengefanen under Dohna foretage Strejftog fra Myresjö for at skaffe ham Underretning om Fjendens Stilling. Dohna meldte ham, at en betydelig Styrke under den svenske Overfeltherre den foregaaende Aften var kommen til Skoven og Gaarden Flishult, deriblandt et Korps paa 2000 Hageskytter under Henrik von Minden, der, stolt over sit Held d. 1. Februar, havde lovet at plukke Danskerne, saa kun faa af dem skulde komme til at holde Fastelavn i Danmark. — De andre Fæniker og Faner førtes af Lasse von Skara, Clement von Isleben, Per Arvidsson, Jon Olufsson, Per Jonsson og Mogens Nilsson, alle bekjendte Førere.

Rantzau sendte den 6. tidlig om Morgenen Frans Brockenhuus med Rendefanen, den skaanske Fane, Stalddrengenes Fane og 500 udvalgte Skytter, der alle længtes efter Kamp, afsted til Flishult. Selv vilde han opsøge Henrik von Mindens Skytter med et andet Korps, bestaaende af den fynske, en tydsk Fane og 500 Skytter. Brockenhuus stødte paa Fjendens talrige

Skytter, der havde besat et langt Gjærde vesten for Flishult. Vore Soldater, der vare begjærlige efter at komme i Kast med Fjenden, toge det i første Tilløb. Fjenden flygtede over imod en bagved værende Skov, men indhentedes af Rytteriet, og mange bleve dræbte. Stalddrengene galopperede ind i den nærliggende Herregaard for at plyndre. De saa nogle Herrer, der med deres Tjenere løb bort over en frossen Dam. De joge efter dem og toge dem til Fange. Det var den svenske Generalstab. Feltherren Hogenskild Bjelke og Sten Banner toges til Fange af Kristoffer Krabbes Dreng. Deres Tjenere vare saa forvirrede, at, uagtet deres Bøsser baade vare ladte og spændte, vidste de hverken at bruge Hænder eller Bøsser. Guvernøren i Smaaland Anders Gris blev tagen af Henrik Herlufs Dreng.

De fornemme Fanger førtes til Lejren, hvor de modtoges med en Hilsen af Kanoner og Geværer, for at de kunde erfare, at der ikke, som de paastode, var Mangel paa Krudt i den danske Hær. Da Henrik von Minden erfarede Feltherrernes Tilfangetagelse, ilede han fremad med sine Skytter, men han iagttog ikke den nødvendige Forsigtighed. Han havde havt sit Folk staaende bag en Sø; over denne rykkede han frem opad en lang Bakke, bag hvilken Rantzau stod med sit Rytteri. Da de første Svenskere kom op over Bakkekammen, modtoges de af det danske Rytteri, der kastede sig over Svenskerne, som vare komne i Uorden under Opadstigningen. Hele det svenske Korps sprængtes og flygtede nedad Bakken tilbage over Søen, og Mange af det søgte Hjemmet. En svensk Fænike blev fuldstændigt ødelagt. Det var farligt for Fodfolket at give sig i Kast med Rytteriet i aaben Mark. Da Rantzau efter denne Bedrift vendte hjem til Lejren, hørte han til sin Forundring det danske Løsen fra Kanonernes Røst. Han var uvidende om de svenske Feltherrers Tilfangetagelse. Da han drog ind i Lejren, beredte hans Soldater ham en festlig Modtagelse. Med flyvende Faner og klingende Spil stode alle Faner og Fæniker og paraderede paa hans Vej, og da han var kommen ind i sit Telt, bragte Drengefanen ham de tilfangetagne Feltherrer.

Den danske Hær kunde nu i Ro og Mag fortsætte sit Tilbagetog; det var Rantzaus Hensigt at gaa videre imod Syd til Vexiø; men da der omtaltes i Breve, der fandtes hos de tilfangetagne Feltherrer, at et dansk Korps var under Fremrykken

til hans Undsætning ad Jønkøpingvej, saa vendte han sig imod Vest for at komme i Forbindelse med dette Korps.

Den 7. drog Hæren fra Myresjø til Ljunga. Det var atter slaaet ind med Tøvejr. Ved en Flodovergang brast Isen under Vognene, adskillige Heste og Stude druknede, og det tog lang Tid at istandsætte den ødelagte Bro. Først sent paa Natten kom Hæren til Ljunga. Den 8. Februar drog man skyndsomst videre fremad imod Vest til Vrigsta. I Nærheden af denne By stod en svensk Ryttertrop paa 60 Heste, der gik kjækt imod den danske Fortrop, men da de, der vare i forreste Række, tumlede af Hestene, stødte ned af de danske Ryttere. saa vendte de bagerste om og toge Flugten. En svensk Ritmester Sven Nilsson toges tilligemed sin Trompeter til Fange. Trompeteren fortalte, at Brunte Birgersson trak sig tilbage gennem Byen med 2 Faner. Forvagten og Rendefanen under Dohna ilede derfor gjennem Byen; efter en lang Forfølgelse indhentedes den svenske Bagtrop og toges til Fange. Dohna vendte nu om og stødte uventet paa en tredie svensk Fane under Jon Tureson, der ufortøvet blev angreben og dels nedhugget, dels tagen til Fange. Af Fangerne erfarede Rantzau, at den Undsætning, der var sendt til ham under Jørgen Marsvin, var bleven slaaet ved Vernamo, den 7. Februar. Desværre var det sandt. Om Natten kamperede Hæren paa aaben Mark i stærkt Snevejr. Den 9. Februar gik den til Fryele, stod atter under Guds frie Himmel om Natten, og hverken denne Nat eller den foregaaende fik Hestene Foder. Den 10. naaede man Vernamo og fandt mange Spor efter den Kamp, der her havde fundet Sted 3 Dage i Forvejen. Baade danske og svenske Lig laa omkring paa Veje og Marker. — Det var uheldigt, at Rantzau havde vendt sig imod Vernamo istedetfor at gaa til Vexiø. Han havde været tvivlraadig og havde derfor holdt Krigsraad, og alle havde været af den Mening, at Hæren burde gaa til Vernamo.

Fra denne By til Toftholm gik Rytteriet og Fodfolket paa Isen paa den Sø, der strækker sig langs Vejen. Artilleri og Tros blev paa Vejen. Den 13. Februar viste Fjenden sig atter ved Bagtroppen og blev slaaet af Rendefanen. Den 14. Februar kom Hæren over Landegrænsen ind i Skaane.

Det nu sluttede Vinterfelttog er en af vor Krigshistories mærkeligste Bedrifter; at det ikke fik en afgjørende Indflydelse

paa Krigens Udfald, er ikke Rantzaus Skyld, det falder Kongen og hans Rigsraad til Last.

Vi vide fra det Foregaaende, at Daniel Rantzau den 24. November sendte Mikkell Gyngge til Kongen med Budskab om, at naar han til 1. Januar fik en Forstærkning af nogle Tusind Skytter og nogle Hundrede Ryttere, saa vilde han ikke nøjes med at blive staaende ved Motalastrømmen, men gaa imod Stockholm og der ende Krigen. Han behøvede ikke at frygte for Modstand, da Svenskerne overalt bleve slaaede i aaben Mark; men fik han ikke denne Forstærkning til Nytaar, maatte han atter drage hjem, da hans Krudt- og Kugleforraad begyndte at slippe op. Allerede forinden denne Skrivelse modtoges, havde Otto Brahe gjort Indfald i Smaaland med 8000 Skytter og 400 Heste, og Statholderen i Norge, Kristen Munk, var rykket ind i Värmland med 6000 Nordmænd. Otto Brahes Indfald mislykkedes; hans Folk gjorde Oprør og vendte hjem, og Nordmændene bleve staaende i Värmland. Peder Oxe foreslog derfor Kongen den 9. December at samle et nyt Korps paa 2 à 3000 Skytter, udskrevne af de danske Kjøbstæder og Landsbyer, og 400 Ryttere af hans egne Hofsinder og af de Herremænd, der endnu sade hjemme, og lade dem under en god Fører hurtigst muligt ile Rantzau til Hjælp; ellers vilde man snart faa ham at se indenfor vore egne Grændser. Han bad Kongen om at handle med større Hurtighed (uforsømmelig). Selv havde han allerede befalet de udskrevne Skytter fra Kjøbstæderne i Sjælland at være rede paa første Vink. Den 14. December opfordrede nu Kongen den jydsk Adel til at møde i Kjøbenhavn den 7. Januar 1568 med Hest og Harnisk for at ledsage ham paa et Tog ind i Sverig, og den 17. December bad han Hertug Ulrik af Meklenborg om hurtigt at sende ham 100 Ryttere til Rantzaus Undsætning. Den 21. December skrev Peder Oxe atter til Kongen, at det gjaldt om at skynde sig, hvis Forstærkningen skulde komme i rette Tid. Kjøbstædernes Skytter og Adels Rytteri fik derfor i Julen Befaling til at møde i Engelholm den 7. Januar; her havde Peder Oxe samlet en Park med Forraad af Ammunition, Klæder og Sko til Rantzaus Korps; men Statholderen i Nørrejylland Holger Rosenkrands skrev, at Toget maatte opsættes, da hverken Ryttere eller Knægte endnu vare rustede. I Midten af Maaneden var der endelig samlet

nogle Tusinde Mand ved Engelholm, men at det var utilstrækkelige Tropper sees af følgende Brev fra Frederik II, der lyder som en Undskyldning fordi han ej kom Rantzau til Hjælp.

Vi Frederik II hilser Adelen af vort Land Nørre-Jylland, som selv hjemme er, heller ikke have udgjort saa mange Heste, som de pligtig er paa Toget udi Sverig, kjærligen med Gud og vor Naade; vider, at som vi nu senest haver ladet vore Breve udgaa til vore Undersaatter af Adelen over alt Riget, som ikke er selv med paa Rigens Rejse udi Sverig, at de med deres Svende og Heste skulde møde udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn den 14. Januar, sidst forleden, og siden fremdeles følge os paa Toget ind udi Sverig, og dem imod Rigens Fjender at lade bruge, da haver vi paa samme Tid begivet os til vor fornævnte Kjøbstad Kjøbenhavn og siden fremdeles over til Engelholm og med vore Undersaatter, som vi dersteds have udskrevet, selv udi egen Person have agtet at begive os paa Toget ind udi Sverig; men efterdi største Parten efter vor Skrivelse ikke vare fremkomne, ikke heller have forskikket saa mange Svende og Heste, som de bør at udgjøre, og vi derfor ikke kunne drage saa stærke afsted ind udi Sverig, som vi have os forseet, da have vor elskelige Rigens Raad, som der tilstede var, ikke villet tilstede os med slig en ringe Hob at begive os ind udi Landet, og efterdi vi for ingen Del agte at forlade vort Krigsfolk, som er udi Fjendeland (Daniel Rantzau) og dem saa ærligen og oprigtigen holdet haver, men er til Sinds at gjøre dem ydermere Undsætning, bede vi Eder alle og hver særdeles, strængelig byde at i rette Eder efter, saa mange som ikke med Alderdom eller Sygdom er besværet, selv udi Eders Personer med saa mange Svende og Heste, som I pligtige ere at tjene os og Riget med, ydermere end i allerede udgjort have, at møde udi fornævnte Kjøbstad Kjøbenhavn den 16. Februar førstkommende, og hvilke, som for Alderdom og Sygdom og Skrøbelighed ikke ere saa tilpas, at de kunne ride, heller være paa Færde, desligeste Enkefruer og andre, som ikke have saa mange Svende og Heste paa Toget, som de pligtige ere, at de dem paa samme Tid med deres Rustning lader være

tilstede, saafremt I ikke vil staa os til Rette, anseende og
beagtende hvor stor Magt os og Riget derpaa liggende er,
saa og Eders egne Røcht og Lempe og Eders Slægts og
Venners Velfærd, som er udi Sverig.

Givet paa vort Slot Frederiksborg d. 30. Januar 1568
under vort Signet¹⁾.

Frederick.

¹⁾ G. A. Danske Kongers Historie, N. 56.

IX.

1568.

Svenskernes Indfald i Skaane og Bleking. Forholdene i Estland. Oprør og Tronskifte i Sverig. Freden i Roskilde. De polske Sendemænds Rejse til Lybek og Danmark og deres Forhandlinger sammesteds.

Frans Brockenhuus rejste den 14. Februar til Kongen, der opholdt sig paa Frederiksborg, for at modtage hans Befalinger. Kongen vilde helst, at Hæren strax skulde gaa til Halland og belejre Varberg, men den var saa medtagen, at den først maatte i Vinterkvarteer. Rostjenestens 3 Faner sendtes hjem for at faa friske Heste; derpaa skulde de atter begive sig til Skaane. Artilleriet skulde indkvarteres i Helsingborg, det erobrede svenske Skyts bringes til Kjøbenhavn tillige med de mange svenske Feltherrer, der vare tagne til Fange. Det tydske Rytteri indkvarteredes i Egnen imellem Lund og Helsingborg. Grev Dohna bad om, at Forvagten maatte blive indkvarteret i og ved Cimbrishamn, men det afsloges af Kongen med den Bemærkning, at, da Forvagten var sammensat af Dele fra de andre Faner, skulde de atter støde til de Faner, hvortil de hørte. Det skotske Fodfolk lagdes i Malmø, det danske og tydske i Engelholm og Omegn.

Næppe havde Hæren indtaget disse Kvarterer, før der indløb Efterretning om, at den svenske Konge havde gjort Indfald i Bleking og det østlige Skaane med en Hær paa 7 Faner og 14 Fæniker. Erik XIV havde for Resten givet sig god Tid. Nytaarsdag var han kommen med sin Hær til Norrkøping og var bleven staaende der hele Maaneden; først da han havde faaet Vished om, at Daniel Rantzau var dragen hjem, brød han op den 1. Februar, drog forsigtigt fremad, og kom først den 22de til Skateløf paa Grændsen af Sunnerbo- og Gyngeherred to Dage efter, at Daniel Rantzau havde sendt sin Hær i Vinterkvarteer. I denne Anledning skriver den svenske Historieskriver Westlingh, at Daniel Rantzaus Tilbagetog fra Østergötland sikkerlig mere maa tilskrives hans

svækkede Hær og Udeblivelsen af Undsætningen end Kong Eriks Foretagende. Fra Skateløf sendte den svenske Konge Bud til Beboerne i Gyngeherred, at de skulde underkaste sig, og da han intet Svar fik, førte han den 25. Februar sine Tropper ind i Bleking og det østre Skaane og lod dem røve og brænde paa vanlig Vis. Rantzau sendte uopholdeligt det tydske Rytteri under Brockenhuus og Dohna afsted til Helgeaa. Selv fulgte han efter med Fodfolket og skrev til Kongen, at han ufortøvet skulde sende ham Erik Rud med Hoffjunkerne (Hoffanen).

Ved Efterretningen om Daniel Rantzaus Nærmelse, trak Erik XIV sig hurtigt ud af Skaane og Blekinge og var allerede den 29. Februar ved Kronoberg i Smaaland, hvor han den næste Dag holdt Mønstring. Han besluttede nu at bemægtige sig Halmstad, „denne Røverrede“, skriver han, „hvorfra der foretoges saa mange Tog ind i hans Rige“. Murbrækkerne skulde hidføres fra Vadstena. Til en Begyndelse sendtes Anders Rålamb med 4 Faner og 1000 Hageskytter mod Engelholm og Laholm. Ved førstnævnte Sted bleve Svenskerne slagne af Otto Brahe og Henrik Platow, ved sidstnævnte af Peder Skram, og da deres Fører blev haardt saaret, begave de sig atter hjem til Sverig. De svenske Fanger røbede, at den Hær Erik XIV stod med i Smaaland, skulde erobre Halmstad. Frederik II fik Hast med at skrive til Peder Oxe og Johan Fris, at de skulde sørge for Halmstads Proviantering. Til Rantzau skrev han, at han skulde forstærke Byens Besætning, og til Brockenhuus, at som Forholdene nu vare, var det bedst, at Bøsseskytterne bleve i Halmstad. 22000 Daler var Alt, hvad han i Februar og Marts sendte til Hæren. Rantzau forklarede ham, at der maatte rykkes ud med flere Penge, inden Hæren paa ny kunde blive udstaffet. Om Erik XIV har erfaret Noget om de nye Rustninger, eller om det kun har været en Flyvegrille, er uvist; han opgav Toget til Halmstad, trak sig for sin Person tilbage til Svartsjö og lod en Del af sin Hær blive staaende i Smaaland. Resten sendtes under Sten Banner og Erik Hästsko imod Baahuslehn for at hævne Nordmændenes Indfald i Vestergetland.

I Januar havde Kristian Munk foretaget et Strejftog til Venern med nogle Fæniker fra Akershus og nogle Ryttere fra Baahus og Elfsborg. Han var først vendt hjem ved Efterretningen om Daniel Rantzaus Tilbagekomst. Kort efter gjorde

Nordmændene atter et Tog til Värmland under Mogens Svale. For at hævne disse Overfald sendte Erik XIV Brunte Birgersson og derefter Sten Banner med Tropper gennem Nordhalland imod Baahus. De bleve staaende ved Gøtaelven og anlagde en ny Fæstning, Guldborg, til hvis Opførelse Almuen i Vester-götland blev opbudt. I Vester-götland blev den svenske Hær staaende under Gustav Stenbock og spærrede Vejene fra Skaane og Bleking med Forhug. Erik XIV forkyndte, at han i Sommerens Løb vilde foretage et nyt Tog til Skaane, men han fik Andet at tage vare. Frederik II forlangte, at hans Hær skulde belejre Varberg, og gav Befaling til Poul Hvitfeld i Halmstad og Peder Skram i Laholm, at de skulde istandsætte de afbrudte Broer over Lageaa og Falkenbergaa og samle Levnedsmidler til Hæren.

Vaabnene fik dog Lov til at hvile Resten af Aaret. I Sverig fandt der nemlig en Tronvexel Sted. I Juli havde Kongens Brødre Johan af Finland og Karl af Södermanland gjort Oprør, og Flertallet af Stormændene, der vare kjede af Eriks Tyranni og Galskaber, forenede sig med dem. Hertug Johan af Finland skrev til Kong Frederik om Vaabenhvile og tilbød at indrømme alle hans Fordringer, naar man vilde lade ham i Ro, medens han styrtede sin Broder, som han gav Skyld for hele Krigen. Han lovede Guld og grønne Skove med den hemmelige Bagtanke at ville bryde sine Løfter og fortsætte Krigen, naar han først sad fast i Sadlen. Det danske Rigsraad, der glædede sig ved Udsigten til, at den langvarige Krig nu var forbi, lod sig skuffe, men Rantzau fandt de glimrende Løfter mistænkelige og opfordrede Kongen til at tage saadanne Panter ved denne gode Lejlighed, at Freden var sikret, men hans Mening fandt intet Medhold. — I Lifland og Estland havde Forholdene taget en uheldig Vending for Danskerne.

I Krigens første Aar havde Svenskerne bemægtiget sig Hertug Magnus' Besiddelser paa Fastlandet. I de følgende Aar reves Polakker og Svenskere om Besiddelsen af Lifland, og snart blandede Russerne sig i Kampen. Hertug Magnus sad paa Øsel, saa' til og førte en ynkelig Tilværelse. Uden Penge og Soldater havde han maattet finde sig i, at hele Myndigheden udøvedes af hans Broder Kong Frederiks Statholdere, Valkendorf, Lüdingshausen og Behr. I hjerteskjærende Breve bad Magnus'

Moder, Enkedronningen, sin Søn Kongen om at gjøre sin Pligt og hjælpe sin Broder Magnus, men Kongen havde intet Hjertelag for denne Broder; han svarede sin Moder, at Magnus var en Døgenigt og en Drukkenbolt, og bebrejdede hende, at hun holdt af Magnus og foragtede ham. Enkedronningen mente, at, naar Magnus først blev gift, saa vilde han nok blive skikkelig; hun friede for ham baade til tyske, svenske og polske Prindsesser, men alle Forsøg mislykkedes. Frieriet til den svenske Prindsesse, Erik XIV's Søster, tog hendes Søn Kongen, der var i Krig med Sverig, meget ilde op og forpurrede den videre Brevvexling imellem Erik XIV og Enkedronningen.

I Efteraaret 1565 kom der Bud¹⁾ fra Kongen af Polen, at han havde erobret Pernau, og at han var villig til i Overensstemmelse med det sluttede Forbund at udlevere denne Stad med Slot til Frederik II. Samtidig foreslog han et Mageskifte: Hertug Magnus skulde beholde Sonnenburg paa Øsel imod at afstaa sine Besiddelser i Kurland. Endelig henstillede Kongen af Polen til Kongen af Danmark om han ikke vilde befale sine Admiraler at vaage bedre over at Farten paa Narva og andre russiske Havne forbødes. — Frederik svarede den 29. Januar 1566, at det var bedst Pernau forblev i Polens Besiddelse indtil det om nogen Tid kunde blive udleveret til Hertug Magnus, naar man kom til Fredsunderhandlingerne. Byttet imellem Bispedømmets Besiddelser i Kurland og Sonnenburg kunde ej finde Sted, da det første tilhørte Hertug Magnus og det andet, ifølge Forbundet med Polen, Kongen af Danmark. For Lukningen af de russiske Havnes Vedkommende, bemærkedes, at Hensyn maatte tages til de engelske, franske og tyske Interesser. I Oktober 1566 mente imidlertid Frederik II, at nu var Tidspunktet kommet for Polen at udlevere Pernau til Hertug Magnus, og denne Fordring gjentoges i September 1567. Kongen af Polen svarede, at han var rede til at udlevere Pernau til Hertugen, naar Frederik II vilde betale ham de Summer, som Besætningen og Fæstningsværkernes Vedligeholdelse havde kostet ham i to Aar; naar Hertug Magnus vilde aflægge Lydighedsed til Erkebispem af Riga og aftræde sine kurlandske Besiddelser imod at

¹⁾ Mikkel Brun.

erholde Sonnenburg. Samtidig beklagede den polske Konge sig atter over at de danske Admiraler begunstigede Handelen paa de russiske Havne. — I Juli 1568 var der atter en dansk Sendemand E. Eisenberg i Warsowa, der forgjæves forlangte Pernaus Udlevering. Imidlertid bredte Svenskerne sig over hele den nordre Del af Lifland og flere Gange søgte de at erobre Øsel. I Foraaret 1567 sejlede Henrik Clas Horn over til Øen, brændte Arensborg og gjorde et stort Bytte. I rette Tid kom der imidlertid nogen Forstærkning fra Danmark, Valkendorf slog atter Svenskerne, der med store Tab bleve tvungne til at forlade Øsel og Dagø. Paa Dagø blev hele den svenske Besætning tagen til Fange. Resten af det Bytte, Svenskerne havde gjort paa Øsel, toge Polakkerne fra dem, da de vendte hjem til Reval tvers igjennem Estland. Hertug Magnus, der, efterat have maattet nedlægge sin Myndighed i den danske Statholders Hænder, opholdt sig i Kurland, skrev til Valkendorf, om han vilde overlade ham de paa Dagø tagne svenske Fanger, saa vilde han til Gjengæld sende ham nogle søvante Bønder fra Rhune. I 1568 dækkede 18 svenske Orlogsskibe en ny Landgang paa Øsel, der foretoges af Clas Cursel med 4 Fæniker. Sonnenburg erobredes, og en Trediedel af Øsel forblev i Svenskernes Besiddelse indtil Krigens Ophør. Erik XIV forærede den erobrede Trediedel til sin Svoger Hertug Magnus af Sachsen.

Ovenfor berørte vi, at Kongens Brødre, Hertugerne Johan af Finland og Karl af Södermanland gjorde Oprør i Begyndelsen af Juli, netop da Kong Erik højtideligholdt sin Gemalinde, Karin Månsdotters, Kroning og sin Søster Sophies Bryllup med Magnus af Sachsen. De Tropper, Kong Erik sendte mod Oprørerne, bleve slagne, og den 29. September blev Erik XIV tagen til Fange i sin Hovedstad, afsat og fængslet.

Hans Broder Johan, der stod i Spidsen for Oprørerne, lod sig hylde til Konge af Stokholmerne, og hans Udnævnelse stadfæstedes af Rigsdagen i Januar 1569. Johan havde længe staaet paa en fjendtlig Fod med sin Broder Erik, der i 1563 havde ladet ham fængsle som mistænkt for Forbindelse med

Rigets Fjender, særlig med Polen, med hvis Konges Søster Hertug Johan var gift. Paa 5te Aar holdt han sin Broder og dennes Hustru Katharina Jagellonica i Fængsel, og først da han var i stor Vaande, da Daniel Rantzau stod med en dansk Hær i Østergötland, skjænkede han ham Friheden. Johan benyttede sig af den almindelige Utilfredshed til at styrte sin Broder fra Tronen. Han havde en særdeles Grund til at hade sin Broder. Til hans Hustru Katharina havde den russiske Czar Ivan den grusomme friet, dengang han friede til hende, og faaet Afslag. Czar Ivan sendte nu et Gesandtskab til Stokholm og tilbød Kong Erik Forbund, imod at han udleverede sin Broders Hustru Katharina til ham, og Erik XIV indrømmede ham dette ubillige Forlangende.

I Forsomren 1568 ønskede Kong Frederik, at Hæren skulde foretage et nyt Indfald i Sverig, men hans elskelige Rigsraad, der havde faaet Nys om Hertug Johan af Finlands og Carl af Södermanlands Oprør og Længsel efter Fred med Udlandet, ønskede ikke at forstyrre dem og modarbejdede Kongen.

Den 2. Juli udstededes et Kongebrev fra Frederiksborg til Beboerne i Gydings Herred, at de skal være rede til at følge Lensmanden paa Helsingborg, Otto Brahe, med Vaaben og Værge. Samme Dag fik Adelen i Jylland Paabud at møde i Kjøbenhavn med Heste, Svende og Rustning; og den 24. Juli skrev Kongen fra Kallundborg til nogle Lensmænd, at de skulde sende ham Rustvogne til det forestaaende Tog. Vognene skulde møde i Kjøbenhavn d. 1. September. Lensmændene fik Tømremænd, der medbragte Prøver paa Hjul og Sporvidden.

Endnu i Oktober, baade før og efter at de svenske Sendemænd i Midten af Maaneden vare dragne gennem Halland og Skaane til Kjøbenhavn, opfordrede Kongen Frans Brockenhuus til at tage Varberg tilbage. Brockenhuus trak nogle Tropper sammen i det nordre Halland, men det er tydeligt, at han ventede mere af Fredsunderhandlingerne end af Krigens Fortsættelse, thi han foretog ingen Indeslutning af Varberg. Sammentrækningen af danske Tropper i Nordhalland ængstede imidlertid Sverigs Rigsforstander Hertug Johan af Finland. Allerede den 12. Oktober bad han Kong Frederik om, for Fredens Skyld, ej at foretage noget fjendtligt Skridt. Først den 17.

November, Dagen forinden Freden undertegnedes, lovede Frederik II at forholde sig rolig og drage sine Tropper ud af Nord-Halland, da nu Alt var paa gode Veje, saa det med Guds Hjælp med det allerførste igjen kom til en god Forstaaelse. Frederik II tvivlede ikke om at Hertug Johan ubrødeligt vilde holde, hvad hans Raader i hans Navn og med hans Fuldmagt havde indgaaet.

Kong Johan af Sverig lod som om det var hans højeste Ønske at faa Ende paa Krigen; men han havde en Ræv bag Øret; og det var først da Frederik II haardnakket afslog hans Begjæring om en Vaabenstilstand, at han gik ind paa den utrættelige franske Sendemands, Charles Dançay's, Forslag om at slutte Fred med Danmark under fransk Mægling. Kong Johan, eller som han endnu dengang hed, Hertug Johan af Finland, sendte Jøran Eriksson Gyllenstjerna til Foglavik, Ture Bjelke til Salestad og Nils Jönsson, der var Sekretær, til Danmark for at underhandle om Fred. De svenske Sendemænd indtraf paa Hallands Grændse den 12. Oktober og bleve modtagne af Frans Brockenhuus, der lod 20 Ryttere ledsage dem til Helsingborg. — Den 15. Oktober kom de til Kjøbenhavn og begave sig til Roskilde med de danske Underhandlere Hofmester Peder Oxe til Gisselfeld, Kansler Johan Frijs til Hesselager, Statholder i Nørrejylland Holger Rosenkrands til Boller, Hovedsmand paa Kallundborg Peder Bilde til Svanholm og Niels Kaas til Taarupgaard, der var Sekretær. I Roskilde havde de lybske Underhandlere Kristopher Rohde og Frederik Knebel allerede indfundet sig Dagen i Forvejen. Efter at man forgjæves havde ventet nogle Dage paa Polakkerne, aabnedes Underhandlingerne under fransk Mægling.

Kongen af Polen havde allerede midt i Aaret modtaget den franske Sendemand Charles Dançay's Indbydelse til Fredsmødet i Roskilde og dengang billiget Frederik II's Vægning ved at indlade sig paa en Vaabenstilstand med Sverig. „Naar vi,“ skrev Kong Sigismund, „bevilge Vaabenhvilen, førend Fredsmødet er aabnet, kan vi, efter vort Kjendskab til Kong Eriks Karakter, være forvissede om, at han med sin vante Frækhed vil betjene sig af sine sædvanlige Kneb, og ikke slippe den ham ved Vaabenhvilen givne Lejlighed af Hænde, men lade Tropper og Krigsfornødenheder komme til sig fra Tydskland“. Men efterat Sigismunds Svoger Hertug Johan havde stødt sin Broder

fra Tronen, blev Polens Konge mere svensksindet og havde kun Tanke for at bevæge alle Kristenhedens Fyrster og Stater til at hjælpe ham imod den farligste af hans Naboer Czar Ivan den Grusomme. Uger hengik inden de polske Sendemænd Peder Kloczewski og Josva Demetrius Solikowsky begave sig paa Rejsen til Roskilde. I deres Forskrifter, der ere underskrevne af Kongen 13. Oktober 1568, indskjærpede han dem, undervejs at besøge alle Konger, Fyrster og Stæder ved det baltiske Hav og bevæge dem til at ophøre med al Skibsfart paa Rusland, saalænge dette Rige var i Krig med Polen og Sverig. De skulde gjøre alle opmærksomme paa det russiske Riges umaadelige Udstrækning, dets Beherskers Grumhed og uindskrænkede Magt, dets Hæres Storhed og ringe Bekostning, og endelig bede alle give Agt paa, at disse Moskoviter, takket deres Forbindelse med fremmede Magter, havde lagt sig efter den nyere Krigskunst. Paa Grund af Farens Storhed ventede Kongen af Polen, at Frederik II og alle Fyrster og Stæder ved Østersøen af Interesse for det almene Vel fremfor deres Handels Fordele ikke vilde tillade en grusom barbarisk Fjende at erholde Krigsfornödenheder til Kristenhedens Ødelæggelse.

Sendemændene skulde forlange Erstatning af Danmark for de havte Omkostninger med Pernaus Besættelse og lægge Skylden for at denne Fæstning endnu var i Polens Besiddelse over paa den danske Konge, der havde forhalet Overtagelsen, fordi han først vilde forhandle Sagen med sit Rigsraad. Hvad Sigismund tidligere havde fraraadet, det tilraadete han nu, nemlig en Vaabenstilstand med Sverig; den nye Konge var jo hans Svoger. Endelig paalagde han sine Sendemænd, at de skulde formaa Kong Frederik II til at afvise Indbyggerne i Rigas Begjæring om Hjælp, da denne Henvendelse til fremmede Fyrster stred imod deres Troskabsed. Til disse Forskrifter føjede Kong Sigismund Udtog af de ældre Forbund imellem Danmark og Polen. Et af dem var sluttet Aar 1410 imellem Erik VII (af Pommern) Konge af Danmark, Sverig og Norge paa den ene Side og Ladislav V, Vitold af Lithauen og de preusiske og de liflandske Ridderordener paa den anden. Betingelserne i Forbundet krævede, at enhver af dem skulde føre Krig imod Rusland, og det paa egen Bekostning, og at alle skulde have lige Del i Byttet. Et andet Forbund imellem de ovennævnte Magter bestemte, at de erobrede Fæstninger skulde tilfalde de Magter, som de andre Forbundsfeller havde understøttet (Aar

1414). Tvende andre Traktater imellem Kongen af Danmark, Sverig og Norge og Sigismund I bekræftede Handelstraktaterne imellem de nordiske Riger og Polen og fornyede de ældre Krigsforbund.

Da de polske Sendemænd droge tillands sønden om Østersøen, vare de længe undervejs. I Danzig fortalte man dem, at Freden imellem Danmark og Sverig nu var sluttet, og ved deres Komme til Rostok i December fik de Bekræftelse paa dette Rygte. — Paa Fredens Slutning havde nemlig Polakkernes Udeblivelse ikke havt Indflydelse. Da de ikke havde indfundet sig til den fastsatte Tid, skrede de svenske, lybske og danske Sendemænd under Charles Dançay's Forsæde til Underhandlingen, og den 18. November 1568 undertegnedes Freden i Roskilde imellem Sverig paa den ene Side og den dansk-norske Stat og Lybek paa den anden. Alle Erobringer skulde gjensidig tilbageleveres, Kongen af Danmark og Norge frasagde sig enhver Fordring paa Sverig, og Kongen af Sverig frafaldt sine Fordringer paa Norge, de skaanske Landskaber og Gulland. Den svenske Konge gav Afkald paa at føre den norske og de danske Løver i sit Vaaben, derimod skulde det staa Kongen af Danmark frit at føre de tre Kroner i sit Vaaben. Alle de af Sverig tagne danske Krigsskibe skulde tilbagegives, og Sverig skulde betale 200000 Daler i Krigsomkostninger. For Estlands Vedkommende indvilligede Sverig i at rømme de Besiddelser, som det i Krigens Løb havde frataget Hertug Magnus. Lybek skulde have sine tidligere Handelsrettigheder samt fri Fart paa Reval og Narva. — Kongen af Sverig havde med sin egen Underskrift forpligtet sig til at stadfæste Alt, hvad hans Kommissærer indrømmede; og efterat disse højtidelig havde erklæret, at de uopholdelig vilde overbringe Kong Johans Ratification, saa stolede Kong Frederik paa deres Ord og ratificerede Freden. — Men efter en rum Tids Forløb modtog han et Brev fra Kong Johan, hvori denne meddelte ham, at Rigsstænderne vare sammenkaldte for at drøfte den med Danmark sluttede Fred. Kong Frederik fordrede et afgjørende Svar, og tilbød for Fredens Skyld at gjøre Afkald paa Krigsomkostningerne. Efter lang Tids Venten kom der endelig Svar fra Kongen af Sverig. I dette tilkjendegav han, at den udkastede Fred indeholdt utaalelige Betingelser baade for Kongen og Riget. Hans Sendemænd havde overskredet deres Fuldmagt, og han begjærede et nyt Fredsmøde paa

et Sted i Tydskland eller paa Rigets Grændser. Af Kjærlighed til Freden indvilligede Frederik II i, at der holdtes et Møde i Juli 1569 i Ulfsbæk paa den svensk-norske Grændse imellem de Sendemænd, der havde sluttet Freden i Roskilde i det forrige Efteraar. Dette Møde blev frugtesløst, da de svenske Befuldmægtigede nu havde Befaling til ikke at indrømme de i Roskilde aftalte Betingelser, og Krigens Fortsættelse var uundgaaelig.

Vi forlode de polske Sendemænd, der skulde have deltaget i Fredsunderhandlingerne i Roskilde, i Rostok. Vinteren var i Modsætning til det foregaaende Aars saa stræng, at Østersøen var tillagt. Den Vej havde Polakkerne dog ikke Mod paa; og da de ifølge deres Konges Befaling skulde begjære af det lybske Senat, at det forbød alt Samkvem med Rusland, og de tillige skulde forlange 14 Kanoner, som Senatet havde beslaglagt, saa rejste de til Lybek og fremkom her med deres Fordringer den 8. Januar 1569. Den 13. Januar svarede Senatet dem, at det meget vel kjendte de Farer, der truede Kristenheden fra Moskoviternes Side, og derfor stedse havde vaaget over, at dets Skibe ikke førte Krigsfornødenheder til Narva. Intet Skib udklareredes, førend Skipper og Matroser havde aflagt Ed paa, at det ej var ladet med Kontrabande. Varerne bleve undersøgte, fandtes der forbudte Sager bleve de beslaglagte, og Skipperne straffede med Lovens Strengthed. Omtrent for tyve Aar siden havde Kejser Carl V meddelt Johan Stettin Tilladelse til at føre Fyrværkerisager til Rusland. Senatet erfarede, at Tilberedelserne dertil skete i Lybek og at man havde kjøbt et Skib til deres Indladning. Senatet lod baade Johan Stettin og hans Medhjælpere fængsle. Hellere vilde det udsætte sig for en mægtig Kejsers Vrede, end tillade Udførelsen af Noget, der kunde være til Skade for Republiken (Polen).

Senatet betragtede den Bestemthed, med hvilken det under den langvarige Krig havde modsat sig Sverigs Søherredømme, som et stort Bevis paa dets Arbejde for Handelsfriheden paa Søen, og dets Handlemaade var rettet paa at opfylde alle dets Forpligtelser imod Forbundsfællerne.

For de Varers Vedkommende, der ikke regnedes til Krigsfornødenheder, hjenlede Traktaterne, at de kunde føres til Rusland selv i Krigstid. Denne Handelsfrihed var udtrykkelig omtalt i Alliance-Traktaten imellem Danmark og Lybek. Det drejede sig her om en Handel, der var ligesaa fordelagtig for

kristelige Folk som for Russere; en Handel der gav en stor Mængde Mennesker Brød; blev den forbudt, vilde det afstedkomme Nød og Ulykke, og mange vilde derved blive drevne over i Moskoviternes Hære. Hvis alle kristelige Fyrster imidlertid eenstemmig vilde forbyde al Handel med Rusland, saa vilde Republiken Lybek ogsaa gjøre Afkald paa den.

Da Lybek aldrig havde foretaget Noget som kunde være stridende imod Kongen af Polens Interesse, saa kunde Senatet kun beklage, at polske Skibe øvede Fjendtligheder imod lybske Skibe og fængslede baade Kjøbmænd og Matroser. Senatet bad derfor Kongen om at befale sine Undersaatter fremtidig at holde sig fra Voldsomheder og frigive de i Danzig opbragte Skibe og sende dem med deres Kjøbmænd og Matroser og en billig Skadeserstatning til Lybek.

Med Hensyn til de 14 Kanoner, som Georg von Langenau havde bragt til Lybek og søgt om Lov til at indskibe til Polen, saa havde Magistraten tilbageholdt dem af Frygt for, at de skulde falde i Svenskernes Hænder. Da de nu vare blevne overtydede om, at de tilhørte Kongen af Polen, skulde de, for saavidt de endnu fandtes i deres Værgé, uden nogen Erstatning blive ham tilstillede. — Med den Besked forlode de polske Diplomater Lybek i Februar, og den vedvarende strænge Vinter bevirkede, at de først kom til Kjøbenhavn i April Maaned. Den 20de stededes de til Foretræde paa Slottet og beklagede i en allerunderdanigst Forestilling deres sene Komme. De begjærede, at der skulde vælges Rigsraader, med hvem de kunde pleje Underhandlinger om en formelig Vaabenstilstand med Kong Johan af Sverig, og foresloge, at der skulde holdes en Fredskongres i en Stad søndenfor Østersøen. Endelig gjentog de deres tidligere Klager om Skibsfarten paa Rusland og Omkostningerne ved Pernaus Garnison.

To Dage efter svarede de dertil bestemte Rigsraader, Jørgen Rosenkrands og Niels Kaas og Hr. Elias Eisenberg, Polakkerne paa deres Forestilling, at da Kong Johan unddrog sig de Forpligtelser, han havde indgaaet, saa fandt den danske Konge det hverken hæderligt eller fordelagtigt at indrømme den begjærede Vaabenstilstand. Vedrørende Skibsfarten henviste de danske Rigsraader til de tidligere stiftede Forbund med Moskoviterne, hvilke forbøde Ophævelsen af Handelen paa Narva i Krigstid. —

Kunde Kongen af Polen opnaa, at de øvrige europæiske Fyrster forbøde deres Undersaatter denne Handel, vilde Frederik II følge deres Exempel.

For Pernaus Vedkommende bemærkedes, at Garnisonen sammesteds jo var der for hele Liflands Skyld og ej alene for Pernaus. Det kunde derfor ikke være billigt, at Danmark skulde underholde de i og om Pernau værende Troppeafdelinger. Det polske Rytteri levede jo paa Hertug Magnus's Besiddelser. Det var Polen, der skyldte Danmark Penge, og ikke omvendt.

De polske Sendemænd forklarede i et Møde otte Dage senere, at Hertug Johan af Finland efter at være kommen paa fri Fod havde været meget bunden og mistænkt af Kong Erik. Saasart han havde rejst Oprørsfanen, havde han skrevet til Kongen af Polen for ved hans Mægling at opnaa en Vaabenstilstand med Danmark. Efter at have bestøget Tronen maatte han være meget forsigtig overfor sit Folk og stadig erindre sig, at Aarsagen til hans Fængsling var hans Brevvexling med Kongerne af Danmark og Polen. Det gjaldt for ham om at handle med stor Klogskab og rette sig efter sit Raad og sine Stænder. — Havde Kongen af Polens Sendemænd ikke været opholdte i Maaneder af den strænge Vinter, vilde Freden i Roskilde ikke have stødt paa Vanskeligheder; men det var ogsaa urigtigt af Hans danske Majestæt kun at have havt sin egen Bekvemmelighed for Øje istedenfor at imødekomme sine Forbundsfæller og samles med dem paa et Sted, der var lige nær for alle Parter. Det havde været umuligt for Kongen af Polens Sendemænd at komme til den foreskrevne Tid til det fastsatte Sted. De foreslog næste Gang at mødes i Rostok eller Stettin, og Mødet burde bekendtgjøres tre Maaneder i Forvejen. Kongen af Polen havde forsvaret Pernau i Kongen af Danmarks Navn. Den der havde fortalt Kong Frederik, at Pernaus Besætning dækkede Provindsen Lifland, kjendte ikke noget til Forholdene. Pernau vilde for længst have været i Russernes eller Svenskerne's Hænder, hvis man kun havde havt Pernaus Garnison til sin Raadighed.

De danske Rigsraader fastholdt Afslaget paa Begjæringen om Vaabenstilstanden med Sverige, da den blot vilde tjene til at bestyrke Kong Johans Vægning ved at staa ved sit Ord. Derimod vilde den dansk-norske Stat hjertelig gjerne sende Befuldmæg-

tigede til en Fredskongres i Rostock eller Stettin, for at alle Parter kunde blive enige om en almindelig Fred.

Misfornøjede og utilfredse med, at de ikke havde kunnet faa Handlen med Rusland spærret og ikke kunnet skaffe Kong Johan af Sverig den attraaede Vaabenstilstand, rejste de polske Diplomater hjem ad samme Vej som de vare komne, og Krigen begyndte paany.

X.

1569.

Krigens Gjenudbrud. Den danske Flaades Tog til Reval. Varberghus' Gjenerobring. Nordmændenes Indfald i Värmland og Danskernes i Vestergötland.

Allerede i Juli viste Svenskerne sig med ti Orlogsskibe i Kjøgebugt og gjorde Jagt paa nogle med Salt ladede hollandske Skibe, der fandt Beskyttelse bag den dansk-lybske Flaade som laa syd for Amager. Den svenske Flaade forlod atter Øresund og sejlede hjem. Den allierede Flaade bestaaende af 30 danske og 7 lybske Skibe under Peder Munk, satte Kursen efter Estland og viste sig den 9. Juli foran Reval. I Byens Havn laa der 50 med Hamp, Korn og Tjære ladede svenske Skibe; de skares ud af Havnen, og Reval bombarderedes. Havde Munk landsat de 3000 Knægte, som han havde om Bord, var han bleven Mester i Byen, men han indlod sig paa Underhandlinger, og den svenske Kommandant forlangte 24 Timers Betænkningstid, som han benyttede til at beskytte Havnebatteriet med store Kanoner, hvormed de beskøde den danske Flaade, som opgav Landgangen og vendte hjem til Kjøbenhavn med sit store Bytte, der vurderedes til flere hundrede tusinde Daler.

I Slutningen af September stod den danske Hær rede til Opbrud. Frederik II erklærede, at det var hans bestemte Villie, at nu skulde Varberg tilbageerobres. Saalænge denne Fæstning var i svenske Hænder, var Landforbindelsen imellem de skaanske Provindser og Norge afskaaren, og i dens Havn udskibede Søstaterne deres Varer, som førtes igjennem det nordre Halland ind i Sverig. — Inden Frederik II drog i Marken, opfordrede han endnu en Gang Johan III til Fred.

Med stor Omsigt havde Rantzau, skjønt syg, ledet alle Forberedelser til Varbergs Belejring. De nødvendige Forraad til Hærens Forsyning ophobedes i Halmstad, og et stærkt

Belejringsartilleri indskibedes fra Kjøbenhavns Tøjhus for, samtidig med at Hæren viste sig for Varberg, at blive udskibet. Laholm, Halmstad og Falkenberg forsynedes med stærke Besætninger af Rytteri og Fodfolk til Dækning af Broerne over Falkenbergaa, Nisaa og Lagaa, for at Fjenden ikke som tidligere skulde afskjære Forbindelsen imellem Hæren, der belejrede Varberg, og Skaane. Ved Peder Oxes Hjælp lykkedes det Rantzau at faa de nødvendige Penge til 3 Maaneders Sold, for at man ikke skulde være udsat for Mytteri under Belejringen.

Rytteriet førtes af Feltnarskalløjtnant Kristoffer Dohna. Det bestod af 4 danske og 3 tyske Faner. Fodfolket dannede et Regiment, der førtes af Rigets Marsk Frans Brockenhuus. Regimentet bestod af 14 danske, skotske og tyske Fæniker. Artilleriet, der skulde beskyde Varberg, stod under Arkelimester Kornelius Döckert; under ham stode ligeledes nogle Haandværkere, 250 sjællandske og 260 skaanske Skandsegravere, samt nogle Bjergmænd, der vare øvede i at kløve Sten og lave Minegange, under Voldmester Mads Frankenhuis. Feltpolitikorpset stod under Rigets Profos Albert von Brost, der havde 3 Løjtnanter under sig. Den fornemste Læge var Gert von Bremen.

Den 12. Oktober indesluttedes Varberg af den danske Hær, og samme Dag ankrede Flaaden med Belejringsartilleriet en halv Mil sønden for Fæstningen, men det stormfulde Vejr, der varede i flere Uger, lagde mange Hindringer i Vejen for Udskibningen.

Varberg er bekendt for at være et blæsende Opholdssted. Ikke færre end 50 Fartøjer med Materiel strandede paa Kysten, og det var først i Begyndelsen af November, at det lykkedes at bringe Belejringsartilleriet ind i de Batterier, der skulde beskyde Fæstningen. Varbergs Kommandant hed Bo Grip, Sverigs bedste Feltherre. Fæstningen var rigeligt forsynet med Skyts og Proviant, og Besætningen bestod af nogle Fæniker, tyske og svenske Folk. I Begyndelsen af Oktober skrev Karl af Sødermanland til sin Broder Kong Johan: „Bo Grip skriver, at han kun har 682 Tjenstdygtige.“ Der sendtes ham nu i en Fart noget opbudt Mandskab fra de nærmeste svenske Herreder; men de tjente sandelig ikke til at styrke Forsvaret, og Hjælpen udeblev. Vel stod Kong Johan med en stor svensk Hær ved Falköping, men han vovede ikke at gaa frem med den til

Varbergs Undsætning. Han lod sin Broder Hertug Karl gjøre et Indfald i det søndre Skaane og Bleking med 7 Faner og 11 Fæniker for at lokke den danske Hær til at drage bort fra Varberg og komme Skaaningerne til Hjælp. Lehnsmanden i det søndre Skaane, Otto Brahe, havde faaet Befaling til at staa med et Opbud af Bønder i Gyngeherred, men han havde, skjønt han burde være bleven belært af de foregaaende Aars sørgelige Erfaring, tilladt Bønderne at blive hjemme; de stolede paa den Bondefred, de havde sluttet med deres svenske Naboer. Den 24. Oktober brød Hertug Karl ind i Skaane, brændte den 26. Oktober Væ, den 28de Ystad, den 29de Aarhus, og Beboerne gjorde atter Bekjendtskab med nogle af Jørgen Holles Knægte, som efter at være afskedigede af dansk Tjeneste vare gaaede i svensk Tjeneste. Fra Skaane rykkede Hertug Karl ind i Bleking, brændte Sølvißborg og mange Landsbyer og vendte saa tilbage til Smaaland, uden at hans Tog havde kunnet bevæge den danske Hær til at ophæve Varbergs Belejring.

I Begyndelsen havde Belejringen kun gjort ringe Fremskridt; først efter haardnakkede Kampe trængtes Forsvarerne ud af de Forskandsninger, de havde anlagt foran Varberg. I en af disse Forpostkampe rantes Frans Brockenhuus af en Kugle i Benet, der gik Koldbrand i Saaret, og han døde til alle Danskes Sorg d. 14. November i Halmstad. En af hans dygtigste Førere, Hans von Skoneborg, faldt ligeledes. Dennes Enke fik 12 Kr. i Pension.

Den 9. November stode de tunge Kanoner i deres Batterier og begyndte en voldsom Beskydning imod Fæstningens sydøstre Hjørne, samtidig med at Minearbejderne gravede underjordiske Gange frem mod Fæstningen. Beskydningen skræmmede ikke Forsvarerne, men da de erfarede Minearbejdernes Fremskridt, frygtede de for at blive sprængte i Luften, og der kom stor Uro i Besætningen. I Artillerikampen dræbtes den tapre svenske Kommandant Bo Grip. Iblandt dem, der saaredes paa dansk Side, nævnes den skotske Kapitaïn John Maritzer. En flink dansk Bøsseskytte fik Armen knust af en Kanonkugle; han blev helbredet af en dygtig Saarlæge, der lavede ham en kunstig Arm og fik 100 Kr. for sin Ulejlighed.

Inden Fæstningen faldt, fristede den danske Hær den Sorg at miste sin store Feltherre. Daniel Rantzau havde den 11. No-

vember om Eftermiddagen begivet sig ud i det paa en Klippe anlagte Batteri, der beskød Varbergs sydøstre Taarn. Medens han stod og betragtede sine Kartovers Virkning, rantes han af en Kanonkugle fra en af de paa Taarnets Tinde staaende Kanoner; Kuglen bortrev den øverste Halvdel af hans Hoved. Der blev stor Sorg i Lejren; Tabet følte af Alle, lige fra Kongen til Stalddrengen, og Alle forlangte at hævne den Mands Død, der havde ført dem til Sejr og delt Ondt og Godt med dem i 7 Krigsaar.

Beredvillig imødekom Kongen Soldaternes Ønske, og Hæren

Fig. 25. Varberghus, 1889, seet fra Daniels-Klippen.

ordnedes til Storm. Men endnu inden den kom til Udførelse, hejsede den nye Kommandant, tvungen af Besætningen, det hvide Flag og indledede Underhandlinger om Overgivelse. Besætningen fik Lov til at drage hjem til Sverige, og den 14. November holdt Frederik II sit Indtog i den gjenvundne Fæstning. Han satte en stor Ære i, at han selv havde deltaget i Belejringen, og forlangte af Historieskriveren Henrik Rantzau, at Verden skulde vide det. Varberg var Svenskernes faste Støttepunkt i Nordhalland, og dets Tab smertede dem stærkt, men ogsaa for os var Fæstningen dyrekjøbt; den bortrev de to bedste Mænd i

den danske Hær. „De bedste Stammer i den danske Skov“, skriver Digteren, „ere fældede“. Klippen, hvor Daniel Rantzau faldt, hedder nu Daniels-Klippen, og svenske Mænd have ladet indhugge et Kors og indridse neden under samme: „Daniel Rantzau, den 11. November 1569“.

Varbergs Erobring og de fremragende Føreres Fald gav Anledning til mange nye Udnævnelser. Til Kommandant i Varberg udnævnedes Føreren for den sjællandske Fane Hak Holgersen Ulfstand. Til at erstatte den faldne Marsk Brockenhuus udnævntes Kommandanten i Elfsborg Jens Kaas til Regimentsøverste for hele Fodfolket. Føreren for den fynske Fane Emmike Kaas blev Kommandant i Elfsborg med Just von Thinen og Jakob Windtz som Løjtnanter. Føreren for den jydske Fane, Jørgen Skram, blev Kommandant i Baahus. I hver af de to Fæstninger skulde der være en Fane og 2 Fæniker. Elfsborg skulde have 5, og Baahus 10 Bøsseskytter.

Josva von Qvalen blev udnævnt til Rytteriets Øverste med Titel af Feltmarskal, og Grev Dohna blev udnævnt til hans Løjtnant med Titel af Feltmarskalløjtnant.

Samtidig med Varbergs Erobring havde Nordmændene under Kristian Munk og Mogens Svale gjort 2 Strejftog ind i Sverig gennem Herjedalen og Jemteland samt igjennem Värmland, hvor de gjorde stort Bytte. I December vendte de atter hjem til Norge.

Efter Varbergs Fald vilde Frederik II selv føre sin Hær ind i Sverig, men særlig paa Grund af, at han fuldstændigt havde tømt sin Pengepung og ej saa' sig i Stand til at belønne nogen Daad, lod han sig af Rigsraadet overtale til at vende hjem til Sjælland og overdrage Hærens Førelse til sin Feltmarskalløjtnant Kristoffer Dohna. Han drog samme Vej, som Daniel Rantzau var gaaet i 1566, op imellem Venern og Vettern, hvor Kong Johan stod med en betydelig Hær i en forskandset Lejr ikke langt fra Bagesund (Ulricehamn). Han havde draget sin Broder til sig med en halv Snes Fæniker og ligeledes et andet Korps under Erik Banner. Alligevel dristede han sig ikke til at gaa imod den danske Hær, især efter at hans bedste Feltherre, Pontus de la Gardie, med hele sit Følge paa et Spejdetog var bleven opsnappet af en dansk Fane; men heldigvis for ham kjæmpede hans Modstander som sin Formand med Leje-

troppers Griskhed og Lyst til Mytteri; de vare vrede over, at de igjen skulde ligge ude om Vinteren og længtes efter at vende tilbage til de skaanske Kjødgryder. Førerne for de tyske Faner kom med en Forestilling til Feltherren om, at Stillingen var uudholdelig. De Syges Tal tog Overhaand, Hestene vare trykkede, Vognene itubrudte. Grev Dohna, der ikke besad Rantzaus Fasthed, gav efter og førte Hæren tilbage til Skaane imellem Jul og Nytaar. Frederik II, der haabede paa Efterretninger om en ny Sejr, blev meget forbitret. Han lod de tyske Førere for Rytteriet vide, at deres Opførsel ved denne Lejlighed havde været skjændig. De søgte senere i en lang Skrivelse at undskylde deres slette Forhold med deres tidligere lange og gode Tjeneste og med de Vanskeligheder, Kulde, Sygdom og Sult havde voldt dem. De forsikrede, at de ikke havde forlangt af Feltmarskallen, at han skulde føre Hæren tilbage til Skaane, men blot at han skulde forandre Stilling, da den, de stode i, var uholdbar af Brist paa Fødemidler. Kongen tog ikke deres Undskyldning for gode Varer. Han lod dem føle sin Vrede. — Da Tropperne skulde have ny Sold, var der ingen Penge i Kassen, og det gav Anledning til et skarpt Sammenstød imellem Kongen og Rigsraadet. Nogle af dets Medlemmer lode ham forstaa, at de altid havde fraraadet denne ufornuftige Krig. I denne Anledning skrev Kongen til alle Raadets Medlemmer, at var der nogle, der havde fraraadet ham Krig, saa var der andre, der havde tilraadet ham den, og at det var Sverig, der havde begyndt Krigen. Af sine egne Midler havde han tilskudt saa store Summer til Hærens Underhold, at han efter Varbergs Gjenerobring stod fuldstændigt blottet. Vilde hans Raader i Forening med Landets øvrige Indbyggere ikke komme ham til Hjælp, saa vilde han ikke længere være Konge, men frasagde sig Bestillingen. Det hjalp; de nødvendige Summer skaffedes til Veje.

XI.

1570.

Svensk Indfald i Norge. Dansk Strejftog i Vestergötland. Træfninger tilsøs ved Bornholm. Freden i Stettin. Forholdene i Estland efterat Freden var sluttet imellem de tre nordiske Riger

Efterat den danske Hær var dragen bort fra Vestergötland, lod Kong Johan den svenske Hær i Januar 1570 foretage et Indfald i Baahuslehn; Nordmændene skulde undgjælde for, at Svenskerne havde mistet Varberg. Kristian Munk, der førte de norske Fæniker, blev tvungen til at trække sig tilbage mod Oslo. For at tvinge Svenskerne til at rømme Norge og skjærme deres eget Land, foretog Feltmarskal Josva von Qvalen med den strejfende Rode et Indfald i Smaaland. Den strejfende Rode bestod af Forvagtens 4 Delinger, den skaanske Fane og de frivillige Skytter under Mikkel Gynge, hvis Løjtnant hed Hans Meldorf. Von Qvalen gik lige ind i Hjertet af Smaaland, brændte Vexjö og ødelagde Landet i en vid Kreds, hvilket bragte Svenskerne til at rømme Norge.

I Juni gik Svenskerne atter med et lille Korps over Göta-elfven og brandskattede Øen Hising. Befalingsmændene i Baahus og Elfsborg, Skram og Kaas, fik en Irettesættelse af Frederik II: „de havde Intet meldt om Svenskernes Overfald, han formodede, at det var skeet ved deres Forsømmelse, de skulde passe bedre paa i Fremtiden“.

Den danske Flaade var mod Sædvane dette Aar tidlig i Søen. Den førtes af Sylvester Francke og bestod af 14 store og 6 mindre Skibe. Efter at have ligget i nogen Tid under Bornholm, gik den ned imod Pommern, hvor den tog et mindre svensk Krigsskib og mange Koffardiskibe, der havde Tropper og Levnedsmidler om Bord til Sverig. Den gik derpaa tilbage til Bornholm og ankrede syd for Øen. Den 16. Juli kom en svensk Flaade paa 42 Orlogsskibe under Admiral Clas Fleming, der

den 7. Juli var løben ud fra Stockholms Skjærgaard til Bornholm. I denne Flaade var der 24 større Skibe og iblandt disse det tidligere danske Admiralskib „Jægermesteren“. Med Flaaden fulgte mange Koffardiskibe, der skulde hente Tropper og Krigsfornødenheder i Danzig og Stralsund. Den danske Flaade dristede sig ikke til at binde an med denne Overmagt. Den littede og satte Kursen efter Øresund forfulgt af Svenskerne, der indhentede den og erobrede, efter en hidsig Kamp, Orlogsskibet „Bjørnen“. Efter at have jaget den danske Flaade ind i Øresund vendte Clas Fleming atter tilbage til Bornholm, sejlede rundt om Øen, og borttog nogle Koffardiskibe. — Han forsøgte ogsaa paa flere Steder at foretage en Landgang, men han stødte paa en saa kraftig Modstand, at han, efterat have mistet et mindre Skib og en Del Mandskab, opgav Landgangsforsegene. Da det skortede ham i høj Grad paa Proviant, saa' han sig nødt til den 26. Juli at sejle tilbage til Stockholms Skjærgaard. Den lybske Hovedsmand, Schweder Ketting, der førte Bornholmerne — Bornholm var jo pantsat til Lybek — fremhæver ved denne som i de tidligere Træfninger det bornholmske Mandskabs kjække Sindelag. Landmilitzen var væbnet med gode Bøsser og var vel forsynet med fortrinligt Skyts. — Den danske Flaade under Sylvester Francke viste sig atter ved Bornholm midt i August og borttog mange Koffardiskibe, der gik med Ladning fra Pommern til Sverig. Hele Resten af Aaret var den Herre i Østersøen.

De forefaldne Krigsbegivenheder havde overbevist Johan III om, at den dansk-norske Stat ikke var saa afkræftet, som han formodede; dertil kom at Sverigs Forhold til Rusland blev stadig mere spændt. Det var ikke lykkedes for Sverigs Sendemænd i Moskva at forsone den grumme Czar Ivan, der var rasende paa Sverig, fordi det havde sat sig fast i Reval og erobret hele Estland, og fordi Erik XIV ikke havde holdt sit Løfte at udlevere til ham Johan III's Gemalinde, som nu var Sverigs Dronning. En ny Krigs Udbrud imellem Sverig og Rusland var uundgaelig.

Under den tyske Kejsers Forsæde, Kongen af Frankrigs og Kurfyrsten af Sachsens Mægling, aabnedes den 15. September 1570 Fredsunderhandlinger i Stettin, og efter flere Maaneders Forhandling blev Freden sluttet den 13. December 1570 i Stettin;

for den dansk-norske Stats Vedkommende paa lignende fordelagtige Betingelser som den 2 Aar i Forvejen af Kong Johan forkastede Fred i Roskilde.

De indledende Skridt til en Fred er det vanskeligt at komme over. Først havde de svenske Befuldmægtigede slet ingen Befaling til at underhandle med Lybekkerne; da de danske Sendemænd paa det bestemteste forlangte Lybekkerne indbefattede i Freden, maatte en af de svenske Sendemænd drage hjem igjen og faa klar Besked, inden Underhandlingerne kunde begynde. Sverig modsatte sig Sejlsadsen paa Narva, og da man ikke kunde komme til Enighed om denne Sag for Lybeks Vedkommende, og ej vilde standse Underhandlingerne for denne Sags Skyld, saa nøjedes de Forbundne med en svensk Indrømmelse for Danmarks og Norges Vedkommende, at Handelen paa Narva skulde ikke være danske og norske Under-saatter forment, ligesom Sverig uantastet maatte sejle gennem Øresund ud i Vesterhavet; Løfte om Stadfæstelse af dens tidligere Handelsprivilegier imod Frafald af Krav paa Erstatning.

De danske Underhandlere vare: Henrik Rantzau, Peder Bilde, Jørgen Rosenkrands, Niels Kaas og Joachim Hinck.

De svenske vare: Niels og Erik Gyllenstjerna, Jørgen Gera, Bent Gylte, Olof Lorenzen, Jeremias Rumerus og Sekretæren Peder Mickelsen.

De polske vare: Martin Kramer, Johan Solikowsky, Stefan Loidtz og Sekretæren Just Claudius.

De lybske vare: Hieronimus Lüneborg, Kristoffer Tode og Herman Vecheld.

Kongen af Danmark og Norge frafaldt sine Fordringer paa Sverig, og den svenske Konge sine paa Norge og Gulland samt de skaanske Provindser. Herjedalen og Jemteland leveredes tilbage til Norge, og den kirkelige Myndighed og Embedsbesættelse, som Erkebispnen af Upsala hidtil havde udøvet i disse norske Provindser, bortfaldt. Ligeledes ophørte Biskoppen af Linköpings gejstlige Myndighed over Gulland. Elfsborg gaves tilbage til Sverig imod en Løsesum af 150000 Daler eller 600000 Kr. i vore Penge, naar man ikke tager Hensyn til Pengenes Fald. Af de i Krigen erobrede Skibe maatte Sverig udlevere 8 tagne danske Skibe og fik kun 1 i Gjengjæld. Retten for Kongen af Danmark til at føre de 3 Kroner i Vaabnet for-

beholdtes senere Forhandlinger. Svenskerne skulde aftræde til den tyske Kejser og Polen Alt, hvad de havde erobret i Estland og Lifland, og disse skulde atter udlevere hele Bispedømmet Øsel til Kongen af Danmark. Dette Punkt holdt Svenskerne ikke. Øsel ved Liflands Kyst var den eneste Del af Hertug Magnus's Bispedømme, som forblev i Danskerne's Besiddelse. Den svenske Konge forlangte nemlig, at den tyske Kejser Maxmillian II skulde betale Sverig dets Rustninger og Krigsomkostninger for Liflands og Estlands Skyld, inden han rømmede Landet, og da den tyske Kejser vægrede sig herved, af den Grund at der ingen Penge var i Rigets Krigskasse, saa beholdt Svenskerne Estland.

Den ødelæggende Syvaarskrig, der havde varet i 7 $\frac{1}{2}$ Aar, var nu endt; den var bleven udført med uhorst Grusomhed. Tusinder af den fredelige Befolkning vare dræbte, blomstrende Kjøbstæder brændte i Sneseetal, og flere tusinde Gaarde vare ligeledes brændte. De hvervede Landsknægte kappedes med Landets egne Børn i at udføre Kongernes og Feltherrernes Bud, at brænde og myrde, hvor de droge frem. Særlig trykkende blev det for Sverig at udrede de 150000 Daler i det af Krigen udpinte forarmede Land. Danmark og Norge kom hurtig til Kræfter efter den haarde Krig som Følge af, at Fredsbetingelserne vare til disse Rigers Gunst, og paa Grund af Peder Oxes vise Finantsstyrelse.

I denne Krig vare mange af de Højstbefalende til Søs som til Lands faldne eller tagne til Fange. Af danske Admiraler faldt Herluf Trolle 1565; Jens Truidsen Ulfstand, Hans Lauritzen Jernskjæg og Lybekkeren Bartholomæus Thinnappel druknede 1566; Frans Bilde faldt i 1563; og Evert Bilde døde i 1567. Admiralerne Jakob Brockenhuus og Otto Rud toges til Fange, og den sidstnævnte døde i Fangenskab 1566. Af svenske Admiraler tilfangetoges Jakob Bagge og Arvid Trolle; Sten Sture faldt i 1564, og Admiral Klas Horn døde af Pesten 1565.

Af deres Overgeneraler faldt Bo Grip i 1569. Claude Collard, Jakob Håstsko, Charles Mornay og Pontus de la Gardie befandt sig ved Fredens Slutning i dansk Fangenskab.

Af danske Generaler toges der vel ingen til Fange, men de to bedste, Daniel Rantzau og Frans Brockenhuus, faldt for Varberg 1569, og Jens Holgersen Ulfstand bukkede under af Anstrengelser og Saar i 1566 efter at have forsvaret Baahus i

trende Belejringer; Hans Holck, der saaredes i Stormen paa Varberg 1565, døde kort efter af Pest i Stockholm, og Sten Rosensparre faldt i Slaget ved Svartraa den 20. Oktober 1565.

Efter at Freden var sluttet imellem de 3 nordiske Riger, blussede Krigen op i Lifland med større Heftighed end nogensinde. Czar Ivan den grusomme erklærede Sverig Krig og sendte sine Horder ind over Grændsen. I 5 Aar kjæmpede Polakker og Svenskerne hver for sig imod Russerne med store Tab. Først efter at Stephan Batory havde bestøget den polske Tronc, som den flygtige Franskmand Henrik III forlod, forenede de sig, sloge Russerne og tvang dem til at holde Fred. Om den Tunc, der herskede mellem Kongerne, giver nedenstaaende Brev fra Kong Johan af Sverig til Czar Ivan god Oplysning:

„Vi have faaet din Skrivelse, og deraf fornummet, hvilken ufornuftig, bondeagtig og hovmodig Løgn og Foragt, Du bruger imod os; vidste vi ikke, at din Fader har været Storfyrste i Rusland, saa havde vi Grund til at tro, at en Munk eller en Bondekarl var din Fader. Du skriver saa raat, som om Du var bleven opdragen iblandt Bønder eller andet Løsfolk, som ikke kjender til Ære. I dit Brev fremkommer igjen den store uforskammede Løgn, at vor salig kjære Fader var en Bonde, en Smaalending, og ikke af Herreslægt. Du lyver skjændigt, hver Gang Du siger det. Vor Fader er født paa Lindholn, der ligger i Fyrstendømmet Upland, ikke langt fra Stockholm og ikke i Smaaland, som Du og Flere stadig digte. Du skriver saa megen Snak og besmitter din Mund med saa meget Snaus, at den aldrig kan blive ren igjen; derfor gjøres det ikke Behov at svare Dig paa al din hovmodige Skryden. Hvis Du mener, at vi skulle bede Dig om Fred, saa tager Du fejl; vi haabe, at det snart med Guds Hjælp skal komme dertil, at Du faaer den Straf, Du fortjener. Vil Du forekomme Din egen Ulykke, som stunder til, saa bør Du sende de ypperste Mænd af dit Raad og ydmygt bede om Forladelse, saa skal Du faa at vide, paa hvilke Vilkaar vi ville skjænke Dig Fred.“

I Hertug Magnus haabede Czar Ivan at finde et villigt Redskab, ved hvis Hjælp han kunde bringe Lifland og Estland under Ruslands Aag. Med stor Pomp sendte han allerede i 1569 to af sine fornemste Ministre til Magnus og tilbød at gjøre ham til Konge over Lifland. Czaren vilde nøjes med at være

Skytsherre, og forlangte for sin Villighed kun en aarlig Foræring og Lehnfølgelse i Krigstid. — Magnus, der var truet baade af Russere og Svenskere, forladt af sin Broder og af Polen, gik i Fælden. Han meddelte det til sin Broder, og det synes ikke af dennes Svar og ikke heller af hans Breve til deres Svoger August af Sachsen, at han har fundet det urigtigt. Magnus drog med mange af sine liflandske Tilhængere i Forsommeren 1570 til Moskva, hvor han fik en glimrende Modtagelse. Czaren optog ham i sin Familie, bestemte en af sine Slægtninge til hans Brud og satte ham i Spidsen for en Hær paa 20000 Russere. Med denne rykkede Magnus imod Svenskerne og belejrede Reval, der forsvarede af Horn. Kort i Forvejen havde Svenskerne nær mistet Reval ved et Soldateroprør. Føreren for Rytteriet Klas Kursel havde, misfornøjet med, at Solden udeblev, taget den svenske Kommandant Gabriel Kristersen til Fange og bemægtiget sig baade Slottet, Domkirken og Byen. Han henvendte sig baade til Polakkerne og Hertug Magnus om Hjælp, men den udeblev som sædvanligt. Imidlertid lykkedes det for de tilfangede svenske Officerer at befri sig og deres Undergivne og ved Borgernes Hjælp at overvælde Klas Kursel og de oprørske Lejetropper. Med Klas Kursel og hans Fæller blev der gjort kort Proces. Hovederne kappedes af dem, og Svenskerne bleve atter Herrer i Reval. Den dygtige General Horn, der hidtil havde været i Unaade hos Kong Johan, blev netop Kommandant, da den russiske Hær under Magnus's Anførsel brød ind i Landet. I 7 samfulde Maaneder belejrede Magnus forgjæves Reval. Enkelte Forværker bleve vel tagne, men ved kraftige Udfald fra Fæstningen bleve Værkerne tagne tilbage. Indbyggerne vare paa det Rene med, at hvis Byen faldt i Russernes Hænder, vilde alle blive nedhuggede, thi Czaren rasede som et Vilddyr selv mod sine egne Undersaatter, naar han var bleven opirret. Borgerne forsvarede derfor deres By med Fortvivlelsens Kraft, afslog alle Stormene og tvang Russerne til at drage hjem. Det er et smukt Exempel paa, at en By kan forsvare sig, naar den rette Aand er til Stede. Magnus turde ikke selv føre sin Hær tilbage til Moskva af Frygt for sin Herres Hævn. Han lod den staa paa Grændsen og begav sig til sit Gods i Kurland, hvor han forblev, indtil Czarens Vrede havde sat sig. I det næste Aar modtog han atter en Indbydelse om at komme til Moskva,

og Czaren udnævnte ham til Konge af Lifland. I 1573 blev han formælet med den russiske Prindsesse Marie, Datter af Prinds Vladimir, og skulde have 300000 Rubler i Medgift, men han fik dem aldrig. En russisk Hær gjorde paa ny Indfald i Estland og fratog Svenskerne den Del af Fastlandet, som tilhørte Magnus, nemlig Landskabet Vijk med Fæstningerne Hapsal, Lode og Leal, men i Stedet for at udlevere dem til Magnus, beholdt Russerne selv disse Erobringer. Svenskere og Polakker forenede sig nu mod Russerne, og da Magnus stadigt behandledes med Ringeagt af Czaren og Intet fik af, hvad der var lovet ham, gav han sig under Polens Beskyttelse. Den forenede polsk-svenske Hær slog Russerne i et Hovedslag ved Venden, og da de ligeledes lede et stort Nederlag ved Narva, sluttede de Fred. Lifland kom i polsk, og Estland i svensk Besiddelse. Det var forbi med alle Magnus's Drømme om at tilbagevinde Estland og Lifland. Hjælp fra Danmark fik han jo aldrig. Sine sidste Dage tilbragte han paa sit Gods Piltén i Kurland, hvor han døde 1583. Øsel blev i Danmarks Besiddelse indtil 1645.

Navnefortegnelse.

(Heri ere optagne de i Texten og i Anmærkningerne under denne forekommende Navne. Dog er Frederik II's saa hyppig forekommende Navn forbigaaet, ligesom i Stedfortegnelsen Navnene Danmark og Sverig).

- Aakesön, Clas, sv. Hærf., 147.
 Aalborg, Kristen, dsk. Søkapit., 114. 119 Anm.
 Abel, dsk. Konge, 5 Anm.
 Abildgaard, Tønne, norsk Off., 43. 54. 79. 103. 121.
 Adolf, Greve af Nassau, 15.
 Adolf, Hertug af Gottorp, 2. 24.
 Adlersparre, sv. Historieskriver, 21 Anm.
 Ahlefeldt, Jost. Off. i sv. Tj., 93.
 Albert af Meklenborg, sv. Konge, 107.
 Alten, Johan v., dsk. Ritmester, 107. 129. 133. 135. 149. 152.
 Anderson, Ivar, sv. Ritmester, 137—138.
 Andersson, Sven, sv. Off., 93. 130.
 Anna af Sachsen, Fr. II's Søster, 88.
 Arvidsvon, Per, sv. Off., 159.
 August, Kurfyrste af Sachsen, 10. 189.
 Bagge, Bengt, sv. Off., 93.
 Bagge, Jacob, sv. Admiral, 45. 52. 68. 187.
 Bagge, Peder, sv. Admiral, 125.
 Bagge, Tomas, dsk. Søkapit., 114.
 Bang, Fredr., Skibsbygmester, 43.
 Banner, Erik, sv. Hærf., 182.
 Banner, Frants, dsk. Off., 107. 149.
 Banner, Sten, sv. Off., 160. 165—166.
 Barby, to Grever af, 46.
 Basse, Torlef, dsk. Off., 99.
 Behr, Ulrik, dsk. Ritmester, 7. 107—108. 129 Anm. 167.
 Bek, Lave, dsk. Off., 51.
 Below, Frants, dsk. Off., 33 Anm. 46.
 Bengtson, Aake, sv. Off., 60. 73—74.
 Bengtson, Knut, sv. Hærf., 130.
 Berg, J. Chr., Forfatter, 119.
 Berg, Knud, lybsk Off., 99.
 Berger, Kasper, dsk. Ritmester, 22 Anm. 158.
 Bertel, Skræder i Ribe, 25.
 Beureus, Dionysius, Erik XIV Lærer, 126.
 Bilde, Evert, Lensmd. i Norge, 54—56. 123—124, 187.
 Bilde, Frans, dansk Viceadmiral, 52. 187.
 Bilde, Ivar, dsk. Kommand. paa Gulland, 113.
 Bilde, Jørgen, dsk. Lensmd. i Skaane, 18. 20. 45. 47.
 Bilde, Peder, til Svanholm., dsk. Rigsr. 53. 73—74. 126—127. 143. 152. 186.
 Bilde, Torben, dsk. Rigsr., 99.
 Bilefeldt, Herman, sv. Ritm., 152.
 Bing, Anders, dsk. Off., 65.
 Birgerson, Brunte, sv. Off., 145—148. 155. 161. 166.
 Birgitte, den hellige, 150.
 Birket-Smith, dsk. Forf., 34.
 Bjelke, Hogenskild, sv. Hærf., 127. 137. 141—143. 147. 149. 160.
 Bjelke, Ture, sv. Adelsmd., 171.
 Björnsson, Anders, sv. Off., 53. 68.
 Blankenberg, Andreas, dsk. Off., 105.

- Boije, Carl, sv. Hærf., 74.
 Boije, Nils, sv. Hærf., 82. 87. 103. 105—106.
 Bothwell, skotsk Jarl, 119.
 Brahe, Jørgen, dsk. Adm., 23. 37. 52. 76.
 Brahe, Lauge, dsk. Rigsr., 79. 84. 93.
 Brahe, Otto, dsk. Lensmd., 155. 162. 165. 169. 180.
 Brahe, Per, sv. Greve, sv. Felth., 53. 73—74. 126—27. 143. 152.
 Brandrök, Enno Nordmand, 119. 123.
 Bremen, Gert v., Feltlæge, 179.
 Brockenhus, Frants, dsk. Feltherre, 24. 26—27. 35. 37. 68. 73. 75. 79—80. 100. 107—111. 118. 120—140. 148—151. 154—156. 159. 164—166. 180. 187.
 Brockenhus, Henrik, dsk. Off., 99.
 Brockenhus, Jacob, dsk. Admiral, 8. 45. 187.
 Brockhusen, Herman, dsk. Off., 24 Anm.
 Brokdorff, Jacob, Ritm. f. Hoffanen, 22.
 Bröst, Albert v., dsk. Rigsprofos, 179.
 Brun, Aage, dsk. Off., 129 Anm.
 Bryske, Joakim, dsk. Off., 112.
 Bugenhagen, Degener, dsk. Ritm., 22 Anm.
 Busk, Jørgen, dsk. Søkapl., 121.
 Bynting, Joh., sv. Off., 93. 96.
- Cahm, skotsk Off. i sv. Tj., 134. 159.
 Carl, Hert. af Södermanland, 82. 123. 166. 168. 179—180.
 Carl V, Kejser, 173.
 Carl IX, Konge af Frankrig, 126 Anm.
 Carlsson, Jon, sv. Övervagnester, 152.
 Celsius, sv. Forfatter, 120 Anm.
 Christina, Regentinde i Lothringen, 3. 71. 88. 116.
 Christine, hessisk Prinsesse, 9.
 Claudius, Just, polsk Sekr. ved Fredsmødet i Stettin, 186.
 Clarek, Jon, skotsk Oberst, i dansk Tj., 82. 129 Anm. 131. 146. 152.
 Collart, sv. Feltherre, 53. 55—59. 71. 187.
- Daa, L., norsk Forfatter, 42 Anm.
 Daa, Peder, dsk. Off., 69.
 Daa, Torben, dsk. Off., 69.
 Dançay, A., fransk Sendemd. i Kbhvn., 81. 115. 169. 172.
 Dohna, Fred., Greve af, 4. 22. 61—62. 129.
 Dohna, Kristoffer, Greve af, dsk. Hærf., 4. 35. 86. 126. 130. 134. 137. 148. 150—154. 156. 159. 161. 164—165. 179. 182—183.
 Dorothea, dsk. Enkedronning, 70. 88. 115.
 Drachstedt, Jokum, sv. Off., 93.
 Dyre, Otto, dsk. Off., 112.
 Døckert, Kornelius, dsk. Arkelimester, 179.
- Egen, Klaus Geert van, Billedskj., 34.
 Eiche, Heinrich, dsk. Off., 112. 129 Anm.
 Eisenberg, Elias, dsk. Embedsm., 168. 174.
 Erik IV, Plougpenning, 5 Anm.
 Erik VII af Pommern, 172.
 Erik XIV, Konge i Sverig, 1. 2. 4. 8. 11. 14. 40. 44—45. 49—52. 55—56. 64—65. 70—71. 81—83. 100. 102. 106. 108. 111—112. 116. 118—120. 123—126. 136. 139. 145. 164—168. 171. 175. 183.
- Falk, Jørgen, dsk. Off., 99.
 Faste, Strange, dsk. Off., 112.
 Ferle, Aake Bengtson, sv. Kommand. i Varberg, 101.
 Fineke, Jøran, sv. Sendemd., 9.
 Fleming, Clas, sv. Adm., 185.
 Franke, Sylvester, dsk. Søkapl., 125. 184—185.
 Frankenhusen, Mads, Voldmester i Varberg, 179.
 Frijs, Anders, dsk. Skibschef, 23.
 Frijs, Johan, dsk. Kansler, 4. 9. 14. 117. 165—169.
 Fuchs, dansk Off., 129 Anm.
 Fyrhacke, Ewert, sv. Ritm., 137. 141. 152.

- Gad, Peter, sv. Generalprofos, 145. 153.
 Gallef, dsk. Off., 24 Anm.
 Galskyt, Otto, dsk. Søskapt., 121.
 Gans, Basse, dsk. Off. 99.
 Garde, Forfatter; 37.
 Gardeleben, P., dsk. Off. 121. 129 Anm.
 Gardie, Pontus de la, sv. Hærf., 82. 182. 187.
 Garperne, Tydskerne i Bergen, 57.
 Gera, Jørgen, sv. Adelsmd., 186.
 Glad, Rasmus, dsk. Professor, 100.
 Glasenap, Daniel, dsk. Off., 121.
 Glasenap, Kort, norsk Off., 43.
 Glasenap, Peter, dsk. Off., 121.
 Gleissenthal, N., dansk Off., 99.
 Gordon, Jane, Bothwells Hustru, 119 Anm.
 Grip, Bo, sv. Hærf., 107. 111. 123. 179—187.
 Gris, Anders, sv. Guvernør i Sinaaland, 160.
 Gris, Erik, dsk. Off., 24 Anm.
 Grubbe, Eiler, dsk. Rentemester, 111.
 Grumbach, Wilh., tysk Eventyrer, 71. 88.
 Grøn, Laurids, dsk. Off., 99.
 Gudmundsen, Oluf, Borger i Bergen, 59.
 Gustav Vasa, Konge i Sverig, 43.
 Gustavsson, Erik, sv. Off., 93.
 Gyldenstjerne, Henrik, dsk. Søskapt., 114.
 Gyldenstjerne, Lisbeth, Ulfstands Hustru 106.
 Gyldenstjerne, Mogens, dsk. Rigsr. og Marsk, 16. 36. 67. 79—81. 87. 102. 117.
 Gyldenstjerne, Peder, dsk. Off., 22. 23 Anm. 86. 92—93. 97. 107. 129. 131. 151. 169.
 Gyldensø, Oluf, Lensmd. i Norge, 53. 55.
 Gyllenstjerna, Erik, sv. Off., 98. 186.
 Gyllenstjerna, Jøran Erikson, sv. Adelsmand, 170.
 Gyllenstjerna, Niels, sv. Adelsmd., 186.
 Gyllenstråle, Per Nilsson, sv. Hærf., 120.
 Gylte, Bent, sv. Adelsmd., 184.
 Gynge, Mikkell, dsk. Off., 62. 67. 92. 107. 129. 131—132. 143—145. 154. 162. 182.
 Gyngeboerne, 102.
 Gynther, dsk. Off., 24 Anm.
 Haard, Knut, sv. Off., 65. 93. 96.
 Haakonson, Knut, sv. Off., 82. 98.
 Haakon IV, Konge i Norge, 60.
 Hallands Selskab for Fortidsminder, 98.
 Hans, Hertug i Haderslev, Fr. II's Broder, 2. 24.
 Hansen, Mads, Borgm. i Ronneby, 65.
 Hardenberg, Knud, dsk. Lensmd., 64.
 Henrik, Konge i Polen, 188.
 Henriksson, Erik, sv. Feltmarskal, 130. 141—142.
 Henriksson, Hans, sv. Overkvartermester, 141.
 Herluf, Henrik, dsk. Adelsmd., 160.
 Hess, Hans, dsk. Off., 24 Anm.
 Hinck, Joachim, dsk. Sendemd., 186.
 Hindersson, Erik, sv. Off., 93.
 Hofmann, Henr., Borgm. i Ronneby, 65.
 Hoja, Joh., Greve af, 46.
 Holk, Hans, dsk. Off., 85—86, 188.
 Holle, Henr., dsk. Off., 110.
 Holle, Jørgen, dsk. Oberst, 15. 18. 46. 52. 60. 62. 64—65. 76. 79. 84—86. 93—95. 97. 101. 178.
 Holle, Sylv., dsk. Off., 22 Anm.
 Holst, Hans, dsk. Off., 24 Anm.
 Holst, Thomas, dsk. Off., 112.
 Horn, sv. General, 186—189.
 Horn, Clas, sv. Adm., 8. 64. 68. 187.
 Hund, Daniel Hansson, sv. Digter, 83.
 Hvitfelds, Arild, Historie, 21 Anm. 31 Anm.
 Hvitfeld, Peder, dsk. Kansler, 43.
 Hvitfeld, Poul, dsk. Off., 48. 166.
 Hvitfeldt, Peder, dsk. Adm., 76. 114. 121.
 Hæstsko, Erik Henriksson, sv. Feltmarskal, 137. 165.
 Hæstsko, Jacob, sv. Off., 74. 82. 93—96. 110—111. 187.
 Ingebrichtsøn, Oluf, Erkebisp, 55.
 Isleben, sv. Off., 159.
 Ivan, Czar over Rusland, 126. 169—170. 183. 185—188.
 Ivarsson, Ivar, sv. Off., 93.

- Jacobsen, C. V., Forf. af 16. Aarh. Hist., 22. 37.
- Jensen, Moritz, dsk. Off., 99.
- Jensson, Nils, svensk Sekretær, 170.
- Jernskjæg, Hans Lauridsen, dsk. Adm., 52. 76. 113—114. 187.
- Johan, Hert. af Finland, 5 Anm. 11. 47. 111. 116. 125—126. 164. 166. 168.
- Johan III, Konge i Sverig, 170—189.
- Johan Fredr., Hert. af Sachsen, 88.
- Jonsson, Per, sv. Off., 159.
- Jonsson, Torkel, sv. Off., 93.
- Juel, Kristen, dsk. Søkapt., 114.
- Juel, Vincens, dsk. Rigsr., 7.
- Junger, Hans, dsk. Off., 99.
- Jutta, Fru, 111.
- Jyde, Jørg., dsk. Søkapt., 114.
- Jæger, Nils, dsk. Vognmester, 19 Anm. 87.
- Kaas, Bjørn, dsk. Off., 63. 121.
- Kaas, Emmike, dsk. Off., 129. 143. 152. 158—159. 182.
- Kaas, Ivar, dsk. Søkapt., 23.
- Kaas, Jens, dsk. Kommand. i Elfsborg, 74. 102. 182. 184.
- Kaas, Niels, dsk. Rigsr., 170. 175. 186.
- Kaas, Peder, dsk. Off., 99.
- Kagge, Erik, sv. Kommand. i Elfsborg, 47.
- Kalbe, Bastian, dsk. Off., 48.
- Kalenbach, Oluf, sv. Off.; 93.
- Kalips, Oluf, dsk. Off., 121.
- Kampen, Jan van, dsk. Off., 112.
- Kanewitz, dsk. Off., 99.
- Kappel, Frits, dsk. Off., 129.
- Karin, Monsdatter, Erik XIV's Donning, 169.
- Katarina, Jagellonika, g. m. Johan III, 5. 109. 185.
- Ketler, Gothard, tysk Ordensmester, 6. 11.
- Ketting, Schweder, Kommand. paa Bornholm, 78. 113. 185.
- Kittlitz, Adam v., dsk. Off., 99.
- Kloczewski, Peder, polsk Sendemd. i Danmark, 172.
- Knebel, Fredr., lybsk Adm., 14. 52. 68—69. 76. 172.
- Knudsen, Jørgen, dsk. Off., 24 Anm.
- Koenig, Kasper, lybsk Søkapt., 97. 99.
- Kok, Joakim, Borger i Bergen, 58.
- Krabbe, Kristoff., dsk. Adelsm., 160.
- Krabbe, Morten, dsk. Off., 110.
- Kramer, Martin, polsk Underhandl. i Stettin, 186.
- Kreutzmann, Hans, dsk. Off., 121. 129 Anm.
- Kristensson, Peder, sv. Off., 93.
- Kristerson, Peder, Guvernør i Smaalands, 137.
- Kristerson, Gabriel Horn, sv. Kommand. i Reval, 189.
- Kristian II, 71. 81. 88.
- Kristian III, 1. 21. 119 Anm.
- Kristian IV, Daghøger, 21 Anm.
- Krone, Elias, dsk. Off., 24 Anm.
- Krummendick, Jørgen, dsk. Off., 48.
- Kruppen, Otto, dsk. Rigsmark, 112.
- Kruse, Tomas, dsk. Off., 110.
- Kruse, Viffert, dsk. Off., 99.
- Kungerlein, dsk. Off., 99.
- Kursel, Clas, sv. Off., 93. 169. 189.
- Küstrin, Hans af, Markgreve af Brandenburg, 88.
- Ladislav V, Konge af Polen, 172.
- Lange, Kristian, dsk. Off., 121.
- Langenau, Georg v., 175.
- Larsson, Olof, sv. Kansler, 136.
- Lauridsen, Viffert, dsk. Off., 99.
- Lejonhufvud, Sten, sv. Sendemd., 9. 126.
- Lilliehök, (Lindorm Persson), sv. Off., 98.
- Lilja, Ivar, sv. Adelsmg., 126.
- Lisbeth Hansdatter i Bergen, 59.
- Lorenzen, Olof, sv. Underhandl. i Stettin, 186.
- Loidtz, Stefan, polsk Underhandl. i Stettin, 186.
- Luckow, dsk. Ritmester, 99.
- Ludwigshausen, dsk. Adelsmd., 167.
- Lüneborg, Hieronimus, lybsk Underhandl. i Stettin, 186.
- Lunge, Kristoff., dsk. Off., 99.
- Lykke, Ivar, dsk. Krigskommissair, 67.

- Maaens**, neml. Mogens Gyldenstjerne, 26.
Maansson, Ivar, sv. Off., 82.
Mads Dalekarl, sv. Befalingsmd., 58.
Magnus, Hertug i Kurland, Fr. IV's Broder. 5—8. 70. 88—89. 166—167. 174—190.
Magnus, Hertug af Sachsen L., sv. Hærf., 82. 106. 137—40. 168.
Mandersloh, Frants v., tyds. Off. i sv. Tj., 150.
Mansfeld, Karsten, dsk. Off., 22 Anm.
Manstein, Valentin, dsk. Off., 97. 99. 105. 121. 129.
Manteufel, Karsten, dsk. Off., 22. 39.
Margrete, Dronning i Danmark, 107—108.
Marie, Dr. af England, 126 Anm.
Marie, russ. Prinsesse, 190.
Marie Stuart, Dr. af Skotland, 119 Anm.
Maritzer, John, skotsk Off. i sv. Tj., 178.
Mark, Kaspar, dsk. Off., 108. 121. 129. Anm. 131.
Marsvin, Jørgen, dsk. Off., 155. 161.
Maximilian II, tysk Keiser, 114. 187.
Mekelborg, Jørg., Landsknægt i Baa-hus, 105.
Meldorf, Hans, dsk. Off., 182.
Mickelsen, Peder, sv. Sekr. ved Freds-mødet i Stettin, 186.
Minden, Henrik v., sv. Hærfører, 158—160.
Minden, Jørgen v., dsk. Off., 121.
Mornay, Carl, sv. Hærfører, 50. 61. 65. 73—74. 87. 106. 108—111. 187.
Mouridsen, Jost, dsk. Adelsmd., 158.
Mouridsen, Oluf, dsk. Off., 108.
Mouridsen, Palle, dsk. Off., 65.
Mouritsen, Jørg., dsk. Off., 99.
Munk, Erik, norsk Søkapt., 43. 57. 59. 123.
Munk, Jesper, dsk. Off., 99.
Munk, Kristian, Stath. i Norge, 23 Anm. 40. 53. 72. 101. 103. 107. 112. 120. 123. 162. 165. 180—182.
Munk, Kristoff., dsk. Off., 99.
Munk, Ludv., dsk. Søkapt., 23.
Munk, Peder, dsk. Adm., 23. 52. 114. 178.
Muus, Josef., dsk. Off., 110.
Münichhausen, Biskop, 5.
Münichhausen, Hilmar, dsk. Off., 15. 35. 46. 48).
Münster, Plock v., dsk. Søkapt., 121.
Myre, Jens, dsk. Off., 99.
Møller, Benedikt, dsk. O., 112.
Nassau, Greve af, 46.
Neuburg, Matz, lybsk Off., 99.
Nielsen, Ivar, dsk. Off., 99.
Nilsson, Brunte, sv. Off., 137.
Nilsson, Mogens, sv. Off., 159.
Nilsson, Sven, sv. Ritm., 161.
Nordby, Bernt, dsk. Off., 99.
Nordby, Laurids, dsk. Søkapt., 121.
Oldenburg, Anton, dsk. Off., 7.
Oldenburg, Kristian, Greve af, 46.
Olsson, Anders, sv. Hærf., 62.
Olsson, Per, sv. Off., 93.
Olsson, Tønjes, sv. Hærf., 82. 85. 93. 120. 152.
Oluf den Hellige, 59.
Olufssøn, Jon, sv. Off., 159.
Oxe, Peder, Rigshovmester, 2—3. 16. 71. 81. 88. 116—117. (Rigshovmester), 121. 124. 154—155. 162. 165. 170. 179. 187.
Oxenstjerne, Gabriel, sv. Sendemd., 9.
Parsberg, Verner, Lensmd. i Sølvitsborg, 65.
Parsbjerg, Niels, dsk. Lensmd., 22 Anm.
Pax, Kristoff., dsk. Vognmester, 19 Anm.
Pedersen, Esbern, sv. Guvernør i Øster-gøtl., 137.
Pedersen, Niels, dsk. Off., 112.
Persson, Lindorm (Lilliehø), sv. Off., 93. 98.
Persson, Nils, sv. Hærf., 144. 155.
Philip, Landgr. af Hessen, 45.
Philip II af Spanien, 126 Anm.
Platow, Barnum, dsk. Off., 99.
Platow, Henr., dsk. Off., 129. 131. 150. 165.
Platow, Joachim, dsk. Off., 99.

- Podebusk, Moritz, dsk. Off., 86. 93. 99. 129 Anm., 133.
- Pommern, Hertugen af, 71. 76.
- Qualen, Josva v., dsk. Hærf., 33 Anm. 35. 46. 62. 68. 79. 86. 93. 96. 99. 101. 110. 129 Anm., 180. 182.
- Quern, Hilmar v., tydsk Off. i dsk. Tj., 46—48.
- Raalamb, Andr., sv. Off., 82. 86. 93. 165.
- Rantzau, Daniel, 15. 22 Anm., 24. 29—30. 35. 46—47. 61—62. 74—75. 79—102. 105—112. 114. 117—144. 162—166. 169. 176—181. 185.
- Rantzau, Henrik, dsk. Historieskriver, 24. 173. 184.
- Rantzau, Johan, dsk. Feltherre, 2.
- Rantzau, Jørgen, dsk. Off., 48. 73.
- Rantzau, Kai, dsk. Off., 111.
- Rauchhäuser, Rudolf, dsk. Off., 99.
- Rechenberg, Ernst, dsk. Off., 112. 129 Anm.
- Renata, Prinsesse af Lothringen, 71.
- Reinsborg, Klaus v., dsk. Off., 24 Anm.
- Resen, Historieskriver, 14. 46 Anm.
- Reventlow, dsk. Søkapt., 23.
- Rohde, Kristoff., lybsk Sendemd., 171.
- Rosengard, Kaspar, dsk. Off., 112.
- Rosengren, Jakob, sv. Off., 65.
- Rosenkrands, Erik, dsk. Adelsmd., 4. 40. 43. 57—58. 123.
- Rosenkrands, Holger, dsk. Rigsr., 102. 111. 162. 170.
- Rosenkrands, Jørg., dsk. Rigsr., 175. 186.
- Rosenkrands, Laurids, dsk. Off., 99.
- Rosensparre, Sten, dsk. Krigskommissair, 67. 79. 84. 93—94. 97—99. 185.
- Rostock, Max, lybsk Off., 97. 99.
- Rostrup, Jakob, dsk. Off., 112.
- Rostrup, Laurids, dsk. Adelsm., 158.
- Rud, Erik, dsk. Søkapt., 76. 78. 107. 125. 165.
- Rud, Jørgen, dsk. Off., 107. 112.
- Rud, Otto, dsk. Adm., 23. 37. 52. 68. 76—78. 80. 185.
- Rumerus, Jeremias, sv. Underhandl. i Stettin, 184.
- Rørdam, hist. Kildeskrift, 63 Anm., 110 Anm. 128 Anm. 143 Anm.
- Sachse, Bernt, sv. Off., 137.
- Sachsen-Weimar, Hert. af, 71.
- Sandberg, Kristen, dsk. Adelsmd., 158.
- Sara, Povel, dsk. Arkelimester, 20 Anm., 37.
- Schalk, Jobst, lybsk Off. i dsk. Tj., 99.
- Schmolling, Hovmester ved Musefanen, 99.
- Schwabe, Borchardt, dsk. Off., 99.
- Schwarzburg, 4 Grever af, 46.
- Schwarzburg, Günther, Greve, dansk Hærf., 3. 14. 15. 33. 46—51. 61—64. 71. 74.
- Sehested, Raimar, dsk. Off., 121.
- Sested, Mikkil, dsk. Søkapt., 114.
- Sichel, Hans, dsk. Off., 24 Anm.
- Siggeson, Lars, sv. Off., 98. 119.
- Sigismund, Konge af Polen, 5. 11. 170.
- Silfversparre, Nils, sv. Off., 137.
- Skara, Lasse v., sv. Hærf., 87. 159.
- Skave, Henr., dsk. Off., 72.
- Skave, Herluf, dsk. Søkapt., 60.
- Skeel, Hans, dsk. Off., 99.
- Skeel, Klaus, dsk. Søkapt., 76.
- Skinckel, Poul, dsk. Off., 99.
- Skovgaard, Joh., dsk. Søkapt., 23.
- Skoneborg, Hans v., dsk. Off., 180.
- Skram, Jørgen, Kommand. i Baahus, 182. 184.
- Skram, Kristen, dsk. Off., 110.
- Skram, Peder, dsk. Adm., 14. 36. 52. 73. 80. 144. 165—167.
- Skriver, Anders, Borgmester i Bergen, 58.
- Skriver, Peder, Borgmester i Varberg 83.
- Sofie af Sverig g. m. Hert. Magnus af Sachsen, 168.
- Solikowsky, Johan, polsk Underhandl. i Stettin, 184.
- Solikowsky, Josva, polsk Sendemd. i Danmark, 171.
- Soop, Knut, sv. Off., 53. 57.
- Sparre, Erik, sv. Off., 93.

- Spiegel, Hans, Fr. II's Kammertjener, 110.
 Stenbock, Abr. Gustavson, sv. Adm., 126.
 Stenbock, Gustav, sv. Ryttergeneral, 96. 152. 166.
 Stjernkors, Ivar, sv. Off., 93.
 Stensen, Knud, dsk. Off., 60. 121.
 Steensson, Anund, sv. Off., 93.
 Stephan Batory, Konge i Polen, 188.
 Stettin, Joh., lybsk Skipper og Sndm., 174.
 Stinger, P., Kommandør i Ronneby, 65.
 Stolle, Gert, norsk Off., 43.
 Stolpe, Clement, sv. Off., 93.
 Streckfusz, dsk. Off., 68. 86. 93. 97.
 Stuart, skotsk Off. i d. Tj., 82. 129 Anm.
 Stureslægten, 125.
 Sture, Erik, sv. Adelsmd., 126.
 Sture, Nils, sv. Adelsmd., 103, 106.
 Sture, Sten, sv. Adm., 187.
 Sture, Sten den Yngre, sv. Rigsforst., 107.
 Sture, Svante, sv. Greve, 126.
 Stygge, Peter, dsk. Søkapit., 76.
 Sund, Hans, Landskr. i Baahus, 105.
 Svale, Mogens, norsk Off., 101. 103. 182.
 Svane, Markus, dsk. Off., 24 Anm.
 Svendsen, Peder, dsk. Off., 99.
 Tegel, sv. Forf., 51 Anm.
 Thinen, Just v., dsk. Off., 180.
 Thinnappel, Bartholom., lybsk Adm., 114. 185.
 Thott, Clas, svensk Hærfører, 60. 86. 98.
 Tilling, Joh., dsk. Off., 112.
 Tobing, Kaspar, dansk Off., 112. 121. 129 Anm.
 Tode, Kristoffer, lybsk Underhandl. i Stettin, 186.
 Tornow, Henrik, dsk. Off., 86. 93. 96—97. 99. 101.
 Torstensson, Christoffer, sv. Off., 93.
 Torstensson, Oluf, sv. Off., 137.
 Tott, Claus, dsk. Off., 86.
 Trolle, Familien, 4.
 Trolle, Arvid, sv. Admiral, 52. 68. 187.
 Trolle, Herluf, dsk. Adm., 24. 36. 52. 66—67. 76—77. 80. 187.
 Truidsen, Greger, dsk. Off., 99.
 Trundsen, Kristoffer, dansk Adm., 60. 119 Anm.
 Trundsen, Anna, Datter af ovenst., 119 Anm.
 Tureson, Jon, sv. Off., 161.
 Tureson, Nils, sv. Rentemester, 148.
 Tørilsson, Harald, sv. Off., 93.
 Tørne, Matts, sv. Off., 72.
 *
 Ulfeldt, Jacob, dsk. Adelsmd., 107.
 Ulfeldt, Korfitz, dsk. Rigsr., 8.
 Ulfstand, Hack Holgersen, dsk. Hærf., 86. 93. 107—108. 129. 137—138. 152. 182.
 Ulfstand, Jens Holgers., Kommand. i Baahus, 26 Anm. 27. 40. 61. 73—74. 102—106. 187.
 Ulfstand, Jens Truidsen, dsk. Adm., 114. 185.
 Ulfstand, N. Truidsen, dsk. Tøjmaster, 20 Anm. 84. 86. 93.
 Ulrik, Hert. af Meklenburg, 162.
 Urne, Claus, dsk. Rigsr., 6.
 Urne, Knud, dsk. Off., 63.
 Urup, Arild, dsk. Off., 69 Anm.
 Walkendorf, Axel, dsk. Off., 99.
 Walkendorf, Kristoffer, dsk. Rigsr., 7. 167—168.
 Wallerstorf, Markus, dsk. Off., 129.
 Ve, Esbern, dsk. Off., 99.
 Vecheld, Herman, lybsk Underhandl. i Stettin, 186.
 Wedell, Hans, dsk. Off., 22, 99.
 Weidburg, Simon, dsk. Off., 99.
 Venstermand, Erik, dsk. Off., 86. 93. 97. 129. 137—138. 152.
 Venstermand, Lauge, dsk. Søkapitajn, 76.
 Westling, sv. Forf., 120 Anm., 165.

Viesch, Joh. v. der, dsk. Off., 33 Anm.
46—48.	Vobiser, Paul, dsk. Regeringsraad, 87.
Vig, Morten, sv. Off., 112.	Vognsen, Jens, dsk. Off., 158.
Vincent, dsk. Trompeter, 99.	Wrangel, Bisp i Reval, 6.
Windtz, Jacob, dsk. Off., 43. 60. 182.	
Vitold af Lithauen. 172.	Zedlitz, Bastian, dsk. Off., 99.
Vittinghof, dsk. Off., 24 Anm.	Zwertlein, Aug., dsk. Off., 110.
Vladimir, russ. Prins, 190.	Zwickau, Hans v., Profos, 99.
-

Stedfortegnelse.

- Aabo i Finland, 125.
 Aahus i Skaane. 65. 101. 112. 180.
 Aalborg, 38.
 Åle Herred, i Vestergötland, 80.
 Agdenæs ved Trondhjems Fjord. 58.
 Akershus, Fæstn. i Norge, 40. 43. 53.
 86. 119—123. 165.
 Albo Herred i Smaaland, 87.
 Alingsaas i Vestergötld., 109—110.
 Alvastra Kloster ved Vetterns Østside.
 139—140. 149—150.
 Amager, 76. 176.
 Arensborg. Fæstn. paa Øsel, 6. 169.
 Åtran ell. Falkenbergaa i Halland.
 92—94.
 Axelhus, Kjøbenhavns Slot, 39.
 Axtorna, Landsby i Halland, 93. 98.

 Baahus, Fæstn. i Vigen, 18. 26. 40.
 43. 60. 72—74. 79—82. 86. 102—
 106. 110—111. 120. 166. 187.
 Baahus Len, 53. 60. 81. 183.
 Baahus „Schlacht“, Tegning. 104.
 Baastad i Halland, 73.
 Beltet, „store“ og „lille“, 39.
 Bergen. 18. 40—42. 119.
 Bergenhus Len. 49. 57. 123.
 Bergum Kirke, NØ. f. Baahus, 112.
 Bjørviken i Kristianiafjord. 120.
 Bleking, 48. 52. Svenskernes Indfald i,
 64. 166. 180.
 Blekingske Stæder, 26.
 Bogesund i Vestergötld., 106—108. 182.
 Boldhusgade, Tøjhus i, 18.
 Boller ved Horsens, 170.
 Boren Sø v. f. Motala Elv, 147.
 Bornholm, Søslag ved. 45. 68—69. 77—
 78. 113. 176. 184—185.

 Bosarp, Landsby i Vestergötld., 130.
 Braaviken, Ø. f. Norrkøping, 146.
 Brandvik. Gd. i Norge, 119 Anm.
 Brømsebro i Smaaland, 1. 67.

 Cimbrishamn i Skaane, 101. 112. 164.

 Dagö i Østersøen, 158. 169.
 Dalarne i Sverig, 53. 71. 119.
 Dalsland, 72. 101. 103. 123.
 Danielsklippen ved Varberg, 182.
 Danzig. 173. 175.
 Ditmarsken, 2. 68. 71.
 Dorpat, By i Lifland, 6.
 Dragsholm (Adlersberg), 120 Anm.
 Dragør paa Amager, 113.
 Dummoose, S. f. Jönköping, 131.

 Egebjerg, nu Kristiania Bymark, 120—
 121. 123.
 Elfsborg Fæstning, 18. 26. 45—48. 60.
 68. 73—74. 79—82. 86. 102. 109. 111.
 165. 182. 186.
 Elfsborg Len, 81.
 Ekesjø i Østergötld., 158—159.
 Elleholm i Bleking, 65.
 Engelholm i Skaane, 25. 155. 163.
 164—165.
 England, 13.
 Ermes. By i Estland, 7.
 Eutin i Holsten, 33 Anm.
 Estland, 4—9. 56. 81. 164. 167. 169.
 172. 190.

 Falkenberg i Halland, 82. 92. 115.
 Falkenberg Aa i do., 85—86. 166. 179.

- Falkøping i Vestergötland, 79. 106—108. 179.
 Falsterbo Rev, 113.
 Femern, 76.
 Finland, 5. 77. 64.
 Flishult, Gd. i Smaaland, 159 160.
 Flundre Herred i Vestergötland, 80.
 Fløane Kirke i Størdal i Norge, 59.
 Foglavik, sv. Herresæde, 171.
 Frankrig, 13. 81.
 Frederiksborg, 76. 169.
 Frederiksborg Slot, 126. 164.
 Frosten, Halvø ved Trondhjems Fjord, 55.
 Fryale i Smaaland, 161.
 Frølunda, Landsby i Vestergötland, 107.
 Frøsøen, Kongsgd. paa, i Jæmteland, 55.
- Gammel-Lødøse, By i Vestergötland, 26. 80.
 Gisselfeld, Peder Oxes Herresæde, 171.
 Greifswalde i Pommern, 76.
 Grenna, By i Østergötland, 134.
 Gryde Skov i Vestergötland, 109.
 Guldborg, Fæstn. ved Gøtaelv, 166.
 Guldborg Enge i Vestergötland, 79—80. 110. 112.
 Gulland, Ø, 4. 45. 52. 68—69. 78. 81. 110. 114. 124. 143. 173. 186.
 Gynge (Gyding). Herred i Skaane, 44. 67. 164 170. 180.
 Gøta Elv, 46—47. 61. 80. 103. 107. 166. 184.
- Halland, 39. 46—51. 57. 81. 87. 145. 164. 170—178.
 Hallandske Stæder, 26.
 Halmslad, 18. 24 Anm., 45. 48—51. 61. 68. 79—80. 82. 84—86. 97. 106—107. 111—112. 118. 124. 127. 130. 165. 178. 180.
 Hamar, By ved Mjøsen, 120. 123.
 Hamar, Gd. i Smaaland, 61.
 Hamburg, 13. 29.
 Hammerhus paa Bornholm, 125.
 Hapsal, Bispesæde i Estland, 8. 190.
 Harien, Kreds i Estland, 6.
- Helgeaa mell. Skaane og Bleking, 66—67. 165.
 Helgeland, 56.
 Helsingborg, 46. 68. 101. 123. 165. 170—174.
 Helsingør, 18. 25. 84. 155.
 Herjedalen, 53. 60. 81. 112 Anm., 182. 186.
 Hesselager, Herresæde paa Fyn, 171.
 Himmelporte, Bjergpas ved Jønköping, 133.
 Hissing, s. f. Baahus, 105—106. 184.
 Hochkirch, Slag ved, 20 Anm.
 Holaveden, Skov mell. Smaaland og Østergötland, 133—139.
 Holmen ved Baahus, 103.
 Holsten, 13. 24. 88.
 Hordland, N. og S., o: Hardanger, 58.
 Hvetlanda i Smaaland, 159.
 Husbyfjöl, v. f. Norrkøping, 147. 153.
 Högvaadsaa i Halland, 92—93. 97.
 Høstena, Vad over Åtranfloden i Halland, 94.
- Jasmund paa Rygen, 76.
 Jerven, Kreds i Estland, 6.
 Jonsvolde, v. f. Bergen, 58.
 Jylland, 68. 145. 155.
 Jæmteland, 43. 53. 60. 71. 81. 182. 186.
 Jønköping, 47. 127—128. 130—135. 137. 149. 159.
- Kallundborg, 171.
 Kallundborg Fæstning, 10. 40.
 Kalmar, 14. 47. 65—67. 128.
 Kalmarsund, 69. 79.
 Kalø Len i Jylland, 27.
 Karmisund i Norge, 119 Anm.
 Kattegat, 83.
 Kiel, 29. 33 Anm.
 Kjøbenhavn, 18. 37. 67. 69. 76. 78. 87. 102. 113. 155. 162—164. 169. 174. 179.
 Kjøbenhavns Slot, 3. 11. 117. 123.
 Kjøge, 18.
 Kjøgebugt, 178.
 Kjolen, 54. 72.
 Koldinghus, 3.

- Konga Herred i Smaaland, 87.
 Kongsbakke i Halland, 85.
 Kongshelle, By i Norge,
 Krempe, Fæstning i Holsten, 68.
 Kristiania, 123.
 Kronoberg i Smaaland, 166.
 Kurland, 5. 12. 167. 189—190.
 Köinge, Landsby i Halland, 85. 92—93.
 98.
 Köln ved Rhin, 124.
 Laga Aa i Halland, 111. 155. 167. 179.
 Laholm, Fæstning i Halland, 49—51.
 68. 73. 165—166.
 Landskrona, 18. 48. 52.
 Larf, Landsby i Vestergötland, 109.
 Laurvik, By i Norge, 120.
 Leal, Fæstning i Estland, 8. 190.
 Leckö, i Venern, 108.
 Lejgrim, Kirke i Vestergötland, 111.
 Lerum i Vestergötland, 79—80.
 Lidköping, By ved Venern, 108—110.
 Lifland, 5—8. 11—13. 166. 168. 175.
 186—190.
 Lindholm i Upland, 188.
 Lindhult, Landsby i Halland, 92.
 Linköping, By i Østergötland, 143.
 145—148. 186.
 Ljunga, By i Smaaland, 161.
 Lode, Fæstning i Estland, 8. 190.
 Lothringen, 3. 71. 81. 116—117.
 Lund i Skaane, 52. 68. 79. 101. 112.
 165.
 Lybek, 11—13. 70. 145. 174—175. 186.
 Lykkeby i Bleking, 64, 66.
 Lyngby, Landsby i Halland, 92.
 Lyngby paa Sjælland, 18.
 Malmø, 18. 52. 67. 75. 82—83. 100.
 164.
 Malmøhus, 39.
 Mared i Halland, 45. 51. 61.
 Maredbjerg i do., 51.
 Markaryds Pas fra Skaane til Smaaland, 155.
 Marstrand, Fæstning n. f. Baahus, 105.
 Medelsten, Grund ved Gulland, 52 Anm.
 Meklenburgs Kyst, 76.
 Mjølby, ø. f. Vettern, 140. 143.
 Morup i Halland, 85. 92.
 Moskwa, 7. 185—190.
 Motala Elv, 129. 146—147. 150—151.
 153. 162.
 Myresjö i Smaaland, 159. 161.
 Møen, 76.
 Møre, i Trondhjems Stift, 56.
 Møre i Sverig, 66.
 Narva i Estland, 13. 168. 174—175.
 186—190.
 Nederlandene, 29.
 Nerike, Landskab i Sverig, 116.
 Nisaa i Halland, 50. 61. 111. 130. 179.
 Nordhalland, 81. 166. 181.
 Nordlands Amt i Norge, 59.
 Nordsøen, 81.
 Norge, 12. 40—45. 53. 81. 86. 102. 118.
 123. 156. 182—187.
 Norrby i Østergötland, 147, 149—151.
 153.
 Norrby Slot i do., 152.
 Norrköping i Østergötland, 145—147.
 164.
 Ny Varberg, 61. 80—84.
 Orreholm, Kgsgd. ved Skara, 81. 108.
 Oslo i Norge, 18. 42. 120—121. 123.
 184.
 Padis, Kloster i Lifland, 13.
 Pernau, Fæstning i do., 13. 167—168.
 176.
 Piltén i Kurland, 5.
 Piperviken i Kristianiafjord, 120. 123.
 Polen, 5. 11. 70. 115. 167. 169. 171.
 177. 187.
 Pommern, 12. 125. 184.
 Preussen, 12.
 Reval i Estland, 6. 8. 168. 172. 178.
 183. 186—89.
 Rhune ved Østersøen, 169.
 Ribe, 25.
 Riga i Lifland, 168. 172.
 Romsdal i Trondhjem St., 56. 59.
 Ronneby i Bleking, 64—65.
 Roskilde, 18. 171—173. 175. 186.
 Rostock, 14. 45. 70. 173. 174.

- Roxen Sø, v. f. Motala Elv, 147.
 Rusland, 5—8. 13. 175—177. 185.
 Rygen, 53. 68. 76—77.
 Rønne paa Bornholm, 45.
 Rønnebækholm paa Sjælland, 18.
- Salestad, sv. Herresæde, 171.
 Segeberg, 33 Anm., 35 Anm.
 Sjælland, 68. 162. 164—165.
 Skaane, 12. 14. 46. 63. 65. 74. 81. 92.
 102. 118. 123. 129. 133. 144. 155.
 159. 161. 164—166. 180.
 Skanderborg, 155.
 Skalsø i Vestergetland, 112.
 Skara i do., 79. 106—108.
 Skardal, Landsby n. f. Baahus, 106.
 Skardal Hede, n. f. ovenst., 110.
 Skateløv, Grænseby i Smaaland, 164—
 165.
 Skenninge, s. ø. f. Vadstena, 148. 150.
 153. 156.
 Skenninge Kirkegd., 149.
 Skotland, 13. 29. 119.
 Slesvig, 88.
 Smaaland, 50. 61. 65. 67. 73. 87. 102.
 111. 127. 128. 130—131. 133. 137.
 144. 155. 162. 165. 179. 184. 188.
 Sommen Sø i Østergötland, 156.
 Sonnenburg, Borg paa Øsel, 5. 13.
 168—169.
 Sorø, 10.
 Spanien, 29.
 Stenvikholm i Trondhjem, 43. 55. 59.
 71.
 Stettin, 11. 177.
 Stettin, Fred i, 186—187.
 Stiklestad, 55.
 Stockholm, 8. 46. 62. 73. 78. 113. 118.
 125. 143. 162. 185—186.
 Stockholms Skjergaard, 52. 75. 79.
 125. 185.
 Stralsund, 115. 182.
 Stæfenge ved Falkenberg, 86.
 Stækeborg, Fæstning i Sverig, 128.
 Størdalen ved Trondhjem Fjord, 55. 59.
 Sulefjeld, paa Gr. af Trondhjem Stift,
 55.
 Sunnerbo Herred i Smaalnd, 62. 164—
 165.
- Svartaa, v. f. Linkøping, 150.
 Svartraa, Landsby i Halland, 22 Anm.,
 89. 101. 116. 188.
 Svartraa, Vandløb i Halland, 89.
 Svartsjö i Østergötland, 165.
 Sæby i Østergötland, 157—158.
 Sæfve Aa i Vestergetland, 109.
 Søderköping i Østergötland, 145—146.
 Södermanland, Provins i Sverig, 116.
 Sølitzborg i Bleking, 65. 180.
 Sønderjylland, 5. 24.
- Tnakern Sø, ø. f. Vettern, 139. 141.
 Tofta i Smaaland, 62.
 Toftholm i Smaaland, 161.
 Torsebro mellem Skaane og Bleking,
 67.
 Travemünde, 53. 69.
 Trelleborg i Skaane, 112.
 Trojborg, Slot i Sønderjylland, 126.
 Trondhjem, 43. 53—55. 71.
 Trondhjem Stift, 123—124.
 Tureby, ø. f. Vettern, 161.
 Tydskland, 88. 101. 123. 174.
 Tyveden, Skove n. f. Venern og Vettern,
 139.
- Ulfsbæk, paa Hallands Østgr., 62. 172.
 Upsala, 53. 184.
 Upland i Sverig, 65. 128. 186.
- Vadstena, By i Sverig, 128. 139. 141.
 148—149. 165.
 Vadstena Slot, 40. 150.
 Vadstena Sø i Østergötland, 148.
 Varberg i Halland, 27. 68. 79—81. 86—
 94. 100—101. 106. 118. 120. 123. 128.
 130. 164. 166. 169. 179—182. 187.
 Varberg Bugt, 82.
 Varberghus, 39. 57. 81—82. 84—87.
 179—182.
 Warnemünde, 46. 68.
 Warsowa, 169.
 Venden, By i Lifland, 190.
 Vendsyssel, 27.
 Venern, 47. 79. 106. 165. 182.
 Venta, Sogn i Østergötland, 141.
 Vernamo, By i Smaaland, 153. 161.

Vessige Vad over Ätranflod, 94.	Værdalen i Trondhjem Len, 55.
Vestbo Herred i Smaaland, 62.	Värmland, 162. 166. 182.
Vettern, 47. 106. 130. 133—134. 137—139. 149. 182.	
Vexiö i Smaaland, 161—162. 184.	Ystad i Skaane, 62. 68. 75. 79. 84—85. 101. 112. 118. 180.
Viby ved Kalmar, 67.	
Vigerslev Kloster i Vendsyssel, 22 Anm.	
Vik, Kreds i Estland, 5. 190.	Øland, 52. 68—70. 113. 125.
Wilster. Marsk i Holsten, 68.	Ørebro ved Hjelmarén, 108.
Virland, Kreds i Estland, 6.	Øresund, 39. 62. 76. 86. 113. 117. 178. 186.
Visby paa Gulland, 113.	
Visingsø i Vettern, 132.	Øsel i Østersøen, 5. 166. 168. 184. 190.
Vordingborg Len, 117.	Østergötland, 52. 111. 113. 133—135. 137—139. 143—145. 148. 154—155. 165. 170.
Vreta Kloster, ø. f. Linköping, 148. 150.	
Vrigsta, By i Smaaland, 161.	Østersøen, 14. 78. 80. 113. 115. 146. 171—174. 184—185.
Væ, Landsby i Skaane, 101. 112. 180.	
Vækebro i Halland, 85.	

Trykfejl og Rettelser.

Side.

- 15, L. 9 f. o.: Halle, læs: Holle.
- - 18² - n.: Johan Halle, læs: Jørgen Holle.
18 og 20, Anm.: Peter Bille, læs: Peder Bilde.
31, Anm., L. 8 f. n.: udi i, læs: udi.
40, L. 5 f. o.: Vordingborg, læs: Vadstena.
45, - 6¹ — Peter Brockenhuus, læs: Jakob Brockenhuus.
92, - 2 - n.: til en Køinge, læs: til Køinge.
97, - 3⁴ — Det havde, læs: Dette havde.
107, - 12 og 16⁴ f. n.: Peter, læs: Peder.
113, - 1 f. o.: dansk tydske, læs: dansk lybske.
156, - 18 f. n.: Klippegrund. Dagen i Forvejen havde det regnet, nu, læs:
Klippegrund. Nu.
176, L. 7 f. n.: Pernau, læs: Provindsen.
185, - 4 — Under den tydske Kejsers, læs: Under den tydske Kejsers
Sendemands.
-

Fortegnelse

over

de trykte Skrifter jeg har benyttet.

Historiske Kildeskrifter af Dr. Holger Rørdam.

Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie i Historisk Tidsskrift, 5. R, 2. B.,
af Dr. Ph. W. Møllerup.

Danmarks Forhold til Lifland, af W. Møllerup.

Frederik II's Krønike, af P. Resen.

Danmarks Historie, af L. Holberg.

Danske Magasin og Nye danske Magasin.

Magasin for militær Videnskabelighed, 2. og 5. Bind.

Aktstykker til Bornholms Historie, af Dr. I. R. Hübertz.

Aktstykker til Slaget ved Svartraa, af Dr. I. R. Hübertz i Hist. Tidsskr.

Bidrag til den nordiske Syvaarskrigs Historie, i danske Samlinger, 2. R, 2. B.,
af S. Birket Smith.

Rosenkrandsernes Historie, af A. Heise, Hist. Tidsskr. 5. R, 6. Bd.

Kristian IV's Artilleri, af Otto Blom¹⁾.

Regesta diplomatica, 2. B, 1, af Seidelin.

H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt.

— Den danske og norske Sømagts Historie.

L. Daa: Det gamle Kristiania.

J. Chr. Berg: Historisk Underretning om Landeværnet.

Bernh. Moe: Tidsskrift for norsk Personalhistorie.

Norske Samlinger, 1. og 2. B.

Erik XIV's Historie, af Tegel.

Erik XIV's Rimkrønike, af C. Danielson-Hund.

Syvaarskrigens Historie, af Westlingh.

¹⁾ En uundværlig Bog for Alle, der ville studere vore Ildvaabens og blanke Vaabens Historie. Philipsens Forlag. Pris 1 Krone.

Svensk Vitterhefts Handlingar, 5. B., af Adlersparre.
Sveriges Historie, 3. Del, af Oskar Alin.
Studier over Slaget ved Axtorna, af L. G. F. Tidander.
Tornquist: Utkast till Svenska Flottans Sjö-Tåg.
Westlingh: Syvaarskrigens Historie. Stockholm.
Vinterfelttoget 1567—68 af L. G. F. Tidander.

Instructio legationis. Petro Kloczewsky et Solikovsky.
Literæ Sigismundi Augusti. Varsova.
Herzog Magnus, König von Liffland, von Karl Heinrich v. Busse. Leipzig,
1871.

INDHOLD.

I.

Indlødning S. 1—14.

Aarsagerne til Krigen. Frederik II's og Erik XIV's Personligheder, S. 2—4. Forholdene i Estland og Lifland, S. 5—8. De svenske Sendemænds Frængsling i Kjøbenhavn, S. 9—10. Polens og Lybeks Forbund med Danmark, S. 11—14.

II.

Hærens og Flaadens Udrustning S. 15—44.

Artilleriet, S. 16—19. Rytteriet, S. 20—23. Fodfolket, S. 24—27. De hvervede Tropper, S. 28—33. Fanen, S. 34. Felttegnet, S. 35. Overkommandoen, S. 35. Flaaden, S. 36—37. Fæstningerne, S. 39. Norges Værn, S. 40—42. Sverigs Værn, S. 43—44.

III.

Felttoget 1563 S. 45—54.

Søslaget ved Bornholm, S. 45. Elfsborgs Belejring, S. 46—47. Halmstads Belejring, S. 48—50. Slaget ved Mared, S. 51. Søslag nord for Gulland, S. 52. Svenskernes Indfald i Jæmteland, S. 53—54.

IV.

Felttoget 1564 S. 55—72.

Svenskerne erobre Jæmteland og Trondhjem Len, S. 55—56. Nordmændene drive atter Svenskerne ud af Norge, S. 57—59. Baahus Belejring, S. 60. Danskernes første Tog gennem Smaaland, S. 61—62. Det andet Tog i Smaaland, S. 63. Erik XIV's Indfald i Bleking, S. 64—65. Danskernes Tog til Kalmar, S. 66—67. Søslagene ved Øland 30. Maj, 11 og 12 August, S. 68—69. Fredsunderhandlinger, S. 70—71. Svensk Indfald i Norge, S. 72.

V.

Felttoget 1565 S. 73—101.

Svenskerne belejre anden Gang Baahus, S. 73—74. Mytteri i den danske Hær, S. 75. Søslag nordenfor den meklenborgske Kyst. Herluf Trolles Død. Søslag imellem Rygen og Bornholm. Otto Ruds Tilfangetagelse, S. 76—78. Svenskerne belejre Elfsborg, S. 79. Rantzaus Lejr paa Guldborg Enge, S. 80. Fredsunderhandlinger, S. 81. Svenskerne storme og ødelægge Ny Varberg, S. 82—83. Svenskerne storme Varberghus, S. 84—85. Danskerne belejre Varberghus, S. 86—87. Tilstanden i Danmark, S. 88. Slaget ved Svartraa, S. 89—101.

VI.

Felttoget 1566 S. 102—117.

Baahus tredie Belejring, S. 102—105. Danskernes Tog gennem Vester-gøtland i Juli, S. 106—109. Træfninger ved Gøtaelven, S. 110—112. Mislykket svensk Forsøg paa at tage Halmstad, S. 111. Den dansk-lybske Flaades Øde-læggelse ved Visby, S. 113—114. Fredsunderhandlinger, S. 115. Peder Oxes Hjemkomst, S. 116—117.

VII.

Felttoget 1567 S. 118—128.

Det svenske Indfald i Norge. Enno Brandrøk. Akershus Belejring. Den danske Flaade kommer med Landtropper til Oslo. Slag paa Egebjerg. Bergenserne komme til Oslo. Svenskerne ophæve Belejringen og tvinges til at rømme Norge, S. 118—123. Flaadens Foretagender, S. 124. Indre Urolig-heder i Sverig, S. 125—126. Danske Forberedelser til et Vinterfelttog i Sverig, S. 126—128.

VIII.

Vinterfelttoget i Sverig 1567—68 . . S. 129—164.

Kampen ved Dummose og Jønkøpings Indtagelse 31. Okt., S. 131. Træfning i Holaveden 10. Nov., S. 137. Træfningen ved Tureby 17. Nov., 140. Mikkell Gyngse sendes efter Forstærkning 24. Nov., S. 143. Træfninger ved Norrkøping og Söderköping 1. og 2. Dec., S. 145. Lejren ved Skenninge. S. 149. Overfaldet ved Norrhy 15. Jan. 1568, S. 151. Tilbagetoget 24. Jan.—10. Febr., S. 156.

IX.

Felttoget 1568 S. 165—177.

Svenskernes Indfald i Skaane og Bleking, S. 165—166. Forholdene i Estland, S. 167—169. Oprør og Tronskifte i Sverig, S. 169—171. Freden i Roskilde, S. 171. De polske Sendemænds Rejse til Lybek og Danmark og deres Forhandlinger sammesteds, S. 173—177.

X.

Felttoget 1569 S. 178—183.

Krigens Gjenudbrud. Den danske Flaades Tog til Reval, S. 178. Varbergshus' Gjenerobring, S. 178—181. Nordmændenes Indfald i Värmland og Dan-skernes i Västergötland, S. 182—183.

XI.

Felttoget 1570 S. 184—190.

Svensk Indfald i Norge, S. 184. Dansk Strejftog i Västergötland. Træfninger tilsøs ved Bornholm, S. 185. Freden i Stettin, S. 186—187. Forholdene i Estland efterat Freden var sluttet imellem de tre nordiske Riger, S. 188—190.

Den vigtigste Dél af
KRIGSSKUEPLADSEN.

Den danske Hærs Tog til CALMAR 1564, til Lidköping 1566,
til Norrköping 1567 er betegnet med dobbelt Linie.

Maalestok.

